

53204

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Anabilim Dalı

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:
Prof. Dr. Mehmet SARAY

Hazırlayan:
Gül Tüba TAŞPINAR
Nr. 1992-43

İstanbul 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	III
KAYNAKLAR HAKKINDA	IV
GİRİŞ	1
<i>ORDUNUN SİYASET İLE İLİŞKİSİ</i>	1
<i>A-OSMANLI DÖNEMİNDE</i>	1
<i>B-CUMHURİYET DÖNEMİNDE</i>	6
I.BÖLÜM	14
<i>DARBENİN TARAFLARI</i>	14
<i>A-DEMOKRAT PARTİ</i>	14
1-Demokrat Parti'nin Kuruluşu	14
2-Demokrat Parti'nin İktidar Dönemi:1950-1960	17
3-1950-1960 Demokrat Parti'nin İktidar Uygulamaları	23
<i>B- CUMHURİYET HALK PARTİSİ</i>	29
<i>C- ÖĞRENCİ OLAYLARI</i>	34
<i>D-ORDU</i>	36
1-Ordudaki İlk Örgütlenme Girişimleri	36
2-1957 Yılında Yapılmak İstenen Darbe Girişimi	39
3- Dokuz Subay Olayı	39
4- 21 Mayıs 1960 Harp Okulu Yürüyüşü	43
II.BÖLÜM	46
<i>27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ</i>	46
<i>A-YAPILIŞI</i>	46
<i>B-DARBEDE ETKİLİ OLAN TARAFLAR</i>	48
1- C.H.P.'nin Etkisi	48
2-Basının Etkisi	53
3- Dış Güçlerin Etkisi	55
III. BÖLÜM	60
<i>DARBEDEN SONRASI</i>	60
<i>A-KURULAN MÜESSESELER</i>	60
1- Milli Birlik Komitesi'nin Kuruluşu	60
2-Milli Birlik Komitesi'nin Bölünüşü	62
<i>B-DARBENİN HUKUKİ DAYANAĞI</i>	64
<i>C-ANAYASA HAZIRLIK ÇALIŞMALARI</i>	65
<i>D-ANAYASALARIN MUKAYESESİ: 1924 - 1961 ANAYASALARI</i>	68
1-Şekil Bakımından	68
2- Muhteva Bakımından	69
IV. BÖLÜM	72
<i>YASSIADA DAVALARI</i>	72
<i>A-YÜKSEK ADALET DİVANININ KURULMASI</i>	72
<i>B-YÜKSEK ADALET DİVANINDA GÖRÜLEN DAVALAR</i>	74
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	88

EKLER.....	93
<i>EK I.....</i>	<i>93</i>
<i>27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBEİNİ YAŞAYAN KİŞİLERİN.....</i>	<i>93</i>
GÖRÜŞ VE DEĞERLENDİRMELERİ.....	93
<i>Ahmet GÜRSOY (DP Eski Milletvekili).....</i>	<i>94</i>
<i>Nilüfer GÜRSOY (Celal Bayar'ın Kızı).....</i>	<i>99</i>
<i>Mükerrem SAROL (DP Eski Milletvekili).....</i>	<i>104</i>
<i>Burhan ULUTAN (DP Eski Hazine Genel Müdürü).....</i>	<i>109</i>
<i>Suphi BAYKAM (C.H.P. Eski Genel Sekreter Yardımcısı).....</i>	<i>111</i>
<i>Metin TOKER (İsmet İnönü'nün Damadı Gazeteci-Yazar).....</i>	<i>118</i>
<i>Muzaffer ÖZDAĞ (M.B.K. Üyesi).....</i>	<i>126</i>
<i>Numan ESİN (Milli Birlik Komitesi Üyesi-Sözcüsü).....</i>	<i>133</i>
<i>Şinasi ORAL (Hava Kuvvetleri Eski Genel Sekreteri).....</i>	<i>143</i>
<i>Ord. Prof. Sulhi DÖNMEZER.....</i>	<i>145</i>
<i>Burhan APAYDIN (Adnan Menderes'in Avukatı).....</i>	<i>151</i>
<i>Av. Gültekin BAŞAK (Celal Bayar'ın Avukatı).....</i>	<i>164</i>
RÖPORTAJLARIN DEĞERLENDİRMESİ.....	173
<i>EK II.....</i>	<i>178</i>
<i>YASSIADA'DAN GÖRÜNTÜLER.....</i>	<i>178</i>
BİBLİYOGRAFYA.....	187
<i>A- SÖZLÜ KAYNAKLAR.....</i>	<i>187</i>
<i>B- YAZILI KAYNAKLAR.....</i>	<i>188</i>
<i>I- HATIRA ESERLER.....</i>	<i>188</i>
<i>II-ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER.....</i>	<i>190</i>
<i>III-TEZLER.....</i>	<i>196</i>
<i>IV- DERGİ - GAZETELER.....</i>	<i>197</i>

ÖNSÖZ

Yakın tarihimizde oldukça önemli bir yere sahip olan “27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi” konusu üzerine çok şeyler söylenip, yazılmış olmakla birlikte objektif bir değerlendirme yapılmamıştır. Kimi, olayı alkışlarken kimi de lanetlemiş, bu yüzden 27 Mayıs bütün yönleriyle incelenememiştir.

İşte bu nedenden dolayı tezimin konusunu “27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi” olarak seçtik. Tezimde “27 Mayıs Darbesi”ni incelerken, Demokrat Parti (DP)’yi kuruluşundan yıkılışına kadar ana başlıklarıyla ele aldık. Bunu yaparken de özellikle Cumhuriyet Halk Partisi (C.H.P.) ile olan ilişkilerine değindik. Bu arada, Ordudaki “Darbecilik” fikri üzerinde durduk.

Çalışmamız, bir giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Ordunun Siyaset ile ilişkisini Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet döneminde olmak üzere iki kısımda inceledik. Birinci bölümde DP’yi, C.H.P.’ni, Öğrenci Olaylarını, Ordu’yu ayrıntılı olarak ele aldık. İkinci bölümde 27 Mayıs Askerî Darbesi’nin yapılışı ve Darbede etkili olan taraflar üzerinde durduk. Daha sonra üçüncü bölümde Darbenin Sonrası başlığı altında Millî Birlik Komitesi (M.B.K.)’nin kuruluşu, bölünüşü, Darbenin hukukî dayanağı, Anayasa hazırlık çalışmalarına değindikten sonra genel olarak 1924-1961 Anayasası’nın mukayesesini tartıştık ve dördüncü bölümde de Yüksek Adalet Divanı’nın kurulmasına, Yüksek Adalet Divanı’nda görülen davalara değindik. Netice bölümünde ise “27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi”nin Türk Demokrasisine olan etkilerini değerlendirdik. Son olarak, dönemin ileri gelenleri ile röportajlar ve döneme ait fotoğraflar olmak üzere iki kısımdan oluşan Ekler bölümüne yer verdik.

Tezimin hazırlığını zamanımın kısıtlı olması hasebiyle kısa bir süreye sığdırmak zorunda kaldık. Tezi hazırlarken özellikle dönemin ileri gelenlerinin görüşlerine yer vermek istedik fakat röportajların uzaması, gerekli olan randevülerin alınmasındaki zorluklar ve dönemin ileri gelenlerinin rahatsız olması, bir kısmının da

hayatta olmaması sebebiyle istediğimiz gibi bir araştırma yapamadık. Ama, buna rağmen, bana randevü vermek ve olayları anlatmak lütfunda bulunan kıymetli büyüklerime bilhassa Sayın Nilüfer Gürsoy'a, Ahmet Gürsoy'a ve Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer'e teşekkür etmek isterim.

Bu tez çalışmam süresince her safhada gösterdiği yakın ilgi ve yardımlarından dolayı değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Saray'a ve Doç. Dr. Cezmi Eraslan'a saygılarımı sunar, şükran duygularımı arz ederim.

Gül Tûba TAŞPINAR
İstanbul Temmuz 1996

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
ayr. bkz.	Ayrıca bakınız
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
c.	Cilt
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	Çeviren
derl.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Enst.	Enstitüsü
Fak.	Fakültesi
gös.yer.	gösterilen yer
göz.geç.	Gözden geçirilmiş
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
M.B.K.	Millî Birlik Komitesi
s.	Sayfa
S.K.B.	Silahlı Kuvvetler Birliği
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	Tarih yok
yay.haz.	Yayına hazırlayan
y.y.	Yayın yeri yok

KAYNAKLAR HAKKINDA

Tezi öncelikle Türkiye Bibliyografyası ile Türkiye Makaleler Bibliyografyası'nın ilgili bölümlerini tarayarak başladım. Daha sonra Sosyoloji Bölümü, Tarih Bölümü Seminer Kitaplıklarıyla İ.Ü. Edebiyat Fak. Genel Kitaplığı, Atatürk Kitaplığı ve Bayazıt Devlet, İ.Ü. Merkez, İ.Ü. Hukuk Fak., Marmara Üniversitesi, Harp Akademisi Kütüphanelerinin, konu, kitap adı, yazar soyadı kataloglarını taradım. Konuyla ilgili 300'ü aşkın kitap inceledim. Ancak çoğu subjektif yazılmış malzemenin içinden sadece objektif ve bilimsel olanlarını kullanmaya çalıştım. Tezimde özellikle değişik görüşlere sahip kişilerin hatıralarını birbirleriyle karşılaştırarak değerlendirdim.

Ayrıca tezimle ilgili konuda yapılmış bilimsel çalışmaları özellikle inceledim. Bu tez çalışmalarını tespit ederken Yüksek Öğretim Kurumu'nun çıkardığı "Türkiye Tez Kataloğu"ndan faydalandım. Bu konuda hazırlanan tezler, daha sonraları kitap haline getirilmiştir. Cem Eroğul'un hazırladığı "Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi" adlı kitap DP hakkında yapılmış çalışmaların en iyisidir. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad'ın "Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971" adlı kitap da bu konuda çalışma yapanların faydalanması gereken bir eserdir.

Ayrıca John Barron'un Türkçeye çevrilen "KGB Sovyet Gizli Emniyet Organizasyonu'nun Kuruluş ve Çalışmaları" adlı eserde de oldukça ilginç açıklamalara yer verilmiştir.

Tezin araştırılma safhasında zamanımın büyük bir kısmı gazete ve dergileri taramakla geçti. Gazetelerin tedkikinde, birbirlerine muhalif bir yayın politikası içersinde bulunanların tenkid süzgecinden geçirilmesine özen gösterdim.

Yararlandığım dergiler arasında "Tarih ve Toplum Dergisi'nin 53. Sayısı sadece DP'ye ayrılmıştır. Dergi bu sayısında DP'ye ait olan belgelere yer vermiştir. Yine Selçuk Üniversitesi'nin çıkardığı "Ata Dergisi'nin 5. Sayısı "Tarihii Objektiften

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
ayr. bkz.	Ayrıca bakınız
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
c.	Cilt
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	Çeviren
derl.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Enst.	Enstitüsü
Fak.	Fakültesi
gös.yer.	gösterilen yer
göz.geç.	Gözden geçirilmiş
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
M.B.K.	Millî Birlik Komitesi
s.	Sayfa
S.K.B.	Silahlı Kuvvetler Birliği
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	Tarih yok
yay.haz.	Yayına hazırlayan
y.y.	Yayın yeri yok

27 Mayıs İhtilâli ve Yüksek Adalet Divanı Sempozyumu” adı altında özel sayı olarak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine ayrılmıştır.

Bu arada Anayasa hazırlık çalışmaları ve 1924 - 1961 Anayasalarının karşılaştırmalarını yaparken hukuk kitaplarından faydalandım.

Tezin araştırılmasında dikkat etmeye çalıştığım hususlardan biri de o dönemi bizzat yaşayanlarla röportajlar yapmak oldu. Ek kısmında yer alan bu röportajlar, tez için ayrı bir öneme haizdir. Röportajların objektif olması için darbe konusunda karşıt görüşe sahip kişilerin görüş ve değerlendirmelerine de ayrı ayrı yer verilmiştir.

GİRİŞ

ORDUNUN SIYASET İLE İLİŞKİSİ

A-OSMANLI DÖNEMİNDE

Devletin ve milletin varlığını iç ve dış tehlikelere karşı korumakla görevli olan ordu, ülkenin içine düştüğü buhranlı devirlerde duruma müdahale etmek lüzumunu hissetmiştir. Biz de ordunun yönetime ilk müdahalesi XV. Asrın ortalarında görülmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren ordu bünyesinde “Kapıkulu” adıyla en seçkin ve vurucu silah gücünü teşkil eden Yeniçeri Ocağı, gerek saltanat değişmelerinde gerekse ortaya çıkan belli başlı olaylarda Ocak, hariçten ve bazen de menfaatlerine hanel gelen Ocak ağalarının tahrikleri sonucu ayaklanmıştır.

Yeniçeri Ocağı daima devlet merkezinde bulunması hasebiyle yönetime müdahale etme gücünü fiilen elinde bulunduran tek kuvvetti. Ancak, herhangi bir müdahalesine meşruiyet kazandırabilmesi, ulemanın desteğine bağlı olduğu için, bu iki kurum, Yeniçeriliğin ortadan kaldırıldığı 1826 tarihine kadar geleneksel bir ittifak içinde çalışmışlardır.

Bu dönemden sonra isyan ile padişahı tahttan indirecek bağımsız güçlerin etkinliğini kaybetmesinden dolayı padişahlara karşı girişilen mücadeleler gizli örgütler tarafından yönlendirilmeye başlanmıştır.

Bu örgütlerin ilki 1859 başlarında, Süleymaniyeli Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim Paşa, Arif Bey, Binbaşı Rasim, Cafer Dem Paşa tarafından kurulmuştur¹. Örgütün amacı, Bâb-ı Âli'yi basmak, Abdülmecit'i devirmek ve ülkedeki düzeni değiştirmektir. Ancak amaçlarını eyleme dönüştürmeden yakalanmışlardı. Cemiyet mensupları, Kuleli kışlasında sorguya çekildikleri için, bu olay Türk tarihine "Kuleli Vak'ası" olarak geçmiştir². Kuleli Vak'ası hakkında farklı tezler ortaya atılmıştır; Bir yazar olayı "batı düşmanı ve İslamcı bir hareket"³ olarak değerlendirirken bir başka yazar da "küçük bir isyana ve suikasta teşebbüs"⁴ olarak değerlendirmiştir.

1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesi yine gizli bir örgüt tarafından planlanmış olmakla birlikte, örgüt üyelerinin Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, devlet nâzırı Mithat Paşa, donanma komutanı Süleyman Paşa'dan oluşması, darbenin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Yine de söz konusu olan ordunun ve donanmanın ayaklanması değil, Süleyman Paşa'nın emrindeki bir kaç subayla saraya yaptığı baskın ile padişahı tutuklayarak gerçekleştirdiği bir saray darbesidir. Hüseyin Avni Paşa'nın darbeden sonra öldürülmesi ve tahta çıkarılan V. Murad'ın akli dengesindeki bozukluk, II. Abdülhamid'e anayasayı ilan edeceği sözün verdikten sonra taht kapısını açmıştır⁵.

Abdülaziz'in hâl'i, tipik bir yeniçeri ayaklanmasının haber unsurlarını taşımaya rağmen "yeni asker ve sivil şehirli aydın" işbirliğinin ürünü olarak, farklı bir karakterde görünmektedir⁶.

1889'da Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri "İttihad-ı Osmanî" adıyla bir cemiyet kurmuşlar daha sonra da cemiyetin adını "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" olarak kabul etmişlerdir⁷. Cemiyet, Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye mekteplerinde yayılmıştır. 1906'da Selanik'te subay ve devlet memurlarından bir gurubun kurmuş

¹ "Fedailer Cemiyeti" için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler: 1889-1952*, İstanbul 1952, s. 89-90.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI: İslahat Fermanı Devri 1856-1961, Ankara 1954, s.95.

³ Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara 1982, s.70.

⁴ Uluğ İğdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara 1982, s.70.

⁵ Ümit Özdağ, *Ordu Siyaset İlişkisi: Atatürk ve İnönü Dönemleri*, Ankara 1991, s.34-35; ayr. bkz. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Ordu ve Politika*, İstanbul 1967; E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII: İslahat Fermanı Devri (1881-1876), Ankara 1950, s. 103-111.

⁶ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s.12.

⁷ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* c.I:1889-1902, 2.bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1989, s.174-180.

olduğu “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” ile birleşmiştir⁸. Cemiyet, hem bu birleşme hem de Rumeliden gelen Türk subayların katılımı ile kuvvetlenmiştir. Böylece, İttihad ve Terakki Partisi ortaya çıkmıştır.

Cemiyet, 1896’da Abdülhamid’i devirmek için bir darbe planlamıştı. Plana göre; Abdülhamid’in kardeşi Reşat Efendi kaçırılacak, Şeyhülislâmdan II. Abdülhamid’in padişahlık yapamayacağına dair fetva alındıktan sonra tahta V. Murat getirilecek, onun sağlık durumunun elvermediği anlaşılırsa Reşat padişah olacaktı. Fakat darbe planı padişah tarafından duyulur duyulmaz olayla ilgisi olanlar tutuklandı⁹. 1897’de harbiye öğrencileri yeni bir darbe girişiminde bulundular. Fakat bu darbe girişimi de haber alınmış, yakalanan sanıklar, gemiye bindirilerek Trablusgarb’a sürülmüştür¹⁰.

Prens Sabahattin’in girişimleri ve İngilizler’in mâli desteğiyle, 1902’de Paris’te Jön Türk Kongresi toplandı. Kongre’de, padişaha karşı yürütülen muhalefet konusunda iki farklı görüş ortaya atılmıştır; Ahmet Rıza ve Arkadaşları darbenin başarılı olması için askerî kuvvetlerin de darbeye katılmasını desteklerken, Prens Sabahattin ve arkadaşları darbenin başarıya ulaşabilmesi için yabancı müdahalesini desteklemişlerdir. Kongreden sonra Prens Sabahattin ve arkadaşları görüşlerini uygulamaya geçirmek için Trablusgarb komutanı Recep Paşa’yı elde ettiler. Hazırladıkları plana göre, paşanın emrindeki askerler, Sabahattin’in İngilizlerden sağlayacağı gemilerle İstanbul’a götürecek, sarayı basarak Abdülhamid’i tahttan indireceklerdi. Ancak daha sonra Recep Paşa bu fikirden vazgeçince darbe gerçekleştirilemedi¹¹. Bu olaydan sonra Jön Türkler 1907’de Paris’te ikinci bir kongre topladılar. Kongre bildirisinde Osmanlı Devleti’ni oluşturan milletlerin birlik olmayı başardıklarını ve çabalarını birleştirerek amaca ulaşıncaya değin ihtilâl yolunda ısrar edeceklerini duyuruyorlardı. Kongrede tespit edilen amaç; Abdülhamid’i tahttan indirmeye zorlamak, “idare-i hâziranın” esasında değiştirilmesi, parlamenter düzenin kurulmasıydı¹².

⁸ Tark Z. Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler: 1889-1952*, İstanbul 1952, s.113.

⁹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul 1987, s. 30.

¹⁰ Akşin, *a.g.e.*, s. 30-31; Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul 1960, s. 37-64.

¹¹ Akşin, *a.g.e.*, s. 43-47; Sina Akşin, “Siyasal Tarih: 1789-1908”, *Türkiye Tarihi*, c. 3: Osmanlı Devleti:1600-1908, 4. bs., İstanbul 1995, s. 176; Ahmet Cevat Emre, *a.g.e.*, s. 78-80.

¹² Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul 1987, s. 65-66.

Amaç da belirlendikten sonra ihtilâlin fiilen başlaması, 3 Temmuz 1908'de Resne'de kolağası Niyazi Bey, 200 asker ve 200 sivilden oluşan kalabalık bir gurubun dağa çıkması ile gerçekleştirilmiştir. Dağa çıkan bu grup meşrutiyetin iadesi için saray ve bazı yerlere baş vurmıştır. Abdülhamid'de bunun üzerine, hareketi bastırmak üzere tümen komutanlarını görevlendirilmiş fakat başarılı olamıyarak sonunda 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilân etmek zorunda kalmıştır¹³.

Hürriyetin ilânından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti geri planda bütün devlet işlerine karışmaya başlamıştır. Bu durum 13 Nisan 1909 günü "31 Mart Vak'ası" olarak bilinen olaya kadar sürmüştür. 31 Mart Vak'ası, ordudan tasfiye edilen alaylı subaylarla askere gitmek istemeyen ve ittihatçıların tutumunu beğenmeyen medrese talebelerinin kıskırttığı er ve erbaşlardan oluşan bir grup eskerin ayaklanmasıdır. İsyancılar, "İttihatçıların görevden alınmasını, hükümetin istifa etmesini ve şeriatin hâkim kılınmasını" istiyorlardı. İttihatçılara karşı olan tüm guruplarca desteklenen isyanın genişlemesini önleyebilmek için hükümet istifâ etmiş ve İttihatçılar görevden uzaklaştırılmıştır¹⁴. İsyanı bastırmak için Selânik'teki Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında bulunan 3. ordudan "Hareket Ordusu" adı verilen bir fırka ayrılarak, başına Hüseyin Hüsnü Paşa, kurmay başkanlığına da Kolağası Mustafa Kemal getirilmiştir. Sonunda 24 Nisan 1909 günü Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusuyla İstanbul'a gelerek sıkıyönetimi ilân etmiştir. 27 Nisan 1909 günü de Abdülhamid'i tahttan indirmiş yerine V. Mehmed Reşat getirilmiştir¹⁵.

31 Mart Vak'ası", o gün çıkan yani bir gün önce kaleme alınmış muhalefet gazetelerinin yazılarından da anlaşılacağı üzere, önceden tasarlanmış İttihat ve Terakki aleyhtarı askerî gösteriydi¹⁶. Amaç, er ve erbaşların yapacağı düzenli ve kansız bir gösteri sayesinde, İttihat ve Terakki'nin Mebusan Meclisi üzerindeki kurduğu sanılan askerî baskıyı gidermek ve böylece sadarete Kâmil Paşa'nın,

¹³ Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul 1993, s. 112; ayr. bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "II. Meşrutiyet Ne Suretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, c. XX (1965), sayı 77, s. 103-174.

¹⁴ Karatepe, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁵ Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İstanbul 1993, s. 155

¹⁶ Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara 1970, s. 293.

Harbiye'ye Nazım Paşa'nın, Mebusan Meclisi Başkanlığına İsmail Kemal Bey'in gelmesini sağlamaktı¹⁷.

Sonuçta asker, "31 Mart Vak'ası"yla politikacıların, kanun ve nizamı sürdürmekteki başarısızlıkları sonucu, siyasal yaşama girmiş ancak imparatorluğu nasıl yöneteceğini bilemeyerek yönetimi yine sivillere bırakmıştır¹⁸.

Mustafa Kemal'e gelince, o, meşrutiyetin ilan edilip Kanuni Esasi'nin yürürlüğe konmasıyla ülkenin tüm sorunlarının çözümlenmediğini düşünüyordu. M.Kemal'in görüşüne göre ordu, devletin siyasal yönünü düzenlemede etkili olmuş ve ilerici bir atılım gerçekleştirmişti. Dolayısıyla, siyasal işlerini tamamladığını, siyasal yapıyı meclise bırakıp asıl görevine dönmesi gerektiğini düşünmüştür. Nitekim Mustafa Kemal, meşrutiyet öncesi bile şimdiki İttihad ve Terakki'nin yine politika gereği savsakladığı bu gerçeği yansıtmış, ayrıca yurt çıkarı için er geç politikanın tutku ve tutsaklığına girmenin kaçınılmazlığını kavrayarak cemiyetçi subaylara cemiyet veya ordu arasında seçenek kullanmalarını önermiştir¹⁹.

Mustafa Kemal, İttihad ve Terakki'nin 1909'da yapılan umumî kongresinde bu konudaki endişesini dile getirerek ilgilileri şöyle uyarmıştı: "-Ordu mensupları cemiyet içinde kaldıkça millete dayanan bir parti kuramayız... ordu ile cemiyeti ayıralım. Cemiyet, tam manasıyla siyasi bir parti halinde milletin bünyesinde kök salsın. ordu da asli vazifesiyle uğraşsın. Bunun için Cemiyet'in muhtaç olduğu subayları veyahut cemiyet'te kalmak isteyen ordu mensuplarını, isitifa suretiyle ordudan çıkaralım, Cemiyet'e mâl edelim. Bundan sonra askerlerin herhangi bir partiye, siyasi bir teşekküle girmelerini önleyecek kanunü müeyyideler koyalım"²⁰. Bu konu kongrede çok şiddetli münakaşalara yol açmış, Kongrenin açılmasıyla görevleri sona eren umumî merkez üyeleri bu tezin aleyhinde bulunarak "Meşrutiyet'i korumak için askeri kuvvete ihtiyaç olduğu" fikrini savunmuşlardır. Uzun tartışmalardan sonra ve siyasî hayatımız için bir dönüm noktası teşkil etmesi

¹⁷ Gösterilen yer.

¹⁸ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki: 1908-1914*, 4. bs., İstanbul 1995, s. 69.

¹⁹ Seçil Akgün, "Atatürk'ün Büyük İlkesi: Ordunun Siyasetten Ayrılması" *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (II.Ankara, 3,5.10.1984)*, Ankara 1985, s.4-5.

²⁰ Mehmet Saray, "Devlet Yönetiminde Ordunun Yeri ve Rolü Hakkında Bir Örnek: İttihad ve Terakki Devrinde Ordunun Millet ve Devlet Yönetiminde Tesiri", *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (II.Ankara, 3,5.10.1984)*, Ankara 1985, s.86-87.

gereken bu kanun tasarısını meclis 1 Temmuz 1912 tarihinde kabul etmiş fakat kanunun neşri için gereken formalite tamamlanmadan Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa istifa etmiş yerine Gazi Muhtar Paşa kabinesinden Nazım Paşa Harbiye Nâzırlığına getirilmiş Nazım Paşa'da meclisin kabul ettiği bu kanunu Arnavut ve Muhafız mebusların mühlet taleplerine uygun bir şekilde, üç aydan fazla bir süre geciktirdikten sonra muvakkat (geçici) kanun halinde 8 Ekim 1912'de neşretmiştir²¹. Bu arada İttihat ve Terakki'nin gücüne karşı, ordunun siyasette kalmasının askeri bozduğunu, askerinin, savunma görevini engellediği görüşü ile ordunun siyasetten çekilmesini isteyen subaylar "Halâskâr Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) Gurubu"nu kurmuşlardır²².

"31 Mart Vak'ası"ndan sonra otoritesini kaybeden İttihat ve Terakki Partisi 23 Ocak 1913'te düzenlediği "Bâbiâli Baskını"²³ ile hükümeti devirmiş ve kendisi yeni bir hükümet kurmuştur.

Sonunda ordu efradı üç dört fırkaya ayrılmıştı. Siyaset çekişmeleri, iktidar hırsı sonucu, Nâzım Paşa'nın ve ardından Mahmut Şevket Paşa'nın da öldürülmesi üzerine sıkıyönetim ilân edilmiştir. İttihat ve Terakki, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesini fırsat bilerek muhalefeti büyük ölçüde sindirmiş ve ülke 1918 yılı sonlarına kadar sürecek olan Enver, Talat ve Cemâl Paşaların diktatörlüğüne terkedilmişti²⁴.

Sonunda ordunun siyaset sahnesine katılması ile birbirini izleyen Trablusgarp, Balkan ve I.Dünya savaşlarındaki başarısızlıklar, ülkenin büyük bir kısmının parçalanmasına sebep olmuştur.

B-CUMHURİYET DÖNEMİNDE

Cumhuriyet dönemine geçmeden önce Kurtuluş Savaşı yıllarındaki ordunun politikayla ilişkisine değinecek olursak; Bu dönemde ordunun politika ile ilişkisini en iyi şekilde I. T.B.M.M.'nin çıkardığı kanunlarda görmek mümkündür. Bu

²¹ Celâl Bayar, *Ben de yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, c.2, İstanbul 1966, s.507-508,516.

²² Halâskâr Zabitan Gurubu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tunaya, a.g.e., s.345-358.

²³ Daha geniş bilgi için bkz. Mete Tuncay, "Siyasi Tarih. 1908-1923", *Türkiye Tarihi, c. 4: Çağdaş Türkiye: 1908-1980*, 4. Bs., İstanbul 1995, s. 35; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, c. III: İttihat ve Terakki*, İstanbul 1989, s. 422-427.

²⁴ Zekeriyâ Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1993, s.156.

kanunlardan ilki 2.5.1920 tarihli 3 numaralı “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Seçilmesine Dair Kanun”dur. Bu kanunla kurulan İcra Vekilleri (Bakanlar Kurulu) içinde Genelkurmay işlerini görmek üzere ayrı bir vekâlet (bakanlık) kurulmuştur²⁵. Böylece savaş zamanında uyumsuzluklar ortadan kaldırılmak istenmiştir. T.B.M.M.’nin aleyhine aynı yıl aldığı 5.6.1920 tarih ve 18 numaralı kanununda ise B.M.M. üyelerinin herhangi bir memuriyeti yapabilmesi için İcra Vekilleri Heyeti’nin teklifi veya mütallası üzerine B.M.M.’nin karar verebileceği ilkesi öngörülmüştür. Kabul edilen 18 numaralı Nisab-ı Müzakere Kanunu’nun 4. Maddesine göre; B.M.M. üyeliğiyle memurluk bir kişinin üstünde toplanamaz, ancak İcra Vekilleri Heyeti üyeliği ve B.M.M.’nin kararıyla sefirlik, ordu ve kolordu kumandanlığı görevlerinin meclis üyeliğiyle bağdaşması caiz bulunmaktadır. (Olağanüstü bir döneme mahsus olmak üzere ve kolordu komutanlarının, meclis üyesi (milletvekili) olması mümkündür)²⁶. Böylece bu kanunla kolordu komutanlığı altındaki rütbelere sahip askerlerin politikayla uğraşması önlenmiş oluyordu. İstiklal Savaşı sırasında ordunun politika ile ilişkisini düzenleyen kanunlar arasında en önemlilerden bir diğeri de, B.M.M.’nin 5.8.1921 tarih ve 144 numara ile kabul ettiği “Başkomutanlık Kanunu”dur. Kanuna göre; Ordunun maddi ve manevi kuvvetini artırmak, yönetim ve güdümünü güçlendirmek için başkomutan, meclis yetkisi alanında her türlü tasarrufu; yasa niteliğindeki tasarruflar dahil meclisten aldığı vekâlete dayanarak yapabilecekti²⁷. Mustafa Kemal Paşa’nın İstiklal Savaşı’nda daha rahat hareket etmesi için çıkarılan bu kanun üçer ay sürelerle üç defa uzatıldıktan sonra savaşın bitiminde 20.7.1922 tarih ve 245 numaralı kanunla kaldırılmıştır²⁸. Ordunun politika ile ilişkilerine ait diğer bir kanun da 19.11.1923 tarih ve 385 numaralı “T.B.M.M.’ne Seçilen ve Seçilecek olan Ordu Mensuplarının Tâbi Olacakları Şartları” hakkındaki kanundur. Bu kanunun 1. Maddesine göre; hava, kara, deniz ve jandarma sınıflarına dahil muhtelif kademelerdeki ordu mensuplarından istifa ve emeklilik hakkında sahip olup en geç 10 gün içinde ordudan istifa edip, emekliliklerini istemeyenler T.B.M.M. üyeliğine seçilemezler. Ancak bu

²⁵ Daha sonra bu kanunun 1924 yılında Genelkurmay Başkanlığı’nın kaldırılmasıyla son bulduğu; bu tarihten sonra Genelkurmay Başkanlığı’nın siyasi bir organ olan Bakanlar Kurulu’nda temsil edilmeyerek normal dönemlerin gerektirdiği sırf askerî bir teşkilatlanma içine girdiği hakkında bkz. Bülent Daver, “İstiklal Savaşı’nda Ordu-Politika İlişkileri”, *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri* (II. Ankara, 3,5.10.1984) Ankara 1985, s.194.

²⁶ Gösterilen yer.

²⁷ Daver, *a.g.m.*, s.195.

²⁸ Gösterilen yer.

kanunun 3. maddesiyle, “Nisâb-ı Müzakere Kanunu”nun 4. Maddesi gereğince T.B.M.M. üyeliği yapmamalarını meclis kararı ile izin verilen ordu ve kolordu komutanlarının milletvekilliği sıfatlarının devamına cevaz vermektedir. Fakat bu maddede sözü edilen asker mebuslar, askeri usul ve kanunlara tâbi olacaklar ve meclis müzakerelerine katılamayacaklardır²⁹. Mustafa Kemal’in subay mebusları meclis çalışmalarından uzak tutmasının temel nedeni, mecliste kendisine karşı oluşmuş ve oluşacak muhalefetin ordu tabanına dayanmasını ve böylece ordunun kendi denetimi dışına çıkmasını engellemektir³⁰.

Yukarıda da görüldüğü gibi İstiklal Savaşı yıllarında politikayla ilişkisi kanunlarla belirlenmiştir. Çıkarılan bu kanunlarla öncelikle sadece kolordu komutanlarına milletvekilliği hakkı B.M.M. kararıyla mümkün olurken daha aşağıdaki rütbelere bu izin verilmemiştir. İstiklal Savaşından sonra olağanüstü şartlar sona erince askerî görevlerini devam ettiren ordu ve kolordu komutanları prensip olarak milletvekilliği sıfatını taşıyabilecekler, fakat meclisin toplantılarına katılamayacaklardır.

Bu gelişmelerden sonra, siyasal bakımından gelişmiş ve güçlenmiş olan Türk Devleti için artık yetersiz kalan 1921 Anayasasının yerine yeni bir Anayasa hazırlanıp 20 Nisan 1924 günü kabul edilmiştir. Kabul edilen bu anayasanın 40. Maddesine göre; “Başkomutanlık, T.B.M.M.’nin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Başkomutanlık görevi, barışta Genelkurmay Başkanı, savaşta ise Bakanlar Kurulu Önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin olunacak kimse tarafından yerine getirilecektir³¹.

Mustafa Kemal Paşa’nın bu dönemde ordunun politika ile ilişkisi konusundaki görüşleri şöyleydi; “Efendiler, kumandanlar, askerlik vazife ve icabatını düşünürken ve tatbik ederken, dimağın mülahâzât-ı siyasiye taht-ı tesirinde bulundurmaktan tevakkî eylemelidirler. Siyasi cihetin icabatını düşünen başka vazifedarlar olduğunu unutmamalıdır.”³². Atatürk, orduyu arkasına alarak

²⁹ Daver, *a.g.m.*, s.195-196.

³⁰ Özdağ, *a.g.e.*, s. 48.

³¹ A. Şeref Gözübüyük, Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri : 1839-1980*, 2. bs., Ankara 1992, s. 120-121.

³² Mustafa Kemal Atatürk, *NUTUK*, c.II:1920-1927, 9. bs. İstanbul 1969, s.492.

inkılâplarını yaptığı için ordu; hem devlet hem de toplum hayatında önemli bir rol oynayan bir kurum olark gelişmiştir.

Yine 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının genel başkanı Kâzım Karabekir, genel sekreteri Ali Fuat Cebesoy ve öbür kurucuları asker kökenlidir. 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmadan önce Mustafa Kemal ile arası açılan Rauf Bey, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa askerlik mesleğini bırakarak milletvekilliğini tercih etmişlerdir³³. Bu olaydan sonra Mustafa Kemal, asker kökenli milletvekillerinden kendisine karşı bir “komplo” düzenlenmesinden çekindiği için, bu kişileri hemen milletvekilliğinden çekilip, askerlik görevlerine bağlılıklarını bildirmelerini istemiştir³⁴. Milletvekilliğini tercih eden kişilere, askerlik görevlerini devir teslim edene değin meclis dışında kalma zorunluluğu getirilmiştir³⁵. Böylelikle Mustafa Kemal Atatürk, kendisine muhalif olup milletvekilliğini tercih ederek ordudan ayrılan bir kısım subayların kurmuş olduğu partiye, asker desteğinden mahrum etmiş oluyordu. Atatürk'ün teşvikiyle 12 Ağustos 1930'da çok partili yaşama geçme deneyimi için kurulan Serbest Fırka'nın başına da asker kökenli olup İttihat ve Terakki yönetiminde politikaya yönelen nadir şahsiyetlerden Fethi Okyar getirilmiştir.

İsmet İnönü döneminde ordu rejim içindeki ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde bilhassa savaş yıllarında devletin ve ordunun iyi idare edilmediği düşüncesini taşıyan subaylar, geniş tabanlı gizli örgütler kurarak³⁶ yönetimi ele geçirme çalışmalarında bulunmuşlardır. 1949-1950 yılları arasında ordu içindeki gizli örgütler aktif, ordu ise pasif olarak DP'yi desteklemişlerdir.

Ordunun siyaset ile ilişkisini incelediğimizde, konunun iki şekilde incelenebileceğini görürüz.

1) Gelişmiş Ülkelerde Orduların Siyaset İle İlişkisi:

³³ Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası: İnkılâp Hareketlerimiz*, yay. haz. Faruk Özerengin, 4. bs., İstanbul 1995, s. 310-317; Kazım Karabekir, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, yay. haz., Uğur Mumcu, 16 bs., İstanbul 1995, s. 146-147; ayr. bkz., Nevin Yurtsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Uluslararası İlişkiler Bölümü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991, s. 112.

³⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *NUTUK*, c. II, 1920-1927, 9 bs., İstanbul 1969, s. 852-860; ayr. bkz. Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1992, s. 67-68.

³⁵ Atatürk, *a.g.e.*, s. 861.

³⁶ bkz. Ordudaki ilk örgütlenme girişimleri için s. 36-39.

Gelişmiş ülkelerde orduların, doğrudan doğruya siyasete karışmayarak ulusal bir çıkar anlayışının bekçiliğini yapmalarına rağmen az gelişmiş ülkelerde, doğrudan doğruya siyaset içinde önemli roller yüklendiğini görürüz³⁷.

Bu ülkelerde hükümet darbeleriyle kurulan askerî rejimlerde ise ordu, iktidarı kuramsal bir temelde kullanarak ya bir cunta olarak ortaklaşa yönetmekte ya da en üst devlet makamını, generaller arasında sırayla dolaştırılmaktadır³⁸. “27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi”nde de M.B.K. adı verilen komite, iktidarı ele geçirerek ortaklaşa yönetmiştir.

Askeri liderler, yönetimi ele geçirdikten sonra hiç bir zaman kendilerini ülkelerinin sürekli yöneticileri olarak görmemişler, siyasete bulaşmanın ordunun bütünlüğünü, profesyonelliği, tutarlılığı ve komuta yapısı üzerindeki aşındırıcı etkisine karşı, iktidardan ayrılmayı istemişlerdir. Kendilerini iktidara el koymayı sevkeden sorunları düzelttikten sonra, iktidardan ayrılacakları ve normal fonksiyonlarına dönecekleri beklentisini canlı tutmuşlardır³⁹. “27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi” hazırlanırken de askerî liderlerin, ana fikirleri buydu. Fakat darbe gerçekleştirildikten sonra bu ana fikir, aralarında görüş ayrılığını ortaya çıkarmış ve komitenin parçalanmasına neden olmuştur⁴⁰.

Kısaca demokratik rejimlerde de, radikalizm, yolsuzluk ve düzensizlik kabul edilemez düzeylere ulaşmakta ve ordu, halkın da büyük ferahlık duygusu ve alkışlarla bu rejimi devirmektir. Ancak zaman içersinde askerî rejim, ülkenin ekonomik sorunlarıyla etkin biçimde baş edememekte, profesyonel eğilimli subaylar, Silahlı Kuvvetlerin siyasallaşmasından korkuya kapılmakta ve yine halkın büyük ferahlık duygusu ve alkışlarıyla birlikte ordu, iktidardan çekilmekte veya uzaklaştırılmaktadır⁴¹. Türkiye’deki “27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi” de buna örnektir; Darbeyi yapan askerler, ülkenin içinde bulunduğu düzensizliği, karşıklığı gerekçe göstererek iktidarı ele almışlardır. Fakat daha sonra oluşturulan M.B.K. de parçalanmış ve ülke yönetimi konusunda fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bu fikri

³⁷ Gencay Şaylan, “Ordu ve Siyaset”, *Kanun-ı Esâsi'nin 100. Yılı Armağanı*, S.B.F. Yayını, Ankara 1978, s. 391-393.

³⁸ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*; çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara 1993, s. 106.

³⁹ Huntington, *a.g.e.*, s. 111, 123.

⁴⁰ Daha geniş bilgi için “M.B.K. Bölünüşü” bölümüne bkz. 62-64.

⁴¹ Huntington, *a.g.e.*, s. 40.

ayrılık, onları aralarında guruplaşmaya götürmüştü. Darbenin ileri gelenleri ordunun, gerçek görevinden uzaklaşarak, siyasallaşacağı endişesine kapılmışlardır. Sonuç olarak iktidarı sivillere bir an evvel devrederek orduyu aslî görevine döndürmek üzere seçim kararı almışlardır.

2) Az Gelişmiş Ülkelerde Ordunun Siyaset İle İlişkisi: Bu görüşe göre ordu, bu tip ülkelerde en büyük örgüt olup kullandığı silahlar nedeniyle en ileri teknolojiye sahiptir. Ülkede yönetim düzeni bozulmaya başlayınca en modernleşmiş, en ileri teknolojiyi kullanan kesimi olan askerî örgüt, yönetime müdahale etmekte ve kontrolü eline almaktadır⁴². Bu nedenle de ordulara “kurtarıcı” gözüyle bakılmaktadır. Böylece az gelişmiş ülkelerde hükümetin başında güçlü bir sınıf yoksa ordu yönetime müdahale ederek düzenleyici rol oynamak zorunda kalır.

Genel olarak askerlerin sivil politikadaki rolünü iki ayrı ana başlıkta değerlendirebiliriz; **a) Doğrudan Müdahale:** İşlerin kötüye gittiği düşüncesiyle silahlı birlikleri kullanıp, sivilleri idareden almak. **b) Dolaylı Olarak Etkileme:** Bazen kendi görev anlayışları ve siyasal ilgileri doğrultusunda bazı amaçları gerçekleştirmek veya kuramsal çıkarlarını korumak amacıyla hükümetlerin malî, iktisadî, toplumsal ve kültürel siyasetlerini dolaylı baskı yoluyla etkilemeye çalıştıkları gözlenmektedir.

İşlevleri ve süreleri açısından askerî müdahaleleri inceleyecek olursak:

1) “Arabulucu-düzenleyici” olarak nitelenen müdahaleler, süre olarak kısa ömürlü ve amaçları bakımından dar kapsamlıdır. Askerler sivil politikada kendileri açısından yeterli düzenlemeleri gerçekleştirdikten sonra geri çekilmekte ve sivil yöneticilerin toplumsal, iktisadî ve siyasal sorunlara çözüm getirebilme beceri ve ustalıklarına duyulan güvenleri sarsıldıkça veya daha otoriter bir yönetimin yasallığı azaldıkça askerî güçler siyasal yaşama yeniden müdahale ederek zamanla sürekli askerî yönetime dönüşebilirler, ya da doğrudan doğruya “sürekli-yönetici” askerî hükümetler oluşabilir. Ancak söz edilen amaçla sivil politikacıların siyaset sahnesinden indirilmeleri, müdahalenin tüm sivil guruplara karşı ve onlara rağmen yapıldığı anlamına gelmemelidir. Çünkü sürekli yönetim amacıyla oluşturulan darbe

⁴² Şaylan, a.g.m., s.393-394.

bir ölçüde toplumda bu gelişmeden yarar bekleyen sivil-toplumsal gurup veya gurupların onayı ile gerçekleşmiş olabilir.

2) “Geleneksel-otoriteci olan modele göre, sivil politikacılar hızlı sanayileşme siyasetine karşın yavaş kalkınan bu ülkelerde sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal siyasal sorunları çözümlenmede başarısızlardır, askerî müdahaleler bu duruma bir tepki olarak ortaya çıkar. “Geleneksel” oluşu, güç boşluğunda askerî liderlerin yönetime el koymasından kaynaklanmaktadır.

3) “Bürokratik-Otoriter” olarak tanımlanan modele göre ise, askerî müdahalenin geleneksel otoriter boyutunu daha gerçekçi bir temele oturtulması amaçlanmıştır. Arabulucu-düzenleyicilikten çok sürekli-yöneticilik niteliğini taşıyan bu tip askerî müdahalelerin bürokratik ve teknokratik⁴³ bir biçimde kamusal siyasalar geliştirdiği gösterilmektedir⁴⁴.

“27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi” darbeyi gerçekleştiren askerî liderler tarafından siyasal hayatta seçimleri yaparak iktidarı sivillere devretmek amacıyla geldikleri için “Arabulucu-düzenleyici” olarak başlamış, temelde düzenleyici olarak kalmıştır. Türkiye’de Askerî liderler, toplumsal siyasal sorunları çözmeye sivillerin başarısız olduğu her durumda geldiği zamanlarda yönetime müdahale etmeyi geleneksel hale getirmişlerdir.

Ordu-siyaset ilişkisini incelerken üzerinde durmamız gereken konulardan biri de; Orduyu müdahaleye sevkeden faktörlerdir.

Bunlar:

- 1) Siyasal yönetim mekanizmasının etkisini yitirmesi.
- 2) Ülkede ekonomik durumun bozulması ve bunların sonucunda siyasal otoritelerin meşrûiyetini yitirmesidir.

⁴³ Teknokratik: Ekonomik mekanizmaların teorik incelenmesine dayanan, ama insan etkenini her zaman yeterince göz önünde bulundurmamak. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, c.1:A-J, yeni baskı, İstanbul 1992, s.1143.

⁴⁴ Metin Heper, Günay Göksu, Hakkı Öcal, “Latin Amerika Deneyimleri Işığında Türkiye’nin Asker-Sivil İlişkisi”, *İktisat Fak. Mecmuası*, c.XXXVII, sayı 1-4, İstanbul (Eylül 1977-Ekim 1978), s.71-74.

- 3)Siyasal başarısızlık veya siyasi yönetim mekanizmasının etkisini yitirmesi ile kastedilen, ülkede iç güvenliğin bozulması.
- 4)Siyasal şiddet ve terörün tırmanması karşısında güvenlik güçlerinin etkisiz kalması.
- 5)Aşırı siyasi kutuplaşma.
- 6)Yasama organının yasama işlevini etkili bir biçimde yerine getirememesi.
- 7)Yürütme organının alınan kararları etkili biçimde uygulamaması.
- 8)Partiler arasında olduğu kadar iktidar partisi içinde ki görüş ayrılıkları ve çatışmalar.
- 9)Parti içi çatışmaların yürütme organına yansması.
- 10)Çevrenin taleplerini siyasi otoritelerin karşılayamaması.
- 11)Bürokrasinin bozulması şeklinde sayabiliriz.

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinden olan yüksek enflasyon oranı, dış borçlanma, ithalât ve ihracât arasındaki dengesizlik, yatırımların azlığı kişi başına düşen gelirin düşüklüğü, ülke ekonomisinin bozulduğunu ifade eden göstergelerdir. Ülke ekonomisinin bozularak, bunun özellikle sabit gelirli kesime yansıdığı dönemlerde, siyasi rejim ve mevcut siyasi düzene karşı ideolojik şiddet ve terör guruplarının ve eylemlerinin arttığı gözlenmektedir.Ordu, her darbe sonrası yaptığı açıklamalarda, ülkede rejimi, millî birlik ve beraberliği tehdit eden şiddet ve terör eylemlerine değinerek müdahalenin amaçlarından birinin de, bu tür eylem guruplarını bastırarak iç güvenliği, millî beraberliği tekrar sağlayarak rejimi korumak olduğunu ifade etmektedir⁴⁵.

“27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi” sonunda da askerler eylemlerini, iç siyasi ve ekonomik durumun ülkedeki rejimi tehdit edecek boyutta bozulması karşısında alınması gereken bir tedbir olarak göstererek meşrulaştırmışlardır.

⁴⁵ Birsan Hekimoğlu, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enst. Siyasi Bilgiler Fak., (Basılmamış Doktora tezi), İstanbul 1990, s.106-107.

I.BÖLÜM

DARBENİN TARAFLARI

A-DEMOKRAT PARTİ

1-Demokrat Parti'nin Kuruluşu

DP'nin kuruluşunu anlatırken, partinin temelini atılmasındaki en büyük etken “Dörtlü Takrir” ve ihtiva ettiği fikirlerdir.

“Dörtlü Takrir” dört milletvekili tarafından Cumhuriyet Halk Parti Gurubuna verilen bir önergeydi. Bu önergeyi imzalayanlar; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'dür.

Önergede sözü edilen istekler 3 ana noktada toplanıyordu:

1)Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis Murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,

2)Yurttaşların siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanılabilmeleri imkânlarının sağlanması.

3)Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi⁴⁶. Önerge 12 Haziran 1945'de C.H.P. Meclis Gurubunda görüşülmüş ve redd edilmiştir. Önergeyi veren milletvekillerinden Adnan Menderes

⁴⁶ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s.42.; “Demokrat Parti Belgeleri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, DP Özel Sayısı, sayı (Mayıs 1988), s.8.

ve Fuat Köprülü Vatan gazetesindeki yazılarında C.H.P.'ni eleştirmeye başlamışlar ve parti disiplinini bozduğu gerekçesiyle de 21 Eylül 1945'de partiden çıkarılmışlardı⁴⁷. Refik Koraltan'da 2 Ekim 1945'de arkadaşlarının ihracının parti tüzüğüne aykırı olduğunu beyan etmesi üzerine iş ve partiden çıkarılmıştır. En son Celal Bayar da Eylül sonunda önce milletvekilliğinden, Aralık'ta da C.H.P.'den istifa etmiştir⁴⁸.

Devlet Başkanı ve iktidar partisinin de onayını alarak⁴⁹ "Dörtlü Takrir"ın sahipleri 7 Ocak 1946'da DP'yi kurmuşlar ve Celal Bayar'ı da parti başkanlığına seçmişlerdir.

DP, kurulur kurulmaz C.H.P. karşısında kısa sürede gelişmiştir. Gelişme nedenlerini sıralarsak; Memleket sathında uzun yıllar tek parti olarak Türk siyasal hayatında faaliyette bulunan C.H.P.'ni etken bir şekilde denetlemek mümkün olamamıştı. II. Dünya Savaşı'nın memlekette yarattığı ekonomik sıkıntılardan, yiyecek yakıt gibi durumlardan C.H.P. sorumlu tutulmuştu. Çeşitli fikir akımları tek parti yönetiminin verdiği yorgunluklar, yönetici kadro üzerinde baskılarını göstermeye başlamıştı. CHP yöneticileri, DP'nin bu hızlı gelişimini engellemek ve partilerinin DP'de daha liberal olduğunu göstermek amacıyla bir takım önlemlere başvurmuştu. Bunlar; Haziran 1946'da tek dereceli seçim usulünün kabul edilmesi, yine Haziran'da basın yasasının hükûmete gazete kapatma yetkisi veren hükmünü kaldırması, üniversiteye özerklik tanınmasıydı⁵⁰. Bu önlemlerin içinde en göze batanı, 1947'de yapılması gereken genel seçimlerin 1 yıl öncesine alınmasıydı. Seçimler 21 Temmuz 1946'da C.H.P.'nin baskısı altında gerçekleşmiştir. Seçim sonunda C.H.P. 396, DP 62 meb'us kazanmıştır⁵¹.

⁴⁷ CHP Meclis Gurubunun tavrı, CHP bünyesinin henüz serbest münakaşa seviyesine ulaşmadığının ve eleştiriye tahammülü olmadığını göstergesidir

⁴⁸ Nilüfer Gürsoy, "14 Mayıs 1950 öncesi ve sonrası", *ATA dergisi*, sayı 3, yıl 1992, s.24.

⁴⁹ Devlet Başkanı ve İktidar partisinin onayını alarak kurulması hususu, 1930'da Serbest Fırka deneyimi ile paralellik arz eder.

⁵⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s. 14.

⁵¹ Servet Armağan, *Memleketimizde Anayasa ve Seçimler ve Anayasa Mahkemesi*, İstanbul 1975, s.173. 1946 seçimleri, tek dereceli seçim sistemine ve açık oy, gizli tasnif usulüne göre yapılmış bir seçimdir. Fakat demokratik vasfı tartışılır. Çünkü bu tarz bir seçimde seçmen, çeşitli baskılar altında oyunu kullanmak zorunda kalacak, oyların seçim sonunda yakılacak olması da itiraz hakkını ortadan kaldıracaktı. Bu durum muhalefete, seçim emniyeti ve oy gizliliği sağlamayacak, seçimler iktidar partisinin nüfuzu altında gerçekleşecekti.

DP'nin 7 Ocak 1947 tarihinde gerçekleşen 1. Büyük Kongresi siyasal tarihimizde önemli bir yer işgal eder. Bu kongrede "Hürriyet Misakı" adıyla tarihe geçen ana davalar komisyonu raporunda şu üç önemli talep üzerinde durulmuştur:

1) Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması.

2) Vatandaş reyninin eminiyet ve masuniyetini sağlamak ve millî hâkimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması.

3) Devlet Reisliği ile fiilî Parti Reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü⁵². Raporun getirdiği ve Celal Bayar'ın konuşmasında bulunmayan en büyük yenilik, öne sürülen bu talepler kabul edilmediği takdirde, DP'nin meclisi terk edip "sine-i millete" döneceği tehdidiydi⁵³.

DP'nin aldığı bu karar, C.H.P. ile olan ilişkilerinin daha da bozulmasına sebep olmuştu. Bu durum karşısında İnönü, iki parti arasında uzlaştırmacı bir rol oynayarak "12 Temmuz 1947 Beyannamesi"ni yayınlanmıştır. İnönü, bu beyannamede: "İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanunî siyasî partinin metodları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır... İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka birşey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır" diyerek kendini cumhurbaşkanı olarak kendisini de DP ve C.H.P.'ye karşı eşit derecede vazifeli gördüğünü belirtmiştir⁵⁴.

"12 Temmuz 1947 Beyannamesi"nden sonraki gelişmeler, İnönü'nün umduğu gibi olmamıştır; Beyanname, hem DP hem de C.H.P.⁵⁵ içinde ayrılıklara sebep olmuştur. Bu olaydan sonra DP'den ayrılan kişilerin bir kısmı "Müstakil Demokratlar" adı ile bir gurup oluştururken, diğer bir kısmı da Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında 20 Temmuz 1948 tarihinde "Millet Partisi"ni kurmuşlardır. "12 Temmuz 1947 Beyannamesi"nin yarattığı partilerarası sükûnet fazla

⁵² Bu husus, CHP'nin kuruluşundan DP'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesine kadar şikayet konusu olmaya devam etmiştir. bkz. Suna Kili, *1960-75 CHP Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, İstanbul 1976, s. 44-47, 84, 96, 99; Ali Arslan, "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığının Siyasî Kimlikten Ayrılma Süreci (1923-1961)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 34.

⁵³ Eroğul, *a.g.e.*, s.24-25.

⁵⁴ "Demokrat Parti Belgeleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, DP özel sayısı, sayı 53 (Mayıs 1988), s.11.

⁵⁵ "12 Temmuz Beyannamesi"nin C.H.P. üzerindeki etkisini C.H.P. bölümünde anlatılacaktır.

sürmemiştir. DP, bu beyannamenin kendi içinde ayrılıklara yol açmasını sindiremediğinden muhalefet olarak daha sert bir politika uygulama yolunu seçmiştir. Bu arada DP gurubu, meclise yeni bir seçim yasa tasarısı⁵⁶ sunmuş fakat C.H.P. tarafından kabul edilmemiştir. DP buna karşı 17 Ekim 1948 ara seçimlerini boykot ederek katılmamıştır.

Sonunda C.H.P., DP'nin bu tutumu karşısında 1949 Aralık ayında, seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul etmiş ve hazırladıkları yeni seçim kanunu tasarısı 7 Şubat 1950'de mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Tasarı temel ilkeleri bakımından demokratikti; Gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimi ilkelerini öngörmekteydi. Seçim kurulları başkanlığına yargıçlar getirilmiş ve ayrıca Yargıtay ve Danıştay üyelerinden kurulu bir yüksek seçim kurulu oluşturulmuştur. 16 Şubat 1950'de yapılan son oylamada Demokratların, Halkçılarla birlikte lehte oy kullanması sonucu 351 oy ile kabul edilmiştir⁵⁷. Böylece DP'nin, yoğun çabaları sonunda çok daha demokratik bir seçim kanunu kabul edilmiş oldu. Bu kanunla yapılan 14 Mayıs 1950 genel seçimine halkın %89.3'ü iştirak etmiştir. Seçimlerde C.H.P.'si 3.176.561 oy alarak 63 sandalye kazanmış, DP de, 4.241.393 oy ile 420 sandalye almıştır⁵⁸. 1950 seçimleri, temel ilkeleri bakımından demokratikti; Gizli oy, açık tasnif sistemine göre yapılmış olup, yargı denetimi de sağlanmıştır. Ayrıca tek yerden adaylık kaydı kaldırılıp, muhalefetin isteğine uygun olarak, çift yerden adaylık imkânı sağlanmıştır. Bu seçimlerin en büyük özelliği, yapılış tarzındadır; Memekte, bu tarihe kadar ilk defa serbest bir seçim yapılmış ve cumhuriyet devrinin başından beri iktidarda olan parti yerini bir başka partiye devretmiştir. Böylece ülke, tek parti rejiminden kurtularak, çok partili rejime geçmiş ve demokratik hayatta büyük bir ilerleme kaydetmiştir.

2-Demokrat Parti'nin İktidar Dönemi:1950-1960

1950 seçimlerini büyük farkla kazanan DP, 22 Mayıs 1950'de iktidarı C.H.P.'den devr almıştır.

⁵⁶ Sunulan yasa tasarısında DP'nin özellikle üzerinde durduğu husus, "seçim emniyeti konusunda idari denetim yerine adli denetimin sağlanmasıydı.

⁵⁷ Eroğul, *a.g.e.*, s.43-44.

⁵⁸ Türkiye İstatistik Yıllığı 1973, Ankara 1974, s.145.

1950-1954 yılları DP'nin "Altın Çağları" olarak kabul edilir. Bunun en önemli nedeni olarak, DP'nin iktisadî alandaki başarısını gösterebiliriz. Bu başarının ağırlık merkezini tarım kesimi oluşturur. DP, bu dönemde tarım alanlarını genişletmiş, boş toprakları işletmeye açmış, devlet elindeki topraklardan bir kısmını köylüye dağıtmış böylece kırsal kesimde işsizliğin kısmen azaltılmasını sağlamıştır. Yine bu dönemde tarımda makineleşmeye giderek, traktör sayısı fazlalaştırılmış, tarımda gübre ve tarımsal ilaçlar kullanılarak verim artırılmış, kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmış, tarımsal fiyatlar yükseltilerek, köylü çok daha büyük miktarda para akması sağlanmıştır. Bütün bu olumlu gelişmeler köylünün yararına olduğu için DP oylarının büyük bir kısmını köylüden almıştır. Bütün bunların yanısıra hava koşullarının olumlu olması verimi daha da artırmıştır.

DP zamanındaki gelişmelerden biri de temel yapı yatırımlarıdır. Özellikle tek-parti döneminde demiryolu alanına ağırlık verilip karayolları ihmal edilirken DP döneminde de karayolu ve köprü yatırımına öncelik verilmiştir. Ayrıca sanayi alanlarındaki gelişmeler de oldukça önemlidir. Bunlardan başlıcaları; İhrac sanayii, şeker, çimento, ve dokuma dallarında gerçekleştirilmiş, özellikle demir ve bakır cevheri üretimi artırılarak büyük gelişmeler kaydedilmiştir⁵⁹. Böylece 1950 sonrası Türkiye ekonomisi, tarım sektöründeki gelişmeler ve Amerikan yardımı sayesinde büyük bir canlılık kazanmıştı. Bunun yanısıra ekonomik alanda da yasal düzenlemeler getirilmiştir: Bunlardan birincisi, 1 Ağustos 1951'de kabul edilen "Yabancı Sermaye Yatırımları Teşvik Kanunu"dur. Bu kanun daha sonra genişletilerek 18 Ocak 1954 tarihli yasa ile "Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu" adını almıştır. İkincisi ise, aynı yıl gene yabancılardan ülkemizde petrol aramalarına ve işletmelerine imkân tanıyan ve dolayısıyla yabancı sermayenin yurdumuza girmesine yol açan 18 Mart 1954 tarihli "Petrol Kanunu"dur⁶⁰.

Ancak 1954'den sonra dış ticaretin açık vermesi, tarımsal üretimdeki durgunluk ve dünya piyasasındaki gelişmeler, ihracat hacminin daha da gerilemesi ekonomik durumun bozulmasına neden olmuştur. Bu açık NATO ve O.E.C.D. çevresindeki yardımlar ve borçlanma yolu ile kapatılmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır.

⁵⁹ Geniş bilgi için bkz., Halit Tanyeli, Adnan Topsakal, *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi*, c.II, İstanbul 1959.

⁶⁰ Eroğul, a.g.e., s.62.

DP döneminde, iktisadî kalkınmada istenilen sonuçların alınamamasının en önemli nedenlerinden biri özellikle makineleşme yerli sanayii ile değil ithalâtle beslendiğinden, ekonominin dışa bağımlılığının artması olarak kabul edilir. Tarımsal kredi ve fiatların artışı enflasyonist bir baskı doğurmuştur. Ayrıca DP'nin diğer alanlarda da giriştiği hamlelerinde bazı olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştır. Yol ve köprü inşaatının ihâle mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilmesi, hem maaliyetlerin şişirilmesi hem de hazinenin sırtından büyük vurgunlar vurulmasına sebep olmuştur⁶¹.

DP'nin hatalarından en önemlisi de yapılmış veya yapılacak olan çalışmalarla ilgili ileriye dönük planların olmamasıydı. Buna en güzel örnekte; Ülke ekonomisinin kalkınmasında kullanılmak üzere Amerikan kredileriyle alınan traktör ve makinalar, bakım ve tamirleri için gerekli personel nazar-ı itibara alınmadan ithal edilmesiydi⁶².

Mayıs 1954'te genel seçimler yapılır. Seçimlerde DP dört yıl öncesinden de büyük bir başarı sağlamıştır. Seçimlerde, C.H.P. 3,161,690 oyla, 31 sandalye kazanırken, DP 5,151,550 oyla, 505 sandalye kazanmıştır.

DP'nin 1954-57 yılları arasındaki dönemine bakacak olursak, 1954'den sonra millî gelirin büyüme hızı belirgin bir biçimde yavaşlamıştır. Bu yavaşlamanın ilk beş yılında, dış ödemelerde meydana gelen güçlüklerle bağılı olarak ithâlâtın büyük ölçüde azalması etkili olmuştur. DP tarafından ekonomik gelişmenin başlıca araçlarından biri olarak kullanılan para miktarının artırılması yöntemi, üretim artışı olduğu sürece sorun olmamış, ancak 1954 sonrası üretimin düşmesi, ana para artışının düşürülmesi enflasyonun nedenlerinden biri olarak tespit edilmiştir. Gittikçe artan enflasyon yüzünden bir takım mallarda sıkıntılar ortaya çıkarken, fiyatlar artmış, kuyruklar uzamağa başlamış ve bunun sonucunda da karaborsacılık ortaya çıkmıştır. Durumlar böyle iken hükümet, 300 milyon dolarlık bir ek kredi talebiyle Amerika'ya başvurmuş fakat Amerika'da bu isteğimizi reddederek 30 milyon dolar hibe etmekle

⁶¹ Eroğul, *a.g.e.*, s.91.

⁶² Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, İstanbul 1966, s. 100.

yetinmiştir. Hükümet, önlem olarak 1955 yılının Temmuz ayında, “Millî Koruma Kanunu”nu sert bir şekilde tatbik etmeye başlamıştır⁶³.

Ülkenin içinde yaşanan bu sıkıntıların yanında birde “Kıbrıs Bunalım” ortaya çıkmıştı. Bunalımın nedeni; Kıbrıs Rumları’nın, adayı İngiliz boyundurluğundan kurtarıp Yunanistan’la birleştirmek isterken Kıbrıs Türkleri’nin de, buna karşı çıkmasıydı. Türkiye’de, Kıbrıs Türklerine yardım ederek, Uluslararası bir anlaşmayla Kıbrıs meselesine çözüm yolu bulmaya çalışmış ve bu olay Türk hükümetleri için ulusal bir dava haline gelmişti. Bu hava içinde Türkiye’de sürekli Rumlar aleyhine gösteriler yapılmıştı. Gösterilerin biri de, 6-7 Eylül 1955’te meydana gelmiştir. Gösteri, “İstanbul Ekspres Gazetesi’nde Atatürk’ün Selanik’teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi çıkması üzerine başlamış, İstanbul ve İzmir’de Rumlara karşı genel bir çapulculuk hareketi halini almıştı. Bu sırada evler basılmış, dükkanlar yağmalanmış, mezarlıklara ve kiliselere saldırılmıştı⁶⁴. Bu olaydan sonra DP hükümeti, İstanbul, İzmir ve Ankara’da sıkıyönetim ilân edilmişti. 6-7 Eylül hadisesi daha sonra Yassıada’da DP aleyhine kullanılmıştır. Fakat bugün bile bu olayın kim/ler tarafından yapıldığı yahut yaptırıldığı hakkında kesin bilgiler yoktur.

6/7 Eylül olayından sonra, DP’de daha çok liberal denilen kanatta yer alan 19 milletvekili ilk parti içi muhalefete başlamışlardır. “19”lar adı verilen bu kişiler, basında yazılanların doğruluğunun, ispat hakkının yeniden tanınmasını istemiş ve parti yönetiminde ağır bir bunalıma yol açmışlardır⁶⁵.

Adnan Menderes ise “İspat Hakkı” konusundaki görüşlerini meclis konuşmasında şöyle dile getirmişti: Neye ispat hakkı verilmeli? Bu hangi hukukî prensibe istinaden? Öte taraftan hiç bir delil göstermeyen oradan oraya atılmak suretiyle hakikaten fikirleri karıştırıcı ve dinleyenleri yanlış zehâblara sevk edici bir konuşma metodu ile huzurumuzda hakikatler tahrif edilmek isteniyor”⁶⁶ diyerek

⁶³ Ali Kuyuksil, *Türkiye’de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem: 1945-1963*, İstanbul 1994, s. 96.

⁶⁴ “6/7 Eylül Olayı”nın sonuçları için bkz., *Ulus*, 29 Nisan 1956, sayı 11918

⁶⁵ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, göz. geç. 2.bs., Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s.112.

⁶⁶ Faruk Sükan, *Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları: T.B.M.M. 1950-60*, Kültür Ofset Limited Şirketi, Ankara 1991, s.90.

İspat hakkına karşı çıkararak, bu durumun DP içinde huzursuzluk yaratacağını ve pek çok kişinin bunu fırsat bilerek ortaya asılsız iddialar atabileceğini belirtmiştir.

Gerçekten bu olaylar DP içinde huzursuzluk yaratmıştır. 22 Kasım 1955'te DP gurubu, hükûmet aleyhinde gensoru görüşmeleri açmaya karar vermiş ve sonunda bu huzursuzluk bütün bakanların istifasıyla son bulmuştur. Menderes'de tek başına 13 Aralık 1955'te güvenoyu alarak 9 Aralık 1955'te "Dördüncü Hükümeti"ni kurmuştur.

1954'de kurulan meclis, 11.9.1957 günkü oturumda 1924 Anayasası'nın 25. Maddesine dayanarak seçimin yenilenmesine karar vermiştir. Böylelikle seçimler bir sene öncesine alınarak⁶⁷ 27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleştirildi. Sonunda, C.H.P. 3.753.136 oyla 178 sandalye kazanırken DP de 4.372.621 oyla 424 sandalye kazanmıştır⁶⁸.

1957 seçimleri büyük oranda, 1946 seçimlerine benzer tek fark bu sefer C.H.P.'nin muhalefet partisi olmasıydı. Seçim kampanyası ve seçimler baskı altında gerçekleşmiş, seçim sırasında meydana gelen olaylarda pek çok vatandaş yaralanmıştır.

Neticede DP, seçimlerden istediği sonucu elde edememiştir. Bunun başlıca sebeplerini; 1954'ten sonra basına, üniversitelere, muhalefet partilerine ve Yargı organlarına karşı uyguladığı sert politikalar olduğu kadar muhalefete oy veren Kırşehir ilini ilçeye indirmesi gibi halkın gözünde DP yönetiminin zayıflamasına, güven ve otoritesini yitirmesine sebep olan davranışları sayabiliriz. Bununla birlikte 1957 seçimlerinin de dürüst yapılmadığı şeklinde hükûmete yöneltilen suçlamalar, hükûmetin, seçimlerin genel sonuçlarını hiç bir zaman resmen yayınlamaması yüzünden daha da önem kazanmıştır.

1957-1960 arası döneminde DP, ekonomik krizin içine girmiştir; Kredilerin kısılması yatırımların seviyesini düşürmüştü. Enflasyonu önlemek için hükûmet, Türk lirasını %300 oranında devalüe etmişti. Fiyatların hızlı artışı, çeşitli mallarda

⁶⁷ Armağan, a.g.e., s.176.

⁶⁸ Türkiye İstatistik Yıllığı 1973, Ankara 1974, s. 145; Sükan, a.g.e., s. 266-267; Tayyar Öztürk, 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Uluslararası ilişkiler, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986, s. 82.

görünen kıtlık azaltılmamış, karaborsa süreklileşmişti. Yine enflasyonu önlemek için kredilerin azaltılması, yatırımların azaltılması yoluna gidilmişti. Bu önlemler iş hacminin daralması, dolayısıyla işsizliğin artması sonucunu doğurmuştur⁶⁹. Ayrıca 1954 yılı sonundan itibaren başlayan kuraklığın yayılması memlekette, umumî bir kriz yaratmıştı. İktisadî alandaki sıkıntılar, hükûmetin antidemokratik kararlar almasına sebep olmuştu. Memurlara, üniversiteye, yargıçlara, gazetecilere, muhalif siyasal örgütlere baskılar artmış, gazeteler kapatılmış ve her önemli olaya yayın yasağı konmuştu⁷⁰.

Muhalefetin bütünleşmeğe ve bir “Güç Birliği”⁷¹ gerçekleştirmeğe başladığı dönemde, DP’de Kasım 1958’de “Vatan Cephesi” ocaklarını kurarak karşı harekete geçmişti. DP’nin “Vatan Cephesi” adını verdiği bu ocaklar, il merkezlerinden köylere kadar DP’lilerin önderliğinde, iktidarı desteklemek, aldığı kararların doğru olduğunu kamuoyuna açıklamak amacıyla kurulmuştur. Bu ocaklar, 1957 seçimlerinden itibaren umut kesilen büyük kentlerdeki aydınlar arasında olumsuz etki yapmaktaysa da, kırsal alanlarda yığınların desteğine sahip bir iktidarın gücünü gösteren bir araç olarak kullanılmıştır. Demokrat Partisi’ne göre “Vatan Cephesi”nin amacı; Hangi partiden olursa olsun bütün vatandaşları memleket kalkınması davasında birleşmeğe çağırıyordu. Ancak bir de partinin, iç politikası bakımından şu ve bu sebeplerle partiden uzaklaşmış veya uzaklaştırılmış kimseleri, yine partinin parçası olan “Vatan Cephesi”sinde toplamak gibi bir hedefi de vardı. C.H.P. Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam, bu konuda DP’nin C.H.P.’ne karşı tavrının çok ağır olduğunu belirterek; “Vatan Cephesine giriyorsanız herşey sizin emrinizde, girmiyorsanız sefalettesiniz, bunun yanında Vatan Cephesine girmeyenler vatansız ilân ediliyordu” demektedir⁷² Bu uygulama DP’ye hiç bir yarar sağlamamıştır. Daha sonra da Yassıada’da önemli bir dava konusu olmuştur.

DP’si ile muhalefet arasındaki ilişki, 1960 yılında kriz noktasına gelmişti: DP Meclis Gurubu tarafından C.H.P. Meclis Gurubuna karşı “Tahkikat Komisyonu”

⁶⁹ Joochan Kim, *Güney Kore ve Türkiye’de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Siyasal Bilgiler Fak., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s.112.

⁷⁰ Başgil, *a.g.e.*, s. 26.

⁷¹ 16 Ekim 1958’de Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşmiş, daha sonra da 24 Kasım 1958’de Hürriyet Partisi ile Halk Partisi de birleşmişlerdir. (Eroğul, *a.g.e.*, s. 146.)

⁷² bkz. 31 Ağustos 1995 tarihinde Suphi Baykam ile yapılan röportaj, EK I, s.111-113.

oluşturulmuştur. “Tahkikat Komisyonu”nun, göreve başlaması ortamı daha da gerginleştirmişti⁷³.

Menderes, 25 Mayıs 1960 tarihli Eskişehir gezisinde memlekette yaşanan olayları şöyle değerlendirmişti: “...Şayet büyük Türk milletinin olduğuna inanmakta isek, iktidara gelmenin ve iktidardan gitmenin, seçimden başka bir yolla olmadığını kabul etmemiz lâzım gelir. Halbuki bugün manzara şudur; meşrû siyasî mücadele terkedilerek, zorlama ile başarı elde edilmeye çalışılmaktadır. Sokak hareketleri ile millî irâde iptal edilmez...yolumuz, seçim yoludur. Serbest seçim yoludur”⁷⁴ diyerek seçimlerin öne alınacağını vurgulamış ancak bütün bunları uygulama fırsatı bulamıyarak 27 Mayıs 1960 günü askerî bir darbe ile iktidardan indirilmiştir.

3-1950-1960 Demokrat Parti'nin İktidar Uygulamaları

Bu başlık altında, DP'nin 1950-1960 arası almış olduğu kararların uygulanma biçimleri ele alınacaktır.

DP iktidara gelir gelmez ilk işi, orduya da düzenleme yapmak olmuştur. Buna yol açan olay; Bir albayın 5 Haziran 1950'de Başbakan Menderes'i ziyaret ederek, 8-9 Haziran gecesi kendisine karşı bir askerî darbe yapılacağını ihbar etmesiydi. Daha sonra Menderes, Bayar'a danışarak Silahlı Kuvvetler Birliği'nde büyük bir görev değişikliği yapmış, 15 general ve 150 Albayı da 2-3 ay içinde emekliye sevk etmişti⁷⁵.

Yasal düzeyde yapılan ilk icraat, 16 Haziran 1950 tarihinde T.C.K. 526. maddesinde değişiklik yaparak arapça ezan ve kamet okumanın serbest bırakılması olmuştur⁷⁶.

⁷³ ”1950-1960 Demokrat Parti İktidarı Uygulamaları” bölümüne ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

⁷⁴ Zafer, 26 Mayıs 1960, sayı 424 Darbeden sonra askerler, “Eğer Demokrat Parti, 1960 yılı Mayıs'ının 23'ünde, 25'inde SEÇİM kararı vermiş olsaydı, bu ihtilâl (27 Mayıs ihtilâli) kesin olarak olmazdı!..” demektedirler. (Mehmet Emin Gerger, *Bütün yönleriyle İnönü-Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu*, İstanbul 1991, s. 276; Metin Toker'le 17 Eylül 1995 tarihinde yapılan röportaja bkz. Ek I, s. 120). Fakat darbe hazırlıklarının bittiği, ortamın hazırlandığı ve askerlerin de buna kendilerini şartlandıkları düşünülürse Menderes'in bu sözü bunları engellemeye yetmeyecekti. Neticede askerlerin, darbe yapma gerekçelerini korumak amacıyla böyle bir iddia ortaya attıkları söylenebilir.

⁷⁵ Eroğul, a.g.e., s.56.

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz., Enver Durmuş, *Yassıada'dan İmralı'ya*, Boğaziçi Yayınevi., İstanbul 1990, s.9-15; Ordu, DP'nin yaptığı bu değişikliğini “Atatürk'ün çağdaş devrimleri feda edilerek gerici

DP, C.H.P.'nin 1945'lerden beri siyasal ve sıradan suçlularla doldurduğu hapisaneleri genel af yoluyla boşalttı. Bu kanun bir nevi C.H.P.'ne karşı alınmış bir karardı.

DP hükûmeti, 25 Temmuz 1950 geci olağanüstü bir toplantı yaparak Kore'ye 4500 mevcutlu askerî birlik göndermeye karar vermişti. Bu karar T.B.M.M.'de görüşülmeden verildiği için anayasaya aykırı bir durum yaratmıştı⁷⁷. DP girişimi ile Türkiye, 18 Ocak 1952'de NATO'ya kabul edilmiştir⁷⁸.

DP zamanında Atatürk ile ilgili alınan önemli kararlardan biri, 25.7.1951 yılında kabul edilen Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki kanundur⁷⁹.

21 Temmuz 1953 yılında çıkardığı bir kanunla, öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayarak muhalefeti bu destekten yoksun bırakmıştır.

14 Aralık 1953 tarih ve 6195 sayılı "Cumhuriyet Halk Partisi'nin İktisaplarının İadesi" hakkındaki kanunla C.H.P.'nin bütün mallarına el konulmuştu. Bunun üzerine hemen bir bina kiralanmış, İsmet İnönü de dahil tüm C.H.P. mensupları, evlerinden bir şeyler getirmiş ve C.H.P. faaliyetine devam etmiştir⁸⁰.

1954 genel seçimlerine yaklaşılırken DP, muhalefete karşı uyguladığı politikasını sertleştirmeye başlamıştı. Bunların en önemlisi de; Millet Partisi'nin Atatürk'e ve devrimlerine alyehtar olduğu gerekçesiyle⁸¹ kapatılması kararıdır.

DP'nin 1954 seçimlerinden sonra yaptığı ilk iş seçim bölgelerinde değişiklikler yapmak olmuştur; 14 Haziran 1954 tarih ve 6418 sayılı kanunla Malatya iline bağlı Adıyaman ilçesi il haline getirilirken, 30 Haziran 1954 tarih ve 6429 sayılı kanunla Kırşehir il olmaktan çıkarılarak ilçeye dönüştürülmüştü⁸². Bu

destek vermek" olarak değerlendirmiştir. 14 Aralık 198'da Suphi Gürsoytrak ile yapılan röportaj için bkz. Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkımız*, Ankara 1994, s. 121.

⁷⁷ ayr. bkz. Başgil, *a.g.e.*, s. 26.

⁷⁸ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Yay., Ankara 1990, s.24.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz., Eroğul, *a.g.e.*, s.79.

⁸⁰ bkz. 31 Ağustos 1995 tarihinde Suphi Baykam ile yapılan röportaj, EK I, s. 112.

⁸¹ Eroğul, *a.g.e.*, s. 78.

⁸² Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasî Partiler: Partilerin Hukukî Rejimi ve Türkiye'de Partiler*, Gerçek Yayınevi, 1976, s.267.

uygulamaya gerekçe olarak da Millet Partisine ve yerini alan Cumhuriyetçi Millet Partisine oy vermesi olarak göstermekteydi⁸³.

30 Haziran 1954'te de milletvekili seçimi kanununda değişiklik yapılmış, bundan böyle karma liste usulü kaldırılarak, gelecekte muhalefet partilerinin aralarında seçim ittifakı yapmalarını önlenmiştir. Aynı kanunla yapılan bir başka değişiklikte, siyasî partilerin radyo konuşmalarının kaldırılması olmuştur⁸⁴.

21 Haziran 1954 tarihinde çıkan kanunlarla iktidar büyük tepki almıştır: Bu kanunlar, 25 yılını doldurmuş, bütün memurların yaş haddine bakılmaksızın emekliye sevk edilecekleri, devlet memurlarının temyiz hakkınında kaldırılacağı hakkındaki kanunlardır. Bu durumda memur kitlesi her türlü güvenceden yoksun bırakılmıştır.

DP hükûmeti, dış politika alanında da ileri adımlar atarak, 24 Şubat 1955'de Irak ile Bağdat Paktı'nı imzalamıştır. Daha sonra bu anlaşmaya İngiltere, Pakistan ve İran'da katılmıştır. Irak, 1958 Devrimi üzerine Pakt'tan ayrılınca, geri kalan dört devlet, anlaşmanın adını CENTO (Merkezî İşbirliği Teşkilâtı) olarak değiştirmişlerdir⁸⁵. 9 Ağustos 1954'te de Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ile Balkan Askerî İttifak Antlaşması'nı imzalamıştır⁸⁶.

DP, 1956 yılından itibaren muhalif kesime karşı politikasını sertleştirmeye başlamıştı; 6 Haziran'da basın üzerindeki hükûmet denetimini sıkılaştıran yasa değişikliği yapıldı. 27 Haziran'da da siyasal partilerin seçimi propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmıştır⁸⁷.

1957 yılında, Sendikalar üzerindeki baskılar giderek artmış ve Nisan 1957'de "İşçi Sendikası Konfederasyonu" kapatılmıştır⁸⁸.

⁸³ Eroğul, *a.g.e.*, s. 102; Başgil, *a.g.e.*, s. 26.

⁸⁴ Aynı yer.

⁸⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi: 1914-1950*, c. 1: 1914-1980, 8. bs., Ankara 1992, s. 526-528; ayr. bkz. Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s. 64-71, 96-100.

⁸⁶ Geniş bilgi için bkz., Bağcı, *a.g.e.*, s.54-61.

⁸⁷ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul 1985, s.546.

⁸⁸ Teziç, *a.g.e.*, s.270.

13 Eylül'de kabul edilen yeni seçim kanunu ile partiler bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi yapmaya mecbur tutularak, bir partinin aday gösterdiği kişinin diğer bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanıyordu⁸⁹.

DP 1958 yılında malî durumun kötüleşmesi yüzünden "Uluslararası Para Fonu" tarafından ileri sürülen stabilizasyon programı şartlarını kabul etmiştir⁹⁰.

Basını da muhalefetten sayan DP, 1957 yılında basına karşı önemli bir karar almıştı. Bu karara göre, "T.B.M.M. görüşmeleri Meclis Zabıt Cerideleri'nde çıkmadan önce sadece radyo ve devlet ajansı tarafından yayınlanabilecek diğer gazetelerde basılmasına izin verilmeyecekti"⁹¹.

DP hükûmetnin, muhalefete karşı en son kanun metni için almış olduğu karar; "Tahkikat Komisyonu'nu kurarak bunu uygulamaya koymasındır. DP Meclis Gurubu, 12 Nisan 1960 günü, C.H.P. hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar verdi ve 18 Nisan 1960 günü önerge meclis tarafından bu konudaki önergesi kabul edildi"⁹².

Kabul edilen kanunun gerekçeleri arasında, C.H.P.'nin taraftarlarından bazılarını silahlandırdığı ve orduyu siyasete karıştırmak istediği, demokrasinin fikrî ve manevî temellerini tahrif ettiği, müesseseleri baskı ve tehdit yolu ile işlemez hale getirdiği, bir kısım basının da hakikatleri tahrif ederek yalan neşriyatta bulunduğu, memleketin, siyasi, içtimaî, iktisadî, malî hayatını tehlikeye marûz bıraktığı⁹³ yer alıyor bu hususların soruşturulması için 15 kişilik bir komisyonun kurulması isteniyordu⁹⁴. Ayrıca bu komisyona, 27 Nisan 1960 tarihli "Meclis Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selâhiyetlerine Dair" 7468 sayılı yasa ile Cumhuriyet savcısının, Sorgu hakiminin, Sulh hakiminin askerî, adlî yasalarla tanınmış olan

⁸⁹ Eroğul, a.g.e., s.125.

⁹⁰ Walter F. Weiker, *1960 Türk İhtilâli*, çev. Mete Ergin, İstanbul 1967, s.21.

⁹¹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi:1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s.171.

⁹² Kanun metni için bkz. T.C. Resmi Gazete 28 Nisan 1960, sayı 10491.

⁹³ Selahattin Tansel, *27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebebler*, İstanbul 1960, s.11.

⁹⁴ Komisyonda görev alan kişilerin adları için bkz., *Zafer* 19 Nisan 1960, sayı 4533

yetkilerini de bu komisyona verilmekteydi⁹⁵. Bununla birlikte siyasî toplantılarıyla ile ilgili müzakerelerine neşir yasağı getirme hakkını komisyona tanımaktaydı⁹⁶.

Kabul edilen kanunun anayasaya aykırı olup olmadığı konusu, tartışmalara neden olmuştur; Bir kısım hukukcular kanunun anayasaya aykırı olmadığı konusuna birleşirken⁹⁷ bir kısım hukukcular da kanunun anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek DP'nin bu kararın siyasal bir yanlış olduğunu söylemişler ve gerekçelerinin duygusallığı konusunda birleşmişlerdir⁹⁸.

Yasanın kabulüne C.H.P. çok sert tepki göstermişti; Yasanın kabulünün ertesi günü gençlik örgütlerini kullanıp Ankara ve İstanbul'da gösteriler düzenlemiştir⁹⁹. Bunun yanında yasanın anayasaya aykırı olduğunu ileri süren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine bağlı bir kaç profesörün, tahrikiyle de üniversite gençliğinin büyük bir kısmı gösterilere katılmıştır¹⁰⁰.

DP'nin 10 yıllık iktidar yaşamı, Türkiye'ye neler kazandırmış neler kaybettirmiştir? Bunun kısa bir değerlendirmesi yapıldığında şu hususlar bariz bir şekilde ortaya çıkar:

DP, 14 Mayıs 1950'de genel seçimleri kazanmakla Türkiye'de 27 senedir devam eden Tek Parti rejiminden sonra demokratik bir yolla iktidarın değişmesini sağlamak gibi bir başarının sahibidir. DP, artı puanlarından çoğunu iktisadî alanda gerçekleştirdiği yeniliklerden almıştır. İktidasî alandaki yeniliklerin çoğu, tarım kesiminde yapılmıştır. Tarımda bu gelişmeyi elde etmek için modern araç gereç ve yöntemlere baş vurarak boş toprakları işletmeye açmış, köylünün kredi ihtiyacını karşılamış, hayvan ve zirai mahsul vergisini kaldırmıştır. Özellikle yol, köprü ve baraj inşaatlarına önem vererek memleketin bu sahadaki eksikliğini gidermeye çalışmıştır. Büyük şehirlerin yeniden imar edilmesiyle ülke modern bir görünüme kavuşmuştur. Ayrıca sanayi alanında da önemli atılımlar gerçekleştirilerek demir ve

⁹⁵ Osman Doğru, *T.C. 'inde 1950-1960 Dönemi Yasaların Anayasaya Uygunluk Denetimi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Hukuk Fak., Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1987, s.17.

⁹⁶ *Cumhuriyet* 19 Nisan 1960; *Zafer* 19 Nisan 1960. Sayı 4583

⁹⁷ Sulhi Dönmezer ile 14 Kasım 1995 tarihinde yapılan röportaj, Ek I, s. 145; Burhan Apaydın ile 24 Kasım 1995 tarihinde yapılan röportaj, Ek I, s. 151-152; Gültekin Başak ile yapılan 12 Ekim 1995 tarihinde yapılan röportaj, Ek I, s. 164-166.

⁹⁸ Başgil, *a.g.e.*, s. 121,129-134; Gerger, *a.g.e.*, s. 279.

⁹⁹ Feroz Ahmad, *Demokrasi sürecinde Türkiye: 1945-1980*; çev. Ahmet Fethi, İstanbul 1994, s. 87)

¹⁰⁰ Başgil, *a.g.e.*, s.119-123.

bakır cevheri üretimi artırılmış; şeker, çimento ve dokuma alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. DP'nin dış politika konusundaki başarıları da gözardı edilemez. Türkiye'nin Kore Savaşına asker göndererek NATO'ya girmesini sağlamıştır. Bunun yanında bölgesel işbirliği antlaşmaları gerçekleştirmiştir. (Balkan Paktı, Bağdat Paktı'dır). DP'nin 10 yıllık iktidarı boyunca yaptığı bu müspet icraatları yanında gerek muhalefet ve gerekse halk nazarında tepki çeken uygulamaları da olmuştur. Bunların başında Kore'ye askeri birlik gönderirken T.B.M.M.'nin görüşünü almaması gelmektedir. DP'nin yukarıda saydığımız iktisadî alandaki büyük girişimleri plan ve program yetersizliği sebebiyle kısa ömürlü olmuş ve memlekette beklenen faydayı sağlamamıştır. Öte yandan imar işleri iktisara olan güvenini sarsmış, yol ve köprü inşaatlarının ihâle mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilmesi, hem maliyetleri şişirmiş hem de hazinenin sırtından büyük vurgunlar vurulmasına sebep olmuştur. Yeni iş alanlarının açılması sırasında partizanca davrandığı iddiaları basında yer almıştır. Sonucunda iktisadî alanda ortaya çıkan üretimde beklenen ilerlemenin gerçekleşmemesi halkın şikayetlerinin yoğunlaşması ve muhalafetin güçlenmesine sebep olmuştur. Bu durumda paniğe kapılan DP yöneticileri, muhalefete karşı politikalarını sertleştirmeye başlamışlardır. Demokratik gelişme açısından DP'ye puan kaybettiren bu gelişmeler arasında muhalefetteki C.H.P.'nin mallarına el koyup, hazineye devretmek, Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğu gerekçesiyle ayrıntılı bir soruşturmaya gerek duymayarak Millet Partisini kapatmak, muhalif partiye oy verdiği için Kırşehir'i il olmaktan çıkararak ilçeye dönüştürmek, 25 yılını doldurmuş bütün memurları, yaş haddine bakılmaksızın emekliye sevk etmek ve davacı olacak memurların temyiz hakkını kaldırmak, işçi sendikalarına kısıtlama getirmek, özellikle 1955-56 arası basın, toplantı ve gösteri hürriyetlerini aşırı derecede kısıtlayan yeni kanunları çıkarmak, basına karşı uyguladığı politikayı sertleştirerek, gazeteleri kapatmak, aleyhte yazılar yazan basın mensuplarını hapse atmak, 6-7 Eylül hadiselerinde gerekli tedbirleri almamak, Vatan Cephesi Ocakları kurmak, muhalefetteyken tenkid etmesine rağmen kendi iktidarındayken radyoyu bütünüyle muhalif fikirlere kapatmak, çok katı tedbirleri içine alan Tahkikat Komisyonu kurmak. Yani kısaca sadece muhalefeti hedef alan anti demokratik kanunlar yapmak.

B- CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Cumhuriyet Halk Partisi, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin bir siyasal parti halinde devamı olarak, 9 Eylül 1923 tarihinde Atatürk tarafından kurulmuştur.

C.H.P. ilk kurulduğunda, “Halk Fırkası” ismini taşıyordu. Cumhuriyet kurulduktan sonra, 10 Kasım 1924 tarihinde, partinin adı “Cumhuriyet Halk Fırkası”na dönüştürülmüştür¹⁰¹. Partinin, ilk başkanı Mustafa Kemal Atatürk olup, Atatürk’ün 1938’de ölümü üzerine, İsmet İnönü partinin değişmez Genel Başkanı seçilmiştir. C.H.P. 10 Mayıs 1946 yılında II. Olağanüstü Kurultayını gerçekleştirmiştir. Kurultayda, tek dereceli seçim sistemi kabul edilerek, “Şef” ve “Değişmez Genel Başkan” ünvanı kaldırılmıştır.

10 Temmuz 1947 tarihinde Başbakan Recep Peker’in, DP’yi halkı isyana teşvik ederek kanun dışı yollarla iktidara gelmek istemekle itham etmesi üzerine, C.H.P. ile DP arasındaki ilişkileri iyileştirmek amacıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, “12 Temmuz Beyannamesi”ni yayınlamıştır. Bu beyannanme ile İnönü, iktidar ve muhalefeti, hak ve sorumluluklarının idraki içinde hareket etmeye çağırılmış, çok partili rejimin ülkemizde yaşabilmesi için gözönünde bulundurulması gereken koşullara değinerek kendisinin bir Devlet Başkanı olarak iktidar ve muhalefete eşit davranmanın görevi olduğunu belirtmiştir.

Ancak “12 Temmuz Beyannamesi”nin C.H.P. üzerindeki etkisi menfi olmuş, parti içinde ikilik yaratılmıştır. Muhalefetin İnönü’yü yanına alıp Peker hükûmetine karşı saldırıya geçmesi, C.H.P. içindeki gelişmeleri de hareketlendirmiştir. Bu gelişmeler olurken Recep Peker, guruptan güvenoyu istemiş 303 oyla güvenoyu almış¹⁰² fakat, 35 C.H.P. Milletvekili de hükûmete güvensizlik oyu vermiştir. Bir yandan DP ile çekişen bir yandan da 35’lerin şiddetli muhalefetiyle karşılaşan Peker hükûmeti, 1947’de hükûmetten istifa etmiş¹⁰³, yerine Hasan Saka kabinesi kurulmuştur.

¹⁰¹ Kili, *a.g.e.*, s.21.

¹⁰² Geniş bilgi için bkz., Hikmet Bilâ, *C.H.P. Tarihi: 1919-1979*, Ankara 1979.

¹⁰³ Bilâ, *a.g.e.*, s.220.

C.H.P., 1950 yılında seçimleri kaybedince 1960 yılına kadar siyasi yaşamını muhalefet partisi olarak sürdürmüştür.

1953 yılının sonuna doğru iktidar-muhalefet partisi ilişkileri daha da sertleşmeye başlamıştır; DP iktidarının, 14 Aralık 1953 tarih ve 6195 sayılı “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Haksız İktisaplarının Millete İadesi” adı altında çıkardığı kanunla partinin bütün malları hazineye devr edilmiş ve C.H.P. böylece maddî olanaklardan tamamen yoksun bırakılmıştır¹⁰⁴. Bu kanun, C.H.P. Gurubu arasında çok sert karşılanmış, DP Gurubu ile aralarında olayların çıkmasına neden olmuştur.

DP iktidarı, 1954 seçimlerinden sonra basına, üniversiteye, muhalefet partilerine karşı uyguladığı sert politikadan, muhalefete oy veren Kırşehir gibi bir ili ilçe haline getirmesinden, ekonomik hayatta baş gösteren sıkıntılardan, 6/7 Eylül 1955 olaylarının toplumda bıraktığı izlenimlerden dolayı zayıflamaya, güvenini, otoritesini kaybetmeye başlarken C.H.P.’de taraftar kazanmaya başlamıştı.

DP’nin, muhalefete karşı uyguladığı en sert kanun, toplantı ve gösteri haklarını belirleyen kanundur. Kanun 27 Haziran 1956’da kabul edilerek, siyasal partilerin, seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmıştı. Kanununun 12. Maddesine göre, “Her nerede olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksad-ı mahsusaya müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi...” suç sayılmıştır. Ayrıca 13. Madde de, suç sayılan toplantıların dağıtılması için hedef göstermeksizin ateş açılabileceği kabul edilmiştir¹⁰⁵.

1957 yılı başlarından itibaren ülkede DP iktidarına yönelik muhalefet, her gün biraz daha yoğunlaşmış ve ekonomik durum daha da bozulmuştur. C.H.P.’nin, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi arasında güçbirliği yapmak üzere başlayan temaslar gelişmiş, bu durum karşısında DP’nin Meclis Grubu çoğunluğu, 1958’de yapılması gereken Milletvekili seçimlerini öne almayı kararlaştırılmış, hükûmetin hazırladığı bir yasa değişikliğini acele meclise getirerek seçim kanununa bazı maddeler eklemiş böylece işbirliği, güçbirliği çalışmaları da sona ermiştir.

¹⁰⁴ Kili, *a.g.e.*, s.118.

¹⁰⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s.122.

1957 seçimleri, iktidar gücü karşısında çok çetin koşullar içinde geçmiştir. Muhalefet, seçimin kanunsuzluklar içinde yapıldığını, iktidarın her yerde baskıya başvurduğunu, seçmen kütüklerinde, sandık başlarında hile yoluna gidildiğini, bazı yerlerde sandıklardaki seçim sonuçlarının değiştirildiğini ileri sürmüştü.

24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi, C.H.P.'ne katılmıştı. Muhalefet, saflarını böylece sıklaştırdıktan sonra mücadele hedeflerinin açıkça saptanmasına girişmiş, bu saptama işini 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan C.H.P., 14. Kurultayında gerçekleştirmiştir. Bu kurultayın kabul ettiği "İlk Hedefler Beyannamesi"nde muhaiefet güçbirliğinin varmak istediği gayeler bildirilmişti¹⁰⁶. Muhalif safların sıklaştırılması, mücadele hedeflerinin saptanması ve İnönü'nün iktidara nutuklarının daha da sertleşmesi muhalefetin genel bir taaruz hazırlığının en açık işaretiydi. Özellikle 1958'den itibaren Meclis hergün münakaşaların, kavgaların birbirini takip ettiği bir harp meydanı haline gelmişti. Mecliste kavga, gürültü çıkarmakla yetinmeyen muhalefet siyasi münakaşalarını sokağa kadar götürmüştür¹⁰⁷.

Menderes'in, 17 Şubat 1959'da Londra'ya giderken geçirdiği kaza, iktidar-muhalefet ilişkilerinin yumuşamasına neden olmuş, fakat kazanın yarattığı heyecan kaybolunca iktidar-muhalefet ilişkileri tekrar sertleşmeye başlamıştı.

C.H.P., baskılar arttıkça hareketlenmiş ve yaygın bir muhalefet ile ilkelerini halka anlatmak için milletvekillerini, ülkenin dört bir yanına göndermişti. C.H.P. örgütü, partinin DP'ye karşı aktif olmasını ve hiç bir alanda ödün vermemesini istemiş, özellikle baskı altındaki gençliği kazanmak ve örgütlemek için çeşitli çalışmalar yapmıştı.

DP iktidarının son yılları, gerek rejim açısından ve gerekse ekonomik açıdan kriz yılları olmuştur. İnönü, bu konuların sadece muhalefeti değil, bütün vatandaş huzursuzluğa iten boyutlara ulaştığını, çeşitli vesilelerle yaptığı yurt içi gezilerinde halka anlatmaya başlamıştı. İnönü, yurt içi gezilerine "Bahar Taarruzu" adını vererek 29 Nisan 1959'da, 46 milletvekili, partililer ve gazetecilerden oluşan kalabalık bir gurupla başlamıştı. Gezilerde C.H.P. gurubuna karşı bazı olaylar meydana

¹⁰⁶ Eroğul, *a.g.e.*, s.145.

¹⁰⁷ Başgil, *a.g.e.*, s. 115-117.

gelmiştir¹⁰⁸. Olaylarda; İktidar ve muhalif yandaşları arasında büyük kavgalar çıkmıştır. DP, daha sonra bu geziler tarafından gezi sırasında meydana gelen olaylara ve muhalefetin demeçlerine yayın yasağı koymuştur.

C.H.P.'liler, 11 Mayıs 1959'da gezi olaylarını meclise getirmişler ve Başbakanla İçişleri Bakanı hakkında bir tahkikat önergesi vermişlerdi. Ancak DP Meclisdeki çoğunluğu, bunu hemen reddetmişti¹⁰⁹. Mecliste, DP ve C.H.P. Gurubu birbirlerine girmişlerdi. Olaylar durmadan daha da kötüye gitmiş sonunda DP Meclis Gurubu, 12 Nisan 1960'ta C.H.P. ve genel olarak muhalefet hakkında Meclis soruşturması açılmasını kararlaştırılmıştı. Böylece 18 Nisan 1960'ta 15 DP milletvekilinden oluşan bir soruşturma komisyonu kurulmuş, "Tahkikat Komisyonu" adını verdikleri bu komisyon mecliste, C.H.P. Gurubu arasında büyük tepkiler uyandırmıştır¹¹⁰.

İnönü, "Tahkikat Komisyonu" hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "Biz ihtilâl metodları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilâle nasıl zorladıkları İnsan Hakları Beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilâl behemehâl olur. Böyle bir ihtilâl dışımızda, bizimle münâsebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır. İhtilâl meşru bir hak olarak kullanılacaktır."¹¹¹ diyerek iktidarın, bu tavrından dolayı yapılabileceği ihtimalini belirtmiştir. DP Meclis Grubunun teklifiyle bir önerge vererek İnönü'ye bu konuşmasından sonra DP tarafından 12 oturum için meclise girmeme cezası alması sağlanmıştır.

DP ile C.H.P. Gurubu, birbirlerine karşı sürekli sert tedbirler uygulamaktan geri kalmamışlar sonunda da partililer arasında çıkan çeşitli olaylar, öğrenci olayları ve orduda başlayan kıpırdanmalar darbenin yapılmasını hızlandırmıştır.

¹⁰⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s.149.

¹⁰⁹ Toker, *a.g.e.*, s. 239-240.

¹¹⁰ "Tahkikat Komisyonu" kararının DP'nin C.H.P. ile arasındaki ilişkileri etkilemesi açısından bkz. 17 Eylül 1995 tarihinde Metin Toker ile yapılan röportaj, Ek I, s. 120; Toker, *a.g.e.*, s. 329-352.

¹¹¹ Eroğul, *a.g.e.*, s.155-156; Metin Toker, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973: Demokrasiden Darbeye:1957-1960*, Ankara 1991, s. 341-342.

C.H.P., 27 yıl iktidarda kaldıktan sonra 14 Mayıs 1950'de DP'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesiyle 1950-1960 yıllarını, ana muhalefet partisi olarak geçirmiştir. Bu yıllar, muhalefete alışık olmayan C.H.P. için çok zor geçmiştir.

1950-1953 yılları, C.H.P.'nin örgüt olarak muhalefet partisi durumuna ve görevine, kendisi ile olan ilişkileri sertleşmeye başlamıştır. Özellikle de 14 Aralık 1953 tarihinde partinin bütün mallarının hazineye devredilmesi, C.H.P.'nin DP iktidarını hukuk dışı bir rejim kurmakla suçlamasına neden olmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi DP iktidarının 1954 seçimlerinde muhalefete karşı uyguladığı sert politika, memleket içinde oy kaybetmesine neden olmuştur. Bütün bunlar karşısında C.H.P., seçmen gözünde saygınlık ve taraftar kazanmaya başlamıştır. 1957 yılı başlarından itibaren ülkede, DP iktidarına yönelik muhalefet hergeçen gün biraz daha artmıştır. C.H.P., 1957 seçimlerindeki olaylardan dolayı, iktidara karşı muhalefetini daha da sertleştirmiştir. Seçimle ilgili şikâyetlerini meclise getirmişler; Fakat görüşme olanağı elde edememişlerdir. 24 Kasım 1958'de, Hürriyet Partisi'nin kendisini feshedip C.H.P. ile birleşmesi, C.H.P.'nin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Muhalefet sürekli olarak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı, DP iktidarın uyguladığı ekonomik politikaya yüklemiş, iktidarın halkı ve muhalefeti sindirmek için şiddet politikası uyguladığını söyleyerek, iktidarı eleştirmiş ve sonunda seçmen kazanmak için yurt içi gezileri düzenlemiş, geziler sırasında muhalefete karşı çıkan olayların sorumlusu olarak Başbakan'ı ve İçişleri Bakanı'nı gözetmiştir. Bu durum iktidarın hiç hoşuna gitmemiştir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin sertleştiği bu dönem, iktidar tarafından muhalefete karşı kurulan Tahkikat Komisyonu'na kadar devam etmiştir. Muhalefet, iktidarın aldığı bu karara karşı kullanarak cevap vermiştir.

Neticede DP'nin muhalefet karşı tutumu ne kadar antidemokratik ise muhalefetin de iktidara karşı tutumu o kadar antidemokratik olmuştur. Yani DP, muhalefeti susturmak için antidemokratik kanunlar çıkarırken, C.H.P.'de kanunlara karşı antidemokratik tedbirler almıştır. Sonuçta her iki parti de demokratik bakımdan Türkiye'ye hiç bir şey kazandırmamıştır.

C- ÖĞRENCİ OLAYLARI

Yüksek öğrenim gençliği, toplumun aydın kesimi olarak siyasal yapı ile sürekli ve yakından ilgilenmişlerdir. Üniversite çevreleri ve gençler, antidemokratik uygulamaların artmaya başladığı 1956'dan itibaren DP iktidarına karşı tepki göstermeye başladılar; Bir taraftan üniversite öğretim üyelerinin, basında verdiği demeçlerde ve düzenledikleri konferans ve derslerde DP iktidarını eleştirmeleri ve bu eleştirileri karşılığında DP tarafından bakanlık emrine verilerek cezalandırılmalarıdır. Diğer taraftan da üniversite öğrencilerinin, DP'nin bu tutumunu derslere girmeyerek protesto etmeleri ve DP tarafından bu öğrencilerin, göz altına alınmaları gibi olaylarla başlayan bu tepkiler¹¹² 1960 Nisan ve Mayıs'ında eylem şeklini almış ve 27 Mayıs 1960'taki askeri darbenin dayanak noktalarından başlıcalarını oluşturmuştur.

DP'ye karşı ilk büyük öğrenci gösterisi, "Tahkikat Komisyonu"nun kurulmasından bir gün sonra, 19 Nisan'da Kızılay'da düzenlenmiş C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye sevgi gösterisinde bulunan ve iktidarın tutumunu kınayan sloganlar atan bu topluluk polis tarafından dağıtılmıştır¹¹³.

Öğrencilerin, DP'ye karşı düzenlediği bu gösteriden sonra İnönü, katılımcı gençlere seslenerek "...sizin idealist haliniz, iradeniz, azminiz ve sebatlı karakteriniz bana kuvvet veriyor, iyi günler yakındır."¹¹⁴ diyerek onlara destek verdiğini beyân etmiştir.

28 Nisan 1960 öğrenci hareketleri, "Tahkikat Komisyonu"nun anayasa dışı yetkilerini protesto etmek üzere İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin bahçede toplanmaları ve polisin buna müdahale etmesi üzerine başlamış, daha sonra da polisler çekilerek olaya askerî birlikler el koymuştu. Askerlerin, öğrencilerle İyi diyalog kurmaları dikkat çekmektedir¹¹⁵.

Böylece öğrencilerin, ileride yapılacak olan askerî darbeye etkileri kaçınılmaz olacaktır. Olaylar daha sonra Ankara'ya sıçramış, 29 Nisan günü de Ankara

¹¹² Albay Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, İstanbul 1992, s. 124-129.

¹¹³ Kabacalı, *a.g.e.*, s.130.

¹¹⁴ Kabacalı, *a.g.e.*, s.128-129.

¹¹⁵ Geniş bilgi için bkz., Kabacalı, *a.g.e.*, s.131-145; Başgil, *a.g.e.*, s. 123-126.

Üniversitesi Hukuk ile Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri gösterilere katılmışlar, polisler, öğrencilere engel olmak istemiş fakat öğrencilerin kendilerine taş atmaları üzerine geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Böylece olaylar birbirini izlemiş, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesinden sonra Ankara Yüksek Okullarından da buna benzer hareketler olmuş, bilhassa Gazi Terbiye Enstitüsü ve Teknik Öğretmen Okulu öğrencileri hükûmetin icraatını protesto etmek üzere bir gösteri tertip etmişlerdi.

Bu hareketlerden dolayı üniversiteler ve bütün yüksek okullar hükûmetçe tatil edilerek öğrencilerin büyük bir kısmı memleketlerine gönderilmeye çalışılmış her türlü toplantılar tertip etmek ve tertiplenen toplantılara fiilen iştirâk etmek yasak edilerek sıkıyönetim ilân edilmişti¹¹⁶. Ayrıca Tahkikat Komisyonu da aynı olaylarla ilgili bir bildiri yayınlamış bildiride: “28 Nisan 1960 Cuma günü İstanbul’da cereyan eden hadiseler hakkında encümenin, hükûmetin ve örfî idare kumandanlıklarının yapacakları resmî tebliğler haricinde her türlü, haber, havadis, makale, fıkra, mütalaa, resim ve yazıların neşri yasak...”¹¹⁷ edildiği bildirilmişti. Fakat gün geçtikçe öğrenci hareketleri daha çok artmağa başlamış okullarda toplanma ve gösteri imkânı bulamayan öğrenciler, bundan sonra gösterilerini Ankara Kızılay meydanına taşımışlardır.

Kızılay meydanında düzenlenen en büyük gösterilerden biri, 5 Mayıs 1960’ta “555K Olayı” olarak bilinen gösteridir. “555K” beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay’da anlamına geliyordu. Toplanan büyük kalabalıklar, iktidar ile muhalefet gurubları arasındaki ilişkileri krize sokmaktan ve memlekette huzursuzluğun artmasına sebep olmaktan başka bir işe yaramamıştır.

C.H.P., iktidarın antidemokratik uygulamalarından biri olarak kabul ettiği Tahkikat Komisyonu’nu bahane ederek öğrenci olaylarını, DP’ye karşı baskı unsuru ve kamuoyu oluşturmak için kullanmıştır¹¹⁸.

¹¹⁶ *Cumhuriyet* 30 Nisan 1960, sayı 42 949

¹¹⁷ Albay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994, s.268-269.

¹¹⁸ bkz. 31 Ağustos 1995 tarihinde Suphi Baykam ile yapılan röportaj, Ek I, s. 111-112; 17 Eylül 1995 tarihinde Metin Toker ile yapılan röportaj, Ek I, s. 121.

D-ORDU

1-Ordudaki İlk Örgütlenme Girişimleri

Orduda iktidara karşı ilk örgütlenme girişimlerini ele almadan önce “İlk darbe fikri ne zaman ortaya çıkmıştır”? sorusunun cevabını arayalım. Bunun için “27 Mayıs 1960 Darbesi”nin yapılmasında etkili olan kişilerin anılarından faydalanacağız.

Kurmay Albay Alparslan Türkeş anılarında, Türkiye’de darbe fikrinin köklerinin çok daha gerilerde olduğunu ve bu tarihin 1941’lere kadar uzandığını açıklayarak şöyle devam eder: “Yıl 1942-43 Çorlu’da bir gurup subay biraraya gelir ve İsmet İnönü ve idaresini devirmek için aralarında yemin edip, birbirlerine şeref sözü verirler” diyerek ilk örgüt gurubunun amacını C.H.P.’ni devirmek için kurulduğunu belirtmiş. Bunun nedenini de “Memleket tek parti diktatörlüğü altındaydı. Devletin başında bulunan İnönü, askerlikten yetişmesine karşı orduya karşı gayet vefasız ve ilgisizdi. Subaylık, bir mahkûmiyet ve mahrûmiyet mesleği haline gelmişti”¹¹⁹ şeklinde açıklamıştır.

Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş örgütlenmeye ilişkin anılarında “1943 yılında örgütlenme çalışmaları başladı... Çok partili demokrasinin kabul edilmesi ve kıyasıya bir seçim mücadelesinin başlaması, istenen konuların, demokratik yollardan ele alınacağı hakkında herkesde doğan ümitler, bu örgütte çalışanlarıda etkilemiş ve istediklerinin yasal yollarla yapılacağına inanarak çalışmalarına son vermişlerdir.”¹²⁰ diyerek o da Türkeş gibi ilk örgütlenme girişimlerinin 1943 yılında başladığını açıklamıştır.

Bu kanaatimizi destekler mahiyette farklı veriler de mevcuttur: 21 Temmuz 1946 günü, ordu arasında bazı askerler sık sık biraraya geliyordu. Toplantı yeri Kurmay Binbaşı Şefik Erensu’nun eviydi. Bu guruptaki kişiler: Kurmay Albay Şeref Konuralp, Kurmay Albay Seyfi Kurtbek, Kurmay Yarbay Necip San, Kurmay Binbaşı Pertev Gökçe, Kurmay Binbaşı Kenan Esengin, Kurmay Binbaşı Mehmet Ali Aytaç, Kurmay Yarbay Celal Erikan, Kurmay Binbaşı Hakkı Atıl... Başlangıçta

¹¹⁹ Taylak, *a.g.e.*, s.7-8.

¹²⁰ Sadı Koçaş, *Atatürk’ten 12 Mart’a*, c.I, İstanbul 1977, s.158.

sadece memleket sorunlarının konuşulduğu bu toplantılarda zamanla bazı fikirler oluşmaya başlamıştı. Bu fikirlerden ortak olanı: 1950 seçimlerinde de 1946 olayları yaşanırsa C.H.P.'ne müdahale etme gerekliydi. Daha sonra bu guruptan Cemal Yıldırım, Yıldız'daki talebeler arasında Ankara'daki arkadaşları gibi düşünenler olduğunu fark etti ve onlarla temasa geçti. Yıldız'daki gurubun önderliğini Kurmay Albay Cavit Çevik yapıyordu. Aralarında Kurmay Albay Kâmil Akıan, Kurmay Binbaşı Naci Aşkın, Kurmay Yarbay Memduh Tağmaç, Kurmay Yarbay Tevfik Doğan, Kurmay Binbaşı Nazım Akın, Kurmay Binbaşı Fuad Pulak, Kurmay Yarbay Ethem Baransü, Hava Kurmay Binbaşı Nevzat Gökeri, Hava Kurmay Binbaşı Zeki Zarakol, Kurmay Yarbay Kâmi Gürtan, Faruk Ateşdağlı, Ahmet Başta vardı. Bu guruba daha sonra Kadri Erkmen ve Cevdet Sunay da katıldı. İstanbul gurubu daha teşkilatlı bir şekilde çalışmak için gurup başkanlığına Cavit Çevik'i, Kurmay başkanlığına ise oy birliği ile Cemal Yıldırım getirildi"¹²¹ diyerek bu konuda daha geniş bilgi vermektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi ilk örgütlenme girişimlerinin ortak amacı ordunun, Tek Parti Rejimine karşı duyduğu rahatsızlık ve memleketin bir an önce çok partili rejime geçmesiydi.

1950 yılında seçimleri DP kazanınca, ordu arasında büyük sevinç ve umutla karşılanmıştı. Bunun nedeni; Tek parti devrinin adaletsiz yönetiminin sona erdirilmesi, özgür bir ortamla tarafsız bir yönetimin kurulması, ekonomik güçlüklerin kısa zamanda giderilmesi, devlet idaresinin zamanla giderilmesi¹²² Türk Silahlı Kuvvetlerinin son modern silah ve araçlarla donatılması, personelinin çok geri kalmış bakım ve hayat standartlarını, her türlü şeref ve morallerinin daha üstün seviyelere çıkartılması ümidiydi¹²³. Fakat iktidar, 1954 yılına doğru ordunun beklentilerini karşılayamaması yüzünden subaylar kesimini karşısına almıştır. "27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi"¹²⁴ nin fikir olarak ortaya çıkması 1954 yılına kadar uzanır. Milli Birlik Komitesi üyesi sözcüsü Numan Esin, ilk örgütlenme girişimlerinin 1954-1955'de düşünölmeye başlandığını belirtmiştir¹²⁴.

¹²¹ Abdi İpekçi, Ömer Sami Çoşar, *İhtilâlin İçyüzü*, c.I, İstanbul 1965, s.15-17.

¹²² Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, İstanbul 1972, s. 6.

¹²³ Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına: 27 Mayıs 1960*, İstanbul, s. 15.

¹²⁴ Bkz. 16 Ağustos 1955 tarihinde Numan Esin ile yapılan röportaj, Ek I, s. 135

Topçu Yüzbaşı Dündar Seyhan'ın anılarında, 1954 sonbaharının bir pazar gecesinde Tuzla Uçaksavar okulunda, Orhan Kabibay'la birlikte Türkiye'nin kurtuluşunun bir aksiyon neticesinde olabileceğini ve bunun içinde bir komiteye gereksinimleri olduğuna karar verdiğini, kurmuş oldukları bu komiteye Ahmet Yıldız, Yüzbaşı Süreyya Yüksel, Yüzbaşı Turan Okan, Kurmay Yüzbaşı Nejat Kumuşoğlu ve Yarbay Faruk Güventürk'ün katıldığını, daha sonra da Dündar Seyhan, Faruk Güventürk'le beraber örgütlerini genişletmek için harekete geçtiklerini¹²⁵ belirtmiştir.

1956 yılına girilirken “Yıldız Sarayı’ndaki Harp Akademisi Örgütü” diye anılan örgüte katılanlar arasında şu isimlere rastlanıyordu: Albay rütbesinde, Faruk Ateşdağlı, Naci Asutay, Yarbay rütbesinden, Faruk Güventürk, Nuri Hazer, Necmi Bek, Rıza Ükaydın, Binbaşı rütbesinde, Dündar Seyhan, Necati Ünsalan, Rauf Gökçe, Yüzbaşı rütbesinde, Suphi Gürsoytırak, Orhan Erkanlı, Kemal Güner...¹²⁶. Kısacası 1956 yılı başlarında Akademi’de filizlenmeye başlayan bu teşkilatın gayesi; orduda bir ıslahat gerçekleştirmek ve gelecekteki gelişmeler karşısında herhangi bir müdahaleye hazır vaziyette beklemektir.

Bu örgüt, 1955 ve 1956 yıllarında İstanbul’da çalışmalarına devam ederken Ankara’da da bir yandan Sadi Koçaş bir yandan da Talat Aydemir örgütlenmeye çalışmış sonunda Faruk Güventürk komitesi ile Talat Aydemir komitesi birleşmiş oluşturan teşkilatın başkanlığına Faruk Güventürk, sekreterliğine de Dündar Seyhan seçilmişti. Teşkilatın adı da “Atatürkçüler Cemiyeti” olmuştu¹²⁷.

Fakat bu arada birleşen iki örgüt arasında ayrılıklar ortaya çıkmıştı; Faruk Güventürk, Dündar Seyhan, Ahmet Yıldız, Orhan Kabibay, Necati Ünsalan, Suphi Gürsoytırak, Orhan Erkanlı, Talat Aydemir biran evvel “müdahale” etmenin gerekliliğini savunurlarken Adnan Çelikoğlu ise amacın “ihtilâl değil, ordunun ıslahatı” olduğunu savunuyordu. Bu arada Ankara’da, Sadi Koçaş’ın teşkil ettiği komiteyle temasa geçilmiş ama birleşme olmamıştı. Çünkü aralarında gereken güven ortamı oluşmamıştı. Gün geçtikçe örgüte, yeni katılanlar oluyordu: Talat Aydemir ve Faruk Ateşdağlı, Elazığ’da Topçu Tabur Kumandanı Alparslan Türkeş’i aralarına

¹²⁵ Örsan Öymen, *Bir İhtilâl Daha Var...: 1908-1980*, 3.bs., İstanbul 1986, s.156-159.

¹²⁶ Öymen, *a.g.e.*, s. 160; Erkanlı, *a.g.e.*, s. 12.

¹²⁷ Erkanlı, *a.g.e.*, s.12.

aldılar. Ankara'da Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Turan Yavşan ve Havacı Halim Menteş'de örgüte katılanlar arasındaydı¹²⁸.

2-1957 Yılında Yapılmak İstenen Darbe Girişimi

Örgütün bu kararı nasıl anladığını Talat Aydemir hatıra defterinde şöyle anlatıyordu: “Mutad üzere toplantıyı ben açtım. Kısa bir konuşmadan sonra hemen esasa geçildi. Gaye açıklanmadı. Memleketi kötü gidişattan kurtarmak için gerekirse hükûmet darbesi yaparak idareyi ele almak...” Bu toplantının gayesi; darbenin bir an önce yapılmasıydı. Tarih olarak 27 Ekim 1957 saptanmıştı. Örgüt sonunda böyle bir karar almıştı fakat yapacakları darbeyi destekleyecek güçlere ihtiyaçları vardı. Bu güçlerden biri olarak da İsmet İnönü'yü görüyorlardı. Konuyu İsmet İnönü'ye açtıkları zaman İnönü darbenin gereksiz olduğunu, zaten yapılacak seçimle iktidara geleceklerini belirtmişti. Neticede darbe, seçimin sonucuna başlanmıştı¹²⁹.

Diğer taraftan gittikçe gelişen örgütün, en önemli eksiği olarak darbenin gerçekleştirilmesine yardımcı olacak bir liderin olmayı dikkat çekmekteydi. Nitekim Örgütün ileri gelenleri bu eksikliği gidermek için ilk teklifi dönemin Savunma Bakanı Şemi Ergin'e yapmışlar fakat Şemi Ergin tarafından redd edilmişti¹³⁰.

3- Dokuz Subay Olayı

23 Aralık 1957'de Samet Kuşçu adlı bir binbaşı hükümete ordu içinde giderek DP'ye karşı bir darbe yapılmak üzere örgütlenmeler olduğunu duyuluyordu. Ne var ki, gizli örgütlenişle ilgili açıklamaların yetersiz olması yüzünden olay kanıtlanamamış ve sonunda Kuşçu, orduyu isyana teşvik suçundan iki yıl hapis edilerek olay kapatılmıştı. Tutuklanan sanıklar arasında bulunan o dönemin yarbayı Faruk Güventürk, bu konuda 1960 sonrası şu açıklamayı yapmadan edemeyecekti: “...Okunan planlar tamamen hakikate uygun ve bizim planlarımızdı. Sonradan öğrendik ki, bunlar yazılmış ve Samet'e imza etmesi için ısrar edilmişti... Şu halde o planları veren bir başka el mevcuttu ama bu güne kadar bu muamma çözülememiştir¹³¹.

¹²⁸ Nevin Yurtsever, *Türkiye'de Askerî Darbe Girişimleri: 1960-1964*, İstanbul 1983, s.89.

¹²⁹ Öymen, *a.g.e.*, s.169-172.

¹³⁰ Geniş bilgi için bkz., Öymen, *a.g.e.*, s.173-176.

¹³¹ Gevgili, *a.g.e.*, s.120-121; ayr.bkz., Öymen, *a.g.e.*, s.176-193.

DP içinde “Dokuz Subay Olayı”nı ciddiye alanların başında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar geliyordu. Celal Bayar: “...meseleyi deşmek lazımdır beyler, meselenin üstüne eğilmek lazımdır. Tecrübelerimle bilirim, böyle başlar bu işler. Bu üç, beş subayın kendi kendilerine yaptıkları bir hareket olamaz. Böyle dahi olsa, meselenin üstüne ciddiyetle eğilerek hiç değilse askerin nelerden şikayet ettiğini öğrenebiliriz”¹³² demesine rağmen Adnan Menderes, ordu tarafından kesinlikle kendisine karşı bir darbe olacağına imkân vermiyor ve aldığı teminatlara güvenerek, “İktidarın, ameliyat yaparak, bazı kişileri boş yere cezalandırdığını” belirtiyordu¹³³.

Bayar’ın ne kadar haklı olduğu 27 Mayıs 1960 yılında anlaşılacak fakat o zaman iş işten geçmiş olacaktı. Gerçekten de “Dokuz Subay Olayı” iyi değerlendirilmiş olsaydı ve gerekli önlemler alınsaydı “27 Mayıs 1960 Olayı” hiç yaşanmayacaktı.

“Dokuz Subay Olayı”ndan sonra Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa etmiş, yerine Ethem Menderes getirilmiş, örgüt elemanları ortamı soğutmak için bir süre dağılmaya karar vermişlerdi. Gerçektende çeşitli vesilelerle Örgüt mensuplarından Talat Aydemir, Kore’ye, Dündar Seyhan, Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı, Washington’a, Orhan Kabibay da, Erzuruma gitmişti.

“Dokuz Subay Olayı” olayı ile ana komite dağılınca Ankara’daki örgütün başında bulunan Sadi Koçaş örgüte lider bulmak amacıyla harekete geçmiş, ilk teklif Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tarcan’a yapılmış, Necati Tarcan teklifi kabul etmiş fakat aradan bir hafta geçtikten sonra vefat etmişti. Bu defa liderlik teklifi 1959’un ilk aylarında Kara Kuvvetleri Kumandanlığına getirilen Orgeneral Cemal Gürsel’e yapıldı. Onun da bu teklifi kabul etmesiyle de örgüt bir lidere kavuşmuş oluyordu. Artık sıra kritik noktalara istenilen tayinlerin yaptırılması işine gelmişti.

Böylece örgüt yeniden teşkilatlanma safhasına hız vermiş, durumu tesbit amacıyla Sadi Koçaş’ın evinde toplanmışlardı. Toplantıya, Sadi Koçaş’ Suphi Karaman, Osman Köksal, Sezai Okan ve Suphi Karaman katılmıştı. Toplantıda teşkilatın çalışma şekli tespit edilmişti. Alınan kararlardan ilki darbeyi gerçekleştirecek kurmayların tayinlerinin yaptırılmasıydı. Bunun için gereken liste

¹³² Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, 1972, s.143.

¹³³ bzk 16 Eylül 1994 tarihinde Mükerrerem Sarol ile yapılan röportaj, Ek I, s. 105-106.

hazırlanmıştı; Bu listede 35 isim yer alıyordu ve 35 kişinin hepsi de, 27 Mayıs darbesinin faal kadrosunu teşkil etmişlerdir. Birinci hedef olan Kurmaylar Şubesi Müdürlüğü, Osman Köksal'a verilmişti. İkinci ve önemli hedef, Çankaya Reis-i Cumhur Köşkü Muhafız Alayı Kumandanlığıydı. Bu alayın kumandanlığına da Osman Köksal getirmiş ve alayın genç subayları süratle onun etrafında toplanmışlardı. Köksal'dan boşalan yere de Suphi Karaman atanmıştı. Ağustos 1959'da Alparslan Türkeş, Mustafa Kaplan, Rıfat Baykal, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Sezai Okan, Orhan Kabibay'da... örgüte katılmışlardı¹³⁴. Köksal'ın Muhafız Alayı Komutanı olması, Koçaş'ın Londra'ya tayin edilmesi komite başkanlığının boş kalmasına neden olmuş ve yeni komitenin başkan Alparslan Türkeş seçilmişti.

1959'da önemli bir toplantı gerçekleştirilmişti. Toplantıya; Sezai Okan, Alparslan Türkeş, Suphi Karaman, Orhan Kabibay, Rıfat Baykal, Mustafa Kaplan, Refet Aksoyoğlu, Vehbi Ersü ve Orhan Erkanlı katılmışlardır. Toplantıda varılan netice; DP iktidarı, 1960 yılı içinde seçim yapmazsa veya yapar da dürüst davranmazsa hükümet darbesi gerçekleştirilecekti. Sıra en önemli konu olan darbeden sonra yapılacakları tartışılmamıştı. Bunun için 3 seçenek ortaya konulmuştu:

1-Askeri bir idare kurmak.

2-İktidarı, Halk Partisine devretmek.

3-Geçici bir meclis kurup idareyi yeni seçimler yapıluncaya kadar bu meclise bırakmak.

Bu seçenekler, örgüt içi gruplaşmaların başlıcalarını oluşturuyordu. Tartışmalarda ikinci seçenek üzerinde durulmadı. Birinci ve üçüncü seçenekler üzerinde yoğunlaşıldı. Ancak kesin bir karar alınamamıştı. Bu tartışmalar da dikkati çeken husus Sami Küçük ile Alparslan Türkeş arasındaki fikir ayrılığıydı. Alparslan Türkeş askeri diktatörlüğü savunurken Sami Küçük bu fikre karşı çıkmaktaydı¹³⁵. Daha sonra bu tartışma büyüyecek ve ileride 14'ler olayına kadar gidecektir.

¹³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, 3.bs., İstanbul 1984, s.320-322.

¹³⁵ Yurdsever, *a.g.e.*, s.91-92

Örgüt, darbe hazırlıklarına hız verirken planlarda bir aksilik olmuştur: Darbenin lideri olarak seçilen Cemal Gürsel'e çok önceden istediği ve ümit kestiği izin, 3 Mayıs 1960 günü verilmişti. İzin süresi bittiğinde de yaş haddinden emekli olacaktı. Böylece Gürsel farklı amaçlara yönelik iki ayrı yazıyı kaleme almıştır. Bunlardan birincisi, en küçük birliklere kadar ulaştırılmak üzere bir veda mesajıydı. İkincisi ise, Milli Savunma Bakanı'na yazılmış 13 maddelik bir muhtıraydı. Muhtıranın asıl adresi, Başbakan Adnan Menderes'di. Mektupda, o günkü yönetimi, iktidarı eleştiriyor fakat bu aksaklıkların, kötülüklerin sorumlusu olarak Celal Bayar'ı gösteriyor ve şöyle diyordu: "Halk hâlâ Adnan Menderes'i seviyor. Celâl Bayar cumhurbaşkanlığından çekilip, Adnan Menderes'i cumhurbaşkanı yaparsa iyi olur." fakat Cemal Gürsel, 9 Haziran 1960'da zamanın cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ı hedef almaktan çıkarmış, yerine zamanın başbakanı Adnan Menderes'i koymuştur¹³⁶. Öyleki, darbeciler Yassıada'daki Yüksek Adalet Divanı'nda okunan bu mektubu, darbenin sebeplerinden ve hukukî dayanaklarından biri olarak göstermişlerdir.

Burada ifade etmemiz gereken diğer bir önemli husus da; Hayatta kalan dönemin siyasetcilerinin ifadesine göre Adnan Menderes, Gürsel'in mektubunun içeriğini biliyordu. Ancak Yassıada'daki duruşmalar sırasında hem Adnan Menderes, hem de Ethem Menderes, her nedense susmayı tercih etmişler ve Yüksek Adalet Divanı Başkanı Başol'un sert çıkışları karşısında "mektup değiştirme olayı"nı bir türlü gündeme getirememişlerdir¹³⁷. Oysa Yüksek Adalet Divanı, bu ünlü mektubu 27 Mayıs Darbesi'nin önemli belgesi olarak değerlendirmişti.

3 Mayıs 1960'da Cemal Gürsel'in Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı muhtıra niteliğindeki mektup, gizli örgütte panik yaratmış. O güne kadar, Silahlı Kuvvetlerdeki gizli örgütün lideri konumunda olan Gürsel bir anda karar değiştirmiş ve "müdahaleyi şimdilik durduralım" diyerek izne çıkmıştı¹³⁸.

Bu olaydan sonra Ankara'daki örgüt tekrar yeni bir lider aramağa başlamış, ilk teklif İstanbul Örfî İdare Komutanı Orgeneral Fahri Özdilek'e Muzaffer Yurdakuler tarafından yapılmış fakar teklif reddedilince bu sefer de liderlik teklifi

¹³⁶ "Türkeş'in Anıları Fırtınalı Yıllar" (derl. Hulusi Turgut), *Sabah Gazetesi*, 6 Haziran 1994, sayı 3279

¹³⁷ bkz. 24 Kasım 1995 tarihinde Burhan Apaydın ile yapılan röportaj, Ek I, s. 157-159; 12 Ekim 1995 tarihinde Gültekin Başak ile yapılan röportaj, Ek I, s. 169-170.

¹³⁸ "Türkeş'in Anıları fırtınalı Günler" (derl) Hulusi Turgut, *Sabah Gazetesi*, 6 Haziran 1994, sayı 3279

Cemal Madanoğlu'na yapılmıştı. Madanoğlu'da teklifi kabul etmiş¹³⁹ ve böylece örgüt yeni bir lidere kavuşmuştur.

Örgüt elemanları biraraya gelerek hareket gününü 20 Mayıs'tan sonra, 26 Mayıs'tan önce olarak tespit etmişlerdi.

4- 21 Mayıs 1960 Harp Okulu Yürüyüşü

Harp Okulu öğrenci gösterisi, 28 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da başlayan öğrenci gösterilerinden hemen sonra çıkmıştır. Olaylar duyulur duyulmaz dersler boykot edilmiş, okuldaki kaynaşma üzerine komutan Sıtkı Ulay öğrencileri toplayarak "Arkadaşlar, Harbiyeli inerse, terlikle pijama ile değil, silah ile iner bekleyin." diyerek Harp Okulu öğrencilerini bir süre yatıştırmayı başarmıştı.

21 Mayıs 1960 Harp Okulu yürüyüşünü Sıtkı Ulay hatıra defterinde şöyle anlatıyordu: "21 Mayıs Cumartesi günü Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un beni arayarak Harp Okulu öğrencilerinin, orduveinden Çankaya'ya doğru yürüyüşe geçmesini telefonla bildirmesi üzerine doğru Kızılay'a gittim. İlk işim uzaktan bizim resmî elbiseli öğrenci adedini tespit etmek oldu. Benim tahminime göre 200-250 arası... Bu yürüyüşte şayanı dikkat olan husus talebeler arasına katılmış okulda olmayan birçok subayın bulunuşu ve bilhassa bu subayların, içlerinde albay dahil çeşitli rütbelerden, çeşitli sınıflardan olmaları idi. Sonradan bunun adı "Harp Okulu Yürüyüşü" olarak adlandırıldı, fakat gerçekte bu "Harp Okulu Yürüyüşü" değil bir "Subay Yürüyüşü" idi... Bir kere bu yürüyüş bir "Harp Okulu Yürüyüşü" olsa makul olarak okulun 1500 mevcudu ile bu harekete iştiraki okulca bir toplantı yerinin tespit edilmesi ve bu yürüyüşün gaye ve hedefinin yerinin tespit edilmesi ve bu yürüyüşün gaye ve hedefinin evvelden tayini gerekirdi. Herhalde mevcutlu Harp Okulu, 200 kişi ile bu işi yapmazdı... sonra daha yüksek rütbelilere dönerek kendilerinin de buna katıldıklarına göre yürüyüşün maksat ve hedeflerinin ne olduğunu sordum. Bir kısmı "Hedef Çankaya" arkasından "Hedef İstifa" diye seslendiler... oradan bir kaç subay yüksek sesle albayımızı ve subaylarımızı tevkif ettiler. Biz onları çıkatacağız, diyorlardı." Bir olay üzerine Sıtkı Ulay öğrencileri yatıştırmak için Meclis Başkanı Koraltan'a öğrencilerin isteğini söyler, daha sonra öğrenciler, başlarındaki

¹³⁹ Geniş bilgi için bkz., Öymen, *a.g.e.*, s.220-226; 23 Ocak 1990'da Cemal Madanoğlu ile yapılan röportaj için bkz. Baykam, *a.g.e.*, s. 201.

komutanlarıyla birlikte Harp Okulu'na gittikleri sırada, Tugay Komutanı General Yusuf Demirdağ, Harp Okulu öğrencilerinin yolunu keserek “öğrencilerini okula muhaşara altında sokacağımı” söylemesi üzerine Sıtkı Ulay olayın kanlı bir hale dönüşeceğini belirterek onu bu fikrinden vazgeçirir ve böylece Harp Okulu öğrencileri okullarına geri dönerler¹⁴⁰. Ordunun taraf olarak ilk defa ortaya çıktığı bu yürüyüşün nasıl tertiplenip gerçekleştirildiğini satırbaşlarıyla ele almakta fayda vardır.

Yürüyüş için karar, 19 Mayıs günü verilmişti. 19 Mayıs'ta Anıtkabir ve Kızılay'daki gösterilerden sonra akşam yemeğini orduvinde yiyen iki harita kıdemli yüzbaşı bu kararı almış. 21 Mayıs'a kadar birliklere haber vererek 21 Mayıs Cumartesi günü saat 15.00'de Kızılay'da toplanarak Çankaya'ya doğru sessiz bir yürüyüş yapılacağını, gösteriye hem subayların hemde harbiyelilerin resmî elbise ile katılacağını bildirdiği sözkonusu edilmiştir¹⁴¹.

Türkeş anılarında, “Harp Okulu Yürüyüşü”nü şu şekilde değerlendiriyordu: “...bu sıralarda Harp Okulu yürüyüşü meydana geldi. Onu biz düzenlemedik. O, kendiliğinden ve zannediyorum biraz da Halk Partililerin kışkırtmasıyla meydana gelen bir olay¹⁴² .

Bu olay üzerine iktidarın emriyle Kara Kuvvetleri Komutanlığı iki önemli emir çıkardı. Emirlerden biri şuydu. Ankara'ya Konya ve Adapazarı'ndan taburlar, Güneyden de bir zırhlı tugay getirilecek, Ankara'da bazı birlikler Başkentten uzaklaştırılacaktı. İkincisi, coplu üç inzibat taburu kurulacak, bunlardan iki tanesi İstanbul'da biri Ankara'da olacak ve sıkıyönetim komutanlarının emrine verilecek, nümayişler bu vasıtayla sert şekilde bastırılacaktı¹⁴³ .

Bütün bu tedbirler örgütün planlarını altüst ediyordu ve bir an önce harekete geçmeleri gerekiyordu. Bunun için örgüt elemanları, 23 Mayıs 1960 günü General İrfan Baştuğ'un evinde biraraya gelerek, darbenin son hazırlıklarını yapmışlar ve yaptıkları planı bir kez daha gözden geçirmişlerdir. Darbe günü de 25 Mayıs'ı 26 Mayıs'a bağlayan gece olarak tespit etmişlerdi. Fakat tespit edilen günde bir aksilik

¹⁴⁰ Ulay, *a.g.e.*, s.77-81.

¹⁴¹ Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, İstanbul 1987, s.96.

¹⁴² “Türkeş'in Anıları: Fırtınalı Yıllar, (derl. Hulusi Turgut), Sabah Gazetesi, 8 Haziran 1994, sayı 3231 .

¹⁴³ Yurdsever, *a.g.e.*, s.98-99.

olmuş. 24 Mayıs'ta Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın Yunanistan'a yapacakları gezinin memleket içindeki işlerin çokluğu sebebiyle ertelendiği ilân edilmiş ve 25 Mayıs sabahı da Başbakan Eskişehir'e hareket edeceği bildirilmişti.

Bu arada Harp Okulu yürüyüşünden sonra DP Genel Yönetim Kurulu olayları değerlendirmek için bir araya gelmiş Harp Okulu yürüyüşü, "Bu bir ihtilâl provası"dır diyerek gerekli tedbirlerin alınması için Başbakan Menderes'i ikna etmeye çalışmışlardı. Menderes ise "-Müstehrih olunuz efendim, ordudan herhangi bir hareket gelmez ve gelmeyecektir. Kendileri ile konuştum. Mesele bir polis, bir subayın yakasına sarılmasından ileri gelen bir tepkidir... Durmadan ihtilâl olacakmış diyorlar. Kim yapacakmış? Halk mı? Hayır, halk DP iktidarına karşı ihtilâl yapmaz. Asker mi? O da hayır. Asker siyasete karışmaz. Orduya karşı tam emniyetteyiz. Ordu bizimle beraberdir." diyerek böyle bir ihtimâlin olmayacağını belirtmişti. Bu toplantıda dikkati çeken bir ayrıntı da Sıtkı Yırcalı'nın Menderes'e yaptığı tavsiyelerdir. Bunlar: Derhal seçim yapılması, Tahkikat Encümeni'nin görevine son verilmesi, basına konan yasakların kaldırılması, yeni bir hükümetin iş başına getirilmesi gibi ordu içindeki müdahale taraftarlarının hareket gerekçeleriyle paralel düşüncelerdi. Ancak Menderes bütün meselelerin Eskişehir gezisinden döndükten sonra görüşülmesinin daha uygun olacağını söyleyerek toplantıyı terk etmişti¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Öymen, *a.g.e.*, s. 241-244; ayrıca bkz., Fikri Karanis, *Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul 1994, s. 347-352; "Abdullah Aker'in Notları: DP'nin Son Bakanlar Toplantısı: 22 Mayıs 1960", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 65 (Mayıs 1989), s.42-49.

II.BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ

A-YAPILIŞI

25 Mayıs 1960 Çarşamba günü belirlenen darbe tarihi, Sarıkışla'daki tabur komutanlarının harekât için bir orgeneralden yazılı emir istemeleri ve 26 Mayıs'ta Yunanistan'a gitmesi beklenen Başbakan'ın birdenbire karar değiştirip Eskişehir gezisine çıkması yüzünden "27 Mayıs 1960" Cuma gününe ertelenmişti.

Bu karardan sonra örgüt elemanları hemen harekete geçmişlerdi. Darbe, kararlaştırdıkları gibi 26 Mayıs günü sabaha karşı saat 03.00 ya da 04.00'de bitmiş olacaktı. Bu karar Muzaffer Yurdakuler aracılığıyla Kabibay'a şifreli olarak telefonda bildirilmişti. Şifre şöyleydi: "Emekli sandığı'ndan istediğin 2740 lirayı aldım. On lirasını kestiler, 2730 lira kaldı. Eskişehir'deki havacı arkadaşın da parasını aldım. Ama bildiremiyorum. Onu da sen hallediver!" şifrenin anlamı ise, 27 Mayıs günü sabaha karşı saat 04.00 yerine 03.00'de Eskişehir'deki Menderes'i de siz hallediverindi¹⁴⁵. Hemen İstanbul gurubunun havacılarından Mucip Ataklı bulundu. Mucip Ataklı da bu iş için Ağasi Şen'i ve Albay Muhsin Batur'u görevlendirdi. Darbe hazırlığından önce de Başbakan, Eskişehir'e geldiği zaman, askeri havaalanında bazı subaylar arkalarını dönerek "ufak bir ihtilâl" provası yapmışlar ve konvoy geçtikten sonra da ıslıkla "dağ başını duman almış" marşını söylemişlerdi¹⁴⁶.

Eskişehir'deki gurup da ayarlandıktan sonra artık geriye Ankara'dan ve İstanbul'dan gelecek olan işaret kalmıştı. Darbenin karargah merkezi Harp

¹⁴⁵ Yurdsever, *a.g.e.*, s.99-100.

¹⁴⁶ Öymen, *a.g.e.*, s. 246-247.

Okulu'ydu. İstanbul'daki operasyonu, Binbaşı Ahmet Yıldız sıkıyönetim idare merkezinden yönetecekti¹⁴⁷. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde Osman Köksal, Bayar'ı tutuklamak için bekliyordu¹⁴⁸.

Örgüt hedefleri ikiye ayrılmıştı. Bunlardan biri, harekâta fiilden etki yapabilecek olan bina, karakol, merkez, koğuş, kışla ,ordugâh, kumandanlık olmak üzere cansız çeşitli idare merkezi hedefleri. İkincisi de varlığı ile harekâta zarar verebilecek olan şahıs hedefleri idi. Bunları ilk anda âtıl bırakabilmek için telefon, telgraf, telsiz ve radyo gibi haberleşme vasıtalarının kesilmesi ve işgali de ayrıca planlanıyordu. Canlı şahıs hedeflerinde öncelikle hükûmet, Örfî İdare Kumandanı ve emir verebilecek olanlar ile Cumhurbaşkanı, Tahkikat Komisyonu üyeleri yer alıyordu¹⁴⁹.

Önce İstanbul'daki zırlı birlikler harekete geçti. Ardından da saat 03.00'te Harp Okulu'ndan 4 ekip çıktı. İlk görev, Merkez Komutanı'nın birliklere harekâta katılma emrini vermesiyle bu görevde tamamlandı¹⁵⁰. Saat 03.30'a gelmeden bütün harekât tamamlanmıştı. İstanbul'un bütün Anadolu ile haberleşme irtibatları kesildi. İstanbul radyosunun ele geçirilmesi ile dört maddelik bildiri saat 04.30'a doğru Kenan Ersoy tarafından halka okundu¹⁵¹.

Ankara'da saat 03.00-03.15 arasında Harp Okulundan harekâta geçildi. Birbuçuk saat sonra Çankaya Köşkü hariç Ankara'daki bütün cansız hedefler ele geçirildi. Bu arada Ankara'da jandarma Okulu, Jandarma Genel Komutanlığı, PTT Genel Müdürlüğü ve Radyoevi önlerinde kısa süren silahlı çatışmalar olmuş ve çatışmada, Harp Okulu öğrencilerinden Teğmen Ali İhsan Kalmaz ölmüştü¹⁵². Böylece darbe ilk kurbanını da vermiş oldu.

Bu arada Çankaya'da millî irâde ile seçilip on yıllık Cumhurbaşkanlığı yapan Celâl Bayar, Burhanettin Uluç, Sami Küçük ve Muzaffer Karan tarafından zorla

¹⁴⁷ Öymen, *a.g.e.*, 247-249.

¹⁴⁸ "Türkeş'in Anıları. Fırtınalı Yıllar", (derl. Hulusi Turgut), *Sabah Gazetesi*, 11 Haziran 1994, sayı 32.94.

¹⁴⁹ Ulay, *a.g.e.*, s.96-97.

¹⁵⁰ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, 6.bs., İstanbul 1993, s.194.

¹⁵¹ Öymen, *a.g.e.*, s.248.

¹⁵² Yurdsever, *a.g.e.*, s.248.

alınarak Harp Okuluna götürülmüş ve istifa etmesi için çeşitli baskılara marûz kalmıştı¹⁵³.

Menderes de Kurmay Albay Şekip Saybaşı, Binbaşı Necati Gültekin, Binbaşı Cihat Üstündağ, Üsteğmen Erhan Suar, Teğmen Aytekin Bilgi, Teğmen Vural ve Albay Muhsin Batur tarafından Kütahya'da tutuklanarak diğer Demokrat Partililer gibi Harp Okuluna götürülmüştü¹⁵⁴.

Albay Alparslan Türkeş Ankara radyosunda saat 05.25'te tarafından "Türk Silahlı Kuvvetler Bildirisi"ni okumaya başlamıştı. Bildiride: "Bugün demokrasinin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini devr almıştır."¹⁵⁵ diyerek darbenin yapılma nedenini açıklamıştı. Fakat bu bildiride en dikkati çeken "Girişilmiş olan bu teşebbüs hiç bir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdareimiz hiç kimse hakkında şahsiyette müteallik tecâvüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş, kanunla ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir" açıklamasıdır. Ne yazık ki bu bildirideki açıklamaya Türk Silahlı Kuvvetleri, riayet etmemiş ve memlekette yaşanan bu hadiselerin tek sorumlusu olarak Demokrat Partilileri görmüşlerdir.

B-DARBEDE ETKİLİ OLAN TARAFLAR

1- C.H.P. Etkisi

"27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi"nin zeminin hazırlanmasında ve yapılışının kolaylaştırılmasında C.H.P.'nin etkisini ispatlayan örnekler oldukça fazladır. Bu örnekleri iki başlık altında toplayabiliriz;

İlk olarak, İnönü'nün darbeye zemin hazırlayan konuşmalarını ele alabiliriz. Bunlar; -17 Ekim 1958, İnönü Tokat İl Kongresinde, "-Seçim emniyeti üzerinde ısrar

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz., Öymen, *a.g.e.*, s.252-258.

¹⁵⁴ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç dönemin Perde Arkası*, 2.bs., İstanbul 1985, s.83.

¹⁵⁵ Taylak, *a.g.e.*, s.24.

edeceğiz, seçim teminatını verirseniz rahat edeceksin, vermezsen gideceksin, hem de fena gideceksin...”¹⁵⁶.

7 Şubat 1960, İnönü Konya’da, “Millet, dürüst olmayan seçim yoluna gitmek isteyenleri başaşağı getirecektir. Bunun için bütün kararlarımız verilmiştir.”¹⁵⁷.

18 Nisan 1960, İnönü T.B.M.M.’de, “-Şimdi iktidarda bulunanların, iktidarı ellerinde bulunduranların, milletleri ihtilâle nasıl zorlandıkları, “İnsan Hakları Beyanname”sine girmiştir. Eğer bir idare, insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilâl olur... Biz, böyle bir ihtilâl içinde bulunamayız. Böyle bir ihtilâl dışımızda bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır... Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam... Arkadaşlar! Şartlar tamam olduğu zaman, milletler için ihtilâl meşrû bir haktır”¹⁵⁸.

İkinci olarak da, darbeyi gerçekleştiren subayların ve C.H.P.’lilerin görüşlerini ele alabiliriz; M.B.K. üyesi olan Alparslan Türkeş, İnönü’nün ordunun DP’ye karşı darbe hazırlıklarından haberi var mıydı? Sorusuna karşılık olarak; “-Bu hazırlıklardan, bu kaynaşmalardan mutlaka haberi vardır. Çünkü sonradan M.B.K.’nde de görev alan arkadaşlarından bir kısmı devamlı evine gidip kendisiyle görüşdüğünü biliyorum... komite dışında kalmış olan ve ihtilâlde de tesirle rol almış olan bir kısım askerî personelin de gerek İsmet Paşayla, gerek Paşa’nın etrafındakilerle yakın irtibatla olduğunu biliyorum.”¹⁵⁹ cevabını verir.

Nazlı Ilıcak’ın “15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor” adlı kitabında Emin Aytekin’le yapılan röportajda Aytekin bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir. “C.H.P. politikacıları ordu içerisinde tahrikçi kulisler kurmuşlar ve subayları böyle bir harekete itelemişlerdir.”¹⁶⁰.

MBK üyesi Orhan Erkanlı’nın darbeden sonra yayınlanan hatıralarında bu konudaki görüşlerini şöyle anlatır: “...Halk Partisi’nin mutlak hakimi olan İnönü kati

¹⁵⁶ *Sonhavadis*, 18 Ekim 1958, , sayı 283.

¹⁵⁷ Bilâ, a.g.e., s.324.

¹⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam. İsmet İnönü*, c.III, İstanbul 1968, s. 408-409; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, 3.bs., İstanbul 1984, s.359.

¹⁵⁹ Birand, a.g.e., s.161.

¹⁶⁰ Nazlı Ilıcak, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, c.I, İstanbul 1975, s.284.

surette bir darbenin zorla iktidar değişikliğinin aleyhindeydi... Bizimle beraber olmazsa dahi. Bize karşı durmayacaktır”¹⁶¹ .

MBK üyesi Muzaffer Özdağ’da darbede CHP’nin etkisi olduğunu belirterek “CHP de, devlet gücüne dayanarak DP’yi düşürmek istiyordu... müdahale şartlarını CHP hazırlamıştır” demektedir¹⁶²

C.H.P. Edirne Milletvekili olan Fahri Giritlioğlu da bu konuda “C.H.P. ihtilâl hareketinin karşısında bir mevki almamıştır... İhtilâlcilerle paralel olarak çalışmıştır... C.H.P. mevcut iktidarın, bir an evvel yıkılmasına hizmet etmiştir. Bu mânadaki çalışması ihtilâlcilerle aynı istikamette olmuştur. Asıl mühim olan nokta; C.H.P.’nin Türkiye’de ihtilâl öncesi oluşun, fikrî karargâhı haline gelmesidir. Bir çok kimseler bu karargâha uğramış ve karargâhtan ilham ve vazife almıştır.”¹⁶³ .

Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar’da “27 Mayıs İhtilâlinde muhalif partinin (C.H.P.), teşviki veya cuntanın tesiri olabilir ve belki de olmuştur...”¹⁶⁴ .

MBK üyesi Sıtkı Ulay’da, “İhtilâlde C.H.P. ‘nin hiç bir hissesi yoktur desem hem bana yakışmaz hem de gören gözler önünde makûlât olmaz.”¹⁶⁵ .

Araştırmacı-Yazar Hasan Bülent Kahraman bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “Ordu, C.H.P. ile birlikte bu ihtilâli yaptı. C.H.P. İhtilâlin içinde aktif bir şekilde yer aldı. İsmet İnönü’nün meclis toplantılarında yaptığı konuşmalar, C.H.P. Gençlik Kolları’nın bir takım örgütlenmelere girmesi... Ordu, 27 Mayıs darbesini yaparken zaten 27 Mayıs sonrası, C.H.P. ‘nin ve İsmet İnönü’nün tanzim ededeğini düşünüyordu. Yani İhtilâl bir yerde İsmet İnönü ve C.H.P. için yapılmıştı. Orduyla C.H.P. kendini daima birlikte görüyordu.”¹⁶⁶ .

İnönü’nün damadı ve devrin önde gelen gazetecilerinden Toker de, İsmet İnönü’nün darbe konusundaki görüşlerini şöyle belirtmiştir: “.. İsmet Paşa bu darbeden sonra demokrasi yolunun tekrar açılabileceği umudundaydı. Nitekim hem

¹⁶¹ Erkanlı, *a.g.e.*, s. 310-311.

¹⁶² bkz. 17 Eylül 1995 tarihinde Muzaffer Özdağ ile yapılan röportaj, Ek I, s. 128

¹⁶³ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, İstanbul 1964, s.319.

¹⁶⁴ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, c. II , s.153.

¹⁶⁵ Taylak, *a.g.e.*, s.16.

¹⁶⁶ 2 Şubat 1990’da Hasan Bülent Kahraman ile yapılan röportaj için bkz Bedri Baykam, *27 Mayıs İlk Aşkıımız*, Ankara 1994, s.150-151.

ağırlığını koydu, hem de tesirli oldu. Bunun olacağını söyledi. Dedi ki, “Siz çok partili rejimi bu şekilde kapatamazsınız. Size bunu bırakmazlar.” Asker gelir manasında konuştu. O sırada Güney Kore’de Silmavi aynen bu şekilde düşürülmüştü. “Türk Milleti en az Kore Milleti kadar haysiyetlidir.” Dedi. İnönü’nün bir başka lafı da “şartları tekemmül ettiği zaman ihtilâl olur.” Bütün bu laflar darbeyi yapacak olan askerlere, kendileri demokrasi yolundan ayrılmazlarsa ve bunu demokrasi için yaptıklarını söylerlerse çıkmayacağı yolunda mesajlardır. Bu güvenceyi aldılar. Zaten el altından askerlerin kaynadığı İsmet Paşa’nın kulağına gelmiyor değildi. Bu darbeyi gerçekleştirenler arasında da İsmet Paşa’yla temasta olanlar vardı... İsmet Paşa’nın bu bir kaç ay içinde bütün teşebbüsleri veya demeçleri; “Yapın şu seçimi, kurtulun demokrasi de kurtulsun, siz de kurtulun” şeklindeydi.”¹⁶⁷. buun yanında Metin Toker de, “Ordu, ancak CHP’nin rejimi müdafaada kendisine bu hareketi yapmakta haklıdır demesi ile böyle bir harekete giriştiğini”¹⁶⁸ belirterek “Onu CHP organize etmiş, kanalize etmiş, beslemiş, sloganlarını vermiş, her hareketin çekirdeğini oluşturmuştur”¹⁶⁹ demektedir.

Dikkati çeken bir hususda, İsmet İnönü’nün darbe yapıldığı gün bu haberi oldukça doğal karşılamasıydı. Bu olayı Metin Toker şöyle anlatıyordu: “...Paşa darbe gerçekleştiği zaman uyuyordu... Paşa’yı uyandırdık. Dedim ki, Paşam ihtilâl olmuş. “-Demek oldu” dedi.”¹⁷⁰.

Yine bu konuda tarafsız olarak niteleyebileceğimiz bir diğer yorumda ilginç tespitler yer almaktadır.

“Orduyu kışlasından çıkaran demokrasiyi askıya aslıdın sadece elinde silah olanlar mıydı? Diye soran Güneri Cıvaoğlu, siyasi kadroların da orduya müdahale davetiyeleri çıkardıklarını ifade etmekte ve İnönü’nün “27 Mayıs’ın ne içindeyiz, ne de dışındayız” şeklindeki sözüne dikkat çekmektedir. 27 Mayıs sonrasında, Demokrat Parti’nin kapatılıp, mensuplarının zindanlara atılmasına karşın, CHP’nin kapatılmadığını hatırlatan Cıvaoğlu, 27 Mayıs darbesi subaylarının, CHP’ne dayandığını belirtmekteydi. Son olarak Cıvaoğlu, 27 Mayıs’ın siyasetçilerle beraber

¹⁶⁷ Baykam, a.g.e., s.285-286.

¹⁶⁸ bkz. 17 Eylül 1995 tarihinde Metin Toker ile yapılan röportaj Ek I, s. 120.

¹⁶⁹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye: 1957-1960*, Ankara 1991, s. 333.

¹⁷⁰ Birand, a.g.e., s.201.

aydınlar, üniversiteliler ve gazeteciler tarafından da desteklenmesini bir yanlış olarak nitelendirmektedir¹⁷¹.

C.H.P.'nin darbe üzerindeki etkisini incelerken dikkati çeken diğer bir husus da; 27 Mayıs 1960 askerî darbe yapıldıktan sonra darbenin lideri olan Orgeneral Cemal Gürsel'in İsmet İnönü'yü telefonla aramasıdır. Telefonda Gürsel: “-Size karşı kusurluyuz Paşam. Hareketimizi size önceden haber vermedik. Fakat verseydik, bizi bundan caydırmak isteyeceğinizi biliyorduk. Yapılacak başka bir şeyimiz kalmamıştı. Bizi affetmenizi rica ediyoruz. Emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur, sayın Paşam.” demiş.

İsmet Paşa da:

“-Memleket ve millet için hayırlı bir iş yaptınız. Büyük bir iş yaptınız. Mutlu ve uğurlu olmasını dilerim. Asıl, başarınız için ben sizin emrinizdeyim Paşa Hazretleri...”¹⁷² diyerek 27 Mayıs'ın yapılmasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. İşte bu nokta da CHP'nin darbe içindeki yeri oldukça belirginleşmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İnönü, 27 Mayıs 1960 darbesinin yapılmasını hızlandırmış ve desteklemiştir. Bunun nedeni de iktidarın başın geçmek istemesiydi. Fakat İnönü ve parti yöneticileri bunda başarı sağlayamamışlardır. Bununla birlikte gerek Kurucu Meclis'in teşekkülünde gerek anayasanın hazırlanmasında, gerekse darbe idaresinin işlemlerinde darbeyi yapanlarla bir bakıma bütünleşmişlerdir.

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri bildirisinde;

“Girişilmiş olan bu teşebbüs hiç bir şahsa ve zümreye karşı değildir... Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir...” şeklinde açıklamalar yer almasına rağmen gelişmeler bunların genelde söz de kaldığını göstermektedir.

¹⁷¹ *Sabah Gazetesi*, 27 Mayıs 1988, yıl 4, sayı 1094.

¹⁷² Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973: Yarı Silahlı Yarı Kulahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, göz. geç. 2. bs., Ankara 1991, s.21.

2-Basının Etkisi

DP iktidara gelmeden önce basının geniş bir kesimi tarafından desteklenmişti. Basınla iktidar arasındaki ciddi gerginlikler 1953 yılında başladı. Bu gerginliğin başlamasına etken olan olaylardan bazıları şunlardır:

-1953 Temmuz'unda sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hareketin takibi şikayete bağlı iken, artık savcının, basının olurunun alarak re'sen takibine bırakılması kabul edilmesi.

-1954 yasa ile "Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak yalan haber veya hadiselerin veya bu mahiyetteki vesikaların yayını 1 yıldan 3 yıla hapis, 2500 liradan az olmamak üzere para cezası ile cezalandırılması"¹⁷³.

-9 Mart 1954'te "Neşir yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" 1956'da biraz değiştirilip daha da sıklaştırılması ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde engellemesi. Daha sonra bu kanun, "İspat Hakkı" tartışmalarını da başlatmıştı¹⁷⁴.

-1954 seçimlerinden sonra muhalif basındaki eleştiriler yoğunlaşırken basın davalarının sayısının artması.

-6/7 Eylül olaylarından sonra sıkıyönetim aracılığıyla basına sansür getirilmesi, uymayanların kapatılma cezasıyla karşı karşıya kalması.

-1956'da 6733 sayılı yasa ile, Basın Kanunu'nun kimi maddeleri değiştirildi. Bu değişikliklerle basın özgürlüğünün sınırlandırılması; her türlü yoruma elverişli ve örtülü sansüre yönelik hükümler getirilmesi¹⁷⁵.

-1956'da 1954'de kabul edilen basın yasasının bazı maddeleri değiştirilmesidi: Bu değişikliğe göre: 6 aydan fazla hapis cezasına çarptırılan sorumlu müdür olmayacak, imzasız yazıların sahibi, sorulduğunda 24 saat içinde

¹⁷³ Korkmaz Alemdar, "Demokrat Parti ve Basın", *Tarih ve Toplum Degisi*, sayı 53 (Mayıs 1988), s.21.

¹⁷⁴ Kabacalı, *a.g.e.*, s. 237-238, 245, 251.

¹⁷⁵ Alemdar, *a.g.m.*, s.22.

savcıya bildirilecek, “memleket ahlâkını, aile nizamını bozmak” gibi suçlar 1000 liradan 10 bin liraya kadar cezaya çarptırılacaktı¹⁷⁶.

1959-1960'ta basın davalarının sayısı arttı; 11 ilde 26 gazeteci için mahkûmiyet kararları verilmişti. Ayrıca gazete kapatma uygulamalarına da rastlanıyordu¹⁷⁷.

DP iktidarının resmî ilân ve reklamlar konusunda uygulamaları, çıkardığı kararnamelelere göre eşit biçimde olmamıştır. Hükûmet ilân ve reklamları gazetelerin tutumuna göre dağıtma yoluna gitmişti¹⁷⁸.

Basınla ilgili önemli hükümlerden biri de şuydu; “Her türlü yayının yasak edilmesi halinde bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basım ve dağıtımını önlenir. Yayın yasaklarına ısrarlı şekilde uymayan yayınlar kapatılır.”¹⁷⁹.

Yukarıda görüldüğü gibi DP'nin aldığı bu kararlar basınla olan ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Sonuçta basın, DP'ye karşı geniş kapsamlı bir muhalefet hareketi başlatmıştı.

DP, özellikle önemli bazı olayları (6/7 Eylül Olayları, Topkapı, Kayseri, Uşak, Tahkikat Komisyonu, Öğrenci Olayları, Harp Okulu olayları...vb.) basında çıkmaması için yayın yasağı getirmiş fakat alınan bu karar “Fısıltı Gazetesi”nin faaliyetlerini artırmış neticede asılsız haberlerin halka duyurulmasıyla ortam daha da gerginleşmiştir.

Basın, yazılarını DP'nin almış olduğu kararları protesto etmek ve iktidardan düşürmek için kullanmıştır¹⁸⁰.

Bütün bu olaylar, C.H.P.'nin taraftar kazanmasına neden olmuş ve sonunda basın darbeyi etkileyen bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

Gazetecilerin bu konudaki görüşleri ise şöyleydi:

¹⁷⁶ Aynı yer.

¹⁷⁷ Kabacalı, a.g.e., s.259.

¹⁷⁸ Alemdar, a.g.m., s.23.

¹⁷⁹ Kabacalı, a.g.e., s.265-266.

¹⁸⁰ bkz. 31 Ağustos 1995 tarihinde Suphi Baykam ile yapılan röportaj, Ek I, s. 115.

Argun Berker: "...Gazeteci olay meydana getirmez, gazeteci olay takip eder. Fakat 27 Mayıs öncesi gazeteciler, özellikle Vatan gazetesi ve Sabah'ta olaylar meydana getirmişlerdir. Meselâ rıhtım olayları tamamıyla bir gazeteci provakasyonudur. Bilâhère Topkapı olayları aynı düzen içerisinde mütalâa edilebilir. Gerçekten 27 Mayıs öncesi basın, şartlı olarak Menderes'e cephe almış ve İnönü'nün bayraktarlığını yapmıştır."derken

Mithat Perin'nin ise "... 27 Mayıs basını, Menderes dönemine bir tepki olarak hırsla, DP yönetimi aleyhine ve ihtilâl lehine yazılar yazmaya başladı... 27 Mayıs basında yer alan bir çok iddiaların asılsız çıktığını daha anlaşıldı ama iş işten geçmişti. 27 Mayıs basını görevini yapamamıştır. 27 Mayıs İhtilâli milleti iki cepheye ayırmıştı. 27 Mayıs İhtilâli sonrası basın şayet dikkatli olsaydı ve görevini gereği gibi yapsaydı, İhtilâlcileri kışkırtmasaydı, İhtilâlcilere meşrûiyet kazandıracak bir takım iddiaları ortaya atmasaydı, Yassıada Mahkemesi böyle ağır cezalar veremezdi."¹⁸¹ şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Bu kısımda son olarak ifade etmemiz gereken husus, DP'nin de muhalefettyken tenkit ettiği bir takım uygulamaları kendi iktidarı döneminde devam ettirdiğidir. Böylece C.H.P. muhalefetine haklı bir zemin hazırlamıştı.

3- Dış Güçlerin Etkisi

"27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi"nin yapılışında dış güçlerin etkisini ispatlayan açıklamalar da vardır.

Bu güçleri iki kısma ayırabiliriz.

a)Rusya'nın etkisi: Rusya bu etkiyi, Sovyet Gizli Teşkilâtı olan KGB kanalı ile gerçekleştirmiştir.

John Barron'nun, "KGB" adlı kitabında: KGB'nin Türkiye üzerindeki operasyonları şöyle açıklanmıştır: "... KGB, Türkiye'de şehir terörcülüğü yapmak olup adam kaçırmak, öldürmeler ile oldukça ilerlemiş ve başarılı olmuştur. KGB, Türkiye'ye karşı operasyonlarını 1960'ların başlarında yürürlüğe koymuş,

¹⁸¹ Durmuş, a.g.e., s.266-269.

Ankara'daki Sovyet Elçiliği'nde çalışan KGB subayları tarafından bir kaç ajan avlanmış ve bu ajanlar Rusya'da eğitilmişlerdir. Türkiye'ye döndüklerinde bu kadro aralarına radikal eğilimli gençleri çekmiş, bazılarını Suriye'de Rusların açtığı kamplara eğitim için göndermişlerdir. Sonucunda meydana gelen şiddet hareketleri ve buna karşı alınan sıkıyönetim, askeri mahkeme gibi tedbirler de gösteriyor ki, Sovyet Birliği'ni riske sokmadan ve büyük masraflar yapmadan, bir toplumu krizler karşısında bırakmak için KGB, tekniğini son derece ilerletmiş bulunmaktadır.”¹⁸² .

Gene adı geçen kitab da KGB'nin önemli bölümlerinden birinin “Yalan Haber Bölümü” olduğu ve bu bölümün faaliyetleri hakkında şunlar söylenmektedir; “Yabancı devletlerin kararlarını etkileyecek gizli eylemler ve mücadeleleri düzenler, ayrıca yabancı toplumların moralini bozacak fitneler... tertipler. 1950'lerden beri bu bölüm, bütün KGB'nin teşkilâtı içinde en önemli bölümlerden biri haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin “Yalan Haberler” dediği yollar yıllardan beri, yabancı kamu düşüncesini büyük aldatmalarla, yanlış kanıya sürüklemekte, şaşırtmakta ve tutuşturmaktadır... Bu bölümün kapsamı içinde sahte ve düzenlenmiş belgeler, mektuplar, el yazmaları ve fotoğraflar, ayrıca yanıltıcı kötü söylentiler ve aldatıcı ajan raporları, Sovyet Rusya'yı ziyaret edenlerin, fikrini zehirleme ve bundan başka fizik etkileri için fizik davranışlarda vardır. Bu tekniklerin başlıca amaçları; yabancı hükümetlet politikasını etkilemek, yabancı ülkeler halkının liderlerine ve müesseselerine karşı güvenlerini sarsmak, Sovyet Politikasına, karşıt kişiler ve gurupların itibarını kırmaktır. KGB'nin en çok bilinen haber işi, taklit edilmiş belgelerle aldatıcı yayınlarına dayanır. KGB ve peyk servisleri, bütün dünyada tanınmış kimselerin, kağıt başlıklarını ve hükümetlerin resmî kağıt formalarını toplayıp, bunları taklit işinde kullanırlar.”¹⁸³ .

Celal Bayar'ın bu konudaki görüşleri ise; “Bu gün apaçık ortaya çıkmıştır ki, 27 Mayıs olayları Moskova ambalajlıdır. “Bizim Radyo” dedikleri musibet, bir akşam masa başında imâl ettiği bir takım yalan haberleri yayınlıyor, ertesi gün, o haber olaylara gerçekleştiriyordu. Haberler, her zaman olayların önünde gitmiştir. Muhtemelen, Adnan Menderes'in Moskova'ya bir ziyaret yapma niyeti, topyekün muhalefet ile Moskova arasında işleyen bu oyunu bozmak hedefini güdüyordu.

¹⁸² John Barron, *KGB: Sovyet Gizli Emniyet Organizasyonu'nun Kuruluş ve Çalışmaları*, y.y., t.y., s.81.

¹⁸³ Baron, *a.g.e.*, s.112,202,204,214.

Çünkü Başvekil, Moskova kaynaklı modellere uygun ihtilâl tahriklerini, daha 1957 seçimleri sonunda fark etmiş ve bu konuda Millî İstihbarât Teşkilatları'nı uyarıyordu! Nitekim Başvekil, Moskova'ya ziyareti gazetelerde yayınlandıktan sonra bir anlaşma oldu takdirde planları bozulacağı için olacak basın muhalefeti, yani bütün cephele, yalan, tezvir, iftirâ kampanyalarıyla donattılar... 27 Mayıs senaryosu, Moskova'da yazılmış, Kore'de sahneye konmuş, Türkiye'de yerli elemanlarla gerçekleştirilmiştir!..."¹⁸⁴.

Bu etkiyi açıklayacak olan diğer bir konuda Menderes'in Moskova'yı ziyaret etmek istemesiydi. Bu ziyaretin nedeni neydi? Şimdi bunları açıklamaya çalışalım. Başvekil, Türkiye'de ceryan eden olayların gelişmesinde Sovyetler'in etkisi olduğu düşüncesine ulaşmış ve hem dış politikada hem de iç politikada biraz rahatlayabilmek için Moskova'ya gitmeye karar vermişti.

İsmet Bozdağ, Tercüman'da yayınlanan yazı dizisinde bu ziyaretin nedenlerini şöyle açıklamıştır: "Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye bir nota vererek, Türkiye - Amerika arasında atom silahları üzerine yapılan anlaşma hakkında bilgi istemesi, Dış İşleri Bakanlığı'nın kendi teşkilatına gönderdiği kriptolarda, olayların komünistler tarafından desteklendiği yolunda bilgi vermesi..."¹⁸⁵.

Bunun yanında bu iddiayı destekleyen diğer bir açıklama ise; Sabah Gazetesi'nin 4.01.1994 yılında çıkan haberi idi. Bu haberdeki açıklama şöyleydi: "30 yıllık yayın yasağının kalkmasından sonra kamuoyuna açıklanan İngiliz Devlet Arşivleri'ndeki gizli belgelere göre, Sovyetler Birliği, Adnan Menderes ve arkadaşlarının idam edilmeleri için Türkiye'ye büyük baskı yapmıştır."

b) Amerika'nın Etkisi: Amerika bu etkiyi CIA aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu konuda Albay Alparslan Türkeş, anılarında "İhtilâlden üç gün sonra İçişleri Bakanlığı'nda inceleme yaparken, orada Amerikalılara ait bir büro tespit ettiğini ve bakanlığa giren ve çıkan tüm evrakların o büronun kontrolünden geçtiğini, Büro'nun da CIA'ya ait olduğunu ve 27 Mayıs'tan önce Türkiye'de yıkıcı eylemlerden trafiğin

¹⁸⁴ Celal Bayar, *Bir Darbenin Anatomisi: 27 Mayıs İhtilâli*, yay. Haz. İsmet Bozdağ, İstanbul 1991, s.100-101.

¹⁸⁵ İsmet Bozdağ, "Fırtınalı Günler. Adnan Menderes'in Yapılmayan Moskova Seyahati", *Tercüman Gazetesi*, 26 Ocak 1989, sayı 9673.

düzenlenmesine uyuşturucu maddelerle mücadeleden, polis örgütüne eleman yetiştirilmesine kadar birçok alanlarda, CIA'nın katkıları olduğunu" belirtmiştir¹⁸⁶.

DP'nin ileri gelenlerinden olan dönemin Hazine Genel Müdürü Burhan Ulutan, darbenin yapılmasında Amerikadaki kuvvet lobilerinin etkili olduğunu iddia ederek bunları, Yahudi, Grek, Ermeni diye üçe ayırmış ve 27 Mayıs sonrası yapılan idamların bu lobiler tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir¹⁸⁷.

Ayrıca çoğu dış kaynakta, "27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi"nde, "Amerika Merkezî Haber Alma Teşkilatı" CIA'nın parmağı olduğunu ileri sürer, 1972 yılında, da, Londra da, yayınlanan Sunday Telegraphy Gazetesindeki bir araştırma yazısı da 27 Mayıs ve 12 Mart'ın birer CIA operaosyonu olduğunu iddia etmiş, söz konusu gazetenin o tarihte ülkemize sokulması yasaklanmıştı¹⁸⁸.

Darbeden sonra ordunun gençleştirilip, modern bir hale getirilmesi amacıyla, büyük bir tasfiye hareketine girişilmiş ve bu amaçla yaklaşık 275 general, amiral ile 7000 subay emekli edilmişti. Bunun içinde Amerika'dan karşılıksız 12 milyon dolar para alınmıştır. Yine darbeciler, dış temsilcilerde görevli diplomatların maaşları ile sefarethane masraflarını karşılamak üzere Amerika'dan 15 milyon dolar istemişlerdi. Türkes anılarında Amerika'dan alınan bu yardımı şöyle anlatır: "Devletin elinde döviz olmadığı için dış temsilciliklerimizde maaşlar ödenemiyor, masraflar karşılanamıyordu. Bu yüzden, çok çıkışık vaziyetteydik. Ne yapalım, diye düşündük. Dostumuz Amerika'ya baş vurduk. 15 milyon dolar yardım alarak büyük elçiliklerimizin masraflarını karşıladık. Hatırimda kaldığı kadarıyla bu para bağış şeklinde almıştır."¹⁸⁹.

Ayrıca bu yardım konusunda çeşitli gazetelerin haberlerine de bakacak olursak: Milliyet gazetesinin 5 Temmuz 1960 tarihli manşeti: "Amerika, dün 1 milyar lira hibe de bulundu" şeklindeydi. Ayrıca haberde, "Amerika, karşılıksız paralar fonundan 1960 malî yılı içinde meydana geleceği hesaplanan takriben 1

¹⁸⁶ "Türkes'in Anıları: Fırtınalı Yıllar", yay. haz. Hulusi Turgut, *Sabah Gazetesi*, 20-21 Haziran 1994, sayı 3293-3294.

¹⁸⁷ 12 Temmuz 1995 tarihinde :Burhan Ulutan ile yapılan röportaj, Ek I, s. 110.

¹⁸⁸ "Türkes'in Anıları:Fırtınalı Yıllar", yay. Haz. Hulusi Turgut, *Sabah Gazetesi*, 21 Haziran 1994, 10, sayı 3294.

¹⁸⁹ "Türkes'in Anıları: Fırtınalı Yıllar", yay. haz. Hulusi Turgut, *Sabah Gazetesi*, 22 Haziran 1994, 10, sayı 3294

milyar lirayı serbest bırakmıştı. Washington hükûmetinin bu yıl memleketimizde yapacağı iktisadî yardımını da 100 milyon dolara çıkaracağını bildirmektedir. “Hürriyet Gazetesinin 5 Temmuz 1960 tarihli haberinde ise “Millî İnkilâbımızı desteklemekte olduğunu her vesileyle belirten Amerika hükûmetimize yardımlarını artırmaktadır. 27 Mayıs inkilâbını takip eden ilk günlerde 4 Haziran 1960 tarihli anlaşma ile Millî Savunma Bütçesi hizmetleri için 52 milyon lirayı serbest bırakan Amerika, bu kere de Amerika İktisadî yardımını karşılık paralarından 1960 malî yılı içinde birekeceği tahmin edilen takriben 1 milyar Türk lirasını Türk hükûmetinin emrine serbest bırakmaktadır.”

Bununla birlikte CIA'nın faaliyetleri konusunda Amerika'da yapılan yayınlarda da, “27 Mayıs Hareketi” şöyle değerlendirilmiştir: “CIA, İhtilâlden aylarca evvel, Washington'a gönderilmeğe başladığı raporlarda hükûmet darbesinin kaçınılmazlığını vurgulamaktadır” Raporlardan biri de şöyle son buluyordu: “Menderes'in günleri sayılıdır”¹⁹⁰. Bunun yanında ABD, Türkiye ile 5 Mart 1959'da “Güvenlik İş birliği Anlaşması da imzalamıştı”¹⁹¹.

Neticede şunu söyleyebiliriz, Amerika İstihbârat Servisleri'nin bir askeri müdahaleyi kaçınılmaz saydıkları görülmüş, fakat CIA 27 Mayıs hazırlıklarından haberdar olduğu halde Menderes Hükûmetini haberdar etmemişlerdir.

¹⁹⁰ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, c. II, İstanbul 1987, s.774.

¹⁹¹ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri: Açıklamalı*, Ankara 1991, s. 229-260; Hamza Eroğlu, “Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İkili İşbirliği Anlaşması”, *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı, 1959-1960*, sayı I, s. 23-64; *Düstur*, 3. Tertip, c. 41, s. 1024-1026; *T.C. Resmi Gazete*, 16 Mayıs 1960, sayı 10506.

III. BÖLÜM

DARBEDEN SONRASI

A-KURULAN MÜESSESELER

1- Milli Birlik Komitesi'nin Kuruluşu

Darbeyi gerçekleştiren subaylar gizlilik gerektiren koşullar altında aralarında tam bir örgütlenme gerçekleştiremedikleri için isimleri uzun süre açıklanamamıştır. Daha sonra Haziran 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi (M.B.K.) üyesi olarak 38 kişinin adları, kamuoyuna duyurulmuştur¹⁹². Buna göre M.B.K., aşağıdaki rütbeleriyle sıralanan şu kişilerden oluşuyordu:

¹⁹² Geniş bilgi için bkz., Erkanlı, *a.g.e.*, s.18-22.

Cemal Gürsel	Orgeneral	Ahmet Yıldız	Yarbay
Fahri Özdilek	Orgeneral	Emanullah Çelebi	Binbaşı (Hava)
Cemal Madanoğlu	Tümgeneral	Fazıl Akkoyunlu	Binbaşı (Hava)
İrfan Baştuğ	Tümgeneral	Vehbi Ersü	Binbaşı (Hava)
Sıtkı Ulay	Tümgeneral	Suphi Gürsoytırak	Binbaşı (Hava)
Ekrem Acuner	Albay	Kadri Kaplan	Binbaşı (Hava)
Mucip Ataklı	Albay	Muzaffer Karan	Binbaşı (Hava)
Osman Köksal	Albay	Mehmet Özgüneş	Binbaşı (Hava)
Fikret Kuymak	Albay	Şükran Özkaya	Binbaşı (Hava)
Sami Küçük	Albay	Şefik Soyuyüce	Binbaşı (Hava)
Haydar Tunçkanat	Albay	Dündar Taşer	Binbaşı (Hava)
Alparslan Türkeş	Albay	Münir Köseadağı	Önyüzbaşı (Deniz)
Muzaffer Yurdakuler	Albay	Selahattin Özgür	Önyüzbaşı (Deniz)
Refet Aksoyoğlu	Yarbay	Rıfat Baykal	Yüzbaşı
Orhan Erkanlı	Yarbay	Ahmet Er	Yüzbaşı
Orhan Kabibay	Yarbay	Numan Esin	Yüzbaşı
Mustafa Kaplan	Yarbay	Kâmil Karavelioğlu	Yüzbaşı
Suphi Karaman	Yarbay	Muzaffer Özdağ	Yüzbaşı
Sezai Okan	Yarbay	İrfan Solmazer	Yüzbaşı

Komite üyeleri belli olduktan sonra, komiteye hukukî ve resmî bir statü vermek ve komitenin yetkilerini belirtmek için 14 Haziran 1960 tarihinde “1” numaralı kanun yayınlanmıştır¹⁹³. Bu kanunla, bir ihtilâl meclisi oluşturulmuş ve Askerî bir cunta yerine Parleментар bir yönetim kurulmuştu. Bu sisteme göre; İcra yetkileri kurulan hükümete¹⁹⁴ verilecek, komite meclisin fonksiyonlarını yapacak, adliye bağımsız kalacaktı. Fakat düşünülen bu sistem gerçekleşmedi; Meclisin vazifesini yapan komite, bir meclis olarak çalışmakla beraber idareye müdahale etti¹⁹⁵. Sonuçta meclis içinde bir fikir birliği sağlanamadı. Bütün bunların yanında M.B.K. devrinde, büyük tepkilere sebep olan iki olaydan bahsetmek faydalı olacaktır. Bunlar; M.B.K. Hükümeti'nin memlekette iki büyük ve temel müesseselerde gerçekleştirdiği reformlardır. Bunlardan ilki, 2 Ağustos 1960 tarihinde gerçekleştirilen “EMİNSU” adıyla bilinen ordudaki tasfiye kararıdır. Bu kararla, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin her kademesinde, kadrodan fazla General ve Üst Subaylar emekli edilmiştir¹⁹⁶. İkincisi de; 28 Ekim 1960 tarihli “147'ler” olayı olarak bilinen Üniversiteden, 147 Öğretim Üyesinin tasfiyesi kararıdır. Bu karar verilirken ölçü olarak öğretim üyelerinin ilmî nitelikleri göz önüne alındığı ifade edilmiştir¹⁹⁷.

Orduyu gençleştirmek ve üniversiteyi de ilmîleştirmek için gerçekleştirilen uygulamalar her iki unsurun bünyesinde önemli sarsıntılara yol açarak, darbeyi destekleyen guruplar arasında tepkilere neden olmuştur.

2-Milli Birlik Komitesi'nin Bölünüşü

Çok geçmeden M.B.K. üyeleri arasında fikir ayrılıkları kendini göstermeye başlamıştı. Bu fikir ayrılıkları komiteyi kısa sürede 14'ler, 11'ler, 7'ler ve 5'ler olmak üzere dört guruba ayırmıştı. 14'ler gurubunda, Alparslan Türkeş, Orhan

¹⁹³ Kanunun içeriği için bkz. Anayasa Hazırlık Çalışmaları bölümüne, s. 65.

¹⁹⁴ Erkanlı, *a.g.e.*, s. 31-38.

¹⁹⁵ Erkanlı, *a.g.e.*, s. 23-25.

¹⁹⁶ Geniş bilgi için bkz. Kenan Esengin, *27 Mayıs ve Ordudaki Kısımlar*, İstanbul 1978; Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, İstanbul 1966, s. 100-111.

¹⁹⁷ Erkanlı, *a.g.e.*, s. 45-46.

Kabibay, Orhan Erkanlı, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Dünder Taşer, Numan Esin, Mustafa Kaplan, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu; 11'ler gurubunda, Ahmet Yıldız, Haydar Tunçkanat, Şükran Özkaya, Selahattin Özgür, Emanullah Çelebi, Sezai Okan, Fikret Kuytak, Vehbi Ersü, Mücip Ataklı, Refet Akyosoğlu ve Ekrem Acuner; 7'ler gurubunda Sami Küçük, Suphi Gürsoytırak, Kâmil Karavelioğlu, Suphi Karaman, Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan ve Mehmet Özgüneş; 5'ler gurubunda, Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay ve Osman Köksal yer alıyordu. 14'ler gurubunun lideri, Alparslan Türkeş, 11'ler gurubunun lideri, Ahmet Yıldız, 7'ler gurubunun lideri Sami Küçük ve 5'ler gurubunun lideri de Cemal Gürsel idi. Amaçları ise; 14'ler dört yıllık iktidarda kalmak, daha sonra parti olarak Halk Partisi karşısında seçimlere girmek istiyorlardı¹⁹⁸. Ayrıca 14'ler amaçlarını şöyle sıralamaktaydı, "Kansız ihtilâl, adil yönetim kurmak, iktidarı DP'den alıp C.H.P.'ne teslim etmemek¹⁹⁹, ülke barışını devam ettirmemek, güçlü ve modern saygın bir Türkiye oluşturmak, istiklal savaşının hedeflediği haklara erişmek, yeniden bir istiklâl savaşına girmemecburiyetine, mahkûmiyetine düşmemek, bir defa daha Sevr'le karşılaşmamak²⁰⁰. 11'ler, C.H.P. lideri İsmet İnönü'nün etkisi ile, hukukî ve siyasî düzenlemeler yapıldıktan sonra hemen seçime gidilmesini ve parlamentodan çıkacak yeni hükümete iktidarın teslim edilmesini düşünüyorlardı²⁰¹. 7'ler, 14'ler ve 11'ler arasında muvazene unsuru olarak vazife görmek istiyorlardı. Çoğunluğu generallerden kurulu 5'ler gurubu ise, bütün gurupların üstünde tarafsız ve uzlaştırıcı bir politika takip ederken çoğu zamanda 14'ler gurubunun temayülleri doğrultusunda davranıyorlardı²⁰². Bu guruplama 13 Kasım 1960'a kadar sürdü. M.B.K. Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel 13 Kasım 1960'da M.B.K.'ni fesh etmiş ve 14 üyeyi, komite dışında bırakarak yeniden kurmuştu²⁰³. Alınan karara göre; 14 üye, hem ordudan emekli edilmiş, hem de danışman statüsü verilerek 4 yıl süreyle yurt dışına gönderilmişti. 16 Kasım 1960'da yayınlanan tebliğe göre 14 üye ve gönderilen ülkeler şunlardır: Alparslan Türkeş (Yeni Delhi), Orhan Kabibay (Brüksel), Orhan

¹⁹⁸ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilâlin Hikâyesi: 13 Kasım - 22 Şubat - 21 Mayıs*, 3.bs.,y.y. t.y. s.25.

¹⁹⁹ bkz 16 Ağustos 1995 tarihinde Numan Esin ile yapılan röportaj, Ek I, s. 138.

²⁰⁰ Bkz. 17 Eylül 1995 tarihinde Muzaffer Özdağ ile yapılan röportaj, Ek I, s. 129.

²⁰¹ Hikmet Özdemir, "27 Mayıs ve Yassıada Kültürü" *Pazar Postası*, 28 Mayıs 1994, sayı 11042

²⁰² Örtülü, *a.g.e.*, s.26.

²⁰³ Gürsel'in bu konudaki tebliği için bkz., Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, 3.bs., İstanbul 1984, s. 502.; M.B.K. için bkz., Özgül Coşkun, *27 Mayıs - M.B.K.*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü (Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1977, s.86.

Erkanlı (Mexico)²⁰⁴, Muzaffer Özdağ (Tokyo), Münif Köseoğlu (Stockholm), Mustafa Kaplan (Lizbon), Muzaffer Karan (Oslo), Şefik Soyuyüce (Kopenhag), Fazıl Akkoyunlu (Kâbil), Rıfat Baykal (Tel-Aviv), Dündar Taşer (Rabat), Numan Esin (Madrid), İrfan Solmazer (Lahey), Ahmet Er (Libya)²⁰⁵.

Gürsel'in 13 Kasım 1960'da bu kararı almasının en önemli nedeni; 14'ler gurubunun kendisine karşı yapacakları bir darbe girişiminden korkması iddia edilmektedir²⁰⁶

B-DARBENİN HUKUKİ DAYANAĞI

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi gerçekleştirildikten sonra darbeyi yapan grup darbenin hukukî dayanağı olarak 211 sayılı, "Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu"nu göstermiştir. Bu kanunda şu hükümler yer alıyordu: madde 35- "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır."²⁰⁷ İç Hizmet Kanundaki bu düzenleme daha eskilere dayanmaktadır. 1935'te 2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanununda; madde 34- "Ordunun vazifesi; Türk yurdunu ve teşkilâtı esasiye kanunu (Anayasa) ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır. Ordu askerlik sanatını öğrenmek ve öğretmekle vazifelidir. Bu vazifenin ifası için lazım gelen tesisler ve teşkiller (kurumlar ve örgütler) kurulur ve tedbirler alınır"²⁰⁸ şeklinde idi. Görüldüğü gibi bu madde 1961'de çıkarılan 211 sayılı yasada "kollamak ve korumak" ile ilgili hüküm ayrı bir madde haline gelmiştir. Ayrıca bu madde ile orduya siyasete müdahale yetkisi verilirken bir başka madde de de; madde 43- "Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasî tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler mensuplarının siyasi parti veya derneklere girmeleri, bunların siyasî faaliyetleri ile münasebette bulunmaları, her türlü siyasi gösteri, toplantı işlerine karışmaları ve bu maksatla nutuk ve beyânât vermeleri ve yazı yazmaları

²⁰⁴ Orhan Erkanlı, 13 Kasım 1960 olayından iki gün önce 11 Kasım 1960'da istifasını Gürsel'e vermişti. Erkanlı, *a.g.e.*, s. 154-155.

²⁰⁵ Erer, *a.g.e.*, s.516.

²⁰⁶ bkz. 16 Ağustos 1995 tarihinde Numan Esin ile yapılan röportaj, Ek I, s. 138-139.

²⁰⁷ Hulusi Özbakan, *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu: İlgili Mevzuatı İle İctihatlı, Gerekçeli, Notlu, Açıklamalı*, Ankara 1978, s. 245.; *T.C. Resmi Gazete*, 9 Ocak 1961, sayı 10702.

²⁰⁸ *T.B.M.M. Kavanin Mecmuası*, C.H.P..15 (1935), Devre V, Ankara 1935, s.546-457, *T.C. Resmi Gazete*, 18 Haziran 1935, sayı 3031.

yasaktır.”²⁰⁹ diyerek ordunun siyaset dışında olması gerektiğini açıkça hükme bağlayarak farklı davranışta bulunmayı yasaklamıştır. Bununla birlikte “Kara Kuvvetleri Komutanlığı Hizmete Özel” bir kaynağında, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nde görev, ya üst makamlardan verilir, ya da durumdan çıkarılır.”²¹⁰ hükmü ilke olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz; Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunundaki 35. Maddeye bakarak ordunun iç politakaya müdahale etme hakkının olduğunu hukukî açıdan iddia etmek mümkün değildir.

C-ANAYASA HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

M.B.K., 27 Mayıs 1960’tan sonra bir kanun yapmış ve 1924 tarihli anayasanın bazı hükümlerini değiştirmiş ve yürürlükten kaldırmıştır. 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı olan bu kanun²¹¹ 1924 tarihli anayasanın yasama ve yürütme ile ilgili hükümlerini değiştirmiştir. Resmî adı, “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici kanun” olan bu kanunun 10 Ağustos 1960 tarih ve 55 sayılı kanunla²¹² “geçici”lik sıfatı kaldırılmıştır.

“Geçici Anayasa” diye de isimlendirilen bu kanun M.B.K.’ne, yeni anayasa ve seçim kanunu demokratik usullere uygun olarak, kabul edilip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle, yeniden kurulacak olan T.B.M.M.’ne iktidarı devr edeceği tarihe kadar Türk Milleti adına hâkimiyet hakkını kullanma yetkisi vermişti. (Madde 1) 1924 anayasasındaki yasama organı olan T.B.M.M.’ne ait hak ve yetkiler bu kanundan sonra M.B.K.’ne geçmişti. Yürütme yetkisine ve Devlet Başkanınca tayin ve komitece tasvip edilen Bakanlar Kuruluna verilmişti. (Madde 3) Bakanlar Kurulu da M.B.K. tarafından seçilen kimselerden oluşacaktı. Bakanları, Devlet Başkanı tayin etmekteydi. M.B.K. bakanları denetleme ve istediği takdirde

²⁰⁹ Özbakan, *a.g.e.*, s.263.

²¹⁰ Türkiye’de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar (Kara Kuvvetleri Komutanlığı: Hizmete Özel Yayını), y.y., t.y., s.6.

²¹¹ 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici kanun için bkz., *T.C. Resmi Gazete*, 14 Haziran 1960, sayı 10525.

²¹² *T.C. Resmi Gazete*, 16 Ağustos 1960, sayı 10579

azletme yetkisine sahipti. Böylece geçici anayasanın getirdiği Devlet Başkanlığı makamı, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başkomutan ve M.B.K. Başkanlığı yetkilerini kendisinde birleştirmiş oluyordu. 27 maddeden oluşan bu kanun yürürlükte devam ederken memleketimizde yeni bir anayasa yapılması gerektiği fikri ortaya çıkmıştı. Bu amaçla M.B.K., bazı üniversite öğretim üyelerinden meydana gelen bu komisyonu yeni bir anayasa hazırlamak için vazifelendirmişti. İstanbul'da toplanan bu komisyonda şu üyeler yer alıyordu: Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında, İstanbul Hukuk Fakültesinden Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hüseyin Kubalı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Doç. Dr. İsmet Giritli, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu; Ankara Hukuk Fakültesinden Prof. Dr. İlhan Arsel, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinden Prof. Dr. Bahri Savcı ve Doç. Dr. Muammer Aksoy. Daha sonra bu komisyon üyelerinden Prof. Dr. Tunaya ve Doç. Dr. Giritli, komisyondan uzaklaştırılmış yerlerine o zaman Doç. olan Dr. Vakur Versan ile Dr. Lütfi Duran tayin edilmişlerdir²¹³. "İstanbul Komisyonu" adıyla anılan bu komisyonun çalışmaları uzun zaman almış ve esas metin bitirilemediği için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü'nde Enstitü Müdürü olan Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'nın başkanlığını yaptığı komisyon kısa bir süre içerisinde "Gerekçeli Anayasa Tasarısı"nı hazırlayarak yayınlamıştı²¹⁴. "Ankara Komisyonu" adı verilen bu komisyon resmî olmayıp, İstanbul Komisyonu gibi M.B.K.'nin vazifelendirilmesi ile kurulmuş ve çalışmış değildi. Bu arada M.B.K. tarafından, "Kurucu Meclis" diye bir meclisin kurulması ve anayasayı bu meclisin yapmasına karar verilmiş ve Kurucu Meclis'in tertip tarzı, vazife ve mesuliyetlerini tespit etmek üzere Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne mensup beş profesörden kurulu bir "Bilim Heyeti" faaliyete geçirilmişti. Komisyon, Prof. Dr. Turhan Fevzioğlu'nun başkanlığında Prof. Dr. Süheyl Derbil, Prof. Dr. İlhan Arsel, Prof. Dr. Bahri Savcı ve Doç. Dr. Muammer Aksoy'dan kurulu idi²¹⁵. Bu heyet, 20 günlük yoğun çalışmalardan sonra M.B.K.'ne bir tasarı sunmuş, bu tasarı 13 Aralık 1960 günü kabul edilerek 157 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir²¹⁶. Kurucu Meclisin yapısını düzenleyen bu kanuna göre Kurucu Meclis, iki meclisten meydana gelmiştir; Birinci mecliste, M.B.K.yer almış; Bu komite 27 Mayıs 1960 darbesini yapan

²¹³ Armağan, *a.g.e.*, s.30.

²¹⁴ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, genş. 3bs., İstanbul 1978, s.130.

²¹⁵ Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s.131.

²¹⁶ *T.C. Resmî Gazete*, 16 Aralık 1960, sayı 10682.

subaylardan meydana gelmişti. Ancak daha sonraki bir tarihte bu komitenin içinden 14 kişi uzaklaştırıldığı ve 1 kişi de istifa ettiği için²¹⁷ üye sayısı 23 kişiye düşmüş. İkinci meclisde ise “Temsilciler Meclisi” adı altında kurulacak meclis yer almıştır. Bu meclisin teşekkülü 23 Aralık 1960 tarih ve 158 sayılı “Temsilciler Meclisi Kanunu”na göre şöyle belirtilmiştir.: “Kurucu Meclis, Türk Milletinin zulme karşı direnme hakkını kullanmak suretiyle onun adına harekete geçen T.B.M.M. Silahlı Kuvvetleri’nin, meşruyetini kaybetmiş olan idareyi 27 Mayıs 1960 millî İhtilâliyle devirerek, meşru iktidarı emanet ettiği M.B.K. ile, Demokratik Hukuk Devleti’nin kurulması yolunda mevcut şartlara uygun olarak milletin en geniş manâsıyla temsili gayesini gözeterek ve bu kanun hükümlerine göre kurulacak olan, “Temsilciler Meclisi”nden teşekkül eder.”²¹⁸. Böylece Kurucu Meclis’in açılış tarihi olan 6 Ocak 1961’den itibaren vaktiyle T.B.M.M.’nin sonra da M.B.K.’nin kullandığı yasama yetkisini artık Kurucu Meclis kullanacaktı. Kurucu Meclis, M.B.K. ve Temsilciler Meclisi’nin birleşiminden oluşmuştur. Bir parlamentoyu andıran bu düzenleme de, yasama bakımından Temsilciler Meclisi yürütmenin denetlenmesi bakımından da M.B.K. daha ağır basıyordu²¹⁹.

Temsilciler Meclisi’nin kurulmasında, günün koşulları gereği olarak, genel oy sistemine başvurulamamıştır. Meclisin üyelerinin bir bölümü bir çeşit iki dereceli seçimle seçilen üyelere, ikinci bir bölümü siyasal partilerin kendi seçtikleri temsilcilerden, üçüncü bir bölümü de çeşitli kuruluşların (Yayın organları, üniversiteler, barolar, basın, öğretmen, gençlik ve esnaf kuruluşları, sendikalar, ticaret ve Sanayi odaları vb.) temsilcilerinden seçilmiştir.

Temsilciler Meclisi’nde parti temsilcileri arasında mahkeme kararı ile kapatılan DP²²⁰ temsilcileri yer almamış, çoğunluğu, C.H.P. temsilcileri oluşturmuştu.

²¹⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, Genş. 2. Bs., İstanbul 1995, s. 307; Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s. 132; Karatepe, *a.g.e.*, s. 225.; Ayrıca birdiğer kaynakta da bu üyenin istifa etmeyip vefat ettiği ifade edilmektedir. bkz. Armağan, *a.g.e.*, s. 30.

²¹⁸ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: İzahlı, Gerekçeli, Ana Belgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile*, c.I, İstanbul 1966, s.5.

²¹⁹ Mümtaz Soysal, *Anayasa Giriş*, Ankara 1968, s.147.

²²⁰ DP’nin kapatılma nedeni için bkz. “Türkeş’in Anıları: Fırtınalı Yıllar”, (derl. Hulusi Turgut), *Sabah Gazetesi*, 25 Haziran 1994, sayı ; 24 Kasım 1995 tarihinde Burhan Apaydın ile yapılan röportaj, Ek I, s. 161; 12 Ekim 1995 tarihinde Gültekin Başak ile yapılan röportaj, Ek I, s. 171; Karanis, *a.g.e.*, s. 408-411.

Bu şekilde teşekkül eden Temsilciler Meclisi 6 Ocak 1961 tarihinde Ankara'da toplanmış ve çalışmalarına başlamıştı. Temsilciler Meclisi kendi içinden bir Anayasa Komisyonu seçmişti. Temsilciler Meclisi'nin seçmiş olduğu Anayasa Komisyonu'nun Başkanı, Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Başkan Vekili Emin Aksüt, Sözcüler, Muammer Aksoy, Turan Güneş, Tarık Zafer Tunaya, Katip, Coşkun Kırca olmuştur. Üyeler; Sadık Aldoğan, Nurettin Ardıçoğlu, Amil Artus, Doğan Avcıoğlu, Hazım Dağlı, Münci Kapani, Muin Küley, Ragıp Sarıca, Bahri Savcı, Celâl Sait Sine, Mümtaz Soysal, Cafer Tüzel, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Abdülhak Kemâl Yörük'den oluşuyordu²²¹.

Bu üyelerin teşkil ettiği komisyon, çalışmalarına başlamış ve İstanbul İlim Heyeti'nin hazırladığı Anayasa tasarısı ile Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından hazırlanan gerekçeli tasarımı, siyasî partilerin bu konuda açılmış olan anketlere verdikleri cevapları, modern anayasaları inceleyerek kanun tasarısını kısa zamanda hazırlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sı olarak 27.5.1961 tarihinde Kurucu Meclis'de kabul edilerek, halk oyuna sunulmak üzere 31.5.1961 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış 9.7.1961 tarihinde halk oyuna yani referanduma sunulmuş ve halkın % 61.5'i tarafından kabul edilmiş ve 20.7.1961 tarihli Resmi Gazete'de 334 sayı ile "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" adıyla yayınlanmış²²² ve hemen yürürlüğe girmiştir.

D-ANAYASALARIN MUKAYESESİ: 1924 - 1961 ANAYASALARI

1-Şekil Bakımından

a) 1961 Anayasası, 1924 Anayasasından hayli farklıdır; Yeni Anayasa, daha önceki Türk Anayasalarına oranla daha uzun ve geniştir. Bir başka özelliği de 1924 Anayasasında bulunmayan "Başlangıç" kısmı vardır. Bu kısım 1961 Anayasasının 156. Maddesine göre "Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten "Başlangıç Kısmı" Anayasa metnine dahil sayılırken buna karşılık, "İlgili oldukları

²²¹ Armağan, a.g.e., s.51.

²²² T.C. Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, sayı 10859.

maddelerin konusu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösteren” kenar başlıkları Anayasa metninden sayılmaz.

b) 1924 Anayasasının sonlarında “Türklerin Hukuku Ammesi” adıyla yer alan “Temel Haklar ve Ödevler” kısmı, 1961 Anayasasında “Genel Esaslar”dan sonra yer almıştır.

c) 1961 Anayasasında Devletin başlıca organlarıyla ve bunların işleyişiyle ilgili hükümler de “Cumhuriyetin Temel Kuruluşu” başlığını taşıyan büyük bir kısımda toplanmıştır.

d) 1961 Anayasasının şekil bakımından hemen dikkati çeken bir başka özelliği de “Geçici Hükümler” en sona değil, “Çeşitli Hükümler”le “Son Hükümler” arasına konmuş olmasıdır; 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonra kurulan rejimden 1961 rejimine geçişi sağlayacak önemli hükümlerden herhangi bir şekilde Anayasa dışında tutulmasını önlemek istenmesidir.

2- Muhteva Bakımından

a) 1924 Anayasasındaki devletin niteliklerinden olan milliyetçi devlet kavramı, 1961 Anayasasında yer almamış, buna karşılık Türk milliyetçiliğinden ve millî devletten söz edilmiştir²²³.

b) 1924 Anayasasında yer alan “Türkiye Devleti bir Cumhuriyet’tir” kuralı, 1961 Anayasasına tartışmasız ve görüşmesiz olarak alınmıştır.

c) 1961 Anayasası, 1924 Anayasası gibi egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Ulusunun olduğunu belirtmiştir. 1924 Anayasasına göre, Ulus adına egemenlik hakkını yalnız T.B.M.M. kullanabildiği halde, 1961 Anayasasına göre, Ulus egemenliğini anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Böylece meclis, egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkarak, Anayasada belirtilen organlardan biri durumuna gelmiştir.

²²³ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Abdülhâdi Toplu, *Anayasada Milliyetçilik Mücadelesi*, Ankara 1976.

d) 1924 Anayasası seçmen yaşını belirttiği halde, 1961 Anayasası bu konuyu düzenlememiş, seçmen yaşının belirtilmesini yasaya bırakmıştır. 1961 Anayasası, 1924 Anayasasından farklı olarak oy hakkının genel ve eşit, gizli, tek dereceli, genel oy ilkelerine göre yapılacağını esasa bağlamıştır.

e) İkinci Dünya Savaşından sonra siyasal partilerin, Anayasalara girmeye başladığı görülür. 1961 Anayasası da bu akıma uyarak, siyasal partileri, demokratik yaşamın vazgeçilmez ögesi saymıştır. Anayasa, ayrıca siyasal partilerin, tüzüklerinin, programlarının ve faaliyetlerinin, insan hak ve özgürlüklerine dayanan, demokratik lâik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliği temel hükmüne uygun olarak zorunda olduğunu ve bunlara uymayan partilerin temelli kapatılacağını belirtmiştir.

f) 1924 Anayasasında açıkca yer almayan hukuk devleti ilkesi, 1961 Anayasasının temel ilkelerinden biridir. Bu ilkenin özü, yönetilenlere hukuk güvenliği, sağlayan devlet düzenidir. 1961 Anayasası, bu alanda, 1924 Anayasasının boşluklarını doldurmuş ve hukuk devleti ilkesinin tam bir uygulama alanı bulabilmesi için gereken koşulları hazırlamıştır.

g) Yasama organının Anayasaya uygunluğunu sağlama açısından 1961 Anayasası 1924 Anayasasına göre yeni bir düzenleme getirmiştir. 1924 Anayasası, çıkarılan yasaların anayasaya uygunluğunu sağlama görevini doğrudan doğruya Meclise vermiş 1961 Anayasasında ise Meclis yapacağı yasaların, anayasaya uygunluğun denetimini, bu iş için kurulmuş olan, Anayasa Mahkemesine vermiştir.

h) 1961 Anayasasının yeniliklerinden biri de, yasama organını Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak iki meclise bölünerek iki meclisli parlamento sistemini kabul etmesidir.

ı) 1924 Anayasasının temel ilkelerinden olan lâiklik ilkesi, 1961 Anayasasında da aynen korunmuştur.

i) 1961 Anayasası ile getirilen yeni kavramlardan bir tanesi de, sosyal devlet kavramıdır. Anayasa, sosyal devlet anlayışının sağlanabilmesi için, ekonomik ve sosyal yaşamın, adalete, tam bir çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış düzenine ulaşması amacına göre düzenlenmesini, kalkınmanın, bir

plan içinde yürütülmesini ve kişilerin sosyal güvenliğe, kavuşturulmasını öngörmüştür.

j) 1924 Anayasasının temel hak ve özgürlükleri, 18. Yüzyıl anlayışına göre kısa bir biçimde sağlamakla yetinmiş olmasına karşılık, 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükler alanında geniş bir düzenlemeye gitmiş, temel hak ve özgürlükleri kişi hakları, sosyal ve iktisadî haklar, siyasal haklar olmak üzere üç kısımda, ortak kuralları da genel hükümler adı altında toplanmıştır. 1961 Anayasasının getirdiği sisteme göre, temel hak ve özgürlüklerin hangi hallerde sınırlandırılacağı yine Anayasa ile belirtilmiştir. Bu sınırlamanın ancak yasa ile olacağı, özgürlüklerin özüne dokunulmayacağı, yasalar önünde eşitlik ilkesine ters düşen düzenlemelere gidilmeyeceği öngörülmüştür.

k) 1961 Anayasası, 1924 Anayasasına göre, güçler birliği ilkesinden biraz daha ayrılmış, parti disiplini ile çalışan parlamenter sisteme uygun düşebilen bir güçler ayrımı ilkesini benimsemiştir. Parti disiplinine dayanan parlamenter sistemde, güçler ayrılığı, yasama ve yürütmeye karşı, yargının ayrılığı biçiminde gelişmiştir. 1961 Anayasası da bu ayrıma önem vermiş, yalnız gerçekleştirmekle kalmamış, yasama ve yürütme organları üzerinde yargı denetimi de kurmuştur. Yasama ile yürütme arasındaki ayrılık, daha çok görev ayrımıdır. 1961 Anayasası da bu görüşü benimsemiştir. 1961 Anayasası tam bir parlamenter sistem getirmekle birlikte, yürütmeyi yasamanın bir türevi olma durumundan kurtaramamıştır. 1924 Anayasası gibi, 1961 Anayasası da yürütmeyi başlı başına bir yetki olarak kabul etmemiştir.

IV. BÖLÜM

YASSIADA DAVALARI

A-YÜKSEK ADALET DİVANININ KURULMASI

Yüksek Adalet Divanı, “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici kanunun 6. Maddesi gereğince kurulmuştur. Bu madde de Yüksek Adalet Divanının kurulma amacı şöyle belirtilmiştir; “Sakıt Reiscumhur ile Başvekil ve vekilleri ve eski iktidar meb’uslarının ve bunların suçlarına iştirâk edenleri yargılamak üzere bir Yüksek Adalet Divanı kurulur.” Yine aynı madde de “Sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son tahkikat açılarak Yüksek Adalet Divanına verilmeleri gerekip gerekmediğine karar vermek üzere bir Yüksek Soruşturma Kurulu” oluşturulacağı ve Yüksek Soruşturma Kurulunun, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, M.B.K.’nce seçilecek bir başkan ile otuz üyeden oluşacağı belirtirmiştir²²⁴. Böylece 18 Haziran 1960’da geçici bir kanunla, “Özel Mahkeme” niteliğindeki “Yüksek Adalet Divanı” ve “Yüksek Soruşturma Kurulu” meydana getirilmiştir²²⁵. Bu kanunun Yüksek Soruşturma Kurulu’nun vazifeleri, teşkili iç düzeni soruşturma usulleri ve yetkilerini belirten birinci bölümün 13. Maddesi önemlidir. Bu madde de, kurulun kararlarına katiyet verilmekle beraber M.B.K.’ne de, muhakemenin men’i kararlarını bir daha gözden geçirme talebinde bulunma yetkisi verilmiştir²²⁶.

²²⁴ T.C. Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, sayı 10525; Geniş bilgi için bkz., Erkanlı, *a.g.e.*, s.99-102.

²²⁵ T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1960, sayı 10529.

²²⁶ Yüksek Soruşturma Kurulu’nun çalışmaları için bkz., Erkanlı, *a.g.e.*, s.98-102.

Son olarak da haklarında tahkikat açılmasına karar verilen sanıkların duruşması “Yüksek Adalet Divanı”nda yapılacaktı. “Yüksek Adalet Divanı”nda görev alacak başkan, üye, yedek üye ve başsavcı ile başsavcı yardımcılarının seçimi gerçekleştirildikten sonra bu kişilerin isimleri 7 Ekim 1960 tarihinde ilân edilmiştir. Bu kişiler şunlardır:

Başkan:Salim Başol (Yargıtay 1. Ceza Dairesi Başkanı)

Asil Üyeler: Ferruh Adalı (Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı), Selman Yörük ve Abdullah Uner (Yargıtay Üyeleri), Hıfzı Tüz ve Cahit Özden (Danıştay Üyeleri), Rıza Tunç (Hâkim General, Askeri Yargıtay Başsavcısı), Yarbay Nahit Saçlıoğlu, Yarbay Hasan Gürsel (Askeri Yargıtay Üyeleri).

Yedek Üyeler: Vasfi Göksu ve Adil Sanal (Yargıtay Üyeleri), Ali Doğan Toran ve Nahit Hatipoğlu (Danıştay Üyeleri), Albay Kemal Gökşen ve Yarbay Mehmet Çokgüler (Askeri Yargıtay Üyeleri).

Başsavcı: Altay Ömer Egesel (İzmir Cumhuriyet Savcısı)

Savcı Yardımcıları: Salim Ertem, Fahrettin Öztürk, Avni Yurtsever, Faruk Siret Değirmen, Orhan Erdoğan, Niyazi Kırdar, Ahmet Bayraktar, Binbaşı Süleyman Taşar, Yüzbaşı Necdet Darıcıoğlu, Yüzbaşı Turgut Lüleci.

Bu arada darbeyi gerçekleştirenler, Demokrat Partililerin darbeye karşı koyması ihtimalini engellemek amacıyla 22 Ağustos 1960 tarihinde “İnkilâp Mahkemeleri” kanununu çıkarmışlardır²²⁷. Bu mahkemelerin yetkileri çok genişti; Hem kamu yararına karşı ceza kanunundan ayrılan suçları, hem de fikir sahasında işlenecek suçları yargılama yetkisine sahipti. Örneğin: İlgili kanunun 3/3 maddesine göre; “Devlet Başkanının veya Türkiye Cumhuriyeti M.B.K. üyelerinin veya Bakanlarının şahıslarına karşı her ne surette olursa olsun kavlen veya fiilen tecavüz edenleri “5 yıldan 15 yıla kadar ağır hapisle” cezalandırmakla birlikte “vahim hallerde ölüm cezası” da verilebilir deniyordu. Fakat genel hukuk otoriteri, genel hukuk kaideleri itibarıyla özel mahkeme kurman, hukuka aykırı olduğunu ifade etmektedirler²²⁸

²²⁷ T.C. Resmi Gazete, 22 Ağustos 1960, sayı 10584.

²²⁸ Bkz. 14 Kasım 1995 tarihinde Sulhi Dönmezer ile yapılan röportaj, Ek I, s. 146.

B-YÜKSEK ADALET DİVANINDA GÖRÜLEN DAVALAR

Sanıklar hakkında 19 dava açılmıştır. Bu davaları konuları bakımından üç kısma ayırabiliriz;

1-Cinayet, ayaklanmaya azmettirme, bilerek cana ve mala zarar verme fiillerini kapsayan üç ağır ceza davası.

2-Devlet memurları hakkında dokuz suistimâl davası.

3-Siyasi nitelikli yedi dava.

Kısaca bu davalara değinecek olursak;

1- “Köpek Davası” (14 Ekim - 24 Ekim).

Sanıklar: Celâl Bayar ve Nedim Ökmen.

Suçlamalar: Nüfuz ve makamı suistimâl olarak gösterilmiştir. İddianameye göre, eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’a, Afgan Kralı tarafından hediye edilen “Afgan Tazısı”nı devrin Tarım Bakanı Nedim Ökmen’in emri ile Atatürk Orman Çiftliğine satılmış, alınan para ile de çeşme yaptırılmıştı.

İstenilen ceza: T.C.K. 209. Maddesi gereğince, sanıkların beşer yıl hapsi ve yine T.C.K.’nun 227. Maddesi göre müebbeden memuriyetten mahrumiyetleri istenmiştir.

Karar: “Köpek Davası” önce “Anayasayı İhlâl Davası” ile birleştirilmiş, daha sonra da Celâl Bayar 4 yıl 2 ay, Nedim Ökmen de 5 yıl ağır hapis ve müebbeden memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırılmışlardır.

2- “6/7 Eylül Davası” (20 Ekim - 5 Ocak):

Sanıklar: Celâl Bayar (Cumhurbaşkanı), Adnan Menderes (Başbakan), Fatin Rüştü Zorlu (Dışişleri Bakanı), Fuat Köprülü (Dışişleri eski Bakanı), Fahrettin Kerim Gökay (İstanbul Valisi), Alâttin Eriş (İstanbul Emniyet Md.), Kemal Hadımlı (İzmir Valisi), Mehmet Ali Balın (Selânik Başkonsolosu), Mehmet Ali Tekinalp (Selânik

Konsolos Yrd.), Hasan Uçar (Selânik Konsolosluk Kavası), Oktay Engin (Selânik Fuarı'nda Tercüman).

Suçlamalar: 1955 Kıbrıs anlaşmazlığı dolayısıyla halkı, İstanbul ve İzmir Rumlarına karşı ayaklanmaya azmettirerek cana mala zarar verilmesine sebebiyet vermek olarak ileri sürülmüştür.

İstenilen Ceza: Sanıklardan, Bayar, Menderes , Zorlu ve Köprülü için 4-5 yıl arasında ağır hapis cezası ve kamu hizmetlerinden sürekli men' mahrumiyeti istenmiştir.

Karar: Yüksek Adalet Divanı, Celal Bayar hakkında dava açılmayacağına karar veriyor; Adnan Menderes ile Fatin Rüştü Zorlu'yu 6'şar yıl hapis cezasına mahkûm ediyordu. İzmir Valisi Kemal Hadımlı 4 ay 15 gün hapis cezası alırken; Fuat Köprülü, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar ve Oktay Engin beraat etmiş; Fahrettin Kerim Gökay ile Alâttin Eriş haklarındaki kamu davası da kaldırılmıştır.

3- "Bebek Davası" (31 Ekim-22 Kasım):

Sanıklar. Adnan Menderes, Fahri Atabey (İstanbul Zeynep Kâmil Hastanesi Baştabibi).

Suçlamalar: İddianameye göre, Adnan Menderes'in, opera sanatçısı Ayhan Aydan'dan yeni doğmuş gayri meşru çocuğunu, Dr. Atabey'e öldürttüğü iddia olunmuştur.

İstenilen Ceza: Sanık Menderes ve Dr. Atabey haklarında 5 yıl ile 10 yıl arasında ağır hapis cezası istenmiştir.

Karar: Her iki sanık hakkında tutuklama emri geri alınmıştır.

4- "Vinylex Davası" (4 Kasım-26 Kasım):

Sanıklar: Hasan Polatkan (Maliye Eski Bakanı), Necati Dölay ve Hüseyin Altan (Vinylex şirket sahipleri) ile Ragıp Sipahi (Vinylex şirketi müşaviri).

Suçlamalar: İddianameye göre, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın, bazı özel bankalardan, Vinylex şirketine kredi temin ettiği, karşılığında rüşvet aldığı iddia olunmuştur.

İstenilen Ceza: Sanıklardan Hasan Polatkan hakkında 5 yıldan az olmamak üzere hapis; ötekiler hakkında da 3 yıldan az olmamak üzere hapis ve hepsi için kamu hizmetlerinden sürekli mahrumiyet ve muhtelif para cezası verilmesi istenmiştir.

Karar: Dava, "Anayasayı İhlâl Davası" ile birleştirilmiştir; daha sonra Hasan Polatkan'ın 7 yıl ağır hapis cezasına çarptırılırken Necati Dölay, Hüseyin Altan ve Ragıp Sipahi de 3 yıl 6 ay ağır hapis cezasına çarptırılmışlardır.

5- "Zimmet Davası" (8 Kasım-3 Aralık):

Sanıklar: Hayrettin Erkmen (Ticaret Bakanı), Zeyyad Mandalinci (Ticaret eski Bakanı).

Suçlamalar: 1951 yılının Eylül ayında Milletlerarası para fonunun Washington'da yapılan toplantısına Türk Heyeti Başkanı olarak katılan devrin Ticaret Bakanı Zeyyad Mandalinci'nin almış olduğu resmi harcırah avans hesabının kapatmadığı; Mandalinci'nin bakanlıktan ayrılışından sonra bu hesabın Toprak Mahsulleri Ofisi'ne aktarıldığı, dolayısıyla bu eski Bakan'ın zimmetine para geçirdiği, kendisine de yeni Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen'in yardımcı olduğu iddia edilmiştir²²⁹.

İstenilen Ceza: Zeyyad Mandalinci'nin 5 yıldan, 10 yıla kadar ağır hapsini, müebbeden amme hizmetlerinden mahrumiyetini ve zimmetine geçirdiği ileri sürülen parayı ödemesi, Hayrettin Erkmen'nin ise; 3 yıldan, 5 yıla kadar hapis ve müebbeden amme hizmetlerinden men'i istenmiştir.

Karar: Sanıklardan Zeyyad Mandalinci beraat ederken, Hayrettin Erkmen 6 ay hapse mahkûm olmuş ve dava "Anayasayı İhlâl Davası" ile birleştirilmiştir.

²²⁹ Turgut, a.g.e., s.55-56.

6- “Arsa Davası” (11 Kasım -26 Kasım):

Sanık: Nedim Ökmen (Tarım Bakanı).

Suçlamalar: N. Ökmen, hükûmeti, şişirilmiş fiyatlar üzerinden karısına ait arsaları satın almaya zorlamakla suçlanmıştır.

İstenilen Ceza: N. Ökmen’e 5 yıldan az olmamak üzere hapis ve ebediyen memuriyetten men cezası verilmesi istenmiştir.

Karar: Dava “Anayasayı İhlal Davası” ile birleştirilmiş: sonunda Ökmen’e 5 yıl ağır hapis cezası ve ebediyen memuriyetten men cezası verilmiştir.

7- “Ali İpar Davası” (15 Kasım-19 Ocak):

Sanıklar: Adnan Menderes, Sebati Ataman (Koordinasyon eski Bakanı), Hasan Polatkan (Maliye Bakanı), Medeni Berk (Başbakan Yrd.), Hayrettin Erkmen (Ticaret Bakanı), Ali İpar (Armatör), Fatin Rüştü Zorlu (Dışişleri Bakanı), Nihat Ali Üçüncü (Dışleri Memuru).

Suçlamalar: İddianameye göre; Fatin Rüştü Zorlu’nun, Adnan Menderes vasıtasıyla, “Koordinasyon Kurulu”na baskı yaptığı, “Gemi İthâl rejimi”ni değiştirdiği, bundan faydalanan Ali İpar’ın bedelsiz ithâl yoluyla getirdiği üç gemiyi, kredi ile alınmış gibi göstererek yurt dışına 210 bin sterlin kaçırdığı ileri sürülüyordu²³⁰.

İstenilen Ceza: Ali İpar hakkında 2 yıl ağır hapis ve para cezası; Zorlu, Berk ve Polatkan hakkında 1 yıl, Erkmen ve Ataman hakkında da 3 ay hapis cezası istenmiştir.

Karar: Ali İpar para cezası ile 2 yıl ağır hapis cezasına; Fatin Rüştü Zorlu ile Adnan Menderes ve Medeni Berk’in birer yıl ağır hapis cezasına, dosyalarının “Anayasayı İhlâl Davası” ile birleştirilmesine, Hasan Polatkan, Hayrettin Erkmen ve

²³⁰ Turgut, *a.g.e.*, s.60.

Sebati Ataman'ın da 3'er ay hapis cezasına çarptırılmalarına, dosyalarının da "Anayasayı İhlâl Davası" dosyasına dahil edilmelerine karar verilmiştir.

8- "Değirmen Davası" (18 Kasım-3 Aralık):

Sanıklar:Sıtkı Yırcalı (Ekonomi ve Ticaret eski Bakanı), Şemsi Demirkan (Yayla Makarna Fabrikası sahibi).

Suçlamalar: İddianameye göre: Dış kredi ile Türkiye'ye getirilen ve Toprak Mahsulleri Ofisi'ne mâl edilen iki un değirmeninden birisi, usûlsüz şekilde Sıtkı Yırcalı tarafından, Şemsi Demirkan'a verilmişti.

Karar: Dava zaman aşımına uğrayarak düşmüştür.

9- "Barbara Davası" (21 Kasım-20 Aralık)

Sanıklar: Refik Koraltan (TBMM Başkanı), Hasan Polatkan (Maliye Bakanı).

Suçlamalar: Koraltan, hasta karısına ilaç getirmek için döviz almış ve bu döviz tahsis gayesinin dışında Almanya'dan mürebbiye getirmek için kullandığı ve "Türk Parasını Koruma Kanunu"na aykırı harekette bulunduğu; Hasan Polatkan'ın da görevini kötüye kullandığı ileri sürülmüştür.

Karar: Koraltan, 5 ay 25 gün hapis: Polatkan da 6 ay hapis cezası almış ve dosyaları "Anayasayı İhlâl Davası" ile birleştirilmiştir.

10- "Örtülü Ödenek Davası" (25 Kasım-2 Şubat):

Sanıklar: Adnan Menderes, Ahmet Salih Korur (Başbakanlık Müsteşarı).

Suçlamalar: İddiameye göre; Menderes'in, 25 milyon lirayı usulsüz harcadığı, Ahmet Salih Koru'un da 30 bin lirayı zimmetine geçirdiği ileri sürülmüştür.

Karar: Menderes, 11 yıl 2 ay ağır hapis cezası alırken, Ahmet Salih Korur'da 5 yıl 10 ay ağır hapse mahkûm olmuştur²³¹.

²³¹ Geniş bilgi için bkz. Turgut, a.g.e., s.69-73.

11- “Radyo Davası” (29 Kasım-26 Aralık):

Sanıklar: Adnan Menderes, Bakanlardan, Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Saman ile Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç.

Suçlamalar: Sanıkların, devlet radyosunu parti organı gibi kullandıkları, ayrıca 1957 seçim sonuçlar kesin belli olmadan radyodan ilân ettikleri ileri sürülmüştür.

Karar: Dava “Anayasayı İhlâl Davası” ile birleştirilmiş ve Altemur Kılıç’da suçsuz bulunarak serbest bırakılmıştır.

12- “Topkapı Olayları Davası” (2 Aralık-17 Nisan):

Sanıklar: Sanık adedi bakımından “Anayasayı İhlâl Davası”ndan sonra gelen en büyük ve en kalabalık sanıklı davadır. Başta Bayar, Menderes, Etem Yetkiner (İstanbul Valisi, Kemal Aygün (İstanbul Belediye ve DP İl Başkanı), Namık Argüç (Korg. I.Ordu Kumandanı V.), Zeki Şahin (Emniyet Amiri)...

Suçlamalar: İddianameye göre, olay günü Yeşilköy Havaalanı’nda ve Topkapı’da, C.H.P. lideri İnönü’ye suikast için büyük çapta hazırlıklar yapıldığı ileri sürülmüştür.

Karar: Dava sonunda 17 kişi mahkûm olurken 43 kişi de tahliye edilmiştir. Davada Celal Bayar, Adnan Menderes, Kemal Aygün ve Etem Yetkiner’in fiileri, “Anayasayı İhlâl”in maddi vakası olarak değerlendirilmiştir²³².

13- “Çanakkale Olayı Davası” (27 Aralık-10 Mart):

Sanıklar: Adnan Menderes ile DP Çanakkale Milletvekilleri Nuri Togay, Servet Sezgin ve Ahmet Hamdi Sezer.

Suçlamalar: Sanıkların, 19 ve 23 Eylül 1959’de Çanakkale’ye giden üç C.H.P. Milletvekilinin hareket özgürlüğüne engel oldukları iddia edilmiştir.

²³² Geniş bilgi için bkz., Turgut, *a.g.e.*, s. 75-80; O. Cemal Fersoy, *Devlet ve Hizmet Adamı: Fatin Rüştü Zorlu, İstanbul 1979*; O. Cemal Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, 2.bs., İstanbul 1978.

Karar: Anayasayı İhlâlin, maddi vakasını teşkil ettiği gerekçesiyle dosya, “Anayasayı İhlâl Davası” ile birleştirilmiştir. Kararlar açıklandığında Servet Sezgin’in 10 yıl, Ahmet Hamdi Sezen’in de 7 yıl ağır hapis cezası aldığı görülmüştür.

14- “Kayseri Olayları Davası” (9 Ocak-20 Nisan):

Sanıklar: Celâl Bayar, Adnan Menderes, Kayseri Milletvekilleri, Kâmil Gündeş, Hakkı Kurmel, Osman Kavuncu, Fikri Apaydın, Ali Rıza Kılıçkale, Servet Hacıpaşaoğlu, İbrahim Kirazoğlu, Fahri Köşkeroğlu, Kayseri Valisi Ahmet Kınık, General Kemal Çakın, Millî Emniyet Müfettişi Aziz Ronabar.

Suçlamalar:İddianamaya göre, 2 Nisan 1960’ta İnönü’nün Kayseri’ye yaptığı bir gezide İnönü’nün Seyahat Özgürlüğü’nün kısıtlandığı ileri sürülmüştür.

Karar: Dava sonunda, Bayar ve Menderes’in fiilleri, Anayasayı İhlâlin maddi vakası olarak değerlendirilmiştir. Kayseri Milletvekilleri hakkında tutuklama kararı kaldırılmıştır. Vali Kınık, General Çakın ve Millî Emniyet Müfettişi Ronabar ise 4’er yıl, 2’şer ay ağır hapis ve kamu hizmetlerinden sürekli men cezasına çarptırılmışlardır.

15- “Demokrat İzmir Gazetesi’nin Tahribi Davası” (12 Ocak-5 Mayıs)

Sanıklar: Adnan Menderes, DP İzmir İl Başkanı Faruk Tunca, İzmir Valisi Kemal Hadımlı Emniyet Genel Md. Cemal Gökten, İzmir Milletvekilleri; Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Enver Dünder Başar ve Sezai Akdağ ile birlikte toplam 24 sanık.

Suçlamalar: Sanıkların, İzmir’de DP aleyhine neşriyat yapan “Demokrat İzmir” isimli gazetenin matbaasını tahribe teşebbüs ettikleri iddia edilmiştir.

Karar: Pek çok sanık tahliye olurken, dava da “Anayasayı İhlâl Davası” ile birleştirilmiştir.

16- “Ankara ve İstanbul Olayları Davası” (2 Şubat-27 Temmuz):

Sanıklar: Bu davada Celal Bayar, Adnan Menderes başta olmak üzere, toplam 117 sanık bulunuyordu. Bu sanıkların içinde Bakanlar Kurulu’nun tamamı, Genelkurmay Başkanı Genel Müdürler, Parti Başkanları, Emniyet Müdürleri, Sıkıyönetim Komutanları, polisler ve bazı görevli doktorlar.

Suçlamalar: Sanıkların, olayların yaratıcısı olduğu iddia ediliyor ve böylece Anayasayı ihlâl ettikleri öne sürülüyordu. Bayar’ın göstericilere ateş açılması için emir verdiği, Cumhurbaşkanı ve Başbakan’ın talimatı üzerine Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un, İstanbul’a giderek aynı fiillere katıldığı iddia ediliyordu.

Karar: Celâl Bayar, Adnan Menderes, Ethem Menderes, Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Atıf Benderlioğlu, Tevfik İleri, Hayrettin Ekmen, Hamdi Hüsmen, Nedim Ökmen, Şem’i Ergin, Haluk Saman, Sebati Ataman ve Abdullah Aker’in fiilleri Anayasayı ihlâl maddesi vakasını teşkil ettiği için dosyaları “Anayasayı İhlâl Davası” dosyası ile birleştirilmiştir. Kısaca davada 84 kişi mahkûm olmuş 34 kişi de beraat etmiştir.

17- “İstimplak Davası” (17 Nisan-21 Haziran):

Sanıklar: Adnan Menderes, eski bakanlardan; Halûk Şaman, Hayrettin Erkmen, Medeni Berk, Emin Kalafat; eski İstanbul Valilerinden, Mümtaz Tarhan, Etem Yetkiner, İstanbul eski Belediye Başkanı Kemal Aygün ve İzmir Valisi Kemal Hadımlı.

Suçlamalar: Sanıklar, İstanbul’da tazminatı tam ödenmeksizin yapılan istimplaklardan yargılanmışlardır.

Karar: Menderes ve Aygün dışındaki sanıklar tahliye olmuşlardır. Sonuçta bu dava da Anayasa davasıyla birleştirilmiştir.

18- “Vatan Cephesi Davası” (27 Nisan-21 Haziran):

Sanıklar: Adnan Menderes, Refik Koraltan, Medeni Berk, Tevfik İleri, Sebati Ataman, Hâdi Hüsman, Remzi Birand, Mükerrerem Sarol, Samet Ağaoğlu, Atıf Benderlioğlu, Kâmil Gündeş, Hüseyin Fırat, Mustafa Zeren, Rıfkı Salim Burçak, Rauf Onursal, Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı, Celal Ramazanoğlu, Dilâver Argun ve Kemal Aygün.

Suçlamalar: İddianameye göre, Menderes ve öteki sanıkların, Türkiye’de demokrasiyi savunma görevini yürüten kurum ve kuruluşları susturmak ve yok etmek amacıyla “Vatan Cephesi Ocakları” kurduğu ileri sürülmüştür.

Karar: 22 sanıktan, Ataman, Hüsman ve Sarol hakkındaki tevkif müzekkereleri geri alınmış, diğer sanıklar için dava “Anayasayı İhlâl Davası” ile birleştirilmiştir.

19- “Anayasayı İhlâl Davası” (11 Mayıs-15 Eylül).

Sanıklar: Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere DP’nin tüm T.B.M.M. kadrosu (toplam 405 sanık).

Suçlamalar:

- 1) 1951 ve 1953’de 6294 sayılı kanunla C.H.P.’nin mallarına el konulması.
- 2) Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne çok oy kazandırdığı için 1954’de Kırşehir ilinin ilçe haline getirilmesi suretiyle, vatandaşların siyasal inançlarından ötürü cezalandırılması.
- 3) 1953’de, hükûmete istediği anda “25 yıllık” hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkını tanıyan bir kanun çıkarmak suretiyle adliyenin bağımsızlığının ihlâli.
- 4) Meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikle Meclis müzâkerelerinin yapımına engel olunması ve “Tahkikat Komisyonu” kurulmasına karar verilmesi.
- 5) 27 Nisan 1960’da, Meclisin veremeyeceği olağanüstü yetkilerin Tahkikat Komisyonu’na verilmesi.

- 6) Bu olağanüstü yetkilerle Anayasanın feshi ve ilgasına yeltenmek.
- 7) 6761 sayılı “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu”nun çıkarılması.
- 8) Seçim Kanunu’nda yapılan antidemokratik değişiklik.

Karar: 53 oturum sonucunda 47 sanık beraat ederken, 348 sanık, idamdan 4 yıl 2 ay’a kadar çeşitli cezalara çarptırıldı²³³.

Bütün bu yargılamaların sonucunda M.B.K. bir karar almıştı. Bu karara göre oy birliği ile ölüm cezasına çarptırılanlar idam edilecekler, oy çoğunluğu ile olanlar ise müebbet ağır hapse çevrilerek idam edilmeyeceklerdi. Aynı zamanda 15 Eylül 1961 tarihli Türk Ceza Kanununun 59. Maddesi “Kanunî tahfif sebeplerinden ayrı olarak mahkemece her ne zaman fail lehine cezayı hafifletecek takdiri sebepler, kabul edilirse idam cezası yerine müebbet ağır hapis ve müebbet ağır hapis yerine 30 sene ağır hapis hükm olunur”²³⁴ demesine rağmen bu madde tatbik edilmeyerek 15 kişinin idamı istenmiştir. Bu kişiler şunlardır: Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Nedim Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Baha Akşit, Bahadır Dülger, Osman Kavrakoğlu, Rüştü Erdelhun, Nusret Kirişcioğlu, Hami Sancar, Zeki Erataman’dı.

Neticede “Yüksek Adalet Divanı”nda duruşmalar 14 Ekim 1960 günü başlayıp, 15 Eylül 1961’de sona ermiştir. Verilen kararlar Yüksek Adalet Divanı tarafından Resmi Gazete’nin 16 Eylül 1961 tarihli 10908. sayısında ilân edilerek yürürlüğe girmiştir. Alınan son kararlar şöyleydi;

Oy birliği ile verilen ölüm cezası	4	Müebbet hapis cezaları	31
Çoğunlukla verilen ölüm cezaları	11	Beraat eden sanık adedi	135

²³³ Geniş bilgi için bkz., Mustafa Kemal Biberoğlu, “27 Mayıs Harekatı, Yassıada Mahkemesi ve Hukuk”, *ATA Dergisi: Tarihi Objektiften 27 Mayıs İhtilâli ve Yüksek Adalet Divanı Sempozyumu Özel Sayısı*, sayı 5, yıl 1993, s.98-104.

²³⁴ Nur Centel, *Türk Ceza Kanunu Ceza Muhakemeleri Kanunu*, İstanbul 1992, s.30.

İnfaz edilen ölüm cezaları	3	Hapis cezası	402
Hafifletilen ölüm cezaları	12	Davası düşen sanık adedi	5 ²³⁵

Nihayi olarak: Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan ve Adnan Menderes'in idamı tasdik edilmiş 15 Eylül'ü 16 Eylül'e bağlayan gece yarısından sonra sabaha karşı Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan, 17 Eylül 1961 Pazar günü saat 13.25'te de Adnan Menderes idam edilmiştir²³⁶.

Mahkeme kararlarını kısaca değerlendirecek olursak üzerinde durmamız gereken bazı önemli hususlar vardır. Bunlardan birincisi Menderes'in infazında usûlsüzlük yapıldığı iddialarıdır. Bu konuya değinmeden önce Menderes'in infazını engellemek için yapılan çabaları gözden geçirelim. Bu çabalar kimler tarafından ve nasıl yapılmıştır?

1992 yılında üzerindeki 30 yıllık gizlilik yasağı kaldırılan 1961 yılına ait İngiltere Dışişleri Bakanlığı belgelerine göre, "Adnan Menderes'in 16 Eylül 1961 tarihinde idamından önce, dönemin Amerikan Başkanı John I. Kennedy, dönemin İngiltere Başbakanı Harold Macmillan, eski İngiltere başkanlarından Winston Churchill ve Almanya Sansolyesi Konrad Adenauer Gürsel'e gizli mesajlar göndererek infazın durdurulmasını istediler. Gene İngiliz belgelerine göre, Guatemala Cumhurbaşkanı Ydigoras, Gürsel'e 15 Ekim'de gönderdiği resmî telgrafında Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın infazlarını "en sert biçimde protesto ettiğini" bildirerek mahkûm edilen kişilerin affedilmesini ve bu kişilere Guatemala'da sığınma hakkı vereceğini bildirmiştir."²³⁷.

Ayrıca muhalefet lideri İsmet İnönü 13 Eylül 1961 tarihinde infazları durdurmak için Cemal Gürsel'e bir mektup yazmıştı²³⁸. Gürsel aldığı bu mektubu aynı gün komiteye bildirmiş fakat komite, bu mektubun okunmasını infaza taraftar

²³⁵ Yassıada Muhakemeleri sonunda Yüksek Adalet Divanı Kararları: 15 Eylül 1961.

²³⁶ Sezai Akdağ, "Yassıada'da Kararlar Nasıl Verildi?" *ATA Dergisi: Tarihi Objektiften 27 Mayıs İhtilâli ve Yüksek Adalet Divanı Sempozyumu Özel Sayısı*, sayı 5, yıl 1993, s.132.

²³⁷ "İngiliz Gizli Belgelerinde Menderes'in İdamına Tepkiler", *Sabah Gazetesi*, 5.1.1992; 6, sayı 2083 Bedii Faik, *İhtilâlciler Arasında Bir Gazeteci*, İstanbul 1967, s.24.

²³⁸ Mektubun metni için bkz., Nazlı Ilıcak, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, c.II, İstanbul 1975, s.444-446.

olanları tesir altında bırakacağını savunarak buna karşı çıkmışlardır²³⁹. Sonunda infaz aleyhtarlarından dört kişi kendi üzerlerine yapılan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin baskısına dayanamayarak üç kişinin idamına razı olmuşlardır²⁴⁰. Böylece Zorlu ve Polatkan hakkındaki idam kararları infaz edilmiş, Menderes'in ise intihar teşebbüsünden dolayı infaz kararı ertelenmişti²⁴¹.

Bu konuda diğer bir görüş de "idamların, hukukçuların baskısı altında gerçekleştirildiğidir"²⁴².

Alparslan Türkeş'de, yurt dışında idamların infazından önce Devlet ve Hükümet Başkanına bir mektup göndererek idamlara engel olmak istemişti²⁴³.

Ragıp Gümüşpala'da, Sıtkı Ulay aracılığıyla M.B.K.'ne ulaşıp, Menderes'in cezasının müebbet hapse çevrilmesini istemişti fakat M.B.K. Gümüşpala'nın bu isteğini konuşmak için bri araya geldiği zaman Yassıda'dan alınan bir haberle infazın tatbik olunduğunu öğrenmiştir²⁴⁴.

Menderes'in infazının tıbbîve hukukî bakımlardan usulsüz olduğu yolunda bir takım iddialar da ortaya çıkmıştır²⁴⁵.

Burada işaret etmemiz gereken bir husus ise darbecilerin 6 Temmuz 1960 yılında kabul ettikleri kanundur. Resmi Gazete de 15 nolu kanun olarak "Türk Ceza Kanununun 146'ncı maddesine fıkra eklenmesi ve 56'ncı maddesinin kaldırılması

²³⁹ Mithat Perin, *Yassıda ve İnfazların İç Yüzü*, İstanbul 1970, s. 126, 159.

²⁴⁰ Toker, a.g.e., s. 280; 17 Eylül 1995 tarihinde Metin Toker ile yapılan röportaj, Ek I, s. 124; 14 Kasım 1995 tarihinde Sulhi Dönmezer ile yapılan röportaj, Ek I, s. 148; 12 Ekim 1995 tarihinde Gültekin Başak ile yapılan röportaj, Ek I, s. 169; Osman Doğru, "Yassıda'da Ölüm Cezalarının İnfazı", *Tarih ve Toplum*, sayı 81 (Eylül 1990), s. 42-43; Ayrıca M.B.K. içinde idama karar verenlerin ve karşı çıkanların isimleri için bkz., Durmuş, a.g.e., s.33.

²⁴¹ Bu konuda önemli bir iddia ortaya ayılmıştı. Bu iddiaya göre: "Menderes intihar etmemiştir." Bizzat "... 14 Eylül'ü 15 Eylül'e bağlayan gece saat 21.00'de Menderes'e lüminal iğnesi yapılmasına gerek görülmemiştir. Menderes iğnenin şokuyla komaya girmişti." (Nazlı Ilıcak, *Menderes'i Zehirlediler*, İstanbul 1989, s.15) Ayrıca bu konuda Menderes'in avukatı Burhan Apaydın'la yapılan bir röportajda Burhan Apaydın'ın bu konudaki açıklaması şöyleydi: "... Adnan Menderes hap filan yutmuş değildir... 33 hap içmiş diyorlar bunu bir kibrit kutusuna saklamak mümkün olmadığı gibi, gizlemek de mümkün değildir. Adnan Menders'e o gece iğne yapılmıştır... o iğnenin yapıldığını bildirir rapor elimde" (*Milliyet*, 29 Ocak 1989, sayı 14802).

²⁴² bkz. 14 Kasım 1995 tarihinde Sulhi Dönmezer ile yapılan röportaj, Ek I, s. 147; 12 Ekim 1995 tarihinde Gültekin Başak ile yapılan röportaj, Ek I, s. 168-169.

²⁴³ Taylak, a.g.e., s.199-200.

²⁴⁴ Ulay, a.g.e., s.223-225.

²⁴⁵ bkz. 24 Kasım 1995 tarihinde Burhan Apaydın ile yapılan röportaj, Ek I, s. 159; 12 Ekim 1995 tarihinde Gültekin Başak ile yapılan röportaj, Ek I, s. 170.

hakkında Geçici Kanun” adıyla çıkan bir düzenlemenin²⁴⁶ 1. Maddesi ile T.C.K.’nun 146’ncı maddesine bir fıkra ilave edilerek ve fer’i şeriklerin idam cezası 5 seneden 15 seneye kadar indiriliyordu. 2. Madde ile T.C.K.’nun 56. Maddesini kaldırılıyordu. 3. Madde ile de 2. Madde hükmünün bu kanunun yürürlüğe girmesi tarihinden önce işlenmiş vatana hiyanet suçları hakkında da uygulanacağını kabul ediliyordu. Kaldırılan T.C.K. 56. Maddenin hükmü son derece dikkat çekicidir: “Hüküm zamanında 65 yaşını doldurmuş olanlar hakkında idam cezası yerine 30 sene ağır hapis ve müebbet ağır hapis cezası yerine 24 sene ağır hapis cezası hükm olunur”²⁴⁷. Görüldüğü gibi bu Celâl Bayar’ı doğrudan ilgilendiren bir kanun maddesidir. Darbeyi gerçekleştiren kişilerin Celâl Bayar’a isnad edilen suçların hepsini üstlenip yaş haddi dolayısıyla cezadan kurtulmasını engelleyebilmek için bu maddeyi iptal ettikleri ifade olunmaktadır²⁴⁸. 15 numaralı kanunun “Bu kanunun yürürlüğe girmesi tarihinden önce işlendiği iddia edilen “Hiyanet-i Vataniye” suçu içinde geçerli olacağını da ihtiva etmesi bu değerlendirmemizi desteklemektedir belirtilmiştir. Nitekim T.C.K. 2. Maddesi: “İşlendiği zamanın kanununa göre cürüm veya kabahat sayılmayan fiilden dolayı kimseye ceza verilemez. İşlendikten sonra yapılan kanuna göre cürüm veya kabahat sayılmayan bir fiilden dolayı da kimse cezalandırılmaz. Eğer böyle bir ceza hükm olunmuşsa icrası ve kanunî neticeleri kendiliğinden kalkar. Bir cürüm veya kabahatin işlendiği zamanın kanunu ile sonradan neşr olunan kanunun hükümleri birbirinden farklı ise failin lehine olan kanun tatbik ve infaz olunur”²⁴⁹ şeklindedir. Buna rağmen darbeciler bu maddeyi gözönüne almayarak yargıladıkları bu kişileri kendi kanunlarına göre mahkûm etme yoluna gittikleri düşünülebilir.

Ayrıca İnsan Hakları Beyannamesi’nin temel ilkelerinden olan, “Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün tertibatın sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır. Hiç kimse, işlendikleri sırada millî veya milletlerarası hukuka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkûm edilemez. Bunun gibi, suçun

²⁴⁶ T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 1960, sayı 10548.

²⁴⁷ M. Muhtar Çağlayan, *En son tadilleriyle Birlikte Gerekçeli, Notlu ve İçtihatlı Türk Ceza Kanunu*, c.I, Ankara 1961, s.225.

²⁴⁸ Gültekin Başak, “27 Mayıs ve Yüksek Adalet Divanı Birlikteliği”, *ATA Dergisi: Tarihi Objektiften 27 Mayıs İhtilâli ve Yüksek Adalet Divanı Sempozyumu Özel Sayısı*, sayı 5, Yıl 1993, s. 42-43; Nazlı Ilıcak, *15 Yıl sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, c. I, İstanbul 1975, s. 141-142.

²⁴⁹ Centel, a.g.e., s.9-10.

işlendiği sırada uygulanan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez.”²⁵⁰ ilkesi gözardı edilmiştir.

²⁵⁰ *Temel Belgelerle İnsan Hakları*, (derl.) Mehmet Semih Gemalmaz Ankara t.y., s.31.

Sonuç ve Değerlendirme

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin değerlendirilmesini yaparken 10 yıllık DP döneminde yaşanan olayların bilinmesi son derece önemlidir. DP, C.H.P. eski milletvekillerinden, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 1946 yılında kurulmuş, C.H.P. karşısında kısa sürede gelişmiştir. Bu gelişmenin en önemli nedenlerinden biri uzun yıllar tek parti olarak Türk siyasi hayatında faaliyette bulunan C.H.P.'ni denetlemenin mümkün olmaması, tek parti yönetiminin halka bıkkınlık vermesi sonunda C.H.P.'ne muhalefet eden kesimin tercihi DP üzerinde toplanmış ve 14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçim sonucunda C.H.P. karşısında büyük başarı sağlayan parti 22 Mayıs 1950'de iktidara gelmiştir. DP iktidara gelir gelmez memlekette iktisadî alanda bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Özellikle tarım kesimindeki başarılar oldukça dikkat çekicidir; bu dönemde tarımda makineleşmeye giderek, traktör sayısı artırılmış, gübre ve tarımsal araçların kullanımı ve kredi miktarlarının artırılması sonucunda tarımsal fiyatlar artarak Türk köylüsünün refah düzeyi yükseltilmiştir. Bunun yanında DP'nin altyapı yatırımlarına, barajlara, demiryollarına, karayollarına, köprü yapımına, enerji yatırımlarına, sanayi alanlarına da büyük önem vermesi ile Türkiye'nin gelişmesine küçümsenmeyecek kadar çok yardımı olmuştur. DP'nin iktidar olmasıyla Türkiye ekonomisi; tarım sektöründeki gelişmeler ve dış yardımların da sayesinde büyük gelişmeler kaydetmiştir.

Ancak 1954'den sonra dış ticaretin açık vermesi, tarımsal üretimdeki durgunluk ve dünya piyasasındaki gelişmeler, ihracat hacminin daha da gerilemesi, ekonomik durumun bozulmasına neden olmuş, millî gelirin büyüme hızı belirgin bir biçimde yavaşlamıştır. Bütün bunların sonucunda enflasyon artarken, birtakım mallarda sıkıntılar ortaya çıkmış, fiyatlar artmış, kuyruklar uzamaya başlamış karaborsacılık yaygınlaşmıştır.

İç politikada yaşanan bütün bu olumsuzlukların yanında dış politikada da "Kıbrıs Bunalımı" ortaya çıkmıştır. Bunalımın nedeni Kıbrıs Rumlarının adaya

egemen olmak istemeleri, Kıbrıs Türklerinin de buna karşı çıkmasıdır. Türkiye de Kıbrıs Türklerine yardım ederek uluslararası bir anlaşmayla Kıbrıs meselesine çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. DP'nin bu meseleyi haletmeye çalıştığı sırada, 6-7 Eylül 1955'te İstanbul Ekspres Gazetesi'nde, "Atatürk'ün Selanikteki evine bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği" haberi çıkmış, asılsız olan bu haber üzerine Ankara, İstanbul, İzmir de bazı kişiler tarafından Rumlara ait dükkanlara, evlere, mezarlıklara, kiliselere saldırılar düzenlenmiştir. Bu olay "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi"nden sonra Yassıda mahkemesinde DP aleyhine kullanılmıştır. Fakat bu konuda yaptığım araştırma ve incelemelerin sonucunda bu olayların kim yahut kimler tarafından yaptırıldığı hakkında kesin bilgilere ulaşamadım.

DP'nin ekonomik alandaki başarısızlıkları, muhalefet kitlesinin artmasına neden olmuş, bu nedenle muhalefet kesimi DP'yi iktidardan indirmek için birleşmiş, DP de muhalefete karşı Kasım 1958'de "Vatan Cephesi Ocakları"ni kurarak harekete geçmiştir. Amacı; "Muhalefetin oluşturduğu "Güç Birliği Hareketi"ni karşılamaktı. Daha sonra DP, Yassıda mahkemesinde bu uygulamadan dolayı yargılanmıştır.

1957 yılı başlarından itibaren ülkede DP iktidarına yönelik muhalafet her geçen gün daha da artmış ve ekonomik durumda gittikçe kötüleşmeye başlamıştır. Bu arada DP meclis gurubu tarafından "C.H.P.'nin taraftarından bazılarını silahlandırdığına ve orduyu siyasete karıştırmak istediğine, demokrasinin fikri ve manevi temellerini tahrip ettiğini, bir kısım basın da hakikatleri tahrip ederek yalan neşriyatta bulunduğu, memleketin, siyasi, içtimai, iktisadi, mali hayatını tehlikeye maruz bırakıldığına" karar verilmiş, bu hususların soruşturulması için 15 kişilik bir komisyonun kurulması istenmiştir. Bu durum muhalefet arasında tepkilere yol açmış; ilk tepki C.H.P. başkanı İsmet İnönü'den gelmiştir. Diğer tepkiler sırasıyla; Öğrenci Olayları, Harp Okulu ayaklanması ve ordudaki örgütlenme girişimleri olarak sıralanabilir.

Ordudaki ilk örgütlenme girişimlerine bakacak olursak; Darbenin yapılmasında emeği geçen kişilerin anılarında, bu örgütlenme girişimlerinin tarihinin 1942-1943'e kadar uzandığı görülmektedir. Bu tarihler arasında gerçekleştirilmeye çalışan örgütlenme girişimlerinin ortak özelliği, C.H.P.'ni hedef almasıdır. Amaçları da C.H.P.'ni iktidardan indirerek orduya daha yakın olacak bir başka partinin

geçmesini sağlamaktır. DP 1946 yılında kurulmasıyla bu amaç için ideal bir parti olarak görülmüştür. Ancak ordu, DP iktidara geldikten sonra idaresinden memnun kalmayarak örgütlenme girişimlerine başlamış 1957 yılında bu girişimlerine hız vermiş, ve “Dokuz Subay Olayı” adı verilen olay bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu olay 23 Aralık 1957’de Samet Kuşçu adlı bir binbaşının hükümete, “Ordu içinde DP’ye karşı bir darbe yapmak üzere örgütlenmeler olduğunu” açıklaması üzerine meydana çıkmış. Fakat DP kurmaylarının bu olayı dikkate almamaları üzerine kısa sürede kapanmıştır. Ne yazık ki burada DP’nin en büyük hatası böyle bir olayın üzerine gitmemesi ve gerekli önlemleri almamasıdır. Belkide zamanında “Dokuz Subay Olayı” değerlendirilmiş olsaydı ve gerekli önlemler alınsaydı “27 Mayıs 1960 Olayı” hiç yaşanmayacaktı. Ordu, “Dokuz Subay Olayı”ndan sonra örgütlenmeye kısa bir ara vererek daha sonra hızlı bir şekilde tekrar başlamışlardır. 1959 yılında hazırlıklarını bitiren örgüt elemanları rütbelерinin bir darbeyi gerçekleştirmeye yetmeyeceği için örgütlerinin başına general rütbesine sahip bir kişi bulmaya çalışmışlardır. Burada hemen şu gerçeği vurgulamak gerekecektir. 27 Mayıs yüzbaşılar ve albaylar tarafından yapılmıştır. Bu subaylar, generalleri kendi amaçları için harekete geçirmeye çalışmışlar ve uzun bir sürede bütün darbe hazırlıkları tamamlandığı halde örgütlerine baş bulamamışlardır. Bir kaç kişiye yapılan bu teklif sonunda Orgeneral Cemal Gürsel örgütün başına gelmiştir. Bu sorun da halledikten sonra son hazırlıklar yapılarak darbe tarihi belirlenmiştir. 25 Mayıs 1960 olarak belirlenen tarihi, Sarıkışla’daki tabur komutanlarının hareket için bir Orgeneral’den yazılı emir istemeleri ve 26 Mayıs’ta Yunanistan’a gitmesi beklenen Başbakan’ın birdenbire karar değiştirerek Eskişehir gezisine çıkması üzerine 27 Mayıs 1960’a almışlardır. Ordu bu tarihte harekete geçmiş DP’yi iktidardan indirerek yönetimi ele almıştır.

Bu olayların başka bir açıdan yaklaşacak olursak, sosyo-ekonomik faktörlerin etkisini daha açık görebiliriz. Gerçekten de DP’nin son dönemlerinden bahsederken, memleketin iktisadi durumunun kötüleşmesinin sonunda enflasyonun artmasına değinmiştik. Enflasyonun artmasıyla doğal olarak işsizlik, karaborsacılık yaygınlaşmıştır. İşte bütün bunların sonucunda iktisadi alanda görülen bunalım siyasal yaşamı da etkilemiştir. İktisadi zorlukların artması, şikayetlerin yoğunlaşmasına yol açmış ve bazı muhalif örgütler siyasal gidişata karışmaya başlamışlardır. Bunların başında C.H.P. ve ordu gelmekteydi. Özellikle çalışmamızın

“Darbede Etkili Olan Taraflar” kısmında C.H.P.’nin etkisi örnekleriyle açık olarak ortaya konmuştur. Bu kısımdan çıkarılacak sonuç şu olmalıdır; Öğrenci Olaylarının oluşmasında ve “555 K” olayı olarak tarihe geçen gösterinin gerçekleşmesinde özellikle C.H.P. gençlik kolları etkili olmuştur. Bu dönemde C.H.P. yaygın ve etkili bir gençlik teşkilatına sahipti. İktidar partisinin gençlerle pek diyalogu yoktu. İnönü’nün yapmış olduğu konuşmalarda, “ 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi”ni desteklediğini söyleyebiliriz. Bunu yanında Kurucu Meclis’in teşekkülünde ve Anayasa’nın hazırlanmasında C.H.P.’li kişilerin görev alması rastlantı olmasa gerektir. Ayrıca M.B.K.’nin ilk üyelerinden Numan Esin, 7 Haziran 1995 tarihinde Milliyet Gazetesinde yayınlanan röportajında, C.H.P.’nin darbe ve idamlardaki etkisini şöyle açıklar; “—... Bir kısım C.H.P.’liler ve bize o sıra danışman olarak çalışan Profesörler, — “Bindiğiniz dalı kesiyorsunuz, bunları serbest bırakırsanız dediler.”²⁵¹ .

Tezi hazırlarken dikkati çeken bir konuda her olayda olduğu gibi “ 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi”nde de dış güçlerin etkisi açıklayan kaynaklara raslamamdır. Bu kaynaklarda yaptığım incelemeler sonucunda doğrudan doğruya olmasa da dolaylı olarak Rusya’nın KGB yoluyla “ 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi”nin gerçekleşmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca CIA, 27 Mayıs hazırlıklarından haberdar olduklarını ve askeri müdahalenin kaçınılmaz hale geldiğini belirtmiş dahası ABD ile Türkiye arasında 5 Mart 1959’da “Savunma İçin İşbirliği” yapmak gerekçesini taşıyan bir antlaşma yapılmış fakat buna rağmen bu durumu Menderes hükûmetine bildirmemiştir.

Darbenin diğer bir özelliği de partiler arası mücadeleler sonunda memlekette baş gösteren gerginliğin durdurulması gibi bir maksatla yapıldığı ilan edilmiş olmasına rağmen, müdahalenin sadece iktidar partisini hedef almış olmasıdır. Hakikaten darbeden sonra partileri kapatılan gözaltına alınıp, sorguya çekilen, hapse atılan, hatta idam edilen insanlar DP mensuplarıdır.

Sonuç olarak ordunun darbe için yaptığı planların sadece DP’nin iktidardan indirilmesi noktasında yoğunlaştığını, darbeden önce yada sonra alt ve üst rütbeliler arasında darbenin amacı, şekli, gerçekleştirildikten sonra yapılacak işler, verilecek

²⁵¹ *Milliyet Gazetesi*, 7 Haziran 1995, sayı 17083.

görevler üzerinde durulmaması sonucunda komite üyeleri arasında görüş ayrılıkları ve çatışmaların ortaya çıktığını görüyoruz. Nitekim bu olumsuzluklar yüzünden istenilen sonuç alınamamıştır. “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi” de benzeri hareketlerde olduğu gibi Türk Demokrasi hayatına önemli bir kazancı olmamıştır. Dönemin Başbakanı, Dışişleri ve Maliye Bakanlarının idam edilmesi kamu vicdanını yaralamıştır. Asıl olan Demokratik yollarla iktidar olan bir partinin iktidarı yine demokratik yollarla başka bir partiye devretmesidir. Bu tür uygulamalar demokratik rejiminin aksamasına devlet müesseselerinde bozulmalara yol açar. Şimdiye kadar yapılan bütün darbelerin ülkeye yarardan çok zarar verdiği konusunda bizzat müdahaleyi yapanların hem fikir oldukları görülmüştür. Tez çalışmamızın bundan sonra aynı konuda çalışan kişilere ışık tutması en büyük temennimizdir.

EKLER

EK I

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesini Yaşayan Kişilerin

Görüş ve Değerlendirmeleri

Ahmet GÜRSOY (DP Eski Milletvekili)*

Soru - 1960 yılında ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gereklimiydi?

Cevap - Yüzde yüz gereksizdi. Her zaman gereksizdir. DP hükûmetine ve iktidarına yapılmak istenen şey Türkiye'yi batağa sokarak iktidarı ele geçirmektir. Teşebbüsler neticesinde de bunalımı gösterilen Tahkikat Komisyonu denen teşekkülün görevi basına sızmış olan komünistlerin bunlarla beraber çalışan C.H.P.'nin tehkiki ve tahkikini yapmaktır. Benim kanaatime göre tahkikat, hükûmet başkanı Adnan Menderes tarafından bunlar tespit edildikten sonra meclise gelecek olan kişilere "Siz böyle insanlarsınız, bu hareketin içinde siz varsınız.". Yani "kabahatlisiniz" demek suretiyle yapılmıştır. Yani C.H.P.'nin kapatılma olayı söz konusu değil.

Soru- O dönemlerde bir darbe olacağını hissetmiş miydiniz?

Cevap- Ben hissetmedim.

Soru- 27 Mayıs öncesinde, muhalefetin ve ordunun durumunu anlatırmısınız?

Cevap- Bizim temasımız, daha doğrusu hükûmetin ve Reiscumhurun teması komutanlardır. Ayrıca memlekette Avrupa'dan gelen heyetlerin Türkiye'nin karışık olduğunu ve hükûmeti tutmadıklarını ifade için gençler seferber edilmiştir. Mesela; İstanbul'da maliyeciler toplantısı oldu. Orada Maliye Bakanları toplantısında Türkiye'yi kargaşa içinde göstermek için şimdi bile olduğu gibi çocukları saldırtıyorlardı. O dönemde İstanbul komutanı Fahri Özdilek, Ankara'ya gelerek Bayar'a ayaklanmalar için alınan tedbirler konusunda izahatlerde bulunurdu.

Muhalefetin durumuna gelecek olursak, onlarda meclise devamlı gensorular vererek mütecaviz durumdaydılar. Olmadık şeyler için gensorular ve sorular vererek hükûmeti bile bile işgal etmek üzere faaliyetlerde bulunuyorlardı.

Soru- 27 Mayıs darbesini doğuran sebepler nelerdir?

* 12 Temmuz 1995 tarihinde yapılan röportaj.

Cevap- 27 Mayıs darbesini doğuran sebepleri kabul etmiyorum. Fakat darbeyi doğuran sebeplerden biri olarak bakılan diktatörlük durumunu açıklamak istersek bu soru mahkemede de bana soruldu. Benim cevabım ise; “Böyle bir şeyi kabul etmem. Biz memleketimizde diktatörlüğü yıkmak için ortaya çıktık” dedim.

Soru- Yapılan darbe tarafsız mıydı?

Cevap- Darbe, C.H.P. ile beraber yapıldı. İnönü'nün bu konuda bir çok sözü var. Bunların hepsi kapalı laflar fakat anlayan çözer. Bir defasında darbeye yakın bir tarihte, İnönü Orgeneral, General emeklilerle toplantı yapmış “Bütün güvencem sizlersiniz” diyerek orduya mesaj vermiştir. Bunlar onbin küsur askeri emekli yapmışlardı. Sebebi de bunlardan mukabil bir darbe yaparlar diye şüphe etmeleridir. Daha sonra bunların çoğuda DP'li ailelerini tespit ederek biraz para göstertilip, milletin parasıyla emekli oldular. Yani hatta şöyle söyleniyor “Esas darbe orduya karşı yapılmıştır” deniliyor.

Soru- Darbenin gerçekleştirilmesinde C.H.P.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- Var tabii orduyla beraber ayrı değildiler. Ülkedeki bunalımı yaratan C.H.P. meclise gensorular vererek buna neden oluyorlardı. Bunlar, darbeyi yapmak için askerlerle anlaşmış ve onu fiiliyata geçirmek istemişlerdi.

Soru- Darbenin gerçekleştirilmesinde basının etkisi var mıydı?

Cevap- Basında da solcu komünistler vardı. Bunlar uygun tarzda manşetler yaparak haberlerini basın yoluyla, parti yoluyla, haber yoluyla DP'ye karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırmalar C.H.P. aracılığıyla yapılıyordu. Bütün bunlar memlekette bir bunalım yaratarak darbede etkili olan güçler olarak ortaya çıkmışlardır.

Soru- Darbenin gerçekleştirilmesinde dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- Bunu pek bilemeyeceğim. Olmayacak iddialar oluyor. Komünistler ABD'ye yüklüyor, sağcı olanlarda Rusya'ya yüklüyor yani bence hiçbiri mensup şey değil.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme safları ile ilgili bir tenkidiniz olacak mı?

Cevap- Artık bu şekilde darbeye maruz kalmış silah kuvvetiyle oralara götürülmüş olan kimseye herşeyi yapabilirler. Mesela benim kaldığım binanın altına direkler koydular. Nedeni de; DP mensuplarını asmak için. Direkler 50-100 kadardı. Onu da "Asılacak kimseler içindir diye" yaymışlardır. Biz bunu, Yassıada'dan sonra gönderildiğimiz Kayseri cezaevinden çıktıktan sonra öğrendik. Daha sonra 100 kadar çukur kazmışlar çünkü 130 kadar idam vardı. İdamlar teklif edilen 100-150 kadar insan vardı. Onlara göre de çukur kazmışlardı. Fakat fiiliyata geçmedi. Üç kişi içinde ayrı bir yerde çukur kazmışlardı.

Soru- Mahkeme ve soruşturmalar hukuka uygun muydu?

Cevap- Hukukla ne alakası var, zerre kadar alakası yoktu. Mahkemede görev yapan kişilerin hepsi kuklaydı. Mesela mahkeme safhasında şöyle bir olay geçmişti; Samet Ağaoğlu C.H.P.'nin mallarını hazineye alınması konusunda mahkemede sorgulanıyordu. Samet Ağaoğlu'na, bu konuda rey verip vermediği sorulduğunda Ağaoğlu'nun hakime cevabı da "Hakim bey buna rey verdin mi diye soruyorsunuz. Esas bu komisyonun mazbata yazarı Ankara'da elini kolunu sallayarak geziyor. Eğer suçlu varsa onun olması lazım o da burada değil Fetih Çelikbaş, C.H.P.'nin mallarını hazineye alınması hususundaki komisyonun, mazbata yazarıdır" demiştir. Mahkeme başkanının da, Ağaoğlu'na cevabı da sizi buraya tıkan kuvvet böyle istedi diyerek mahkemenin durumunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun Anayasa'ya aykırı mıydı?

Cevap- Hiç bir şekilde aykırı değil. Meclisin vazifesi. O zaman işittiğimize göre Alman parlamentosunda bundan çok daha ağır şeyler vardır. Hakim ve mahkeme gibi istediği kişileri sorguya çekiyorlarmış. Bu komisyonda böyle bir şey yoktu, olmadı.

Soru- 14'ler olayı hakkında görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Kendi aralarında kavga gürültü. Bizim için bu 14'ler kazansa da kazanmasa da farketmez. Aynı yolun yolcuları.

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasasının kısaca bir karşılaştırılmasını yapar mısınız?

Cevap- Tam bir hukuk karşılaştırması yapamam. 1961 Anayasasında tam bizim aleyhimize tanzim edilmiş maddeler vardır. Mesela önsözünde "Meşruiyetini kaybetmiş iktidara karşı" diyor. Sonra bizler için seçim konusunda, "Onlar affedilseler bile meb'us olamazlar" diye maddeler var.

Soru- DP'nin kapatılma sebepleri nelerdir? Olayı anlatır mısınız?

Cevap- Bilemiyorum. İşitme suretiyle duyduk. Yassıada'da Adnan Bey'e imza ettirmişlerdir.

Soru- Yassıada'da idamların yapılmasında kimlerin etkisi vardı?

Cevap- Darbeyi yapan kişiler. Tabii C.H.P.'de bunlarla beraber yola çıktıklarına göre aralarında o da vardır.

Soru- 27 Mayıs'ın tahlilini yapar mısınız (Sonuçları)?

Cevap- 27 Mayıs, yüzde yüz memleketin aleyhine olmuştur ve nitekim o tarihten sonra darbelere örnek oldu.

Soru- 27 Mayıs darbesi Türkiye'de sosyal ve ekonomik yönden neler kaybettirmiştir? Neler kazandırmıştır?

Cevap- Herşeyden evvel Türkiye'de maneviyat bozuldu. Ekonomik yönden olumsuz sonuçlar getirmiştir. Özellikle KİT'leri olumsuz yönde etkilemiştir.

Soru- Söylemek istediğiniz son bir sözünüz var mı?

Cevap- Darbecilerin, C.H.P. ile beraber çalıştıklarını gösteren şu gerçeği söylemeden geçemeyeceğim.

Darbenin yapıldığı gün, Ankara'da DP'li meb'uslar sabahın erken saatlerinde evlerinden ciplerle toplanırken bunların içinde bir C.H.P.'li kimse vardı o da DP'li meb'usların oturdukları evleri tek tek göstererek darbecilere yardım etmiştir.

Bu olayda da görüldüğü gibi C.H.P., darbecilerle tamamen beraberdi. Çünkü askerler DP meb'uslarının evlerinin tam adreslerini bilmeden bu işi kolayca gerçekleştiremezlerdi.

Nilüfer GÜRSOY BAYAR (Celal Bayar'ın Kızı)*

Soru- 1960 yılında, ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gerekli miydi?

Cevap- Ben bunalım olduğunu kabul etmiyorum. Fakat bunalım olduğunu kabul edenler bu bunalımı ikiye ayırırlar.

Birincisi, siyasi bunalım, siyasi bunalımı yaratan muhalefettir ve kasıtlı olarak yaratılmıştır. Tabii ki bir memleketin içinde huzur kalmamıştı.

İkincisi de, iktisadî bunalım, hayat pahalılaşması. Bunu da çok fazla rakamlarla gösteren iktisadî enflasyonu gösteren muhalefettir. Gene kasıtlıdır. Tabii bunların çaresi darbe değildir. Demokrasilerde darbe düşünülemez.

Soru- O dönemlerde bir darbe olacağını hissetmiş miydiniz?

Cevap- Hissetmemiştik. Bir karışıklık olduğunu, hareketin talebe yürüyüşü ile ortalığın bulandırılmak istediğini hissediyorduk. Fakat darbe hiç bir şekilde aklımıza gelmemişti.

Soru- 27 Mayıs öncesinde, muhalefetin ve ordunun durumunu anlatır mısınız?

Cevap- Muhalefetin durumu kendi mecmua ve gazete organlarıyla belliydi. Açık olarak devamlı böyle bir suçlama yoluna gidiyorlardı. Ordu ise, ancak çok sonra kendi adamlarının yani ordu mensuplarının hatıratlarından bir kaç sene evveline giderek yazılarında bunu tertiplediklerini sonradan görüyoruz.

Soru- 27 Mayıs darbesini doğuran sebepler nelerdir?

Cevap- Darbe, iktidarı ele geçirmek, kendileri başa geçmek için yaptıkları bir hareket ve bunları yapabilmek için de ortaya sürdükleri bahaneler, yalanlar.

* 12 Temmuz 1995 tarihinde yapılan röportaj.

Soru- Yapılan darbe tarafsız mıydı?

Cevap- Zaten baştan taraflı olarak başlanmıştı.

Soru- Darbenin gerçekleştirilmesinde C.H.P.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- Yüzde seksen - doksan C.H.P. etkisi vardı. Çünkü askerler böyle bir sivil destek almadan herhangi bir harekete geçmemiş olurlardı. Geçtiklerine göre elbetteki vardı.

Soru- Darbenin gerçekleştirilmesinde basının etkisi var mıydı?

Cevap- Kendi organlarıyla, basında devamlı menfi fikirleri yayıyorlardı. C.H.P. - basın ortak bir çalışma içindeydi. Bilhassa *Akis* ve *Ulus*.

Soru- Darbenin gerçekleştirilmesinde dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- Daha sonraki bazı emarelerden çıkarabiliyoruz.

Kennedy ve Kuruşcev'in Viyana'da bir karşılaşması var. Bu karşılaşmadan sonra 1963 yılında Kennedy bir basın toplantısı yapıyor ve Kuruşcev'in kendi fikirlerini naklediyor. Kuruşcev diyor ki "Darbe yaptırmak için bazı usüllerimiz var. Nüfuz etmek istediğimiz memleketlere (mesela Ortadoğu memleketleri demek suretiyle, Türkiye'yi de içine alıyor.) orada bir muhalefetin güçlendiririz ve orada bir darbe hazırlatırız, askerler darbeyi ele alırlar ve idareyi ele aldıktan sonra bizim girmemiz daha kolay olur" mealinde bir açıklaması oldukça ilginçtir. Ayrıca John Barron'un "KGB'nin iç yüzünü anlatan bir kitabı da vardır. Bu kitapda Albay Tuçkanat'ın KGB tarafından yalan haber yaymada görevlendirildiği açıklanır. Bunlar, dış güçlerin 27 Mayıs konusunda ne kadar nüfuzlu olduğunu gösteren küçük fakat belirgin emarelerdir.

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun Anayasa'ya aykırı mıydı?

Cevap- Tahkikat Komisyonu Anayasalarda vardır. Anayasaya aykırı olduğu hususu muhalefetin yani bu komisyona muhatab olan C.H.P. değerlendirilmesindedir. C.H.P. beyanları bunun tamamen dışındadır. Anayasanın

gerektirdiği veya yaptırılmasında da gerekli olan bir araştırmaydı. Anayasaya aykırılık yoktur.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme saflarıyla ilgili bir tenkidiniz olacak mı? Mahkeme ve soruşturmalar hukuka uygun muydu?

Cevap- Daha ziyade hukukî bir konu sık sık Yassıada mahkemelerine giden bir kimse olarak söyleyeceğim şudur; Mahkemelerin en kutsal hakkı olan savunma hakkının kullanılmadığını gözlerimle gördüm. Hasan Polatkan'ın müdafaası yarıda kesildi. Devamlı ikazlarıyla Salim Başol Polatkan'ın konuşmasını kesti ve Polatkan yapamayacağı diyerek oturdu ve bir daha ki celsede devam ederiz dendi fakat ertesi celsede Polatkan'ın müdafaasına devam etmeden idamına karar verilmişti.

Soru- 14'ler Olayı hakkında görüşleriniz nelerdir?

Cevap- 14'ler Olayı kendi iç bünyelerinde olan bir ayrılıktır. Eğer taraftar değilselerdi darbenin içinde bulunmazlardı.

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kısaca bir karşılaştırılmasını yapar mısınız?

Cevap- Bu da tehnik mahsülü 1961 Anayasası getirdiklerini gözden geçirecek olursak, doğrudan DP aleyhine alınmış bir husustur. DP'yi mahkum etmiştir. Aynı zamanda bu anayasa referandumuna sunulduğu zaman daha henüz mahkemeler kararlarını vermemişti. Yani anayasa referandumuna bu dibaceyi getirmek suretiyle mahkemenin vereceği kararlardan önce DP'lileri mahkum ediyorlardı. Bu başlı başına 1961 Anayasa'nın bir hatası olarak görülebilir. Ayrıca senatoyu getiriyor ve bu senatonun içinde M.B.K.'ciler demokrasiyle bağdaşmayacak biçimde ömür boyu senatörlük kazanmış oluyorlardı. Yani doğrudan doğruya demokrasiye aykırı bir husustur. Şimdi Yassıada mahkemelerinin iddiasını düşünecek olursak "Anayasayı İhlal" davaları görülüyor fakat 1924 Anayasa'sı toptan kaldırmak yok saymak hiç bir suç teşkil etmiyor. Neticede bu büyük bir çelişkidir.

Soru- DP'nin kapatılma sebepleri nelerdir? Olayın aslını anlatır mısınız?

Cevap- Yapılmamış yani vadesi uzamış bir kongreye bağlanıyor ve bu mahkemeye verişini de temin eden Adnan Menderes'in bir avukatının vekaleti suistimal edilerek mahkemeye veriliyor ve bu bahane ile kapatılıyor.

Soru- Yassıada'da idamların yapılmasında kimlerin etkisi var idi?

Cevap- Bence, 27 Mayıs darbesini yapanların bunda dahil olan hepsinin etkisi var. Meselâ, bir *Akis* mecmuasını düşünün daha mahkeme heyeti Yassıada'da belirlenmeden, kimlerin olduğu tespit edilmeden ve mahkeme statüsü ortaya çıkmadan derginin kapağında idamlardan bahsedilebiliyor, darağacı kurulabiliyordu. Demek ki, bu yönde bir teşvikleri bir arzuları vardı ve yani *Akis* dergisinin sahibinin İnönü ile yakınlığı da düşünülürse daha sonra İnönü'nün idamları önlemek için "mektup yazdım, kabul edilmedi" demesi hep bahane eğer hakikaten idamlar istenmeseydi bunlar daha çok önceden hazırlanmalıydı. Bu tesir nüfus çok önceden hareketin başındakilere, fiilin başında olanlara duyurulmalıydı. İnönü'nün bu hususta samimi olmadığına inanıyorum. Diğer bir hususta var. Ben bunu çok düşündüm fakat ele alan da olmadı. Yassıada davaları İnönü'nün etrafındaydı. Mesela Topkapı olaylarının İnönü'yü öldürmek için kasıtlı olarak olduğu öne sürülüyordu. Aynı otomobilde, İnönü'nün yanında oturan Kasım Gülek şahit olarak dinlendiğinde böyle bir kasıtı açık açık sezmediğini beyan ediyor fakat aynı ortamda İnönü'de vardı. İtham kendisine ilgilendiriyordu. Kendisinin öldürülüp öldürülmediğini fakat İnönü şahit diye hiç bir zaman çağrılmadı ve yazılı bir beyanı da alınmadı.

Soru- 27 Mayıs'ın tahlilini yapar mısınız? (Sonuçları)

Cevap- Her darbe gibi memlekete hiç bir yenilik getirilmedi, bir çok şeyler yozlaştı. Ekonomi bozuldu bunu KİT'lerinde de görebiliyoruz. KİT'lerin, 2-3 sene sonra bir bilançosu yapıldığı zaman 27 Mayıs'ı müteakip bir sene içinde belki KİT'lerin hızla kâr haddinde durduğunu görüyoruz fakat hemen akabinde bir sene yahut bir buçuk sene sonra derhal KİT'ler bir zarara gitmiş ekonomik bakımdan da memleket bir bozguna uğramıştı. Memlekette güven kalmamıştır. Sonra 27 Mayıs en büyük fenalığı orduya yapmıştır. "EMİNSULAR" olayı ile ordunun en kıymetli elemanlarını ordudan ayırmıştır. 1961 Anayasası ile getirilen müesseseler demokrasiyi tam temsil etmemiştir. Tedbirler Kanunu getirmiştir. Bir baskı olmuştur.

Yani 27 Mayısla Yassıada'da neler iddia edilmişse şeklen baskı, Anayasayı ihlali kat ve kat daha fazlası bu darbe sayesinde yapılmıştır.

Soru- 27 Mayıs darbesi Türkiye'ye sosyal ve ekonomik yönden neler kaybettirmiştir? Neler kazandırmıştır?

Cevap- Bir kere Türkiye'nin itibarı sarsılmıştır. İdamlılar çok menfi tesir etmiştir. Fatin Rüştü Bey'in idam edilmesi B.M. (Birleşmiş Milletler) de onun oturduğu iskemleye siyah bir çelenk konmasıyla protesto edilmiştir. Yani memleketimiz her an bir darbeye hazır bir doğu memleketi gibi karşılanmıştır.

Ekonomik yönden de, memlekette açılma olmamıştır. Mesela KİT'lerin zarara geçişi hemen 27 Mayıs'dan sonradır çünkü hemen ortaya kendi adamlarını getirdiler, müesseseleri bozdular. Sosyal bakımdan memlekette bir terör havası estirdiler ve hâlâ bugün bile DP'ye karşı korku çekingenlik devam etmektedir. DP'nin açık açık müdafaasını yapmak sanki suçmuş gibi çekingenlik havası hakimdir. Tedbirler Kanunu'nun kaldırılmasına rağmen bu hissedilmektedir. Sonra mesela, 27 Mayıs'ta fiilen görev almış, darbecilerle beraber çalışmış olan köşe yazarları da DP'ye karşı sıcak bakmakta gerçekleri gizlemektedirler.

Mükerrem SAROL (DP Eski Milletvekili)*

Soru- 1960 yılında ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gerekli miydi?

Cevap- Bunalım kelimesi relatif bir kelimedir. Bunalım kişiye göre değişir. Ülkenin 1960'daki durumu hakkında fikir edinebilmek için DP ile C.H.P. olan ilişkilerini incelemek lazımdır. DP kurucuları partiyi kurmadan önce B.M. toplantısında Türkiye'nin İnsan Hakları Beyannamesine ve demokratik konularla ilgili bütün kararlara imza etmişti. O güne kadar Atatürk'ün vefatından sonra iktidarda İnönü mevkisini ve partisini rakipsiz bir hale getirmek için C.H.P. bünyesinde geniş ölçüde tek parti hakimiyetine giden tedbirler almış, o dönemde Cumhurbaşkanlığı yapan İnönü'ye Milli Şef denmiş "Değişmez Genel Başkan" sıfatı takılmış ve Yüksek Seçim Kurulu Genel Sekreterliği, Halk Divanının seçimi Halk Partisi Tüzüğüne göre değişiklik yapılarak divanın teşekkülü yetkisini İnönü'ye vermiş o kadar ki bu divanın tastik etmediği hiçbir karar ve kanun yürürlüğe girmemiştir. İçişleri Bakanlığı Genel Sekreterlik yetkisi verilmiş, illerde valiler, C.H.P. İl Başkanlığı yapmışlardır. Bayar'dan sonra Refik Saydam (başvekil) Halk Partili demek Milli Şef demek, T.C. demek suretiyle Türkiye'nin idaresi Tek Parti ve "Değişmez Şef" hakimiyetine geçmişti. Bir muhalefet partisi kurmak mümkün değildi.

1950-1954 arasında yapılan mücadelede, halk C.H.P.'nin iftiralarına önem vermedi. DP çıkardığı kanunlar Anayasaya aykırıdır diyerek, Hıfzı Veldet ve Kubalı gazetelerde makaleler yazarak halkı galeyâna getirmişlerdir. C.H.P. üniversitede kendi ocaklarını kurmuştu. Sami Sıddık Onar, 28 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonunun kurulması Anayasaya aykırıdır diyerek üniversite aracılığıyla DP'yi protesto etmiştir. Bu olaylar üzerine İstanbul ve Ankara'da ayaklanma olmuş sonunda da bütün olaylar arta arta ihtilale gidilmiştir.

* 16 Eylül 1994 tarihinde yapılan röportaj.

Soru- O dönemde bir darbe olacağını hissetmiş miydiniz?

Cevap- Memleketin genel havasından böyle bir şey olacağını hissetmiştim. Adnan Menderes ise ordu tarafından kesinlikle kendisine karşı bir darbe olacağına imkan vermiyordu.

Örneğin “Dokuz Subay Olayı”nı Menderes pek fazla önemsememişti. Ethem Menderes, Menderes’e sürekli olarak ordunun kendisini sevdiğini belirtiyordu. Menderes’de aldığı teminatlara güvenerek iktidar tarafından ameliyat yapılarak bazı kişileri boş yere cezalandırmıştı. Menderes “ordu kendi içinde bu işi halletsin” diyordu.

Ben, Ağaoğlu, Emin Kalafat darbe konusunda hem fikirdik ve yaptığımız toplantılarda sürekli birbirimizi uyarıyorduk. Menderes, olaylardan uzak kaldığı için meseleleri bilmiyordu. Ordudan sürekli emindi. Gurupda yapılan tenkitlerden sonra Tahkikat Komisyonunu kurdu.

Darbeden 12 gün önce uçakta ben ve Ağaoğlu ordunun kötü durumu hakkında konuştuk. Menderes’i darbe konusunda uarmak istedik. Daha sonra Hava Harp Okulu’ndaki olayları da değerlendirmek için Burhan Belge, Samet Ağaoğlu ve ben toplandık. Menderes’e ait olan sevgi DP’ye ait değildi. Kendi şahsındaydı. Daha sonra son olay olarak da ben ve Ağaoğlu, Menderes’i Eskişehir konuşması için tenkit etmiştik o da durumun farkındaydı. Konuşmasında söylediği sözler yüzünden pişmandı fakat artık yapılacak bir şey yoktu.

Soru- “Vatan Cephesi” nedir?

Cevap- İspat Hakcılar, DP’ne dönme yolu kalınca İnönü’yle dost olmuşlar “Güç Birliği” adı altında birleşmişlerdi. “Güç Birliği”ne girmeyen kişiler “Vatan Cephesi”nde birleşmişlerdi.

Soru- “İspat Olayı”na adınız karışmıştı. Bu olayı açıklar mısınız?

Cevap- İspat hakkı önemlidir. Kaldırılması yararlıdır. DP’ye ilk geldiğim zaman basın konusunda özgürlükler getirildi. İspat hakkı getirildi. Bir meselenin açıklanması, tenkit edilmesi mecliste açıktı. Halil Özyörük bu hakkı meclisten aldı. Ben de geri alınacağını söyledim. Adnan Menderes’te “iftira ve yalan dolanların

artacağını” söyleyerek bunu red etti. Bu tartışma benim 1950’de Parti Yönetim Kurulundan ayrılmamla son buldu. 1955’de bu kanunu meclise İspatçılar getirmişlerdi. Amaçları beni yargılamaktı.

Soru- Fuat Köprülü dahil Genel Kurulu Üyeleri neden sizi DP’den çıkarmak istiyorlardı?

Cevap- F. Köprülü dahil bu kişiler benim Genel Kurula seçilmemi istemiyorlardı. Köprülü İstanbul İl Başkanlığı’na oğlunu seçmişti. Bu durum karşısında Safa Kılıçoğlu istifa mektubunu vermişti. Menderes daha sonra bu olayları Şükrü Baban’ın yazılarından öğrenmiştir.

Soru- 27 Mayıs Darbesini doğuran sebebler nelerdir?

Cevap- Basının, üniversitenin, C.H.P.’nde kuvvetler adıyla anılan ordunun bir kısım subayları DP aleyhinde birleşti. DP’ni seçimle indiremeyeceklerini anladıkları için böyle bir harekete giriştiler. Özellikle İzmir gezisinde “Gediz barajı”nın açılışında halkın Menderes’e karşı gösterdikleri sevgiden sonra bunu daha iyi anlamışlardı.

Soru- 27 Mayıs’tan önce ordunun durumu nedir?

Cevap- Bütçe komisyonlarından sonra ordunun ileri gelenleri DP hatırını sorarlardı. Fakat Avrupa’ya gönderdikleri genç subaylar ülkeye komünist fikirlerle geri dönüyorlardı. Diğer ülkelerin ihtilallerini örnek alarak örgütleniyorlardı.

Soru- DP’nin kapatılma nedeni neydi?

Cevap- DP mensuplarını ortadan kaldırarak M.B.K.’ndeki Türkeş, Ekrem Alican kanalıyla kurulacak olan partiyi kazandırmak için DP’yi kapatmışlardır.

Soru- 27 Mayıs’ın tahlilini yapar mısınız?

Cevap- 27 Mayıs ordunun içinde, ordunun haberi olmadan C.H.P. ile ordu kanadına mensup subaylarla işbirliği yaparak darbeyi yapmışlardır. Hukukla ilgisi yoktur.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme safhalarıyla ilgili bir tenkidiniz olacak mı?

Cevap- Hukukla ilgisi yoktur.

Soru- Siz Adnan Menderes'i çok iyi tanıyan ve ona çok yakın bir kişiydiniz. Sizce neden Menderes mahkemede Cemal Gürsel'in mektubunun açıklanmasını istememiştir?

Cevap- Saklanacak mektup değildi. Bayar, Menderes'e hiç bir zaman Cumhurbaşkanı olmadı. Baba olmuştu.

Soru- Darbede C.H.P.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- C.H.P. genç kişileri DP'ye karşı kıskırtmıştır. Hıfzı Veldet, Naci Şenscy, Turhan Fevzioğlu ile birleşerek gençleri DP karşı tahrik etmişlerdir. Kubalı'nın dersine sivil polisler girmiş, dersde Tahkikat Komisyonuna selahiyet veren kanunun, Anayasaya uygun olup olmadığını sormuşlar, Kubalı aykırı olduğunu, bir şiddet rejiminin alameti olarak mütalaa etmek gerektiğini söylemiş, öğrencilerin bir kısmı, bugünkü Anayasada meclisten çıkmış kanunların Anayasaya aykırı olduğunu iddiaya müsaid değildir şeklinde konuşup öğrencileri tesir altında bulunduramazsınız demiş. Aynı görüşe sahip olanlar arasında kavga çıkmış olaylar büyümüştü. İşte bu örnekte darbenin oluşmasında C.H.P.'nin etkisini kolayca açıklar.

Soru- Darbede dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- A.B.D. rolü vardır. A.B.D., DP'ye kızgındı. Bunun nedeni de DP Türkiye'yi geri kalmışlıktan kurtarmaya çalışıyordu. A.B.D., Türkiye'ye siz sadece sebze üretin diyordu. Kredi vermemek için direniyordu. Menderes "Rusya ile komşu olmamıza rağmen boş yere kavga yaptık. Türk-Rus dostluğu kuracağım" derdi. 1960 Ağustos'da Moskova'ya gitmeye karar verdi. Amacı Moskova'dan yardım almaktı. A.B.D. de bu durumdan rahatsız olmuştu. Bu arada Kasım Gülek A.B.D.'ne gitmişti. Amerika'da Türkiye'ye yardım etmemesi için DP aleyhine konuşmuştu. Menderes, ekonomik istiklaline kavuşmak istemiş A.B.D.'de buna karşı çıkmıştı.

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kısaca bir karşılaştırmasını yapar mısınız?

Cevap- 1961 Anayasası müdafaa edilemez. Bu bir reaksiyon Anayasasıdır.
Seçilmiş olan örgütün hükûmete karşı bir hareketidir.

Burhan ULUTAN (DP Eski Hazine Genel Müdürü)*

Soru- O dönemlerde bir darbe olacağını hissetmiş miydiniz?

Cevap- Hissetmiştik. Açıkca darbe geliyordu. “Dokuz Subay Olayı” 27 Mayıs’ın hazırlığıydı. Ankara sokaklarında her gün nümayiş yapılıyordu. Ordu konusunda fazla bir şey söyleyemiyorum. Darbe DP’nin gafletiydi.

Soru- “Dokuz Subay Olayı” hakkında görüşleriniz nelerdir?

Cevap- "Dokuz Subay Olayı" 27 Mayıs’ın hazırlığıydı. Menderes üzerine gitmedi.

Soru- Sizce 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi neden yapıldı?

Cevap- Türkiye’nin yapısal sorunları çözümlenmediği için.

Soru- DP’nin kapatılma nedeni neydi?

Cevap- DP kongrelerini zamanında yapmadığı için kapatılmıştı. Fakat DP’nin kapatılması için mahkemeye başvuran kişi aslında C.H.P.’liydi.

Soru- Darbenin yapılmasında basının etkisi var mıydı?

Cevap- 1954’ten sonra başta “Ulus” olmak üzere basın sürekli DP aleyhinde rol oynadı.

Soru- Darbenin yapılmasında C.H.P.’nin etkisi var mıydı?

Cevap- C.H.P.’nin etkisi 1950 yılında başladı. 1950 seçiminden sonra C.H.P. ileri gelenleri DP’ye karşı ihtilal yapmak için toplanıyorlardı. Aralarında Lütfi Kırdar da vardı. Bu durumdan üzülen Kırdar istifa ederek DP’ye geçti. Yassıada’da bunu söylerken kalp kirizi geçirerek öldü. Şunu da belirtmekte fayda var. Bütün bunların nedeni Menderes’in İnönü’ye hayranlık duymasındır.

* 12 Temmuz 1995 tarihinde yapılan röportaj.

Soru- Darbenin yapılmasında dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- Amerika'nın CIA parmağı vardı.

Amerika'da üç kuvvet lobisi vardır.

1-Yahudi (İsrail Lobisi)

2-Grek Lobisi

3-Ermeni Lobisi: Ermeni lobisi Rumlarla kongre üyelerine (Senatörlere) temsilcilere rüşvet verirler. Ermeni ve Grek lobisini Türkiye aleyhine idare eden patrikhanelerdir. Avrupa'da bu işte etkili esas parayı patrikhaneler aracılığıyla lobilere verir. Polatkan'ın idamı Ermeniler tarafından gerçekleştirilmiştir. Fatin ve Menderes'in idamlarında da "Kıbrıs Meselesi"nin rolü vardır.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme safhalarıyla ilgili bir tenkidiniz olacak mı?

Cevap- Darbeyi müdafaa edecek hakimlerin olmaması.

Soru- Yassıada'da idamların yapılmasında S.K.B.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- S.K.B. Cevdet Sunay tarafından kuruldu. Orduya hakim olan cuntaydı. Talat Aydemir başta idamların yapılmasını istemiştir.

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kısaca bir karşılaştırılmasını yapar mısınız?

Cevap- 1924 Anayasası Atatürk'ün kaleme aldığı bir anayasadır. 1961 Anayasasını yapanlar marksistlerdir. Rusya, Türkiye'yi bölgeler halinde parçalamak amacındaydı. 1961 Anayasası Türkiye'yi anarşiye sürüklemek amacındaydı. Neticede de yürümedi ve hiç bir fayda da sağlamadı. Zaten istenilen şey Türkiye devletini iş görmez hale getirmektir.

Suphi BAYKAM (C.H.P. Eski Genel Sekreter Yardımcısı)*

Soru- C.H.P.'nin deki fiili göreviniz neydi?

Cevap- Adana'dan milletvekili olaak gelmiştim. Ondan sonra parti meclisinde göreve başladım. Kısa zamanda merkez yönetim kuruluna seçildim. Milletvekilinden evvel Türkiye'ye gençlik ve kadınlar kollarını getirdim, statüsünü yaptım, beni genel başkan tayin ettiler. Gençlik kollarına idare heyeti olarak beş kişilik heyeti kurdum. Heyette, Bülent Ecevit, Yekta Güngör Özden, Altan Öymen, Necati Günal yer aldı. Milli Türk Talebe Birliği Genel Başkanlığı'dan sonra gençlik kollarının Türkiye'de kurulmasını ben sağladım, olayın başına geçtim. Bütün Türkiye'ye bunu kabul ettirdim. 12 Eylül'de bütün gençlik kolları kapatıldı. 12 Eylül'ün Türkiye'ye yaptığı en büyük kötülük budur. Türkiye'de gençleri örgütledim, her parti bunu taklit etti, inanın bunlar 27 Mayıs'a karışmadılar bile. Neye karıştılar? Halkı daha bilinçli hale getirmeye, onlara öncülük yapmağa çalıştılar. Sonra genel sekreter yardımcısı oldum, 12 yıl Merkez yönetim kurulu üyeliğinde kaldım. Sonra İsmet Paşa koalisyon başkanlığı yaparken ben grup başkan vekili oldum. Dolayısıyla herşey benden sorulmaya başlandı.

Soru- 27 Mayıs öncesinde, DP hükûmetnin ve ordunun durumunu anlatır mısınız?

Cevap- 27 Mayıs'dan önce hükûmet, Türkiye'nin bütün sosyal ve siyasal hayatını altüst etmişti, ekonomik hayatını da beraber. Örneğin Vatan Cephesine giriyorsanız herşey sizin emrinizde, girmiyorsanız siz sefalettesiniz. Türkiye'de hiç kimse ihtilal düşünmedi o zamana kadar. Ordu karışmamış ki ihtilale, orduda bunun dışında partilerde ama İsmet Paşa o zaman yalnız bir partinin genel başkanı değil, İstiklal Savaşı'ndan beri gelmiş İnönü harplerini kazanmış ve paşa olarak bütün herkes onu paşaların paşası olarak bilirlerdi. İsmet Paşa'nın her sözü ilah sözü gibi etki yapıyordu. Ama İsmet Paşa bunlara çok söyledi; yapmayın etmeyin. O zaman Güney Kore'de bir ihtilal olmuştu. İsmet Paşa bu olayı "Türk Halkı Güney Kore halkından daha az haysiyetli değildir, yapmayın ben bile sizi kurtaramam" dedi.

* 31 Ağustos 1995 tarihinde yapılaan röportaj.

İsmet Paşa ülkeyi ihtilale hazırlamamıştır. Ama o koku almasını bilen, olayları değerlendirirken ve bu olayların içinden giderken ülkeye de bir şeyler söyleyen kişiydi. Halkın önüne düştü. Ben ülkedeki bütün gençlik kollarını yöneten merkez yönetim kurulu üyesiydim, gurup başkan vekiliydim, parti meclis üyesiydim, genel sekreter yardımcısıydim. Yani başka türlü yürekli bir adamdım. Benim hakkımda açılan davaların, açılması düşünülen davaların ve bu mecliste dokunulmazlığım nedeniyle açılmayan, açılmayan davaların 27 Mayıs'da kapatılan davaların ceza istem toplamı 167 yılı tutuyordu. Tahkikat Encümeni beni Ulus Meydanı'nda asmayı düşündü. Sırf ibret olsun diye beraberimde iki kişi daha istemişlerdi. Onların adlarını alamadım.

Ordunun durumu ise, hepsi generaller dahil DP'nin emrindeydi ağzını açan hiç kimse yoktu. Hergün ordu eğilip tekmil veriyordu.

Soru- 1946 - 1950, 1950 - 1960 dönemleri C.H.P. ile DP arasındaki ilişkiyi kısaca anlatır mısınız?

Cevap- C.H.P., DP'ye son derece uygar biçimde iktidarı devretti. İsmet Paşa'nın büyüklüğü burada belli oluyor. Dünyada hiç bir sivil iktidarı bir başka muhalefete veya bir başkasına iktidarı devretmemiştir, İsmet Paşa'dan başka. 1954'e kadar böyle gitti. 1950'de seçim sistemi kötüydü. 45 üstünde, %50'ye yakın C.H.P. az oy aldığı halde az milletvekili çıkardı çünkü bir liste ya toptan seçiliyordu yada toptan kaybediliyordu. Zanediyorum ki 30 küsur milletvekiline indi. 1953-54 sıralarında ben gençlik kollarını kurdum. Son derece aleyhimize hareket ettikleri halde DP'de bunu kurdu, İstanbul başkanı olarak Hüsamettin Cindoruk geçti. 1954'ten sonra C.H.P. mallarını aldılar, baktılar ki bu parti ölmüyor gençlik kolları kurup Türkiye'yi ayağa kaldırıyor gene. Türkiye'de bütün C.H.P.'nin mallarını aldılar, ne varsa onları bir gecede aldılar. Böylece C.H.P.'ni yok etmeyi planladılar. Ertesi gün hiç öyle olmadı, ben de dahil, İsmet Paşa'da dahil evinden herkes bir şey getirdi. Ertesi gün hemen bir bina kiralandı, C.H.P. görevini tekrar sürdürdü. 1954'ten sonra C.H.P. bunları yenerek üniversite bizden yana oldu. Menderes üniversite profesörlerine kara cüppeliler diye hitap ediyordu. Onları ıslah edeceğini iddia ediyordu. Ondan sonra 1957 seçimleri geldi. 1957 seçimlerinde ben Adana'dan seçildim.

Soru- 1960 yılında ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gerekli miydi?

Cevap- Gerekli değildi. Bu darbeyi evvela Menderes hazırladı. Onu kimse açıklamıyor. Ve bundan sonra ne oldu? Bütün bunları üst üste koya koya ülkede nefes almaya fırsat bırakmayarak bir ortam doğdu ve bu ortam noktası onda hiç bir yol, hiç bir çare kalmamıştı. Bu konuda şu sorular sorulabilir asker darbe mi? Yaptı. C.H.P. askerler gibi o bu kuvvetlerle birleşerek, üniversite, basın bir arada orduyla birlikte 27 Mayıs'ı mı yaptı, yoksa Adnan Menderes mi? Hazırladı. Aslında Türkiye'yi 1960'a DP götürmüştü. 1960 ihtilâlini hazırlayanlar, organize edenler asıl DP liderleridir. İhtilâl olsun diye değil, ihtilâle götürecektir ne varsa yaptılar. İkaz ettik olmadı, İsmet Paşa söyledi olmadı. Halk bu ağır baskılara dayanamadı. Bu konuda şu akla gelebilir. Üniversite neden durup dururken bu iktidara ağır biçimde, sabah akşam neden nümayişler, mitingler yaptı. Basın ağır yazılar yazdı, besledikleri basın dışında. Biz bunlara besleme basın diyorduk. Türk basını neden? Bu insanların üzerine en acı bir biçimde gitti. Mesela bir vatan cephesi olayı yarattılar; ya vatandaş vatan cephesine giriyor yada vatan cephesi ile alakası olmayanlar dışında kalanlar vatansız ilan ediyordu. Onlara hiç yaşama imkanı bırakılmıyordu. Her gün herbirimiz aleyhine davalar açılıyordu. Bütün Türkiye'de işçi sendikaları ayaklanıyordu. Her gittiğimiz yerde kahramanlar gibi karşılanıyorduk. 1960'a gelirken manzara bu kargaşalıktaydı. 14 kişilik Tahkikat Komisyonu kuruldu. Bu komisyon, yargı organının yetkilerini, yasama organının yetkilerini, hükûmetin yetkilerini meclisin yetkilerini aldı. Komisyon tarafından tutuklananlar için idamı istenenler de vardı fakat bu idam kararlarının temyiz edilme hakkı yoktu. İtiraz etmek mümkün değildi. Bu komisyon ne derse o oluyordu. Bu noktada Türkiye'de sivil bir ihtilâl oldu.

Soru- O dönemlerde bir darbe olacağını hissetmiş miydiniz?

Cevap- Hayır nereden bileceksiniz ama bende söyleyenler arasındaydım. Siz insanlarla o kadar oynamayın, bu millet dayanmaz gibi laflar çok söyledim.

Soru- 27 Mayıs darbesini doğuran sebepler nelerdir?

Cevap- Özgürlüklerin kısıtlanması; toplanamıyordunuz, yaşayamıyorsunuz, örgütlenemiyorsunuz vatan cepheleleri engel. Öte yandan bütün memurlar bir teki

şikayetlerini söylerse bir yere sürülüyor. Yargı bağımsız değil hakkınızı zaten ordan alıyorsunuz. Üniversite malum. İşte bütün bu şeyler. Darbenin gerektirdiğinin en güzel kanıtı daha var. 1960'da darbe sabahı bütün ülkede herkes birden bayram yaptı. 400 milletvekili çıkaran DP bütün memleketi sarmıştı. Onlarda herkesle beraber alkışladı. Tabii bu durumda darbeder başka hiç bir yol kalmamıştı. Ama bu darbe değildi. Eğer Demokrat Partisiyle Cumhuriyet Halk Partisiyle, Millet Partisiyle bütün memleket bu olayı ayakta alkışlıyorsa bu bir millî harekettir. 12 Eylül gibi ya da ara müdahaleler gibi ona darbe gözüyle bakılmaz. 27 Mayıs gerçek bir ihtilaldir. Bu ne biçim darbedir ki kellesi söz konusu bütün subayların ve hiçbirisi bundan çekinmeden buyurun anayasayı yaptım, seçimini yapın dedi ve ekseriyet noktasına DP'lileri getirdiler. Hiç kimse onlara bir tek şey söylemedi. Çünkü çaresizdi. Darbe yapıldığı sabah bütün DP'liler alkış tutuyorsa, bütün ülke ayakta alkışlıyorsa bunun bir tek sebebi olmalıdır. Türkiye'de, bütün organlar, bütün kurumlar, halk hatta çeşitli partilere mensup olan halk gerçek anlamda bu olayın , bu hareketin arkasına geçmiştir. Bu hareketi alkışlamıştır. 27 Mayıs müdahalesini yapan insanlar, kadrolar gerçek anlamda tarihin başka ülkelerinde de ender görülebileceği bir namusu, bir vatanseverliği temsil ediyorlardı.

Soru- Yapılan darbe tarafsız mıydı?

Cevap- Kesin tarafsızdı.

Soru- C.H.P.'nin gençliği tahrik ederek ayaklandığı ve darbenin yapılmasında etkili olduğu söyleniyor. Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Olamaz ki bu ne kadar saçma. Ben o zaman gençliğin başındaki bir liderdim. Ben neyi tahrik edeceğim. Ben yani gideceğim, orduya kalkın bu sabah ihtilal yapın diyeceğim. O insanlar eğer başarılı olmazlarsa asılırlardı. Bütün dünyada bu kuraldır. Suphi Baykam'ın hatırı için kalkacaklar, süngüyü takacaklar iktidarı almaya kalkacaklar kime karşı generallere karşı. Hepsi iktidarın adamları yani 20-30 tane genç subay devreye böyle gidecekler hepsi her an öldürülebilirdi, asılabilirdi. Çünkü yasal düzeni yıkmaya teşebbüs, yürürlükteki anayasada idam sebebidir. Bu iddiaların hepsi asılsızdır.

Soru- Darbenin gerçekleştirilmesinde basının etkisi var mıydı?

Cevap- Basının etkisi olabilir onun ne önemi var mühim olan özgürlüklerin bitmiş, toplantıların yasaklanmış olmasıdır. Hergün bir profesör, bir gazeteci hapishaneleri boyluyordu. Ama hergün muhalefet partileri kapatılıyor, işlemez hale getiriliyor, vatan cepheleri kuruluyor, vatan cephesine katılanların adları okunuyordu, bunların içinde ölülerin kundaktaki çocukların adları bile vardı. Basın hakkında ne kadar anti demokratik kanunlar varsa hepsi uygulanıyordu. Sonuçta basın ayaklandı, üniversite ayaklandı, sendikalar ayaklandı. Sonuçta hepsinin etkisi ayrı ayrı oldu ve ülke 1960'a sürüklendi.

Soru- Darbenin gerçekleşmesinde dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- Hiçbir ilgisi yok.

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun Anayasaya aykırı mı?

Cevap- Yeryüzünde böyle bir anayasa var mı? Böyle bir düşünce olabilir mi? Yani seçilmiş beşyüz küsur kişilik bir meclis düşünün ve meclisin tüm yetkilerini, temyiz mahkemeleri, yargıtay hepsi mahkemelerin tümü bütün yetkilerini, hükümet ne kadar yetki varsa onların tümünün yetkilerini alacak 14 tane sıradan milletvekillerine, tüm ülkenin yönetimini münakaşasız yönetimini verecek. Her gün bir karar çıkarıyorlardı. Bütün bunları yapacaksınız ve daha sonra ihtilâli C.H.P. tahrik etti diyeceksiniz. Din istismarcılığından tutun, Atatürk'ün heykellerini kırmak, Köy Enstitüleri'nin kapatılması, Halk Evleri'nin kapatılmasına Türkiye'de arapça ezanın konulması. Arapça ezan meselesi önemli şu bakımdan önemli; okumamış zavallı bir takım din bağımlısı insanlara sizi biz koruyoruz, bunlar hain diyorlardı. Ortamı hazırlayan kesin DP yöneticileridir. Her zaman demiştir ki bu DP hareketini bir başka iyi niyetli bir başka insan, bir başka tarafsız 4 kişi başlatsaydı da ülke ihtilale gitmeseydi. Çünkü DP, ülkeyi adım adım 1960'a taşımıştır.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme safhalarıyla bir tenkidiniz olacak mı? Mahkeme ve soruşturmalar hukuka uygun muydu?

Cevap- Yassıada mahkemesi DP tarafından seçilmiş yargıçlardan ve savcılardan oluştu. Onları on yıldır tayin eden yerlerine oturtan DP'dir. İhtilalciler onlardan bir yüce divan yaptılar ve gönderdiler oraya. Yeni kimseyi tayin etmediler,

başlarına asker dikmediler. Yeni seçilmiş yargıçlardı bunlar. Şimdi yöntemleri bana göre yanlış olur. Çünkü mahkemede önemsiz davaları açtılar. Bilinen o koca anayasayı çiğneyen anayasayı yok eden yöntemi yok eden insanlara karşı sanki hiç kimse bilmiyor gibi bunun için ihtilal yapıldı gibi bu davaları açtılar. Adamlar Türkiye'yi tahrip ettiler.

Soru- Yassıada'da idamların yapılmasında kimlerin etkisi vardı?

Cevap- İdam kararını kim verdi? Mahkeme verdi. O mahkeme kimlerden kuruldu? Biran önce anlatayım. O idam kararını veren heyetler asker değildi. Onlar askerlerle irtibattaydı tamam ama ulusal bazı kararlar verenler DP'nin hakimlikte tuttuğu yüksek hakimlerdi. İdamları durdurmak için İsmet Paşa ve ben çok gayret ve mücadele ettik. İsmet paşa'nın çok yakınındaydım. Gece gündüz savaştı fakat bir ihtilal düzeni içinde sivil paşa ne yapabilir? Kendine haberler gelene kadar üç kişinin idamı yapılmıştı. Gayret ettik olmadı. Bütün hükümet hakkında bu 18 bakanın idamına karar verildi. Acaba niye? Üç kişi asılda diğerleri asılmadı. İsmet Paşa ve bizim pozitif gayretlerimizle. Bu kararları askerler vermedi. Bu kararları bu sivil mahkeme verdi. Tamamı sivil ve tamamı DP hakimleri, savcılarındı, tamamı onların görev başında tuttuğu insanlardı.

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kısaca bir karşılaştırmasını yapar mısınız?

Cevap- Ne kadar demokratik ülkelerin sahip oldukları özgürlükler, kurumlar ve dengeler varsa anayasa mahkemesi dahil olmak üzere bütün kuralları ile sendikaları olmak üzere bütün bunları araya getiren kurucu meclis, bunları anayasaya koymuştur. 1924 Anayasası eski tek parti devrinden gelmiştir fakat o da çok yönleri iyi olan bir anayasadır. Ama demokrasiye geçmişiz, demokrasiye geçmiş ülkelerin anayasalarının bir başka düzeyi vardır. 1961 Anayasası dünyada yapılmış en ileri anayasaların en az aynı düzeyindedir. Öbürü tek parti döneminin kendine göre gelen bir anayasası. Ama o anayasanın sırtına basarak iktidarı devirdik, seçimleri yaptık ama bu anayasa ile o dönemi müesseseler, kurumlar başka türlü işliyordu. Bir ülke harpten çıkmış, yorgunluklar içinde nefes alacak hali yoktu. O anayasa göre bir devlet düzeni kurulmuştu, genel bir ekonomik düzeni yapılmıştı ama gene de o devirde DP kurulmuş, seçimler yapılmış, iktidar devrilmişti. 1960 ihtilalinden sonra

dünya anayasalarını inceleyen ve bilen Ankara'da İstanbul'da ne kadar bilim adamı varsa onları meclise getirmişler ve onların gayretleriyle mükemmel bir anayasa yapılmıştır . Bunun tersini hiç bir kimse söyleyemez .

Soru- 27 Mayıs darbesi Türkiye'ye sosyal ve ekonomik yönden neler kazandırmış neler kaybettirmiştir?

Cevap- Çok şey kazandırdı . Çünkü bütün kurumlar kendi bağımsızlıkları içinde özgürlüklerine kavuştular ve II. Meclis kuruldu Herşey düzene otutturuldu . Herşey güvence altına girdi. Ekonomik yönden de. Hiç bir darbe ekonomiyi düzelticeğim diye gelmez o uzmanların işidir. Türkiye'ye bütün özgürlüklerini getirdiklerine göre memleketin kalitesi hangi noktada ise onlara imkan hazırladılar. Geldiler ve yönetimi sivillere verdiler.

Soru- 27 Mayıs darbesinin Türk demokrasisine getirdiği olumsuz ve olumlu yönleri lütfetip anlatır mısınız?

Cevap- 1960 ihtilalcileri demokrasinin kurucularıdır. İhtilalciler neden mükemmel bir anayasa yapmışlardır? En mükemmel kanunları getirmişlerdir ve sonra memleketi seçimlere götürmüşlerdir. İhtilal eğer iktidar hevesi ile yapılıyorsa, ihtilali yapanlar zaten gitmezlerdi. Onları kim mecbur edebilirdi seçimleri yapmaya, anayasadan sonra buyurun seçimi yapın demeye. Türk demokrasisine hiç bir olumsuzluk getirmemişlerdir.

Metin TOKER (İsmet İnönü'nün damadı-gazeteci-yazar)*

Soru- 27 Mayıs öncesinde, DP hükümetinin ve ordunun durumunu anlatırmısınız?

Cevap- 27 Mayıs'ı değerlendirirken, 27 Mayıs'a kadar olanlar, 27 Mayıs ve 27 Mayıs'dan sonra olanlar olarak üç ayrı bölümde incelenmelidir. Bunlardan birinin iyi olması ötekinin de iyi olmasını gerektirmediği gibi bunlardan birinin kötü olması diğerrinin de kötü olmasını gerektirmez. Bu üç bölümü kendi şartları içinde değerlendirmek gerekir. Eğer 27 Mayıs'ı üç adamın idam edilmesinin sebebi olarak görürseniz o zaman 27 Mayıs'ı beğenmezsiniz, neden öldürüldü bu adamlar? Dersiniz. Halbuki 27 Mayıs ile bu sonuç arasında bir sebep sonuç ilişkisi dahi yok onun için 27 Mayıs'ı değerlendirirken 27 Mayıs olmasaydı ne olurdu? Yeni tabirle onun projeksiyonunu göz önüne getirmekte fayda var yani 27 Mayıs oldu ve ne oldu o biliniyor. Peki 27 Mayıs olmasaydı ne olacaktı? 27 Mayıs'ın olma sebebini 27 Mayıs olmasaydı ne olacaktının cevabı arandığı için bulundu. Yoksa 27 Mayıs sabahı 27 Mayıs'tan sonra ne olacaktı bunu kimse bilemezdi. Ama 27 Mayıs ne olacaktı o aşağı yukarı belli 27 Mayıs'tan önce bir demokratik yollarla iş başına gelmiş bir iktidar var. Fakat demokratik bir şekilde iş başına gelmiş iktidarlardan herkes memnun olmak zorunda değil herkes şikayetçi olmak zorunda da değil. Herkes kendi inançlarına kendi yaşamlarına o günkü iktidarın etkisi itibarı ile bir hüküm verir. Fakat bütün bunlar demokratik sürecin devamlılığı noktasında geçerli eğer siz demokratik süreci kesintiye uğratıp, iktidarınızı devam ettirmek hesabına kapılırsanız o zaman iş demokrasi hudutları içinde bir mücadele olmaktan çıkıyor demokrasiye karşı, hareket teşebbüsüne karşı, demokrasiyi koruma teşebbüsü haline geliyor. Demokratik bir süreç içinde iktidar, muhalefet mücadelesi süre süre 27 Mayıs'a kadar geldi. 27-28 Nisan ordu, tek bir partili rejime geçildiği 1945'ten itibaren hiç bir şekilde memleketin o işlerine katılmadı. 1946 yılında seçim oldu bunların neticelerini ordu tartışmadı. Muhtemelen kendi içinde tartıştı ama bunu kendisi için bir hareket sebebi bir ağırlık sebebi olarak görmedi. 1950'de seçim yapıldı ordu bunda da sesini çıkarmayarak kabul etti. 1954'de 1957'de seçimler

* 17 Eylül 1995 tarihinde yapılan röportaj.

yapıldı memleket şöyle böyle idare edildi. Bunlara karşı ordu tarafsızlığını korudu ve anayasanın gösterdiği tarzda sivil idarenin emri altında kalmayı içine sindirdi ve ona göre hareket etti. Şimdi ordunun içinde bir takım hareketler olmuş, hareketler her zaman olur yani iki kişi bir ordu mahverinde akşam sucuklu yumurta yerken gel cunta kuralım bunun başına sen geç, hayır ben geçmem sen geç diye kavga ederse bu durum ordunun politikaya girmesi veyahut kendi hudutları dışına çıkması sayılıyorsa yanlıştır. Çünkü bütün orduların içinde böyle bir hareket her zaman görülür.A.B.D. ordusunda da bu durum geçerlidir. Gerçek şu ki 27 Mayıs hareketini yapıncaya kadar Türkiye’de sivil idarenin elinde bir anayasal örgüt olarak kaldı. Bunu aksini gösteren hiç bir somut örnek yok. 14 Mayıs 1950’de seçimleri yapıldıktan sonra Genel Kurmay başkanı ve bazı yüksek rütbeli subayları yeni DP iktidarı emekli etti. Yerlerine yenilerini getirdi. Efendim, yüksek rütbedeki subaylar İsmet Paşaya gelip derlermişki : “Eğer emrederseniz biz bu seçimleri tanımıyoruz.”Bütün bunların hepsi palavra, neden palavra? Çünkü böyle bir teşebbüs yok. İsmet Paşanın onları tahrik ettiği bir yakıştırma çünkü böyle bir olay yok. Demek oluyorki 27 Mayıs hareketini yapıncaya kadar ordunun politikanın içinde bulunduğu ve siyasi hayata müdahale etme tasavvurunu yaptığı doğru değil.

DP hükümetinin durumu ise, DP, 1957 yılında seçim yaptı ve kazandı. İktidarını aldı. 1957-60 arasında DP iktidarı, bir belirli bir politika takip etti. Bunu meclisten geçirdi, bu politikaya karşı muhalefet mücadele etti. Onlar bizim yaptığımız doğrudur dediler ve Tahkikat Komisyonuna kadar gelindi. Gelmeden önce yani 1960 yılının başında DP ile C.H.P arasında C.H.P adına Turhan Fevzioğlu, DP adına Adalet Bakanı Esat Budakoğlu temaslar yaptılar ve şöyle bir karara varıldı. O zamanlar bütçe Mart ayında başlıyordu, Şubat ayı sonuna kadar meclisde bütçe müzakereleri yapılıyordu. Karar verildi 1961’de yapılacak olan Ekim 1961’de seçimler 1960’nın bütçe müzakereleri sona erdikten sonra meclis bir karar alsın, seçimler öne alınsın ve meclis öyle tatile girsin dönüşde yeni meclis kurulsun çünkü her ikisi de Türkiye’nin bu şekilde idare edilemeyeceği hususunda mutabık kaldılar. Bir memleket idare edilemeyecek hale geldiyse demokraside ve bunun çaresi seçimlere gitmekti ve bu 1960 yılının ilk aylarında bir nevi mutabakata bağlandı. Demek ki demokrat hükümetin tutumu Şubat’a kadar yeni bir seçime gidilerek havanın yumuşaması gerginlikten arıtılması şeklinde idi. Fakat bunu Turhan Fevzioğlu’da anlattı, Esat Budakoğlu’da söyledi. Herkes Adnan Menderes’in

yeni seçim kararı alacağını bekliyordu. DP hükümetinin tutumunun değişmesi, Mart başı ile 27-28 Nisan'da Tahkikat Komisyonunun kurulması hepsi tek parti devrine fiilen dönmenin göstergesiydi. Bu durum meclis tarafından da kanunlaştırılmıştı. Adım adım Tahkikat Komisyonunun kurulmasıyla C.H.P. hakkında kapatılma kararı verecek olan organın seçilmesi o noktada artık DP iktidarı demokratik süreci devam ettirmenin değil, bunun kesintiye uğratmanın ve tekrar tek partiye fiilen dönmenin hazırlıkları içine girmiş bir iktidar vardı.

Soru- 1946-1950, 1950-1960 dönemlerinde C.H.P. ile DP arasındaki ilişkiyi kısaca anlatır mısınız?

Cevap- Bu devir için iki partinin 1946- 1950'ye kadar DP muhalefet, C.H.P. iktidar, 1950-1960'a kadar muhalefet C.H.P. iktidar DP'dir. Arasındaki ilişki bazen bahar havası içinde bazen fırtınalı günler içinde geçerdi. Ama çok partili rejimin sınırları içinde kaldı. Ancak Tahkikat Komisyonu ile tamamen bozuldu.

Soru- 1960 yılında ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gerekli miydi?

Cevap- Televizyon programlarının birinde telefon bağlantısı ile Türkeş'e ve Orhan Erkanlı'ya şu soruyu sordum. "24-25 Mayıs'da Tahkikat Komisyonu kaldırılıp şu tarihte seçim yapılsaydı siz bu harekete girişir miydiniz?" ikisi de girişmezdik dediler. Çünkü eğer 1 Ekim 1960'da seçim ilan edilseydi o zaman herhangi bir askeri harekete karşı muhalefet lideri olarak İsmet Paşa karşı koyacaktı. Muhalefet lideri İsmet Paşa'nın karşı olduğu böyle bir harete girişmenin kimsenin cüreti olmazdı. Yani ordu ancak C.H.P.'nin rejimi müdafaada kendisine bu hareketi yapmakta haklıdır demesi ile böyle bir harekete girişmiştir. Zaten İsmet Paşa'nın beyanatlarında "Şartlar oluştuğunda ihtilal meşrudur" dedi. Buna bir çok misaller verdi. "Türk halkı Güney Kore halkından daha az haysiyetli değildir" dedi. Bundan çıkarılacak ders aklını başına topla, şartları olgun hale getirmelidir.

Soru- O dönemlerde bir darbe olacağını hissetmiş miydiniz?

Cevap- Bir darbe olması kaçınılmaz hale geldi. Bu ihtimal bilgiye dayanarak değildi o şartlar olgunlaşmakta olduğunu görmenin verdiği inanç.

Soru- 27 Mayıs darbesini doğuran sebebler nelerdir?

Cevap- İhtilali olgunlaştıran şartlar.

Soru- Yapılan darbe tarafsız mıydı?

Cevap- 27 Mayıs hareketinde ordu ve C.H.P. tek parti geri geliyor, çok partili yönetime son verilecektir alarmını hissetti. O yüzden bu hareketi yaptı. Halkta bunu hissettiriyordu. 27 Mayıs'da herkesin sokaklara dökülerek şenlik yapması bunun delilidir.

Soru- C.H.P.'nin gençliği tahrik ederek ayaklandığı ve darbenin yapılmasında etkili olduğu söyleniyor. Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Doğru, çünkü C.H.P. bu memleketin gençliği ile halkı ile ordusuyla tek partiye geri dönüşü kabul etmeyeceği kanaatindeydi ve bunu sokaklarda yüksek sesle haykırıyordu. Gazetelerde yazıyordu. "Dikkat edin aklınızı başınıza toplayın, bu halkı o şekilde yaşatamazsınız" diyordu. Eğer bu tahrik ise tahrik, uyarma ise uyarma, sen bunu tahrik olarak görmeyip uyarma olarak görseydin, aklını başına toplasaydın kuvvetler dengesine doğru mütalaa etseydin, doğru değerlendirseydin başına bunlar gelmezdi. Sen muhalafetin sesini Tahkikat Komisyonu ile kısıtığın zaman 28 Nisan İstanbul, 29 Nisan Ankara olayları o zaman patladı.

Soru- Darbenin yapılmasında basının etkisi var mıydı?

Cevap- Ben bunu kabul etmiyorum.

Soru- Darbenin yapılmasında dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- Sen Tahkikat Komisyonu kurmasaydın, kurduktan sonra ortalığın halini görüpte ben şu tarihte seçim yapacağım diye ilan etseydin, ne A.B.D. ne Rusya'sı ne Akis dergisi, ne İsmet Paşa'sı hiç biri bir ihtilali gerçekleştirecek kadar kudret sahibi olmazlar idi. Ama sen bu aptallığı sonuna kadar götürsen, bir türlü Tahkikat Komisyonu'nun kalktığını söylemez isen şu tarihte seçim yapılmasına muhalefet ile mutabakkat halinde karar verildi deseydin bunların hiç biri olmazdı.

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun anayasaya aykırı mıydı?

Cevap- 27-28 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu kanunen kurulmasına, ve bu komisyonun kurulmaması için yapılan bütün mücadele ve yahut kurulması için gösterilen uğraş nihayet demokrasi çerçevesinde cereyan etti. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile Türkiye'de demokratik mekanizma durdu. Nasıl durdu? Bir demokratik mekanizmanın esası kuvvetler ayrımı ve yahut yetkiler ayrımı T.B.M.M. yargıya karar vermek yargıyı yürütmek hakkına sahiptir. İcra meclisin bünyesinden de çıksa hükümete ait bunların hepsinin dışında yargı organı var. Yargı bu ikisinden ayrı olmalı Tahkikat Komisyonu ile ne oldu meclis hakkı bulunan yasama ve yürütme yetkilerinin dışında birde sahip olmadığı yargılama imkanını bu komisyona devretti? Aslında kendi yetkileri içinde bulunan haklarını devredemez nasıl devretti? Tahkikat Komisyonu tevkif etme yetkisine sahip oldu. İlk tevkif Akis dergisinin Genel yayın müdürü Kurtul Altuğ'yu gerektiği bilgileri vermiyor diye tevkif edip hapse attı. Anayasa mahkemesi olmadığı için bunun anayasaya aykırı olup olmadığını en son kuvvet kararlaştırır. Elinde kuvvet bulunduran bunuda dinlemez. Ama o zaman hukuka karşı açıktan vaziyet almış olur ve hukukun arkasına geçen herkesin mücadelesi ona karşı haklı mücadele olur.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme safhalarıyla ilgili bir tenkiniz olacak mı? Mahkeme ve soruşturmalar hukuka uygun muydu?

Cevap- 27 Mayıs bir ihtilal olduğuna göre 27 Mayıs'dan sonraki olayları ihtilallerin kendi tabiatları olarak görmek gerekir. C.H.P. hemen bir seçime gidilmesi lehinde vaziyet aldı. İhtilalden üç gün sonra İsmet Paşa Cemal Gürsel'i ziyaret etti. Gürsel'e üç tavsiyede bulundu; "Orduya hakim ol, bir Anayasa seçim yap". İsmet Paşa ayrıldıktan sonra Gürsel kendi arkadaşlarına demiş ki: "Geldi, keramet diye bunları söyledi, ben orduya hakimim, arkadaşlarıma hakimim, erken seçimi kendi istiyor. Çünkü gerdeğe girecek damat kadar sabırsızdır" diyordu. 27 Mayıs'dan sonra olanları 27 Mayıs diye değerlendirmemek lazım. O kendi şartları içinde gelişmiştir. Bana kalırsa bir an önce seçimlere gitmek gerekti. Seçimi, DP'nin tüzel kişiliği dahil onu muhafaza ederek yapmak lazımdır. Baştakiler ayrıdır, partiler ayrıdır, yöneticiler ayrıdır. Eğer sen ihtilali partilerin yöneticilerine karşı yaptığını kabul eder isen o

zaman onları bir şekilde ilimine edersin rejime devam edersin ama bunlar uzun uzun başka şeyler peşinde koştu. Ben 27 Mayıs'a hak veriyorum ama 27 Mayıs'dan bir gün sonra olanların herbirine bizim Akis'de de tenkit ettim. Çok tehlikeler atlatıldı bu 14'ler çıktı, 14'ler partiyi meşrulaştıracak bir tasarıya hazırlık yaptılar 27 Mayıs kendisi bir zaruret olarak ortaya çıktı. 27 Mayıs olmasaydı ne olacaktı?

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kısaca bir karşılaştırmasını yapar mısınız?

Cevap- 1924 Anayasası tek parti anayasasıdır. 1961 Anayasası Türkiye'nin gördüğü en ileri anayasasıdır. Bu çoğulcu demokrasi rejiminin anayasası. 1960'dan önce C.H.P. "İlk Hedefler Beyannamesi"nde kurulan esasların Anayasa haline getirilişi. Aslında İlk Hedefler Beyannamesi 1959'daki o son kurultayında aldığı bir karar fakat o da yeni bir şey değil. 1950'ye gidilirken C.H.P. ile DP bu kararlar üzerinde mutabıktılar. Aralarında anlaşmazlık, C.H.P. bunların hepsini seçimlerden sonraya bırakmak kararındaydı. 1960'a gidilirken 1950 ilk baharında Anayasa mahkemesi, seçim kanunu, nispi temsil üzerinde DP ile C.H.P. mutabıktılar. Aralarındaki fark DP'lilerin heyetinde Adnan Menderes, Fuat Köprülü vardı. C.H.P. Nihat Erim'in kazanacağı kanaatindeydi. Bunun için C.H.P.'liler hele şu seçimleri geçelim biz iktidara gelelim bunların hepsini yaparız diyorlardı. DP'liler de şimdi yapalım, seçimlere sonra gideriz diyorlardı. Fakat ekseriyet mecliste C.H.P. elinde olduğu için DP tezlerini getiremezlerdi. Ama neler yapılacağı hususunda mutabıktılar ve bunlar aşağı yukarı C.H.P.'nin İlk Hedefler Beyannamesinde zikr edilen hususlardı. 14 Mayıs 1950'den sonra DP iktidarı alınca bütün bunları unuttu. DP iktidarı çok partili rejim memlekete sahip olsun diye olmadı. O aptal C.H.P. iktidarı kafesten kuş salıverirmiş gibi kaçırdı. Biz yakaladık, biz eskisi gibi devam ettireceğiz dendi. Yani demek istediğim C.H.P.'ni zorluyorlardı şimdi yapalım diye C.H.P. biz iktidarı alalım öyle yaparız diyorlardı. Sen iktidarı aldın yapsana ama niyetleri yoktu. Niyetleri olmadığından dolayı bu on yıl hep zorlamayla geçti.

Soru- Yassıda'da idamların yapılmasında S.K.B.'nin etksi var mıydı?

Cevap- Ben idamların aleyhindeydim. İdamların lehinde ve aleyhinde bir terazi kurulduğu takdirde idamların yapılmamasının faydaları, yapılmasının faydalarından daha ağır basar, onun için idamların yapılmamasının imkanları

araştırılıysaydı daha iyi olurdu. İsmet Paşa'nın bu konuda meşhur mektupları var. İdamları yapmayın diye. Demek ki idam cezalarının verilmesi Yassıada Mahkemesinin tabiatı icabı olarak belki kaçınılmazdı. Kendi düşünce sistemi için belki Anayasa Mahkemesi kendi kurduğu hukuk sistemi içinde idam kararlarının alınmaması kararını kaçınılmaz olarak görülebilir. Ama idam cezalarının infazı bir siyasi kararı gerektirir. Evveliden T.B.M.M, idam cezalarının infazına karar verir yada durdurdu bu M.B.K.'nin elindeydi. Fakat M.B.K. S.K.B.'nin iradesine, kendi iradelerine tâbi kıldılar. Muhtemelen M.B.K. idamlıların idam edilmemesine karar verseydi belki de S.K.B., M.B.K.'ni bunlarla birlikte silip süpürecekti. Belki de bütün cezaları infaz edecekti. O da bilinmez belki üç idam ötekilerin idamlarını da kurtardı. Yani M.B.K.'ne karşı yeni bir askeri darbe ihtimali vardı. İlk elde hepsini öldürmek niyetindeydiler. Bunları çıkarmazsanız biz hepsini öldürürüz tehdidi vardı. O kararı çıkarmak için S.K.B. tabancayla M.B.K.'yi bastılar.

Soru- 27 Mayıs darbesi Türkiye'ye sosyal ve ekonomik yönden neler kazandırmış, neler kaybettirmiştir?

Cevap- 1961 Anayasası ne getirdiyse 27 Mayıs'la geldi ondan sonrası bu Anayasa'nın, getirdiği ne derece başarılı ne derece başarısız olur. Bu 1961 Anayasası'nın uygulanmasının sonuçlarıdır.

Ekonomik yönden; 27 Mayıs ekonomik yönden ne getirdi ne götürdü diye birşey yok. Bir planlama kurulu kuruldu. Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. Buna saygılı C.H.P. vardı. Bunu liberal ekonomiye aykırı gören Adalet Parti iktidarıydı. Millet kime oy verdiyse seçilmiş olan iktidarla kendi iktidarının kendi ekonomilerini yürüttüler. Bunun 27 Mayıs'la alakası yok.

Soru- 27 Mayıs darbesinin Türk Demokrasisine getirdiği olumsuz ve olumlu yönlerini lütfedip anlatır mısınız?

Cevap- Türk demokrasisi ile alakası yok. 27 Mayıs'la belki Türk demokrasisinde orduya müdahale eylemi verdi ve bu müdahale eylemini bir kaç defa gösterdi. Bunlardan bazıları başarı kazandı bazıları kazanmadı. 22 Şubat 21 Mayıs 1963 olaylarında meşru meclis iktidarı asker önünde kavi derecede kuvvet sahibi olmadı ve direnemedi, yani bu askerdeki eğiliminde başarı kazanıp kazanmaması

iktidarın memleket içindeki kuvvetinin bir parametresi diyelim. 12 Eylül günü ordunun bu eylemini bir defa daha ortaya koyması karşısında siyasi meclis iktidarı direndi. Bu gün artık deniliyorki askeriyede böyle bir eğilim yok. Çünkü en son 12 Eylül ötekilerin aksine siyasi hayatta askerlerle değişimin yarardan çok zarar getirdiğinin delilini oluşturdu ve gittikçe eğilim hem askerde hem sivilde biz bu işi kendi kendimizle yapmaya çalışalım daha iyi şeklinde idi.

Muzaffer ÖZDAĞ (M.B.K. üyesi)*

Soru- 1960 yılında ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gerekli miydi?

Cevap- Ben bu cevabı sayın Celal Bayar'a 27.5.1985 günü yazdığım mektupla açıklamak istiyorum.

Bütün millet için nihaî mesnet ve merci olmak mevkiinden kendini fiilen çıkarmış bir meclis, izlemek ve uygulamakla görevli heyetin unsurları, organları için kutsal bir mukavale, ortak bir misak olmaktan çıkmış bir anayasa, güçbirliği halinde ve çoğunluk kazanmış, gayri meşru saydığı iktidara karşı yaygın fiili direnişe geçmiş bir muhalefet, devlet güçleri ve organları üzerinde saygınlığını, güvenliliğini ve denetimini yitirmiş, bu durumu takdirden ve halin icabına uygun tedbirler alabilme basiret ve insiyatifinden yoksun bir iktidar ve hükümet, yurttaş kitlelerini karşılıklı olarak ölçsüz bir düşmanlığa, çatışmaya yönelten, camilerin, kahvelerin, mezarlıkların dahi ayrılmasına, millet oluşumunun zedelenmesine yol açan siyaset üslubu ile gittikçe şiddetlenen gerilimle iş savaşa sürüklenen bir ülke, parti liderliğini Devlete baş ve bütün Millete önder olmaya tercih ettiği görüntüsü netleşmiş bir Cumhurbaşkanı. Bu çerçevede içinde 27 Mayıs Milli Birlik Operasyonu önlenemez bir olay kaçınılmaz bir görev olarak belirtilmiştir.

Soru- Darbe fikrine ilk defa ne zaman karar verdiniz?

Cevap- Darbeyi hiç bir zaman düşünmedik. Ama Silahlı Kuvvetlere girip her muvazzaf görevi yapan Türk askerinin yemini yaptığı andan itibaren karada, havada, denizde, seferde her zaman anayasal nizam içinde T.C. korumak, kollamak ve buna uygun şuurla görev yapmak oldu. Yani 27 Mayıs o görev şuurunun doğal sonucudur. Şartlar bunu gerektirdiği için bunu düşünmeyenler bunu kavramayanlar buna karşı çıkanlar hem dünya şartlarına Türkiye şartlarını hem de Türk ordusunun devlet içindeki misyonunun dikkatinden kaçanlardır.

* 17 Eylül 1995 tarihinde yapılan röportaj.

Soru- 27 Mayıs öncesinde DP hükûmetinin ve ordunun durumunu anlatır mısınız?

Cevap- Şunu söylerken üzüntü duyuyorum. 27 Mayıs sabahı Türkiye halkı ülkenin yabancı gücünden milli ordu tarafından kurtarılmış hali olma halini heyecanı ile karşıladı ve bu sevinç 7 gün devam etti. Sonunda rica ettik. Sakinleşin evinize dönün, işinizi gücünüzü bırakmayın diye. Bu darbe değildir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin aslî vazifesini yapması hatta biraz gecikme ile yapması bir kusur mütalaa edilebilir mi Türk halkı tarafından sevinçle karşılandı ve bütün evlere halk daha güneş doğmadan Türk bayrakları asıldı. 27 Mayısı kötöleyenler genellikle ruh hastaları ve çirkin politikacılar. Yaptıklarını unutan, unutturmak isteyenlerdir. Askerî müdahalelere çirkin kınamalarda bulunanların çoğunluğu Türk Halkını, Türk ülkesini dilediği gibi soymak ve halkımızı aşağılamak isteyenlerdir. T.C. devletini şu ya da bu şekilde sakatlamak isteyenlerdir. Yani DP politikacıları yıllar geçtikten sonra da hatalarını yeterli derecede anlamadılar 27 Mayıs'a karşı olan bir politika izlediler.

27 Mayıs'tan önce ordunun durumu; Silahlı Kuvvetler 14 Mayıs 1950'yi büyük sevinçle ve takdirle karşılamıştır. Ben 1950'yi ak devrim olarak selamlamışım. Vatanperver Türk subaylarının demokratik harekete de DP'ye karşı bir ön yargısı yoktu. 14 Mayıs 1950-60 arası ülkeyi bu duruma getiren rahmetli Menderes'in 1954'de meclise yaptığı konuşmalar var. Demokrasiye ve DP'ye bütün partilere bu anlayışla bakan tüm bürokrasiyi devlet memurlarını, idareyi, valiyi, jandarmayı, orduyu 1946 seçimleri dolayısıyla bir eşkiya sürüsü olarak tanımlıyordu. Devlet kurumları, DP'den uzaklaşmıştır., DP, onlardan uzaklaşmamıştır. Yani Türk Silahlı Kuvvetleri bir partinin ordusu değildir. Millî bir ordudur. Millet in ordusudur. Egemen sınıf ordusu değildir. Etnik bir topluluk değildir.

27 Mayıs'tan önce DP durumu ise, C.H.P., muhalefeti hazmetmedi, DP iktidar olmayı hazmetmedi. Her ikiside iktidardan başı dönmüştü. Ülkenin politik kadrolarını demokrasi için yeterli stajı olmadığı için memleketi bu noktaya getirdi. Yeterli stajı olmamasını 1950-60 sınırlamıyorum ondan sonra da aynı şeyler gerçekleşti.

Soru- 27 Mayıs darbesini doğuran sebepler nelerdir?

Cevap- İktidar partisi önderleri muhalefet partilerini ezilmesini yok edilmesi gereken bir düşman güç, bir ehl-i salb topluluğu gibi görmekteydi. Muhalefet liderleri iktidara her halde def ve tard edilmesi gereken müstevli bir düşman nazarıyla bakmakta, bu amaçla milleti güç birliğine çağırmaktadır. İktidarın başı idam sehbaları kurmaktan bahisle 'tehdide yönelirken muhalefet lideri şartların tamam olması halinde ihtilâlin hakk haline geleceğini ve idam sehbalarının hangi yönde çalışacağını önceden bilinimeyeceğini haykırmaktadır. Bu durumda barışı muhalefet partisi de kurtaramaz, yabancı orduda gelse önleyemez, zabıta yetersiz tek görev cumhuriyeti korumak ve kollamakla görevli Silahlı Kuvvetlere aittir.

Soru- Yapılan darbe tarafsız mıydı?

Cevap- Tarafsızlığına azami itina gösterdik. Memlekette barışın sağlanması için tarafsız kalmayı ve halkı buna inandırmayı zaruri görüyorduk. Görevde bulunduğumuz sırada müdahalenin kurtarma operasyonun tarafsızlığını temin ettik. Ancak müdahale şartlarını hazırlayan C.H.P. inkılap idaresini raydan çıkardı.

Soru- Darbenin gerçekleşmesinde C.H.P.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- Türk Silahlı Kuvvetlerinin cumhuriyetin anayasal nizamını korumak için müdahaleye mecbur kılan şartlarının hazırlanmasında C.H.P. ile DP ağır sorumlulukları ve iştirakları vardır. Yani sosyal rahatsızlığın her iki güç planda amilidirler, sorumlusudurlar. Şu var ki DP, devlet gücü ile C.H.P.'ni ezmek istiyordu. C.H.P. de, devlet gücüne dayanak yaparak DP'yi düşürmek istiyordu. İkisi de tarafsızlık istemiyorlardı. İkisi de ya iktidarı korumak ya da ele geçirmek için devlet gücünü baston olarak kullanmak istiyorlardı.

Soru- Darbenin gerçekleşmesinde basının etkisi var mıydı?

Cevap- Dünyanın hiç birinde Türkiye kadar sorumsuz bir basın bulunamaz. Her üç askerî müdahalede de müdahale öncesi, müdahale anı, müdahale yakın sonrası zaman dilimi içinde Türkiye basınının tutumuna bakın, bir de zaman geçtikten sonra tutumuna bakın ne ağır bir sorumluluk taşıdığını görürsünüz.

Soru- Darbenin gerçekleşmesinde dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- Bu kadar kötülükten sonra dış güçlerin etkisine lüzum yok ki. Dış güçler Türk milletine rahmet okumazlar, yardım etmezler kendi menfaatlerine uygun bir Türkiye bulunsun isterler. Eğer bununla ilgili çabada gösterirler. Bu kesintisiz milletler hayatının her safhasında vardır. Devletler, birbirlerinin iç işlerine gizli ve açık yollarla karışırlar tarih boyunca bu böyledir. Fakat bu sorunun cevabı hayırdır.

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun Anayasaya aykırı mıydı? Mahkeme ve soruşturmalar hukuka uygun muydu?

Cevap- Meclisin yetkileri, iktidar partisinden çıkan bir heyete verilmesi yüksek mahkeme görevinin yüklenmesi demokratik nizamımıza aykırıdır ve anayasa ihlalidir.

Soru- 14'ler olarak yapmak istediğiniz neydi?

Cevap- 27 Mayıs, 13 Kasım 1960'da bitmiştir. Yani tarafsız, bütün milleti kucaklayan milletin benimseyeceği hedefleri araştıran komitenin dinamik, çağdaş unsuru politik sebeplerle C.H.P.'nin iktidarı feth etme arzusu sebebiyle ihrac edilmiştir ve 27 Mayıs bitmiştir. 14'ler, Türkiye'nin 12 Mart'a 12 Eylül'e ve bu güne kadar çekilen acılara şahit olmaması için gereğini düşünen ileriye gören çalışan askerlerdir. 14'ler olarak yapmak istediğimiz ülke barışını devam ettirmek güçlü ve modern saygın bir Türkiye oluşturmak istiklal savaşının hedeflediği haklara erişmek. Yeniden bir istiklal savaşına girme mecburiyetine, mahkumiyetine düşmemek, bir defa daha Sevr'le karşılaşmamak.

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kısaca bir karşılaştırmasını yapar mısınız?

Cevap- 1924 Anayasası millet egemenliğine dayalı bir anayasa olarak vurgulanır. Merhum Bayar 1961 Anayasasının millet egemenliğini kısıtladığını millet egemenliğinin bir bölümünü, müesseselere verdiğini söylemiştir. Doğrusu nedir? Gerçekleştirilmesini lazım gelen Türkiye'nin hukuk ve haysiyetini, hürriyetini korumak, kollamak amacından ayrılmaksızın Türk devletini, ebedi kılacak devlet idrakini koruyan, geliştiren bir anayasa meydana getirmek. Bulduğumuz çevre ve yaşadığımız zaman Türk milletinden bu basireti istemekte ve beklemektedir. Bütün hakların önünde yaşama hakkı gelir. Milletın yaşama hakkını devletin yaşama

görevini tehlikeye düşüren, imkânsızlaştıran hiç bir hakka öncelik verilmez. Hürriyetlerin devletin varlığını tehlikeye düşürecek şekilde suistimal edilmesini önleyecek tedbirler de gerekiyor. İşte her iki anayasada da bu noktaya değinen bazı maddeler vardır. 1961 Anayasasının ihlâl edilmesi, değiştirilmesi bu itinanın uygulayanlar tarafından gösterilmediği ve anayasanın bu konuda tedbir almadığını gösterir.

Soru- Yassıada'da idamların yapılmasında kimlerin etkisi vardı?

Cevap- İdamları önlenemez hale getiren, Türkiye basını ve kurucu Meclisi oluşturan temsilciler kanatıdır, C.H.P.'dir, C.H.P. önderleridir. Büyük sorumluluk anılan guruba aittir. 27 Mayıs öncesi başlayarak Yassıada yargıçlarının karar verdiği âna kadar basın ve 27 Mayıs öncesi ana muhalefeti ve 27 Mayıs sonrası büyük siyasî gücü idamları kaçınılmaz ve önlenemez bir hale getirmiştir, öyle bir ortam yaratmıştır. Belgesi, Kurucu Meclis Anayasası ve Temsilciler Meclisi'nin özetidir. Bütün yetkilerini meclisin tüm yetkilerini yüklenen C.H.P. temsilcilerin idamların tasdikini M.B.K.'nin kalan kanadına yani 13 Kasım komitesine yüklemeleri çirkin politik bir kurnazlıktır.

Soru- Cemal Gürsel'in, Menderes'e yazdığı mektubun aslı darbeden sonra neden değiştirilmiş olabilir?

Cevap- Bunun cevabını rahmetli Cemal Gürsel'e sormak gerekir.

Soru- 27 Mayıs darbesi Türkiye'ye sosyal ve ekonomik yönden neler kazandırmış, neler kaybettirmiştir?

Cevap- 27 Mayıs, 26 Mayıs ortamı hazırlanmasaydı olmazdı. Türk toplumunun değişik kanatları arasında yüksek bir sevgi ve anlayışın doğuşuna yeter derecede yardımcı olmadı. Yani millî birliği temin amacını politikacıların ayırtırdığı, böldüğü milleti bütünleme amacını taşımaktadır. 27 Mayıs bunu temin etmediği için büyük kayıp sayılmalıdır. Buna da sebebiyet veren Atatürk'ün kurduğu partiyi üç parti haline getiren ve inkılap esaslarından mutlak manadan uzaklaştıran politikacılarıdır. Gerçek emeli gerçek hizmeti de milletleşmeyi, millet bütünlüğünü, gönül birliğini sağlamak ve yeni bir çağa doğru atılımı hızlandırmak olurdu, olmalıydı. Bir de çağdaşlaşmanın zaruretini, feza çağını yakalamanın zaruretini bilgi

çağına erişmenin zarureti vurgulamıştır. 27 Mayıs'ın gerçek sebebi Türklüğün yabancılara katlanmasının sebebi temsil ettiği medeniyetin donmuş olması, kireçlenmiş olmasıdır. Batı buhar çağına geçtiği zaman biz yenik düştük. Biz bugün bile buhar çağına erişmiş değiliz, motor çağına erişmiş değiliz. Batı nükleer çağına, feza çağına girmiştir. 27 Mayıs'ın aslı amacı çağı yakalamaktır. İşte bu doğrultuda bazı uyanışlar sağladıysa bu bir kazanç olarak mütalaa edilebilir. Eski kadrolarda bu dinamizmin olmadığını bunun hayati lüzumunun kavranmadığını gördük hâlâ görüyoruz.

Soru- 27 Mayıs darbesinin Türk demokrasisine getirdiği olumsuz ve olumlu yönleri lütfedip anlatır mısınız?

Cevap- Sağladığı kazançlar vardır. Plan fikri, modernizasyon, sosyal adalet, emeğin hukuku, sendikalar, fikir hürriyeti yani anayasanın sosyal ve iktisadi haklarla ilgili bölümünü Türk halkına sunmuştur.

Soru- Ordu-Siyaset hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Cevap- Türk Silahlı Kuvvetleri mekanik bir araç değil, Türk Milleti'nin bağımsızlık idaresini temsil eden silahlı özü; düşünen, duyan canlı bir uzvudur. Aslı görevi millî birliği, yurt bütünlüğünü, cumhuriyeti korumak ve kollamak olan, dikkati özellikle hudutlara, dış güvenliğe yönelik bulunması gereken Silahlı Kuvvetlerimiz için en büyük endişe ve mutsuzluk, milleti tefrika ve ülkeyi kargaşa içinde görmektir. Ordu için en sevimsiz ödev gücünü iç güvenlik, asayiş hizmetlerinde israf etmektir.

Silahlı Kuvvetlerimizin mensupları milletin bütün siyasi ve içtimai guruplarına tefrik yapmadan eşit sevgiyi, saygı ve şefkatle dolu olmak, hiçbir politik zümreye özel bir yakınlık göstermemek terbiyesi almışlardır.

Silahlı Kuvvetlerimiz milli iradenin üstünlüğünü, çok partlili demokratik hayatı, korumakla görevli olduğu cumhuriyetin aslı değerleri olarak benimsemiştir. Silahlı Kuvvetler mensupları kendilerine yüklenen fedakârlık ve külfetleri ne kadar ağır olursa olsun, iktidarların ülkenin kalkınmasına, sınaî teçhizatlanmasına yönelik çabaları, mesleklerinin verdiği millî şuur ve seciye gereği, partili yurttaşlardan daha yüksek bir sabır, takdir ve teşvik hissi ile değerlendirmişlerdir.

Ordu siyasî buhranın giderilmesi için müdahaleye-zaruri hale gelinceye kadar istekli olmamış, son âna kadar sabırla beklemiş, buhranın özellikle Mecliste veya Cumhurbaşkanlığı yüce katında çözülmesi ümit ve temenni etmiştir.

Her tarih olayının cereyan ettiği devrenin şartları içinde değerlendirilmesi gerekir. Partiler arası uzlaşmazlığın ülkeyi infilak noktasına getirdiği, iç savaşa yol açacak iğtişanın önlenmez bir hal aldığı anda Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve Türk Milletinin yüksek şuur ve seciyesini temsil eden bir öncü gurup olarak en doğru kararı alarak ve duruma müdahale ederek yönetimi yeniden kurarlar.

Numan ESİN (Millî Birlik Komitesi Üyesi-Sözcüsü)*

Soru- 1960 yılında, ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gerekli miydi? 27 Mayıs öncesinde DP hükûmetinin ve ordunun durumu nasıldı?

Cevap- DP ile C.H.P. arasındaki iktidar mücadelesi öyle bir bölünmeye yol açtı ki Türkiye’de, Anadolu’da, büyük şehirlerde ciddi anlamda halk ikiye bölündü. Kahvehanelerini ayırdı, camilerini ayırdı, hısımlarına birbirleriyle görüşmez hale geldi. DP ile C.H.P. arasındaki düşmanlık böyle giderek tartışmalara, kitlevî bölünmelere, çatışmalara gitti ve Türkiye’de bir çıkmaza doğru hızla gidildiğini hep birlikte gördük, tabii bu çıkmaza gidilmede esas suç iktidardaki güçtü, hükûmetti, cumhurbaşkanıydı. Yani bu bakanlıklarda bulunan kimselerin Türkiye’deki tehlikeli zıtlaşmayı bunun arkasından gelecek iç kargaşayı önlemek için ciddi tedbirler almaları gerekirdi. Neydi? O tedbirler meselâ, bana göre, iç siyaseti yumuşatacak bir takım girişimler başlatabilirdi. Cumhurbaşkanı, muhalefet lideriyle görüşüldü, onların görüşlerini alırdı, Başbakanı davet ederdi, onları beraber masaya oturtur ve karşılıklı çözümler tartışılırdı ve zirvede bir yumaşama, bir rahatlık kendi deyimleriyle bir bahar havası olurdu. Bu, o dönemde kullanılan bir deyimdi. Bu yaratılabilirdi ve bu yaratıldıktan sonra Türkiye biraz erken seçime götürülebilirdi. Bir kaç ay evvel erken seçime götürülebilirdi. Eğer bunlar yapılırdı Türkiye’de ihtilâl olmazdı, kesin olmazdı. Hadiseyi içinden yaşamış bir insan olarak söylüyorum kesinlikle olmazdı. Yani o dönemdeki askerler biz 28-29 Nisan olaylarına kadar Türkiye’de bir ihtilal beklemiyorduk. İhtimal olarak görüyorduk fakat bu kadar hızla yuvarlanarak önümüze geleceğini biz bile beklemiyorduk. Hükûmetin, üniversiteye karşı aldığı tavır, özerk bir üniversite kavramını benimsemediği gibi üniversiteyi bir ilkökul bir ortaokul gibi yönetme, hiç bir kişilik tanımama meylindeydi iktidar. Genç insanların dünya görüşleri var, Türkiye’yi farklı bir yere getirmek istiyorlar. Gençlerin arzusu budur. Kendisinden evvelki kuşağın vardığı noktadan daha ileri noktaya ülkesini, halkını, ulusunu taşıyabilmek için gençlerin yeni hevesleri, yeni atılımları var, bu son derece doğal bir şeydir, yeni düşünce ve fikir eksenleri oluşur

* 16 Ağustos 1995 tarihinde yapılan röportaj.

bunların toplum içinde rahatlıkla, özgürce ifade edilmesi lazım oysa o dönemde beklenenin tam aksine yapılan uygulamalarla özgürlük yerine tam despotik baskı düzeni kurulmak istendi. Mecliste olmayan yargı yeterki biliyorsunuz Tahkikat Komisyonu kurulmak suretiyle meclise böyle bir hak verildi, yargı yapabileme hakkı, bu komisyon bir takım insanları tutukladı yargılamaya falan gitti. Yani Türkiye'nin siyaseti alabildiğine kirlendi, alabildiğine bir çıkmaz noktaya ülke getirildi. Bu arada Başbakanın bir istifa teşebbüsü var o dönemde Adnan Menderes'in, Cumhurbaşkanı onu kabul etmiyor. Efendim "dereyi geçerken at değiştirilmez" gibi çok bayat, çok iptidai bir görüşle onu orada tutuyordu. Halbuki istifasını kabul edip yerine DP'nin daha ılımlı kanadından mesela bir Sıtkı Yırcalıyı görevlendirip hükûmeti ona kurdurtabilseydi bir seçim hükûmeti pek âlâ yapılabilirdi çünkü kendilerinin geliş sebebi oydu. Kendileri Türkiye'ye demokrasiyi getirmek üzere yeter söz milletindir diyen bir partinin kurucularıydı. Neden ülkeyi seçime götür müyorsunuz? Neden üniversite üzerine baskı kuruyorsunuz, gençlerin bu kadar hareketlenmesine yol açıyorsunuz? Muhalefet önderlerini ülkenin içinde seyahat özgürlüğünden mahrum bıraktılar. Mesela daha Kasım Gülek, genel sekreterken o yıllarda Çanakkale'ye sokmamışlardı. Gene aynı şekilde İsmet İnönü'nün Uşak'ta başına taş attılar. Topkapı hadiseleri oldu. Yani bir bütün olarak ülkeyi son derece karanlık bir iç politik sıkıntıya götürdüler. Tabii bunun arkasından ekonomik başarısızlıkla DP iktidarı ele aldıktan sonra Marşal yardımından da yararlanarak, C.H.P.'nin oldukça iyi bıraktığı bir rezerve de sahipti. 1954'e kadar bir başarı gösterdi. 1954'den sonra bunlar tükendi. 1957'de bir dereceye kadar 1957'de oy kaybına uğradı ama DP iktidarda kalabilirdi. Parti teşkilatları çıkar guruplarının eline geçti. Devletçiliği bunlarla sürdürdüler tek partinin devletçiliği ile çok partinin devletçiliği birbirinden farklıdır. Çok partili dönemde iktidarda olan partinin taraftarları iktisadi devlet teşekkülünün üzerine çörekleniyorlar ve orayı sarıyorlardı. O dönemde dış ticaret serbest değil, aynı zamanda inşaat çivisi bile parti teşkilatı tarafından dağıtıldı. Çimentolar, çiviler. Türkiye o zaman çok geri bir ülkeydi. Bütün bunların dağıtımında tabii çıkar çatışmaları da bu mücadeleyi hızlandırdı. Türkiye çıkmaza doğru hızla girdi. Bu çıkmaz karşısında Silahlı Kuvvetleri de eğitim alan ülke için yanıp tutuşan genç insanlarda kendilerine bir görev çıkardılar. Fakat bu müdahaleye biz ihtilal karakteri vermemek için bunun adını bir kere "Ulusal Birlik" ihtiyacı sebebiyle, amacı sebebiyle "Milli Birlik Hareketi" dedik. O dönemlerdeki

bizim demeçlerimize bakarsan ben komite sözcüsüydim. Biz ihtilal kelimesini çok az kullanmışızdır. İnkılap kelimesini, devrim kelimesini pek fazla kullanmamıştır. Bilinçli şekilde “Milli Birlik Hareketi” demişizdir. Ordunun durumu ise, biz DP’yi 1950’de alkışladık, iktidara gelince ordu bütün olarak DP’nin iktidara gelişini desteklemiştir. Ama sonra DP hızla kendi ideallerinden uzaklaştığını görünce orduda DP’den uzaklaşmaya başlamıştır. Yani ordunun uzaklaşması kendinden gelen spotlanabilen bir hareket değil, DP’nin kendi ideallerinden uzaklaşmasının sonucudur.

Soru- Darbe fikrine ilk defa ne zaman karar verdiniz?

Cevap- Benden daha yüksek rütbede olan daha eskiden bu işlerle uğraşan arkadaşlarımız 1954-1955’de düşünmeye başlamışlardır. Ama düşünmeye başlamak demek bunu yapmak demek değildir. Ben bu hareketin içersine 1959 yılında girdim. 1959 yılının ortasında katıldığımı sayarsanız 27 Mayıs ihtilâlinden belki 1 sene 15 ay evvel katılmışımdır. Katılmamda arkadaşlarla aramızda görüşüp konuşarak bu iş çıkmaza giriyor. Orduya mutlaka bir görev düşecek ordu bu görevi nasıl yapsın? Mesele, bizim tespitlerimize göre ordu ulusal bir ordudur, profesyonel bir meslek ordusu değildir. Bir taraf tutamaz, siyasî partiler arasında bir tercih yapamaz siyasete mümkün olduğu kadar fazla bulaşmadan mübadeleden geçmesi lazım onun için kesin olarak iç politik kaygılarla tarafsız olmalıdır. Birinci tezimiz buydu. İkincisi, bu müdahale kansız olmalı yani askerî müdahalede güç girecek sahneye bu silahlı güç haliyle mevcut otoriteyi mecburen alacak oradan doğrudan kendisi otorite olacak ya da başkasının namına bir otorite yapmaya çalışacak. Şimdi bu dönemde tabii karşısına çıkanı ezmekte gerekiyor. Başka şekilde kendi otoritesini oturtamaz. Ama bu şekilde kansız, kan dökülmeden yapılması lazım. Bunda muvaffak olundu. Yani tarafsız bir yönetim kurma idealimiz vardı. İkincisi kansız bir idare kurma idealimiz vardı. Bu ikisi de ihtilâl’in ilk günlerinde başarılıydı. Sonradan bizim tasfiyemiz vardır. Biz 14’lerdik. Daha sonra M.B.K. parçalandı. Biz ihtilâl’in daha aktifist daha radikal sayılan kanadı 14’ler tasfiye edildi. Daha sonra M.B.K. parçalanmış bir komite olarak gücü düştü, zayıfladı. Onun arkasından başka güçler S.K.B. gibi güçler ortaya çıktı.

Soru- Yapılan darbe tarafsız mıydı?

Cevap- Tarafsız olarak doğdu ama sonra değişti.

Soru- Darbenin gerçekleşmesinde C.H.P.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- C.H.P.'nin doğrudan bir etkisi yoktu. Biz İsmet İnönü'yü Milli Kurtuluş hareketinin ikinci önderi, eskilerin devrim önderi, Türkiye'nin ikinci adamı diye uzun yıllar sayardık ama kendisini ne kadar sayarsak sayalım bu görüşlerimizden de asla taviz vemezdim. Yani biz DP iktidarını, asla İnönü'ye teslim etmezdim. Biz etmezdim, ama bizim aramızda İsmet İnönü yanlıları vardı. Onlar mesela bizim bu ortaya çıkışımızı yadırgıyorlardı. Diyorlardı ki, "biz devlet yönetiminden anlamayız" belki söylediklerinde bir hakikat payı vardı biz ona göre yetiştirilmiş insanlar değildik ama bir düşünce ile bir fikirle bir inançla kendini riske atmış olan insanında elbette bir takım iddiaları olacak o iddiaları, o düşünceleri olmayan kimse böyle bir olayda zaten olmazdı. Yani orduda yüzbaşılık, bölük kumandanlığı olmak varken harp akademisinin sınıf birincisi olarak bitirdim. Bir genç kurmay subaydım o vakit. Geleceği olan bir subaydım şimdi ben geleceğimi riske ettim, hayatımı riske ettim, böyle bir olayın içine girdim, İsmet Paşa'ya teslim etmek için mi girdim? Değil o vakit bizim evet o zaman elbetteki bizim düşüncemiz iddiamız vardı ki, biz bunun içerisine girdik, bir fikirle bir düşünceyle girdik ve bu eylemi yapabildik. Bundan sonraki iktidar, ben olurum tabii bir başkası olmaz zaten iktidarı bir başkasına vermek yanlıştır. Çünkü aksi halde adını koymadığınız bu hareket, ihtilâli inkılaba dönüştüreceği için onun otoritesi siz olmak mecburiyetindedir, bundan kaçamazsınız. Siz bu bilinçle bu olayın içine harekete zararlı olursunuz nitekim Madanoğlu harekete zararlı olmuştur. Onun gibi düşünenler harekete zararlı olmuşlardır. Milli Birlik Hareketinin zararlı, başarılı olmamasının sorumlusu o arkadaşlarımızdır. Ama biz azınlıkta tabii bizimde yapmış olduğumuz değişik davranış hatalarımız vardı. Rütbelerimiz küçüktü çok geleneği olan köklü bir ordudan gelmişiz. Bu küçük rütbeli subaylar hareketi, yüzbaşılar hareketi, binbaşılar hareketi, bir subaylar hareketi değil. Türkiye'nin gençlik platformundan çıkmış bir hareket, 27 Mayıs bir asker hareketi değil. Bir gençlik hareketi, bir halk hareketi. Biz o halk hareketinin içerisinde imtac mekanizması olarak, sonuç alma mekanizması olarak girdik ve sonucu biz aldık. Özünde halktan gelen bir özgürlük hareketi, gençlikten gelen bir özgürlük hareketi genç subaylarla tamamlanan bir özgürlük hareketiydi. Yalnız özgürlükten de ibaret değil sosyal temaları işleyen Türkiye'nin

gelişmesine göre bir iddiası, bir fikri, bir düşüncesi, bir eylemi var. O yüzden basit bir askeri darbe olarak görülmesine hemen cephe aldım. Basit bir askeri hareket değildir. Yani 12 Mart değil, bir 12 Eylül hiç değildir. Bunlardan çok farklı bir harekettir. Bu hareketler, ordu hiyerarşisi içinde yukardan gelme hareketlerdir. Biz hareketimiz temelden gelmedir alt katmanlardan gelerek tırmanan harekettir.

Soru- Darbenin gerçekleşmesinde basının etkisi var mıydı?

Cevap- Hayır yoktu.

Soru- Darbenin gerçekleşmesinde dış güçlerin etkisi var mıydı?

Cevap- Hayır biz buna katılmıyorduk. 27 Mayıs kendine özgü çok ulusal bir harekettir. Hiç bir dış etkisi olduğunu biz görmedik. Bugüne kadar da tespit etmiş değiliz. Aksine iddia edenleri de ortaya koyduğu hiç bir şey yoktur tahminden ibarettir. Yakıştırmalar. Yakıştırmalarla tarih yapılmaz. Bu olayı yaşayan bir insan olarak benim tesbitim yok.

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun anayasaya aykırı mıydı? Mahkeme ve soruşturmalar hukuka uygun muydu?

Cevap- Kesin aykırı. Bizim anayasamızda kuvvetler birliği yok. Kuvvetler ayrılığı var. Kaza erki, yargı erki mahkemelere verilmiştir. Meclisin mahkemelere müdahale hakkı yok, mahkemelere itaat etme mecburiyeti var meclisinde, jüründe. Mahkemenin ve soruşturmaların hukuka uygunluğu ise, günün şartları içinde uygundu. Biz Türkiye'nin en seçkin yargıçlarından, yargıtayda ve danıştayda DP devrinde, DP oylarıyla gelen yargıtay ve danıştay üyelerinden Adalet Divanını Yassıada mahkemelerini kurduk. Biz ihtilâl mahkemelerini kurmadık. Hatta bizim içimizden de şöyle diyenler olmuştur. "Böyle mahkemelerle bu işler yürümez bir mahkeme kuralım bu işleri 3 günde bitirelim". Bir ihtilâl mahkemelerinin tavrı budur. Bir ihtilâlcı gibi hareket etmedik. Adalet duygusu olan insanlar olarak ülkenin en seçkin yargıçlarından, en uygun seçimler yaparak bu mercileri ortaya çıkardık. O dönemde onlara büyük bir sevinçle bakmışlardır. DP milletvekilleri, Yassıada'dan kurtulduk diye ama o yargıçlar onları mahkum etmişlerdir. Bu yargıçlar onları mahkum etmişlerdir. Kendilerinin yargıtaya, danıştaya getirdikleri Türkiye'nin en yüksek yargıçları onları mahkum etmişlerdir. Türkiye'nin üniversiteleri hukuk

otoriteleri onları mahkum etmişlerdir. Biz kimseden ihtilâl beyannamesi istemedik, üniversite bizim önümüze ihtilâl beyannamesi verdi. Bu işler doğruydu yanlış diye bir şey söylemiyorum. Ben Türkiye’de yargıların ve hukuk profesörleri olanların o dönemde meseleye nasıl baktıklarını size anlatmaya çalışıyorum. Demek ki onlar, onları suçlu görüyorlardı. Onlar, onları mahkum ettiler, biz etmedik.

Soru- 14’ler olarak yapmak istediğiniz neydi?

Cevap- Bir kere kansız ihtilâl, adil yönetim kurmak. İkincisi iktidarı DP’den alıp C.H.P.’ne teslim etmemek. Bunu demek kolayda fakat yapmak çok zordu. Çünkü C.H.P. iktidara hazırlanmış onu ele geçirmek istiyordu.

Soru- Yassıada’da idamların yapılmasında kimlerin etkisi var idi?

Cevap- Biz 14’ler o dönemde yurt dışındaydık, prensip icabı idamların karşısındaydık. Türkiye’deyken de karşısındaydık yurtdışına sürüldükten sonra da. Ve o davranışımız o dönemde arkadaşlarımız eski M.B.K. arkadaşlarımıza yazdığımız mektuplarda açık açık ortaya koyduk. Meselâ, Alparslan Türkeş o dönemde yazdığı mektubu yayınladı. Hepimiz yazdık. Fakat biz yayınlamadık, o farklı bir siyasi tavır içersine girdiği için yayınladı. 14’ler Türkiye’de kalsaydı ve komite parçalanmasaydı Türkiye’de idamlar falan olmazdı. Yüzde yüz olmazdı. Nitekim kalan arkadaşlar, 23 arkadaşımızın arasında da yapılan oylamada çok az farkla 3 kişinin idamı geçmiştir. Onlarda yargı tarafından ittifakla idama mahkum edilenlerdir. Asılanlar ekseriyetle asılanları kalan arkadaşlarımızda bağışlamışlardır. Yalnız 3 kişiyi Yüksek Adalet Divanı ittifakla idama mahkum ettiği için ekseriyetle komite içinde yapılan oylamada, az bir farkla tasdik edilmiş, uygulanmıştır idam cezaları.

Bize göre çok yanlış siyasî tavidir. Çok yanlış bir siyasî karardır. Bize göre 14’ler namına söylüyorum, bunu kendi namıma söylüyorum. Numan Esin olarak da.

Soru- 14’lerin sürülme nedeni neydi? Cemal Gürsel’in kendine karşı yapılacak bir darbe korkusu muydu?

Cevap- Darbe korkusundan. Bu daha sonra anlaşılmıştır. Bu özellikle Cemal Gürsel ve Madanoğlu’nun korkusuydu. Ama bizim darbe durumunda olmadığımızı

herhalde bilmiyorlardı. Bizim aramızda bunlar konuşulurdu. Fakat biz karşı çıkardık. Bu tür teklifleri getirenler oldu. Bu iş tehlikeli bir noktaya gidiyor, biz bu arkadaşlarımızın bir kısmını görevden alalım, yurtdışına gönderelim diyenler oldu. 14'ler arasında, bizim aramızda. Ama ben bunu tasvip etmedim. Benim gibi tasvip etmeyenler de oldu. Biz bunu yapmadık gelen teklifleri reddettiğimiz için bizim taraf böyle şeylere yönelmedi, onlar yanlış rivayetlerden etkilenmiş olabilirler, kendileri istemiş olabilir. Bizi tasfiye ettiler yani bizim kusurumuz değil, karşı tarafın hareketidir.

Soru- 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın kısaca bir karşılaştırmasını yapar mısınız?

Cevap- 1961 Anayasası daha özgürlükçü bir anayasa kesin 1961 Anayasası ile 1924 Anayasasının açık açık ortaya koymadığı bir takım özerk kurumları, üniversite muhtariyeti, basın özgürlüğü, işçi hakları, sendika açma, sosyal siyaset vs. Türk toplum hayatında yenilik ifade eden pek çok şey 1961 Anayasasının içine giriyor. 1924 Anayasası'nda bunlar yoktu. 1924 Anayasasında hatta yargı erki dışında icra teşri güç, yasama ve yürütme erklerinin mecliste toplanabildiğine dair eski 1924 kurulmuş olan birinci T.B.M.M. bir meclis hükümetiydi kendi içinde. Yargıda, yürütmede, yasamada tek meclisle yürütülüyordu. Yargı da tek meclisle yürütülüyordu. Yargı organları vardı ama ihtilal yapısında da bir meclis, olduğu için ihtilal meclisiydi. Yargıda kendisi yapabiliyordu. Bunlar 1924 Anayasasında muğlakdır. 1961 Anayasasında bunlar çok bariz şekilde ifade edilmiştir. O yüzden 1961 Anayasası çok ileri bir anayasadır. Türkiye'nin görmediği bir anayasadır fakat yaşatılmamıştır. Bizim kurduğumuz "1961 Anayasası ve Çağdaş Demokrasi Vakıf"ı 1961 Anayasasının bu ilerici yönünü Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap veren yönünü tekrar topluma tanıtmak, onu vizyona getirip tabii olduğu gibi gelmesi bahis konusu değil ama ilkeleri, düşünce zenginliği ile ihya edilebildiği kadarıyla yapılmasını sağlamaktır.

Soru- Cemal Gürsel'in Menderes'e yazdığı mektubun aslı darbeden sonra neden değiştirilmiş olabilir? Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Bu konuda fazla birşey söylemeyeceğim. Cemal Gürsel tamamen o dönemde Menderes'e yazdığı mektup da, Menderes'e değilde Celal Bayar alyhinde

bir şeyler yazmış, oysa tarihi gerçek o değildi. İkisi de kusurluydu. Ama tabii Cemal Gürsel'e bir Kara Kuvvetleri Komutanı olarak da Cumhurbaşkanı, bir Başbakana şikayet ederken ikisine birden tavrı alamazdı. Anlaşılan Menderes'i kollayarak yazmış o mektubu. Buna rağmen mektupdan sonra Cemal Gürsel görevden alınmıştır.

Soru- 27 Mayıs Türkiye'ye sosyal ve ekonomik yönden neler kazandırmış, neler kaybettirmiştir?

Cevap- Ben kaybettirdiği bir şey olduğunu zannetmiyorum. Sosyal ve ekonomik yönden dahi o dönemde Türkiye'nin bütün sorunları biraraya geldi, konuşulur hale geldi. Düşünen insanlar düşüncelerini olduğu gibi anlattılar, aktardılar. Türkiye'de birden bire düşünce zenginliği, fikir özgürlüğü içerisinde çok yönlü örgütlenen insanların, gençlerin ülkesi haline geldi. Yaşanmamış pek çok şey yaşanıldı. Bin çiçek açtı adeta Türkiye'de. O devirden örnek vermek gerekirse daha evvel Türkiye'de yasaklanmış fikirler ortaya çıktı ama sağdan, ama soldan. Ekonomik yönden 27 Mayıs ne yapmıştır? 1958'den sonra Türkiye ekonomisi ciddi bir ameliyat geçirdi. Türk lirası 2 lira 80 kuruştan 9 liraya çıkarıldı. DP iktidarı istikrar politikası uygulamaya çalıştı fakat uygulanmadı. Biz istikrar politikasını uyguladık. Yani bir satabilasyon uygulayarak denk bütçe mefhumunu gerçek anlamda yerleştirdik ve 1961'den sonra Türkiye ekonomisinde bir iyileşme görülmüştür tabii sosyal istekler patladığı için ihtilalden sonra onların getirdiği bir yük de olmuştur ekonomide ama zaman içerisinde çözüme bağlanmıştır.

Soru- 27 Mayıs darbesinin Türk demokrasisine getirdiği olumsuz ve olumlu yönleri lütfedip anlatır mısınız?

Cevap- Türkiye'de ciddi anlamda bir planlı ekonomi dönemi başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı ondan evvel yoktu biz kurduk. Devlet Planlama Teşkilatını planlama fikri ciddi anlamda 27 Mayıs'dan sonra Türkiye'ye girmiştir. Planlama fikri az gelişmiş ülke için ne kadar önemli olduğunu kimse inkar edemez gerçi Adalet Parti, plan deyip pilav yiyin gibi demogojik bir tavrı almıştır. Kaynaklar az olunca mümkün olduğu kadar israfı önleyecek bir makul plan disiplini içine girmekte fayda var. Devlet yöneticisi hükmettiği devletin imkanlarını olanaklarına göre hedeflerine göre geçecek ona göre planlı bir çatışmanın içine girecektir. Bu

planlı ekonomideki gibi bir plan disiplininin bahsetmiyoruz ama karma ekonomi içersinde olsun mutlaka bir plan fikri vardır. Plansız bir iş yapılmaz ve plan fikri 27 Mayıs'dan sonra ciddi olarak girmiştir ve Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı bir nevi Enderun Mektebi gibi devlete devlet adamı yetiştirmiştir. Bugün Türkiye'de hâlâ' yönetim kadrolarının siyasî partilerin yönetim kadrolarını idare eden kişilerin çoğu Devlet Planlama Teşkilatı'ndan gelmişlerdir. Örneğin; Süleyman Demirel, Turgut Özal, Hikmet Çetin.

Plan fikrinin yanısıra üniversite özerkliği dediğimiz basın özgürlüğü dediğimiz konular vardı. O dönemde çift meclis fikri vardı. Senato T.B.M.M. vardı. Meclis, T.B.M.M. ve senatodan teşekkül ediyordu. Gene lazımdır senato. Bunlar uygulama alanı buldular. Dediğimiz gibi sendikalizm Türkiye'de güç kazanmıştı, işçi sınıfı kendi bilincine erişti. Sanayileşme, planlama ekonomi içinde büyük bir hızla bilhassa 1965-70 yılları arasında Adalet Parti, tarafından fakat mayası bizim tarafımızdan atılmıştır ve çok hızlı bir sanayileşme yaşandı ve Türkiye, ulusal sanayisini bu dönemde kurdu. Yani Adalet Parti'si eliyle ama bizim eserimiz olarak 1961 Anayasası'nın getirdiği kavramlar içersinde Türk sanayisi kuruldu. Türkiye, 1980'li yıllarda serbest ekonomik pazar içersine geçebildi ise bu 1960'lı yılların sanayileşmemiş bir ülkenin serbest pazar içersine geçebildiyse bu 1960'lı yılların sanayileşmesi sayesinde olmuştur. Sanayileşmemiş bir ülkenin serbest pazar ekonomisine geçmesi demek kendisini yabancılara teslim etmesi demektir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebeplerinden biri de odur. Şimdi Türkiye gümrük birliğine girerek Avrupa ekonomisine entegre olacak. Buna hazır mı? Hazır ben buna inanıyorum. Biz bu 1960'lı yıllarda yapamasaydık Türkiye bugün buna hazır olmazdı. Onun için bu gerçeği de görmek lazım. Efendim bu nasıl oldu? Bu karma ekonomi düzeni içersinde, devletin özel sektörün planlı ekonomi içersinde yönlendirmesiyle oldu. Yol açmasıyla oldu. Bu 1960 ihtilâlinin ürünüdür. M.B.K.inin ürünüdür.

Soru- Ordu ve siyaset hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Ordu ve siyaset hakkında bugünkü görüşüm. Ordunun siyasetin dışında kalması siyasi sorunlar üzerine fikir beyan etmemesi ve Türkiye yeni ihtilâllere gebe olmamasıdır. Yeni bir ihtilâlde olmamalıdır.

Soru- Peki Şu anda Türkiye yeni bir ihtilâle gebe midir?

Cevap- Yoktur ben öyle bir Şey görmüyorum. Böyle bir Şey olmamasını temenni ediyorum.

Türkiye'de bugün ihtilâl olmayacağının çok ciddi sebepleri var. Bir kere Türkiye ekonomisi eskisi gibi kapalı bir ekonomi değil, Türkiye ekonomisi dünyaya açık, dünyaya açık bir ekonomide bir hkmet darbesi, bir ihtilâl teşebbüsü ne yapar? Ekonomide enfahts etkisi yapar, kalp kirizi olur, ölür bünye. O yüzden askeri bir darbeyi bugün yapmanın sorumluluğu o kadar büyük ki bu askeri darbeyi yapanlar ülkeyi yönetemezler o darbeyi yaptıktan sonra ekonomi böyle bir Şeyi kaldırmaz. Bir 5 Nisan kararları sivil bir darbedir aslına bakarsanız. Ekonomiyi iyileştirmek için planlı bir ekonomik ynlendirmedi. Bir radikal karardır, ynlendirmedi. Ama iyileŐmeye yönelik bir ilaç tedavisi, belkide ameliyattır.

Şimdi askeri darbe öyle gelmez ki; askeri darbe geldiği vakit hükümleriyle gelir bütün açık ekonomiyi bütün her Şeyi durdurur. Yani her Şey altüst olur. Sonra pazar askerlerle nasıl idare edilecek hangi bilgi ile? Mümkün değil. Serbest ekonomiye geçmiş bir ülkede hkmet darbesi kolay kolay olamaz. Çok menfi sonuçlar getirir. Onun dışında Kürt meselesi, Güneydoğu meselesi, PKK meselesi. Bu meselelerin yalnızca askerle kökünden haledilmeyeceği meydanda yani yıllardır devam eden hadise sadece askerlerle çözülemez ki orduda bu konuda zaten yapabileceğini azami derecede yaptı. Daha fazlası zaten ordudan beklenemez, halkın desteği var yani ordu bu işi bitirsin diye, halkın bu sayesinde ki ordu bu işte nispi bir başarı sağlamıştır. O hkmet darbesinden sonra, halkın desteği de bu konuda çekilir ordunun arkasından. Bu da yanlış. Tek Őeriat korkusu "Refah Partisi" gelirse ne olur Türkiye'de? Bu bir soru işareti. Bütün Avrupa'nın korkusu bunlar gelirse ne olur? Geldiler, belediyeler de bile yaptıkları bir Şey yok. Ne korkacaksın, neticede onlar da senin, benim gibi bizim insanımız.

Şinasi ORAL (Hava Kuvvetleri Eski Genel Sekreteri)*

Soru- 1960 yılında ülkenin içinde bulunduğu bunalımı atlattık için bir darbe gerekli miydi?

Cevap- Gereksizdi. O zaman ki hafif hadiseler bize çok ağır geliyordu. Ortam oluşmazsa ihtilâl olmaz. Bugün 1960'daki siyasî ortam olsa böyle bir ihtilâl olmaz. Çünkü halk o durumlara alıştı.

Soru- Yapılan darbe tarafsız mıydı?

Cevap- Darbe önce kimseye karşı değildi. Tarafsız gibi oldu ama bazı kişilerin özellikle C.H.P. kanadındaki kişilerin yüzünden tarafsızlığı bozuldu. Tam taraflı tam tarafsız demeye imkân yok.

Soru- “27 Mayıs Darbesi”ni doğuran sebepler nelerdir?

Cevap- 27 Mayıs'dan evvel çıkan sorunlar; yakın zamanda yapılacak işlerin plansız yapılması, iki tane meclisin olması. Tek parti döneminden kalan katılımın, daha çok hürriyet ve daha iyi bir anayasa istemesi.

Kısaca 1. Planlama 2. Çift Meclis 3. Daha çok hürriyet.

Soru- 27 Mayıs öncesini anlatır mısınız? Özellikle ordunun durumu.

Cevap- Orduda iktidara karşı örgütlenme girişimleri yoktu. Yalnız ordu iktidardan memnun değildi. Talebe, masum istekleriyle ortaya çıkmıştı siyasî hadiselerinde artması ortamı gerginleştirmiştir.

Soru- Yassıada'da idamların yapılmasında S.K.B.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- Ben de duydum ama bilmiyorum, olabilir.

Soru- “27 Mayıs Darbesi”nin gerçekleşmesinde dış güçlerin etkisi var mıydı?

* 13 Nisan 1995 tarihinde yapılan röportaj.

Cevap- Ben bu fikirde değilim.

Soru- 27 Mayıs neler getirdi neler götürdü?

Cevap- Mükemmel bir anayasa getirdi. 1961 Anayasası. Anayasa ne kadar ideal olursa olsun o toplumu idare edecek insanların bu anayasaya sadık olması lazım.

Soru- Ordu-siyaset hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Her ortamın kendi şartı vardır. Ordu karışmamalı. Ama siyasetçi de vazifesini bilmeli. 27 Mayıs olduğu zaman halk bayram yaptı. Ama öyle gözüktü. Daha sonra AP'ye oy verdi. Bu arada şunu söylemek istiyorum. Adnan Menderes, seçime bir hafta evvel karar verseydi ihtilâl olmayacaktı. Ordu istediği kadar hazır olsa DP'ye kızsız bile ihtilâl olmayacaktı. Sonuçta 27 Mayıs olmasaydı daha iyi olurdu ama buna sebep olan DP'dir.

Soru- Darbede C.H.P.'nin etkisi var mıydı?

Cevap- Öyle iddia ediliyor ama Menderes'in dikkatini İnönü, çok çekti, şartlar tamam olursa ihtilâl olur dedi. Tahkikat Komisyonu da anti demokratik bir kuruluştu. Bence DP'nin büyük hatası vardı. Menderes bir hafta önce seçime karar verseydi bunların hiçbiri olmazdı.

Soru- "27 Mayıs 1960 Darbesi" başarılı olmuş mudur?

Cevap- Maalesef kesinlikle başarılı olmamıştır. Yani yapılan darbe yerine oturmamıştır. Bütün ordular, buraya gelen adamlar, gireyim bir şeyler yapayım, çekilelim derler. Bu güzel bir fikir çünkü geliyorsun, ayrılıyorsun hükûmeti iktidar olan partiye bırakıyorsun daha sonra sana muarız olanlar tekrar iktidara geliyor. Demek ki ilk zamanlarda halk benimsiyor, orduya ilgi gösteriyor bir müddet sonrada halk benimsemiyor. Diğer darbelerde de öyle kime karşı yapıldıysa o iktidara geliyor. Darbelerin yapılmaması lazım ama o da olmaz.

Ord. Prof. Sulhi DÖNMEZER*

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun anayasaya aykırı mıydı?

Cevap- O dönemde mecliste DP ve C.H.P. arasında ağır tartışmalar ve siyasi mücadeleler cereyan ediyordu. Bu mücadeleler sırasında bizim toplum, böyle toplum hareketlerine, toplantı gösteri yürüyüşlerine hazır değildi. Zabıta da hazır değildi. Poliste bir toplumsal olayı sevk ve idare edeceğine onu toplum bakımından zarar vermeden ne suretle önleyeceğini bilmiyordu. Dolayısıyla her zaman olaylar, kavgalar çıkıyordu. İstanbul'da çıkan olayların hepsini o tarihlerde C.H.P.'nin gençlik kolları teşvik etmiştir ve onlar yapmıştır. Bu bir tarihi gerçektir. Üniversite olaylarını hep tahrik ve teşvik edenler C.H.P.'nin gençlik kolları olmuştur. Muhalefetin icratını demokrasiye aykırı olup olmadığını tespit etmek için Tahkikat Komisyonu teşkil etmişti. Bu Tahkikat Komisyonu'nun teşkil edilmesi, gergin olan ilişkileri büsbütün germek ve kopma noktasına kadar getirmek gibi bir sonuç hasıl etti. Çünkü demokrasi ile idare edilen bir toplumda iktidarın muhalefet fiileri hakkında böyle bir Tahkikat Komisyonu kurması ve uygulaması olmazdı ama bu yapıldı. Bu o tarihte 1924 Teşkilat-ı Esasiye'ye aykırı mıydı? Değil miydi?

Anayasa aykırılıkla, anayasayı ihlali birbirinden ayırmak lazım. Bu iki kavram birbirinden farklı olan şeylerdir. Anayasayı ihlal demek T.C.K. 146-147. Maddelerini ilgilendiren fiiller demektir. Yani cebirle, zorla T.B.M.M.'nin iskâta düşürmeye teşebbüs etmesi, anayasayı ihlal demektir. Bir de kanun yaparsınız, cebir ve şiddet vs. kullanılmış değildir. T.B.M.M. kendi yetkisini aşarak kullanılmış değildir. T.B.M.M. kendi yetkisini aşarak Anayasayla çatışır nitelikte bir karar vermiş olur. Bu anayasayı ihlal değildir. Bu anayasaya aykırılıktır. İşte bütün sıkıntı şu; o tarihlerde bir Anayasa Mahkemesi yoktu. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin, bu ayrımı yaparak bu kararı verme imkânı da yoktu. Bu sebep dolayısıyla Tahkikat Komisyonu'nun kurulması keyfiyeti Anayasayı ihlal olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelemede bizim profesör arkadaşlarımızın da günahı var. Gerçeği bu. Ben buna

* 14 Kasım 1995 tarihinde yapılan röportaj.

dahil değilim. Ama bazıları bu nitelendirmeyi yaptılar. Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasındaki karar anayasayı ihlal değildir. Bu anayasaya aykırılıktır. Ama anayasaya aykırı bir tasavvurdur.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme safhalarıyla ilgili görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Darbeden sonra soruşturma kurulu, komisyonu yahut Tahkikat Komisyonu teşkil edildi. Komisyon, bir takım iddiaları araştırdı. Meselâ, milletvekillerinin hukuka aykırı olarak görevi kötüye kullanmasıyla elde edikleri. Daha sonra da davalar konusunda da hazırlık tahkikatını Egesel yaptı. Duruşma safhaları, M.B.K. seçilmiş olan Yüksek Adalet Divanı yürütüyordu. Bu divan, bu mahkemenin usulünü, mahkemede yani hangi yargı usulünü takip edeceği hususunda kanun yapılmıştır. Genel hukuk ilkeleri itibarıyla özel mahkeme kurmak hukuka aykırıdır. Yani bir kişiyi tabii hakiminden ayırarak suç işledikten sonra böyle istisna mahkeme kurmak, hukuka aykırıdır. Aslında bütünüyle Yassıada'daki Adalet Divanı'nın hukukla ilgisi yoktur. Nasıl yürüttüler bu yargılamayı. O hususta bir şey söyleyemem. Mevcut olan hakimler Türkiye'nin büyük hakimleriydi, ellerindeki usulü uyguladılar.

Soru- Davaların bir çoğu "Anayasayı İhlâl Davası" ile ilgisi olmadığı halde birleştirilmiştir. Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Bu soru doğru değil. Mahkemenin görevini tayin eden özel bir kanun vardır. Özel kanunda mahkemenin bakacağı işleri tayin etmiştir. Bunların bir kısmı Anayasayı İhlâl davaları, bir kısmı da şahıslara yönelik davalardı. Örneğin, Adnan Menderes'in gayri meşru çocuğunu öldürdüğü iddiası, Cumhurbaşkanı'nın köpeği satması gibi. Üçüncü gurupda da milletvekillerinin haksız iktisap davaları. Onları ayrı bir Tahkikat Komisyonu tehkik etmişti. O davacıların görülmesinde Adalet Divanının yetkisi içinde verilmiş idi. Fakat Adalet Divanının başkanı o tarihte M.B.K.'ne ben bu dokuz davaya bakarım, diğerlerine hiç bakmam diyordu. Çünkü haksız iktisap davaları yüzlerceydi. Eğer bunları Yüksek Adalet Divanı bakmaya kalksa 15 senede bu işi bitiremezdi. Tahkikat Komisyonu başkanı ve o tarihte Adalet Bakanı Amil Artus üniversitede bana geldiler. "Hocam" dediler, "Salim Başol bize böyle söylüyor ne yapalım? Bize bu konuda bir yol buluver" dediler. Bizde artık o

zamanlar işler o hale gelmiş ki, Amil Artus'da dahil hepimiz Türkiye'nin bir an önce seçime gitmesini istiyorduk. Bu davalar burada kalırsa 15 sene sürerdi. Bu davalar da bitmeden seçime gidilemezdi. Ben de 1 hafta bana izin verin dedim. 1 hafta sonra bunları ağır ceza mahkemelerine verirsiniz dedim. Her ağır ceza mahkemesine zaten bir iki dava düşecek ve dağılacaktı. Sonunda davaların hepsi bütün Türkiye'ye yayıldı ve bu işler bitti. Böylece DP'lilerde bu suçtan ağır ceza mahkemelerinde beraat ettiler. Bir tek haksız iktisap hükmü olunmadı. Bunu da ben sağladım.

Soru- Yassıada'daki idamların yapılmasında hangi hukukcuların etkisi olmuştur?

Cevap- Fiilen icrasında değil fakat baştan itibaren hükmü ve teşvikte bulunan bir takım profesörler vardı. Bunların idamlara tabii olarak bir etkileri olduğunu sanmıyorum. Ama yargılamaya sevk edilmeleri hususunda bunların rolü muhakkak. Başlangıçta askerler bu işi yaptıktan sonra bütün demokratları bırakacaklardı. Bunlar Ankara'da yargılama hususunda yargı yapmışlar, uyarmışlardır. İdamların yapılmasına baskı yapmışlardır. Bu arkadaşlarımızın böyle bir teşvik ve tahrikleri bulunduğunu söylemek zor ama eski demokratlar hakkında dava açılmasına neden olmuşlardır. Bunda da şüphe yok. Bu arkadaşlarımız; Muammer Aksoy, Ragıp Sarıca, Hıfzı Veldet, Hüseyin Kubalı, Sıddık Sami Onar'dır. Bu kişiler idamların yapılmasını tahrik etmişlerdir.

Askerler 27 Mayıs darbesi olduktan sonra demokratları harbiyeye götürüp bunları 28 Mayıs'da bırakmaya başlamışlardı. Bu olay üzerine, bu arkadaşlar Cemal Madanoğlu'nun evine gidip "Ne yapıyorsunuz siz? Siz bunları bırakırsanız bu ihtilalin meşruiyeti ortadan kalkar bunları yargılamaya mecbursunuz" demişlerdir. Cemal Madanoğlu da bunu kabul ediyor. Bu divanların kurulması, ondan sonra olmuştur. Başlangıçta askerlerin böyle divan kurmak, yargılama yapmak gibi niyetleri yoktu. Maalesef bizim arkadaşlarımız bu hususta tahriklerde bulunmuşlardır. Ama idam cezaları ile alakaları yoktur.

Soru- İdam edilen üç kişinin infaz işlemlerindeki usulsüzlük iddiası üzerine açıklama yapar mısınız?

Örneğin:

İdam kararları, Resmi Gazete’de yayınlanmadan önce Zorlu ve Polatkan hakkındaki infazların gerçekleştirilmesi hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- İhtilâl, kendine ait kanun ve hükümlerini ortaya çıkarmıştır. Cezaların infazı hakkındaki kanuna göre uygulaması yoktur. Bu ihtilâl kendi hukukunu yapmıştı. Hukuku çerçevesinde, verilen idam cezalarına karar verme M.B.K.’ne aitti. Maalesef M.B.K. üç kişi hakkındaki idam cezalarının tasdikine karar verdi. Cemal Paşa da bu konuda çok önleyici kararlar aldı. Ama bunlar bir tesir husule getirmede. Yassıda’da bir subay kadrosu vardı. Bu genç subaylar kadrosu, bunların mutlaka idam edilmesini istiyordu. Gerçek budur. Hatta o kadar ki; “Eğer divan bunların hususunda karar vermezse, bunlar infaz olmazsa, biz tabancalarımızı çeker içeri girer 40 kişiyi öldürürüz.” falan demişlerdi. Bunlar hakikat, bunda şüphe yok. Ölüm cezalarını tahrik edenler işte bu genç subaylardır. Yani ordu içindeki belirli subay kadrosu. Yoksa idam cezalarının infazı konusunda profesörlerin bir etkisi yok.

Soru-

b) Adnan Menderes hakkındaki infazın T.C.K. 12/2 ve 12/4 maddelerine aykırı olması hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Öyle bir aykırılık yok. Kendi hukuku içinde böyle bir aykırılık yok, rivayetler var. Adnan Menderes’i üniversitenin en önemli tıp profesörlerinden Ord. Prof. Sedat Tavat muayene etti ve sağlığının yerinde olduğunu aklı melekelerinde bir bozukluk bulunmadığını ve infazın mümkün olabileceği hakkında rapor verdi. İş zaten bütünüyle hukuksuzdur. Yani bu hukuksuzluk içinde böyle bir şey yapılmıştır lakırtısı komik oluyor. Adam baştan itibaren gelmiş, bir yetkisi şusu, busu olmadığı halde devlete el koymuş, darbe yapmıştır. Bunlar, onların sonuçlarıdır. O yüzden teker teker bunların üzerinde durup, konuşmanın anlamı yok.

Soru-

c) İnfaz Yasası’nın 64. Maddesine göre aykırılık hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Onun önemi yok. O sırada yürürlüğe girmiş değildi. Cezaların infazı hakkındaki kanun, Adnan Menderes hakkında infaz yapıldığı sıralarda yürürlükte değildi.

Soru- T.C.K. 56. Maddesinin kaldırılması hakkındaki görüşleriniz nelerdir efendim? Daha sonra bu madde kaldırıldığı halde neden uygulanmamıştır?

Cevap- Bir takım ceza hukuku profesörleri, Celal Bayar hakkında komisyon kurmuşlardı. Bu komisyona, T.C.K. 56. Maddesini izah eden bir rapor hazırlayın demişler, bunlarda hazırlamış, hazırladıktan sonra bunu neşredeceğiz demişler. Dolayısıyla bu madde ile Celal Bayar'ın idamı da mümkün oluyordu. Ama ihtilal bu ceza hükümleri de yapar. Suçun cezası o sırada çıkarılan kanuna göre olmaz. Sıddık Sami Onar, müzakerelerde bize, biz bunu ilga ediyoruz. Bu hükme razı olmazsanız. Bu adamların kanına girmiş olacaksınız dedi. Onun üzerine bir değişiklikler ve düzeltmeler yaptık. Daha sonra bize söz verdikleri gibi Celal Bayar hakkındaki ölüm cezasını uygulamadılar.

Soru- 1924-1961 Anayasalarının mukayeselerini yapar mısınız?

Cevap- 1924 Teşkilat-ı Esasiye'nin fevkalâde noksan hükümleri vardı. 1924 Teşkilât-ı Esasiye kanununa göre 1961 Anayasası gerçekten hürriyetçi, adam akıllı hürriyetçi, demokrasiye fevkalâde yatkındır. İkisinin de mahiyetleri birbirinden farklıdır. 1924 Anayasası bir demokrasiyi yürütemez. İçinde anayasa mahkemesi bile yok. Bu itibarla 1961 Anayasası büyük bir ilerlemedir. Demokratik haklar hürriyetler bakımından mükemmeldir. Ama bizim insanımız 1961 Anayasasını iyi uygulamamıştır. O yüzden "82 Anayasası" gelmiştir.

Soru- 27 Mayıs darbesinin Türk demokrasisine getirdiği olumlu ve olumsuz yönleri lütfedip anlatır mısınız?

Cevap- 27 Mayıs'ın olumlu yönü Türk demokrasisi bakımından gerçekten ileri müesseseleri Türk toplumuna sunmuş olmasıdır. Darbeden sonra yapılan anayasa, gerçekten iyi bir anayasadır. Fakat bunun yanında 27 Mayıs, demokrasiye yapılan bir darbedir. Çünkü halkın serbest iradesi ile seçilmiş olan insanları darbe yoluyla uzaklaştırmıştır. Fakat bunun yanında iktidarın, muhalefetin şiddetli, ezici politikası karşısında hataları da oldu. Bütün bunların sonucunda seçimler

yaklaşıyordu. Eğer seçimler olsaydı bu hareketlerin hiçbiri olmazdı. Bu mesele kapanır giderdi. Askerî müdahalelerle bir sonuca varılmaz. Nitekim 27 Mayıs olayından sonraki olaylar, 27 Mayıs'a tekâmül eden olaylardır. 27 Mayıs'tan sonra 10 sene zarfında üniversitelerde doğru dürüst adam yetiştirilmemiştir. Bütün bunlar 27 Mayıs'ın bir takım sonuçlarıdır.

Burhan APAYDIN (Adnan Menderes'in Avukatı)*

Soru- DP'yi savunma fikri nereden geldi ve niçin yaptınız?

Cevap- DP'yi savunmak ile orada sanık durumunda otutturanları savunmak birbirinden farklı iki durumdur. DP, bir tüzel kişiliktir. DP'yi savunmak mümkün olamadı çünkü Ankara'da uydurma bir dava açılarak DP'nin fesine karar verildi. Ayrıca yasalara göre tüzel kişiliğin cezalandırılması mümkün bulunmamaktadır. Ancak feshi yoluna gidildi. O itibarla DP'nin savunulması gibi bir durum, yargı organları karşısında söz konusu değildir. Ancak Celal Bayar, Adnan Menderes ve kabine üyeleri ve milletvekillerinin şahıslarında DP'nin manevi kişiliğini savunmak gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Yani yapılan suçlamaların yerinde olmadığını kanıtlamak suretiyle DP'nin bir tarih karşısında veya kamuoyu önünde manevi bir suçlu olmadığı bu yolla kanıtlanmak istenmiştir.

DP'yi yani liderlerini devlet yönetiminde görev almış kişileri savunma düşüncem bu partinin Türkiye'de ilk defa olarak milli hakimiyet prensibinin gerçekleştirilmesinde en büyük rolü oynaması ve milli hakimiyete dayalı bir iktidar sürdürmüş olmasıdır. İşte ben Adnan Menderes'in davasını üstlenirken gerçekte DP'nin bu manevi kişiliğini, bu düşünceyle savunmayı da vicdanen ve inançla yaptım. Buna tam manasıyla kanaat getirerek yaptım. O itibarla Demokrat Partililerin savunması bu düşüncemden kaynaklanmıştır.

Soru- Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona yetki veren kanun, Anayasaya aykırı mıydı?

Cevap- Konuyu anayasaya aykırılık bakımından şu şekilde ele almak lazımdır. Anayasaya aykırılık ancak, yargı yetkisini meclisin kuracağı komisyonun ve kurduğu Tahkikat Komisyonu'nun üstlenmesi halinde söz konusu olabilir. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, ülkede meydana gelen olayların gerçek sebeplerinin tesbitine yöneliktir. Hiçbir zaman bir yargılama yetkisi mevcut değildir. Yargılama olabilmesi için kişilerin neyle suçlandıklarının belirlenmesi ve o

* 24 Kasım 1995 tarihinde yapılan röportaj.

suçlamaya karşı kendilerinin savunmalarının alınması hakkındaki iddianın savcılıkla ileri sürülmesi ve kendilerine bir savunma hakkı tanınması ancak mümkün olur. Tahkikat Komisyonu'nun faaliyeti ise böyle bir duruşma yapılmasında veya yargı yetkisinin kullanılmasında tümünden uzaktır. Ülkede meydana gelen olayların demokratik rejimi sarsıcı doğrultuda gelişmesi ve ülkenin yüksek menfaatinin varlığını tehdit etmesi kaşısında T.B.M.M. bunların nedenlerini araştırmak üzere bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon, iç tüzük hükümlerine göre kurulmuştur. İç tüzük hükümlerine göre kurulmasında hiç bir aykırılık yoktur. Tüzüğe uygun olan komisyon anayasaya uygun demektir. Öncelikle Tahkikat Komisyonu'nu bu açıdan değerlendirmek gerekiyor. İçerik bakımından işin esası bakımından konuya eğildiğimizde şöyle bir soruya cevap vermekle karşı karşıya kalabiliriz. Tahkikat Komisyonu'nu faaliyetleri, anayasaya aykırı bir doğrultuda, bir takım delil toplanmasına, tahkikat yapılmasına olanak verecek bir nitelikte midir? Bu soruya cevap aradığımız zaman Tahkikat Komisyonu hiçbir zaman, hiçbir kişiyi suçlayıcı ve suçlama sonucunda hüküm verici ve hükümde de onlara nasıl bir ceza verilmesini gerektirecek bir karar verme yetkisinin bulunmaması şeklinde ortaya çıkıyor. Yani Tahkikat Komisyonu ancak gerçeklerin tesbiti doğrultusunda ilgili kişilerin görüşlerini almak görevi ile yani görevini üzerinde taşımaktadır. Bu görevi yaparken ivedi ile sonuca varabilmek için tanıkları ve kişileri çağırılması halinde bu davete icabet etmelerini sağlayacak tedbirlerle müceyyiz olması şeklindedir. Bu açıdan yani komisyona bazı yetkiler tanınmıştır. Bu yetkiler ise tahkikatın yürütülmesini delillerin süratli bir şekilde ve sıhhatli bir şekilde toplanmasını sağlamak amacına yöneliktir. Hiç bir zaman yargılama yetkisi şeklinde değildir. Bu da gıyabî tutuklama gibi durumlardır ki bunlara karşıda herhangi bir şekilde anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülemez. Nitekim de şunu ilave etmek gerekiyor. Tahkikat Komisyonu yaptığı tahkikatın sonucunu bir raporla bitirmiştir. Bu raporla ülkede meydana gelen hareketlerin nerelerden kaynaklandığı belirtilmiştir. Ve bunlarında önlenmesi konusunda meclise karar alınması ve kanunlar çıkarılması veya hükümete yetkiler verilmesi tabiatıyla vardır. Ve Tahkikat Komisyonu'nun vermiş olduğu rapor bu komisyonun anayasaya aykırı olmadığını açık seçik bir biçimde ortaya koymaktadır. 27 Mayıs'dan sonra Tahkikat Komisyonu'nun raporu, M.B.K. eline geçmesine rağmen mahkemeye, Yüksek Adalet Divanına ve Yüksek Soruşturma Kuruluna verilmemiştir. Neden verilmemiştir? Tahkikat Komisyonu hakkında ileri

sürülen anayasaya aykırılık iddialarının geçersiz olduğunu saptaması bakımından verilmemiş ve ortaya çıkarılmamıştır. Tahkikat Komisyonu raporu vardır. Bu dahi ortaya anayasaya bir işlemin yada tahkikatın yapılmadığını ortaya koymaktadır.

Soru- Yassıada'da Soruşturma ve Mahkeme safhalarıyla ilgili görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Yassıada'da bir mahkemenin bulunduğundan bahsedilemez. Yassıada'da yargıç sıfatına sahip olan kişilerin hükümet darbesini yapmış olan ve devlet kuvvetini bu suretle ele geçirmiş olan şahısların tayin ettiği kişilerden oluşmuştur. Bunların görevleri, DP iktidarına mensup olan kişilerin Celal Bayar, Cumhurbaşkanı olarak başta olmak üzere, Adnan Menderes, bakanlar ve DP milletvekillerinin suçlarını yani daha doğrusu onlara yükledilen, yükletilmek istenen suçların muhakemesini yapmak üzere duruşmalarını yapmak ve karar vermek üzere çıkarılan 3 numaralı kanunla yargıçlar tayin edildi. Yargı bağımsızdır. Yargıç güvence altındadır. Yassıada'da bu tür bir muhakemenin, mahkeme altında bir kuruluşun meydana gelmesi herşeyden önce şu deyimle tanımlamak gerekiyor. Bu bir mahkeme değildir. Toplama yargıçlardır. İsimleri, yahut sıfatları yargıç olmakla beraber kendileri orada yargıç görev ve fonksiyonu ve adalet ve hukuk kuralları altında gerçekleştirecek yerde, hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirmiş olanları suçladıkları kişileri o suçlarını gerçekte olmadığı halde gerçekleşmiş gibi gösterilmek suretiyle görevlendirilmiş kişilerdir. Böyle kişilerden oluşan bir kuruluşa asla mahkeme denemez. Birinci nokta bu. İkincisi ise, bunları M.B.K.'si tayin etmiştir. M.B.K., DP suçludur, DP mensupları suçludur demiştir. Peki bunları muhakeme edecek kişileride M.B.K. tayin etmiştir. Hem onları suçlayarak, hem onların suçları olup olmadığına karar verecek kişileri yine suçlayan bir kuruluş olacak M.B.K. onları tayin etmiştir. Bu kişiler, yargı cüppesi giyseler de, kendilerine yargıç denilseler de gerçekte yargıç olmadıkları aşigar ortadadır. O zaman bunların yaptıkları duruşmalara hukuk açısından, ceza usulü yasaları bakımından ve savunma haklarının kullanılmasından yönünden ve Türk Milleti adına karar verme bakımından bunlara ne yargıç denilebilir ne de Türk Milleti adına karar veren yargıçlar denebilir. Ancak bunlar, hükümet darbesi yapmış M.B.K.'nin temsilcisi olan kişilerdir. Bu nedenle Yassıada'da bir mahkemedan bahsedilemez.

Soru- Davaların çoğu “Anayasayı İhlal Davası” ile ilgisi olmadığı halde birleştirilmişti. Bu konudaki görüşünüz nelerdir?

Cevap- Anayasayı ihlal diye, bir suç DP iktidarı tarafından işlenmemiştir. Bu bakımdan Celal Bayar, Adnan Menderes, bakanlar ve DP milletvekillerinin yargılanması yerine Anayasayı esas ihlal eden M.B.K.’ni oluşturan kişilerin yargılanması gerekir. Anayasa suçunu bu kişiler işlemişlerdir. Anayasa suçunu nasıl işlemişlerdir? Bir defa, anayasayı hiçe saymak suretiyle işlemişlerdir. İkincisi olarak anayasayı fiilen hükümsüz hale getirmek sureti ile işlemişlerdir. Üçüncüsü olarak, seçilen milletvekillerinden oluşmak suretiyle meydana gelmiş olan ve Milli hakimiyeti temsil eden T.B.M.M.’ni fesh etmek, ortadan kaldırmak suretiyle, “Anayasayı İhlal suçunu” işlemişlerdir. Şimdi esasta Anayasayı İhlal’den dolayı yargılanması gereken kişiler M.B.K.’ni oluşturan ve ordunun çeşitli kademelerinde görevli kişilerdir. Esas suç şundan işlenmiştir, konuyu şu açıdan ele almak lazım. 27 Mayıs darbesini yapanlar, kendilerine bu hakkın iç hizmet kanununun 35. Maddesine göre verildiğini ileri sürmüşlerdir. İç hizmet kanununun 35 maddesi “Silahlı Kuvvetlere, yani Türk ordusuna verdiği görev, anayasayı korumaktır ve anayasa hudutları içinde meydana gelmiş olan T.C. her türlü taaruzdan ve tecavüzdten korumak ve kollamaktır ve aynı zamanda T.C. hükümetine vücut veren ve milli hakimiyeti temsil eden T.B.M.M.’ni korumak ve kollamaktır.” Şimdi esas görevleri bu iken bunu aksini yapmışlardır. “Kollamak” değil “Ortadan kaldırmak suçunu işlemişlerdir. Bu nedenle, anayasayı ihlal suçu DP iktidarı tarafından değil, DP’ye karşı darbe yapanlar tarafından işlenmiştir. En önemli bir yönde şudur; 1924 Anayasası, İstiklal Harbimizin, Kurtuluş Savaşımız kan ve ateşi ile yoğurulmuş bir anayasadır. Öyle otel odalarında, masa başında, oturup da bu maddeyi mi koyalım, şunu şöyle mi yapalım diye değil. Yani İstiklal Savaşımızın, ortaya çıkardığı bir anayasadır. Şimdi bu anayasanın 1. Maddesi “değiştirilemez” T.C. devletinin cumhuriyet olduğu konusundaki maddenin değiştirilmesi dahi bir teklif getirmesi, değiştirilmesi doğrultusunda bir önerge verilmesi, kanun teklifinde bulunulması mümkün değildir. Bu 1924 Anayasası’nın diğer maddelerinde açıklanmıştır. 1924 Anayasası değiştirilebilir. Yani 2. Maddesi dışında değiştirilebilir ama nasıl değiştirilir? Meclisin tayin edilmiş olan ekseriyeti ile, karar verilmek suretiyle, o şartlara uygun olma suretiyle T.B.M.M. tarafından değiştirilir. Konuyu bu açıdan ele aldığımızda bugün hâlâ yürürlükte olan anayasa, 1924 Anayasasıdır. Bu anayasa

kaldırdım demekle kaldırılmaz. Bu açıdan 1961 Anayasası ismiyle anılan metin, Anayasa değildir. 1982 Anayasası diye adlandırılan metin de, anayasa değildir. Esas yapılacak olan iş bu iki anayasanın yani 1961 ve 1982 anayasalarının geçersizliğine ve 1924 Anayasasının yürürlüğüne karar vermektir. O da T.B.M.M.'ne düşer tarihi ve şerefli bir yükümlülüktür. Durum böyle olunca, Yassıada'da, görülen davaların anayasa davası ile birleştirilmesi suretiyle, hüküm verme yoluna gidilmesi tamamen dayanaksızlığı ortaya koyuyor. Yani ortada Anayasayı İhlal diye bir suç olmadığına göre, onu Anayasayı İhlal suçunun maddi kaynakları diye birleştirilen davalarla birlikte olarak verilen "Anayasayı İhlal Suçu" kendiliğinden ortadan kalkar. Böyle bir suç yoktur. Böyle bir suç M.B.K. tarafından işlenmiştir.

Soru- Yassıada'da idam kararlarının alınmasında kimlerin etkisi olmuştur?

Cevap- İdam kararlarının verilmesi, bir bağımsız mahkeme tarafından verilmiş değildir. İkincisi bu hakimler, yani orada yargıç sıfatını taşıyan kişiler esasda serbest iradelerini ortaya koyacak kişiler değildir. Heybeliada'da "Panaroma Oteli"nde ikamete zorunlu kılınmışlardır. Panaroma Otelinin etrafı tel örgülerle çevrilmiştir. Bu yargıçlar yani yargıç sıfatı verilen kişiler Heybeliada'dan motorla Yassıada'ya geçmişlerdir. Yassıada'ya geçince doğrudan doğruya duruşmalara başlamışlardır. Duruşmalardan çıkmışlar, tekrar Panarama Oteli'ne gitmişlerdir. Yani halkla temasdan dahi uzak kalmışlardır. Halkın teması olan, halkın içinde olmayan yargıçlar hiç bir zaman halkın sesini aksettiremezler. Bu bakımdan Yassıada'da alınan kararlar, halkın sesi değil ancak M.B.K.'nin sesidir. Yassıada'daki kararların idam olarak verilmesi zaten bu kararları vermekle görevlendirilmiş olan kişilerin, bu doğrultuda kendilerine verilen görevleri yapmalarından ibarettir. Ancak idam kararlarının yerine getirilmesi İmralı adasında yapılmıştır. Ve İmralı adasında bu idamların yapılması ve yapılmaması konusu, tarih karşısında tartışmalı bir konudur. Bu kararlar sadece o günkü hükümet darbecilerini meşrû göstermek için verilmiştir. İşte bunların suçları sabittir, yerindedir demek suretiyle kendilerine bir kurtuluş yolu açmak için verilmiştir. Esas yerine getirilmeyecektir diye bir görüş daima öne sürülmüştür. Bu geçersizdir. Ne hukuka ne de insanlık ahlakına uygun bir görüştür. Ne de mahkemelerin hukuka dayalı olmasıyla bağdaşacak bir görüştür. İdam kararları bir başkasını suçunu örtmek için değil. Tamamen suçlu mudur değil midir? Bunu bu hukuk anlayışı içinde yargılayacak kişiler tarafından verilmiş olsaydı o

zaman doğru, yanlış fakat hukuken geçerli bir idam kararından bahsedilebilirdi. Ama böyle değil, bunlar hükümet darbesini yapan kişilerin suçlarını örtmek için, yani onları haklı kılmak için Yassıada'da yargılananları suçlu göstermek suretiyle verilmiştir. Bu ahlaksızca bir durumdur. İkincisi Yassıada'daki kurulan ve kendisine Yüksek Adalet Divanı denilen kuruluş gerçekte yüksek bir kuruluş değildir. Bu isim sırf onun kararlarını halkın nazarında bir yükseklik vermek düşüncesiyle bu hükümet darbecileri tarafından konulmuştur. Yüksek değil alçak bir kuruluştur. Çünkü emirle kurulmuştur. İkincisi Divan deniyor. Divan Osmanlıcada el pençe divan durmaktır. Bunlar da M.B.K. komitecilerin karşısında el pençe divan durmuşlardır. O itibarla Yüksek Adalet Divanı diye bir tanımlama yerinde değildir. Adaletsizdir, adaleti hiç yoktur çünkü orası bir adalet dağıtım yeri değil bir insan boğazlama yeri, bir mezbahadan ileri geçememiştir. O bakımdan böyle nitelemek gerekir bunun yanısıra 1924 Anayasasında cumhurbaşkanı bir suç işlemesi halinde ona ancak bir meclis karar verebilir. Vatana ihanet suçu. Şimdi Celal Bayar hakkında bir T.B.M.M. bir karar vermediği için Celal Bayar'ın vatana ihanet suçu işlediği mümkün değildir. Çünkü Celal Bayar vatana ihanet değil vatana hizmet etmiş bir insandır. İkinci nokta başbakan, bakanları, milletvekilleri yargılayacak yer 1924 Anayasasına göre divan-ı âlîdir. Divan-ı âlî başbakan, bakanlar, milletvekillerini yargılamak üzere kurulur. Divan-ı âlî, danıştay ve yargıtay üyelerinden oluşur. Bunların bir takım meydana geliş şekilleri vardır. Başbakanları da divan-ı âlî oluştuktan sonra gizli oyla üyeler kendileri seçerler şimdi Yassıada'daki mahkeme başkanını, başkan olarak Anayasa suçunu işlemiş ve DP iktidarını suçlayan M.B.K. tayin etmiştir. Tayinle gelen bir mahkeme başkanı o mahkemenin gayri meşru olduğunun tam bir delilini oluşturur. Ancak, Divan-ı âlî (Yüce Divan) başbakanı, bakanları, milletvekillerini yargılayabilirdi. O itibarla Yassıada'da verilen kararlar, görevsiz bir mahkeme adı altındaki kuruluşun verdiği kararlardır. Yani yasal bir kuruluş tarafından verilmediği için bu bakımından da Yassıada kararlarını yok addetmek gerekir. İdamların İmralı'da yapılmasının ikinci yorumu şudur; Sözde ordu içersinde yeni bir Silahlı Kuvvetler meydana gelmiş ve bu Silahlı Kuvvetlerin tazyiki ile idam kararları infaz edilmiştir şeklinde yine M.B.K.'nin bir kısım üyelerinin veya komitenin kendisinin idamlardan sorumlu kılmamak düşüncesiyle ortaya atılmış olan bir görüşür.

Soru- Adnan Menderes'e Gürsel tarafından darbeden önce yazılan mektup darbeden sonra değiştirilmişti. Bu durum tarafınızdan mahkemeye intikal ettirildiği zaman Menderes tarafından geri çevrilmişti. Bunun sebebi neydi?

Cevap- 27 Mayıs'da radyolardan hükümet darbesinin yani iktidara el koymanın meşruluğu anlatılmak istenirken Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri komutanı olarak Menderes'e yazmış olduğu mektup kamuoyuna okunmuştur. Burada Cemal Gürsel'in Adnan Menderes'e diktatörlük yolunda devam etmemesi doğrultusunda veya DP iktidarının dikta yolunda yürümemesi yolunda bir takım önerilerde bulunduğu ve fakat bu önerilere rağmen müspet bir yola girmediği için bu darbenin yapılmasındaki meşruiyeti ortaya koymak istiyorlar birinci önemli nokta bu. Onun için bunu halka okumuşlardır ve demek istemişlerdir ki biz askeri bir darbe ile iktidara el koymak istemiyorduk hatta daha önce Kara Kuvvetleri Komutanı mektupda yazdı buna rağmen doğru yola girmediler bizde mecbur kaldık ve iktidara el koyduk demek suretiyle halka kendilerini meşru göstermek istemişlerdir. İkincisi Yassıada'da bu mektup Adnan Menderes'e DP iktidarına yükledilen Anayasayı İhlal suçunun manevi kast unsurunu gerçekleştiren bir delil olarak ele alınmıştır. Bu bakımdan mahkeme dosyasına konmuştur. Anayasayı İhlal dosyasında bu mektup bulunmaktadır. Bu mektubun bulunuşu, idam kararının verilmesindeki amacı gerçekleştirecek bir delil olarak kıymetlendirilmiştir. Yani bulunuşunun nedeni bu. Nitekim mahkeme başkanı Salim Başol, Adnan Menderes'e Kara Kuvvetleri Komutanı size böyle bir mektup yazmış ona rağmen niçin böyle bir diktatörlük yolunda yürüdünüz diye soru yöneltmiştir. Adnan Menderes'in cevabı böyle bir mektupdan haberi olmadığı şeklindedir. Ama esasında Kara Kuvvetleri Komutanının böyle bir mektup yazması onun görev ve yetkisinin sınırı dışına çıktığını gösteriyor. İç hizmet kanununa göre; böyle bir mektup yazamaz çünkü bütün Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri bütün bunlar Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlıdırlar. Genel Kurmay Başkanı da Başbakanı bağlıdır. Şimdi, askeri emir ve komuta zincirine göre, esaslarına göre, bir Kara Kuvvetleri Komutanı ya da Genel Kurmay Başkanı Başbakanı böyle bir mektup yazamaz. Şimdi esas mesele şurada ben bu mektubun esas içeriğini öğrendim. Bunu Menderes'i suçlamak için delil olarak ortaya koymuşlardır. Fakat dosyaları tahkik ederken kardeşim Orhan Apaydınla birlikte, mektup dikkatimi çekti. O zamana göre daha hiç tutuklanmamıştım. Ve Orhan'a dedim. "Bu matbaada basılmış bir şey acaba böyle bir mektup yazıldı mı yazılmadı

mı? Bunun aslını ortaya çıkarsak” bu konuşma aramızda geçti. Fakat bebek davasındaki konuşmam nedeniyle beni halkı ayaklandırmaya teşvik suçundan dolayı tutukladılar. Ben cezaevindeyken tabii Orhan Apaydın, Menderes’in davalarına devam ediyordu, giriyordu. Ben cezaevinde davalar üzerinde çalışıyordum o arada önemli bir şey öğrendim subaylardan, çünkü bir kısım subaylar 27 Mayıs’a karşıydılar onlardan öğrendimki Cemal Gürsel’le mektubun değiştirilmesi için 27 Mayıs’ta radyoda okuduktan sonraki bir sürede, müracaat etmişler çünkü esas Cemal Gürsel’in imzasını taşıyan mektupda, Menderes için diktatör değil, öyle bir kelime yok, Menderes diyor ki “Sen milletin göz bebeğisin, sen cumhurbaşkanı ol” diyor. Şimdi Cemal Gürsel’e demişlerki sen bunu değiştir. Cemal Gürsel’de karakterli bir adam demiş ki “Ben bunu tarih karşısında yazdım o mektubu değiştirmem” demiş. Ben bunu öğrendim üç ay yatıp çıktım. Çıkar çıkmazda bu konuyu ortaya attım. Şimdi bu konuyu ben ortaya atınca duruşma hemen ertelendi. Konuşma fırsatı verilmedi. Tekrar ertelendikten sonra geldik Adnan Menderes duruşma salonuna çok bozuk biçimde girdi; rengi atmış durumdaydı. Heyet geldi yerine oturdu. Ben dosyaya bakıyordum. O sırada Menderes’in mikrofonda olduğunu Salim Başol’un bir sözünden anladım. Bir diyeceğiniz mi var dedi. Baktım ki Adnan Menderes mikrofonda bir maruzatım var dedi. “Bu çatı altında memleketin yüksek menfaatleri bakımından devlet başkanının ismini geçmesi ülke menfaatlerine, memleket menfaatlerine aykırı görüyorum. Bunu uygun görmüyorum” dedi. Bana hafifce dönerek “Sayın avukatımdan rica ediyorum, talebini geri almasını” dedi. Başvekillik zamanında; benide yakından tanıdığı için yüzümde öyle bir ifade gördü ki onu tazvip etmediğimi anladı. Fakat o anlayışını şöyle ifade etti: “Sayın avukatımdan rica ediyorum talebini geri almasını” dedi ve geçti yerine oturdu. Onun üzerine ben söz istedim. Salim Başol “Asil konuştu, vekile lüzum yok” dedi. Ben de, “Asil konuştu ben usul hakkında konuşacağım” dedim. O da tekrar “Asil konuştu, isterse sizi azl eder” dedi. Ben kalktım “Müvekkilim ile 15 gündür görüştürülmüyorum şu anda talebimi geri almamı benden hangi şartlar altında istediğimi bilmiyorum benimle 5 dakika konuşmasına müsaade ettin eğer hakikaten aramızda fikir ayrılığı görürsem onun azl etmesine lüzum yok ben kendim çekilirim, istifa ederim, veriyor musun 5 dakika” dedim. Yok dedi. O zaman ben size şunu söyleyeceğim “Ben tarih karşındayım müstakil ve müstakim bir avukatım müvekkilime tâbi değilim, vicdanıma tâbiyim, tarik karşısında talebimi geri almıyorum” dedim. Onun üzerine

yaka paça dışarı çıkardılar ve ben ikinci defa cezaevine girdim idamlardan sonra çıktım. Cezaevine bu defa girişimde beni 10 yıl ağır hapis cezasına hapis ettiler. Önemli bir konu bitti. Bunu şöyle ifade etmek lazım. Adnan Menderesle ben en son konuştuğumda, cezaevinden çıktıktan sonra zaten Menderes'i tazyik ediyorlarmış, en son konuşmamız onun odasında olmuştu. Eğer mektup işi ortaya çıkmış olsaydı 27 Mayıs gayri meşru duruma düşecekti. Çünkü 27 Mayısla mektup meşrulaştırıyorlardı. Adnan Menderes'de idam olmazdı. Ama ne olurdu bilemezdim.

Soru- İdam edilen üç kişinin infaz işlemlerindeki usulsüzlük iddiası üzerine açıklama yapar mısınız? Örneğin:

a- İdam kararları Resmi Gazete'de yayınlanmadan önce Zorlu ve Polatkan hakkındaki infazların gerçekleştirilmesi.

b- Adnan Menderes hakkındaki infazın T.C.K. 12/2 ve 12/4 maddelerine aykırı olması.

c- İnfaz Yasası'nın 64. maddesine göre aykırılık.

Cevap- a- Resmi Gazete'de yayınlamadan Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir. Bu itibarla yasal bir infaz söz konusu değildir. İkincisi idamlar yapılırken yakınlarına, avukatlarına haber verilmesi gerekir o da yapılmamıştır. Aynı şey Adnan Menderes içinde söz konusudur.

b- Tamamen aykırı. İkincisi Adnan Menderes hastaydı. Henüz komadan çıkmış durumdaydı. Hasta bir insanın idamı insanlık kurallarına aykırıdır.

c- Adnan Menderes'de gündüz vakti asılmıştır. İnfaz yasal değildir.

Soru- T.C.K. 56 maddesinin kaldırılması hakkındaki görüşleriniz nelerdir efendim? Daha sonra bu madde kaldırıldığı halde neden uygulanmamıştır?

Cevap- Bir defa üniversitede böyle bir madde değişikliği yapıldığı vakit, buna karşı çıkmaları gerekirdi. Bunu Yassıada'da yargılanan başta Celal Bayar'a uygulanmaması gerektiği görüşü ileri sürülebilirdi. Bunu Hukuk Fakültesi'nin 27 Mayıs'a meşruiyeti için imza koymuş olan Hukuk Profesörleri yapmadıkları gibi Sulhi Dönmezer'in asistanı olan Çetin Özek bugün profesördür. Arkadaşımdır fakat

tarih karşısında söylemek mecburiyetindeyimdir. Çetin Özek, bu konuda yapılan değişikliğin “makale şamil olduğu” konusunda yazı yazmıştır ve yayınlamıştır. Kanunların makale şamil olmayacağı hukukun en temel kurallarından biridir. O kürsiye mensup olanların tümü hukuku çiğnemişlerdir. Çünkü Celal Bayar’ın hiçbir suçu yani vatan hainliği gibi bir suçü olmayacağından onun yaşı itibarıyla idamın ayrıca yaratacağı menfi etkilerden korkmuşlardır. Ondan dolayı uygulamamışlardır.

Soru - 1924-1961 Anayasalarının mukayeselerini yapar mısınız? 1961 Anayasası ilerici bir anayasa olarak nitelendirilmiştir. Görüşlerinizi alabilir miyim?

Cevap- 1924 Anayasası, demokratik kuralları içeren ve insan haklarına dayalı, ileri nitelikler taşıyan bir anayasadır. Ve bugün için de geçerli olması gerekir. O anayasada hiçbir değişiklik yapılmasına dahi ihtiyaç olmadan yürürlüğü sürdürülebilecek bir kuvvettedir. O Anayasada bir tek eksik nokta olabilir. Ben bu durumu 1948 yılında yayınlanan “Hürriyetlerimizin Teminatları” adlı kitabımda anlatmıştım. O yıllarda Türkiye’de iki meclis mi olsun, tek meclis mi olsun diye tartışmalar oluyordu. Ben tek meclis fikrini savunmuşumdur. Ve anayasada bu bakımdan da bir değişiklik yapılmasına lüzum görmemişimdir. Ancak bir değişiklik yapılabilir demişimdir. O da şudur; Anayasa mahkemesinin kurulması, bu da değişiklik değilde bir madde ilavesidir. Bunun dışında 1924 Anayasasının hiçbir değişikliği yoktur. Ve bu anayasa milli iradenin benimsediği bir anayasadır. Milli bir anayasaya dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Ve en ileri demokratik kuralları içermektedir. Buna mukabil, buna karşılık 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası bunlar anayasa değildir. Bunlar birer cunta metnidir. Cunta kendini meşru gösterme suretiyle ileride herhangi bir açıklamaya maruz kalmamak için sözde demokrasi alanında adım attıkları şeklinde bir kanının hasıl olabilmesi için bu metinleri tanzim etmek, yapmak ve bir de bunları halk oyundan geçirmek suretiyle bunu sözde millete mâl etmek yoluna gitmişlerdir. Şimdi 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası neden yapılmıştır. Her ikisi de hükümet darbecileridir. Her ikisi de iktidarda kalmak üzere gelmişlerdir. Ancak Türk Milletinin her iki darbeye karşı da göstermiş olduğu pasif mukavemet kaşısında iktidarda kalamıyacaklarını anladıkları için bu anayasaların yapılması yoluna gitmişlerdir. Bunları içerikleri itibarıyla kitabî bir nitelik taşıyor. Esasda bir anayasa ruhu taşımıyor. Bunlar ancak o günün şartları içinde ne yapabiliriz? Ne hükümler getirmek suretiyle kendimizi demokratik zihniyetle

hükümet darbesi yaptık? Gösterebiliriz düşüncesine dayalıdır. Nitekim her iki anayasa da bu darbe yapanların aldıkları kararlardan, çıkardıkları kanunlardan yaptıkları uygulamalardan dolayı haklarında dava açılmayacağı doğrultusunda hükümler konulmuştur. Bu dahi bu anayasaların meşrû olmadığını gösteriyor. Ancak darbe yapanların kendilerini meşrû göstermek için böyle bir anayasa tanzim yoluna gittiklerini kanıtlıyor. Bunlar bir nevi bakkal defteri gibi şeylerdir. Ve anayasa ismindeki bu metinler darbeyi yapmış olanların kendi düşünceleri, kendi istekleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Onu da tamamen o M.B.K.'nin kuruluşların emrinde olan kişiler tarafından yapılmıştır. İkincisi bunların halk oyundan geçirilmesi gibi bir durum sözkonusu olmaz çünkü her iki anayasa da tüm ülkede sıkıyönetimlerin ilanının devam etmesi sırasında halk oylaması yapılmıştır. Ve bu surette sıkıyönetim altında yapılan bir oylama geçerli bir oylama değildir. Bu açıdan bunlar halk oylamasından geçmiştir, meşrûdur denilemez. İkincisi; halkın rey vermesi, baskı altında olmakla beraber halk askerî rejimden biran evvel kurtulmak için ne olursa olsun demiş, içeriğini dahi incelenmeden bu anayasaların kabulü doğrultusunda oy vermiştir. Askeri rejimi protesto edip indirmek için yapmıştır. Yani sivil bir yönetime geçmekte adımdır diyerek bu anayasalara oy vermiştir. Neticede bunlar, milli iradenin benimsediği ve kabul ettiği anayasalar diye adlandırılmaz.

Soru- DP'nin kapatılma nedeni ve olayın aslı nasıldır?

Cevap- DP'nin kapatılması yasalara aykırıdır. DP kapatılması tamamen bir sulh hakimlerinin o dönemde tamamen bağımsızlıktan uzak olmasından yararlanılarak usulsüz bir feshi davası açılmıştır ve DP fesh edilmiştir. Esasda yasalara uygun bir fesih yoktur. Yalnız DP partisini ortadan kaldırmak için bu yola gitmişlerdir.

Soru- 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi neden tarafsız olarak kalmamıştır?

Cevap- Tarafsızlık diye bir şey olamaz. Bu hareketi yapanlar Türkiye'de askeri bir rejimi kurmak için yapmışlardır. Onun için tarafsızlıkları sözkonusu olamaz demokrasiye karşıdırlar. İçlerinde yalnız demokratik rejimi korumak ve devam ettirmek düşüncesinde olanlarda vardı onlarla aralarında bir ihtilâl çıktı. Esasında bu hareket askeri rejim kurmak sevdasının bir sonucudur.

Soru- 27 Mayıs Darbesinin Türk Demokrasisine getirdiği olumsuz ve olumlu yönleri lütfedip anlatır mısınız?

Cevap- 27 Mayıs için ihtilal denmiştir. İhtilal değildir, âdi bir hükümet darbesidir. İhtilal, Fransız İhtilâli, Soyvet İhtilâli ve bunlardan sonra en son yapılan büyük Atatürk'ün Anadolu İhtilâlidir. Şimdi ihtilal demek yeni kurallar getirmek demektir. Siyasi alanda, ekonomik alanda ve devletin dayandığı prensipler açısından yeni kurallar getirmek demektir. 27 Mayıs bu açıdan hiç bir kural getirmemiştir. Yeniliğe adım atarak hiç bir harekette bulunmamıştır. Bu bir ihtilâl değil, hükümet darbesidir ve bunların yayınlamış oldukları ve Resmi Gazetede çıkan programlarında kümes hayvanlarını daha iyi yetiştireceğiz diye ayrıca bir madde koymuşlardır. Bu 27 Mayıs'ı yapanların ne kadar büyük şaşkınlık içinde olduklarını ortaya koyuyor. İkincisi 27 Mayıs bir ordu hareketi değildir. 27 Mayıs'ı yapanlar içinde DP kuruluşundan sonra Celal Bayar'a gelip 1946 seçimlerini öne sürerek 1948 yılında İsmet Paşa'ya karşı C.H.P. iktidarına karşı darbe yapmak teklifinde bulunan kişilerdir. Celal Bayar bunları redd etmişti. Aynı kişiler 27 Mayıs 1960'da DP iktidarına, Celal Bayar'a karşı bu darbeyi yapmışlardır. Şimdi demek oluyor ki bir ihtilâl sözkonusu değil sadece şu ve bu nedenle iktidarı askeri yönetim iddiası altında ele geçirmektir. 27 Mayıs'ı bir avuç subay yapmıştı. Yapmaları kendi kudretlerinden kaynaklanmamıştı. DP ile C.H.P. arasındaki siyasi tartışmalar çok keskin ve acımasız karşılıklı birbirlerine karşı noktaya gelişinden istifade ederek bu subaylar bir takım talebe hareketleri yaratmışlardır. Talebelerle falan irtibat kurmuşlardır ve olaylar çıkarmışlardır. O olayları ele alarak memleket uçuruma gidiyor. Ordu bu münasebetle el koymuştur diye hükümet darbesi yapmışlardır ve radyolardan bunu ilan etmişlerdir. O günkü ortamda çok karışık olduğu için halkımızın orduya güveni çok büyüktür. Bu güvenden istifade etmişlerdir. Ordu adına el konu diye ilan etmişlerdir. Onun için Türkiye'de bir tek karşı koyma hareketi meydana gelmemiştir bu 27 Mayıs hareketinin bir ordu hareketi olmadığı ayrıca şununla sabittir ki 27 Mayısçılar M.B.K. derhal generallerimizi emekli etmişlerdir. Ayrıca 500 bini aşkın subayı emekli yapmışlardır. Türk ordusuna darbe vurmuşlardır. Şimdi 27 Mayıs ordu hareketi değildir. Sadece orduyu öne sürmek suretiyle bir avuç subayın yaptığı âdi bir hükümet darbesidir. Maalesef kamuoyu Türk ordusu yapmıştır kanısına sürüklenerek bu hareketin karşısında sessiz kalmıştır. Bu hareketi başta desteklemek yoluna da gitmiştir. Şu şekilde; biz iki partinin birbirine girmesi karşısında memleketin bir

uçuruma sürüklenmesini önlemek için bu işlere el koyduk üç ay içinde seçim yapacağız iktidarı kazanana vereceğiz dedikleri için halk aman demiştir. Memleket bir felakete sürüklenmedi. Ama kısa bir süre sonra bu hareketin ilan edilen bir amaçla bir alâkâsı olmadığını ve gerçek bir hükümet darbesi olduğunu halk anlamıştır ve ondan sonra pasif mukavemete geçmiştir. 27 Mayıs onun için sürdürülememiştir. O askeri rejim ülkeyi seçime götürmeğe mecbur kalmıştır.

Av. Gültekin BAŞAK (Celal Bayar'ın Avukatı)*

Soru- DP'yi savunma fikri nereden geldi ve niçin yaptınız?

Cevap- Ben, 27 Mayıs olduğu zaman İstanbul savcısı idim. Ve uzun sürede 10 sene de İstanbul'un değişik yerlerinde çalışmış idim. Son vazifem İstanbul basın savcılığı idi. DP büyük bir haksızlığa maruz kalmıştı ve içimde hukukî bir isyan belirdi. İlk vekaletimi yakınım olan Samet Ağaoğlu'nun avukatı olarak aldım. Onun duruşmasına girdikten sonra Bayar'ın müşkil vaziyette olduğunu görünce ailenin benimle temasa geçmesi sonucunda onun vekaletini aldım. Ve DP'ye büyük bir sempati vardı. Benim kişisel görüşüme göre, DP yıllardan beri halkımız cumhuriyetin kurduğu tarihten itibaren devletin, millete hakim olması ve milletin sesini duyuramaması şeklinde bir idarenin sıkıntılarını yaşamıştı.

İlk defa "yeter söz milletindir" sloganıyla halkın iradeye sahip çıkmasını öngören bir hareketin başarılı olmuş sonuçlarını da gördükten sonra DP'ye sempati duymamak da mümkün değildi. Ve coşku ile büyük bir heyecanla ve duyduğum büyük üzüntü nedeniyle DP'nin ileri gelenlerinin savunmasını hiç tereddüde kapılmadan üzerime aldım.

Soru- Tahkikat Komisyonunun kurulması ve bu Komisyona yetki veren kanun, Anayasaya aykırı mıydı?

Cevap- Tahkikat Komisyonunun kurulması suret-i kat'iyede bir kere Tahkikat Komisyonunun kurulması meselesinde, iki ayrı düşünceyi bir arada mütalaa etmek ve sonucuna iki ayrı zaviyeden varmak ama tek hedef içersinde bunları bütünleştirmek gerekir.

Tahkikat Komisyonunun kurulması bir kere bütün hukuk otoritelerinin kabul ettiği bir fikir olarak size söyleyeyim. Suret-i kat'iyede anayasaya aykırı değildir. Tereddüt, Tahkikat Komisyonuna salâhiyetler verilmesine dair ikinci kanundu.

* 12 Ekim 1995 tarihinde yapılan röportaj.

Tahkikat Komisyonu kuruldu ve Tahkikat Komisyonunun bazı meseleleri daha derin bilgi edinebilmesi için bir takım kuvvetlerde bir takım yasal olanaklara teciz edilmesine zaruret duyuldu onun üzerine salâhiyet Tahkikat Komisyonuna salâhiyet verilmesine dair olarak kanun çıkarıldı. İşte o kanun çıkarılması zamanında bir takım rahatsızlıklar meydana geldi ve 27 ve 28 Nisan hadiseleri talebe nümayişleri şeklinde başlayan ve İstanbul ve Ankara'nın büyük caddesi ile yoğunlaşan hareketlerde bu salâhiyetlerin anayasaya aykırılığundan bahisle sonunda 27 Mayıs olgusu Türkiye'de meydana geldi. Şimdi şöyle alalım; Tahkikat Komisyonunun kurulmasına dair kanunu meclise getiren, Tahkikat Komisyonunun kurulması kararından kısa bir müddet evvel bütçe müzakereleri yapılmıştı. Bütçe müzakerelerinin neticesinde bir takım rahatsızlıklar meydana gelmiş ve bu rahatsızlıklardan neler olduğunu daha iyi öğrenebilsin diye milletvekilleri Anadolu'ya yayılmışlardı. Muhalefet ile iktidar arasındaki sıkıntıları görüyorlardı. Yaşayan ve dedikodular şeklinde gittikçe yoğunlaştırılan iftiralara karşı halkın tepkisinin neler olduğunu öğrenebilmek için DP milletvekilleri yurdun her tarafına dağılmışlardı. Orada büyük bir üzüntü ile gördüler ki meclisde gözlemledikleri sıkıntıların halk tarafından da onlara intikal ettirmek suretiyle daha da rahatsız edici zemin üzerinde devam ettiğini gördüler. İftiralar ne şekilde devam ediyordu? Kars'ın, Artvin'in, Ardahan'ın Ruslara satıldığı, Amerikan üstleri nedeniyle Türkiye'nin işgale uğradığı, bir takım DP ileri gelenlerinin eşlerinin affedersin Amerikalı zenci subaylara peşkeş çekildiği, bunların topunun hırsız olduğunu, kaçırarak paraları Amerika'da yiyeceklerini bu şekilde korkunç iftiralara maruz bırakıldıklarını gördüler. Bunun üzerine bütün bu dedikoduların menşelerine inmek ve bunların asılsız olduğunu, eğer içlerinde doğru olanları varsa bunlar hakkında gerekli tedbirler tevessül edebilmek için bir meclis Tahkikat Komisyonu şeklinde değil bir araştırma Komisyonu şeklinde işin ele alınmasını düşündüler. Ve çift imzalı bir tahrir ile meseleyi guruba getirdiler. Gurubda, gurup kararı almak suretiyle bir Tahkikat Komisyonu vücut buldu. Tahkikat Komisyonu incelemelerinin ilk aşamasında bir takım rahatsızlıklara maruz kaldı. Bazı sıkıntı verici hareketler daha da yoğun bir şekilde devam ettirebilmek istidadı içersindeydi ve bunlara karşı da komisyon alabileceği hiç bir tedbir, bir yasal tedbir bahis konusu değildi. Mesela, yayın sureti ile yapılan iftira ve hakaretler, mesela, yıkıcı faaliyet o zaman Doğu Almanya'dan neşriyat yayın yapan "Bizim Radyo" vardı. O "Bizim Radyo"nun yayımına paralel bir

takım faaliyetler içinde bulunanların hareketleri takip edebilmek gerekiyordu. Bunlar için bir takım yasal tedbirlere gerek bulunduğu düşünülerek Tahkikat Komisyonuna yetki veren kanun getirildi. Ve onun kabul edilmesi zamanında gümbürtü koptu. Esas 27 Mayıs'ı ateşleyen fitil o vakit devreye sokuldu. Şimdi şöyle düşünülüyor; Tahkikat Komisyonu kurulması meselesinde bir yasal sakınca olmadığı kesin fikir olarak ortadadır. Emsalleri var, Cumhuriyet kurulduğundan beri defaatle Tahkikat Komisyonu'na benzer hatta aynı görevi ifâ eden komisyonlar kurulmuştur.

Çok örnekleri var. Yani bu anayasaya uygun bir kuruluştur ve geçmişde örnekleri vardır. Bu komisyona yetki veren, yetki kanunu meselesinde bir takım düşünceler, bir takım tam anayasaya uygun mudur değil midir meselesinde bir tereddütler vardır. Hukuk adamları arasında hatta hukuk adamları arasında demeyimde hukuk otoritesi arasında mesela bunlardan Yassıada'da şahitliği olan Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, bu kanunun kabul edilmesi zamanındaki bir takım sıkıntılar nedeniyle köşke çağrıldığı zaman kısa bir süre onlarla beraber bulunmasına rağmen Bayar'da sıkıntıların neler olduğunu öğrenmek istediği zaman ama bazı noktalar bakımından bir takım sıkıntılar meydana getirdiği ifade edilmiştir. Onun için haksız olarak basına "tenkil" meselesi olarak intikal eden sözcük o toplantı dolayısıyla sarf edilmiştir. Şimdi acaba anayasada kuvvetler ayrılığı prensibine göre, yasama, yürütme erki bizzat meclisin bünyesine kendisine onu temsil eden bakanlar kurulu tarafından kullanılan yetkiler eklendi. Yani yasama ve icra yetkisi meclis için bahis konusudur. Fakat kaza erki, yani adlî kaza, idarî kaza ve kazanın diğer branşları tümüyle meclisin dışında düşünmek lazım yani meclis kazayı fonksiyon ifade edilmez bir düşünce bunun karşısına çıkarılmaktadır. Kanun yapmak, yapılan kanunları uygulama, bakanlar kurulu, icra meclisin bünyesinde fakat meclisin bir adlî vazifesi, kaza vazifesi, bir kazaî yetkisi yoktur şeklindeki düşünceyi bunun karşısına çıkardığınız zaman sıkıntılar direkt olarak ortaya çıkar. Şimdi bütün bunlar bahis konusu oldu ve o toplantıda bu sıkıntılar dile getirildi ve profesörler bildirgesi şeklinde bir takım reaksiyonlar Türkiye'ye dolaylı olarak girdi. Harp Okulu talebeleri yürüyüş yaptı. Gürsel'in mektubu devreye girdi ve ihtilâlin bütün ışıkları yanmıştı ve bu ihtilâle her ne kadar ne içindeyiz ne de dışındayız şeklinde yeraltı faaliyetleri ile beraber yer üstü bütün güçler, özellikle ordu mensuplarının, genç teğmen ve bazı subaylar nümayiş zamanında sivil elbiseler giyiyorlardı. Sonra kışlarına gittikleri zaman kıyafetlerini değiştiriyorlardı. Tam böyle şer kuvvetleriyle işbirliği yapmak

suretiyle iftiralarla yoğunlaştırılmış olan havanın bütün patlayıcı gücünden istifade suretiyle o güzelim iktidarı, 27 Mayıs'la yıktılar.

Soru- Yassıada'da soruşturma ve mahkeme safhalarıyla ilgili görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Yassıada'da hukuk denilen hiç bir şey yoktu. Soruşturma 1 numaralı geçici anayasa ile beraber ondan sonra Yüksek Adalet Divanı'nın kuruluşu kanun hükümlerine göre soruşturma tam bir engisizyon soruşturması şeklinde ve Ortaçağa özgü koşullar içersinde devam etti. Kim soruşturmaya maruz kalırsa hakkında çıkarılan tutuklama kararından sonra bu karara karşı bir itiraz hakkı yoktu. Hukukun ana kurallarında bir kişi tevkif edilip, bir kişi tutuklandıktan sonra ceza muhakemeleri usulü kanunu bizim hâlâ olan o tarihte de yürürlükte olan geçici anayasa ile kabul edilen, yasa gereği olmasına rağmen tutuklanan insanın hiçbir itiraz hakkı yoktu. Ve soruşturmanın bitiş zamanına kadar yani mahkemeye intikal zamanına kadar salıverilmesini isteme hakkı yoktu. Ve soruşturma kuralları bu şekilde bir karar verdikten sonra bu şahısların yurt dışına çıkması da engelleyebiliyordu. Yani ona bağlı bir takım müteferri hukuksal zecrî nitelikde kararlar almak yetkisindeydiler. Fakat karşılarında hiç bir zaman kanunî tertibat, yasal teminat, bir yasal hakk bahis konusu değildi. Şayanı hayrettir bu soruşturma kurulunda vazife alan insanlar hukukun ana kuralı olan hem şahit hem davacı hem de mübaşir olamaz. Bu adamlar soruşturma kurulunda vazife almalarına rağmen haklarında soruşturma yaptıkları insanlar hakkında nihaî sonuç karar verecek yerlerde de hakim olarak vazife aldılar. Dünya tarihinde, adalet tarihinde emsali olmayan bir uygulamaydı bu. Soruşturma kurulları özellikle mal beyanına davet ettikleri, haklarında mal beyanı için soruşturma açtıkları insanları hiç bir savunma hakkı tanımadan indî takdir, hiç bir kıstası olmayan takdir meselelerin içersinde, "Siz madem ki şöyle yaşadınız, şu kadar sene yaşadınız, şurda oturdunuz, şöyle milletvekiliydiniz, şu kadar sarfederdiniz" falan "nerden buldunuz" şeklinde sualler soruyorlardı. Duruşmaya gelince, gene geçici kanun hükümlerine göre göz altına alınıp haklarında dava açılan şahıslar hakkında o tarihte yürürlükte bulunan ceza uygulama usul kanunu hükümlerine göre uygulanır denmesine rağmen duruşmaların aralıksız cereyan edişi, en fazla üç gün tarih yapılacağı ve yalnız son duruşmada daha uzun bir süre tanılabilceği söyleniyordu. Ve orada müdafaa hakkı diye hiç bir şey

bahis konusu değidi. 11 ay 1 gün devam eden duruşmalar esnasında, sırasında bir tek müdafaa delili, bir tek müdafaa şahidinin dinlenmesi talebi kabul edilmedi ama muhakemeye özellikle o zamandaki muhalefet partisi yani C.H.P.'nin İstanbul il örgütündeki işe yarayıp yaramadığı tespit edilen şahitler birer dilekçe şeklindeki mektupla mahkemeye müracaat ettirilerek onların mahkemede kinlerinin, garezlerinin kusturulmasına müracaat ediliyordu. Mahkemeye gelenler bu tip şahitlerdi. Başsavcının işareti üzerine eğer ateşin bir konuşma yapmışlarsa alkışlarla teşhir ediliyorlardı. Tesadüfen ilmî haysiyetlerine güvenilerek önsüz, yansız taraf şهادette bulunacaklarına inanılan kişiler savcının ve mahkemenin peşin kabullerinin dışında bir şهادette bulunurlarsa ki bunların da örnekleri var. Onlarda diğer muteber kabul ettikleri şahitlere öğle yemeklerinde özel ziyafet veriliyordu. Fakat bunlar derhal helikoptere bindirilerek İstanbul'a def ediliyordu. Müdafaa diye hiç bir şey yoktu. Hakaretin envârı vardı. Reis mer'î olan ceza yargılama usul kanununa göre hiçbir tazyike, tenbiye hiçbir işaret vermeye neden olmayacak şekilde sual sorma durumunda olmasına rağmen hem suali soruyor, hem de daha orda sanık gösterilen, buna cevap vermeden cevabını da kendisi veriyordu. Yani karşılıklı diyalog, kendisiyle kendisi arasında oluyordu.

Soru- Davaların bir çoğu "Anayasayı İhlal Davası" ile ilgisi olmadığı halde birleştirilmişti. Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- İstedikleri gibi hazırladılar da onun için o şekilde iddialarla çıktılar ki hepsi fiyasko verince şaşırıp kaldılar. Rezillik olarak dünya tarihine nümune şeklinde geçti. Hangisi tuttu?

Soru- Yassıada'da idamların yapılmasında kimlerin etkisi olmuştur?

Cevap- Yassıada davalarını, Türkiye'nin başına bela eden bu profesörlerdir. Eğer bunları siz fevkalade usulle, fevkalade yasalarla yargılamazsanız bunların hepsi çıkarlar, bunlar sizi yargılar asarlar şeklinde askerlerin kafalarına girdiler. Bu rezilik daha ilk günlerde 27 Mayıs'ın hemen ertesinde Ankara'ya gidip profesörler bildirgesi adı altında yaptıkları ihtilali meşru gösteren dibaceler koydular. Her türlü pislikle DP'yi itham ettiler özellikle Sıddık Sami Onar. Hatta bazen o kadar ileri götürmüştür ki işi o anayasayı nasıl ihlal ettiklerini ortaya koyabilmek için DP iktidarını ona yapılan hareketler bu anayasayı ihlal içinde değerlendirmeye kalkmış ve ihtilalin de

ona yapılan hareketler içinde yapılmış olduğunu ileri sürmek istemiştir. Bunlar hep bizim bildiğimiz öğrendiğimiz şeyler. Yani bu iş Türkiye'nin başına Yassıada davalarını musaalat eden, şereflerini kaybetmiş olan profesörlerdir. Hiç şüpheniz olmasın. Askerin bu tarafına girdiler, askerin o tarafına girdiler. Asker zaten politikadan anlamaz. Ordu da ihtilalin ne olduğunu bilmeden bu işin içine girdiler. Onların için de hepsi şerefsizdir diye söylemek dünyanın en şerefsiz şeyi olur. Askerier bu işe onurlu girdiler, askerler bu işe hakikaten DP bu iftiralarla o Tahkikat Komisyonunun kurulmasına neden olan iftira kampanyası içindeki şeylerin C.H.P. tarafından ağır şeylere inanarak girdiler. Baktılar ki aldatılmışlar, bunaldılar işin başında bunu rezil eden o profesörler bildirgesini yapan ve imzalayanlardır. Ondan sonra sağından solundan ihtilalci kadroya hakim olmak isteyenlerdir. Ama sor Adnan Menderes ve arkadaşlarını idamlarını sağlayanlar da Türk Silahlı Kuvvetler Birliğinin cuntasıydı. Tabii bunun başında Talat Aydemir ve arkadaşları var. Komitenin toplantısında bastılar, idamları tartışan heyeti resmen basıp işgal ettiler. Tabii bunların İstanbul'da irtibat bürosuna vazife dışı bırakan mensupları vardı. Onlarda bütün hazırlıklarını yaptılar. Eğer çok sıkıntı içersinde olsalardı, hücumotta asacaklardı. Yani M.B.K. idamların tasdik edildiği gün geldiği zaman hareket kabiliyetini yitirmişti. Ordunun içersinde, S.B.K.'nin bir kanadını temsil eden cunta işi ele almıştı. Onlarda idam taraftarıydı.

Soru- Adnan Menderes'e Gürsel tarafından darbeden önce yazılan mektup darbeden sonra değiştirilmiştir. Bu durum mahkemeye intikal ettirildiği zaman Menderes tarafından geri çevrilmişti. Bunun sebebi neydi?

Cevap- Ben, Orhan ve Burhan Apaydın öğle tatilinden istifade ederek, dışarı çıkmıştık. Tesadüf eseri, dosyalara bakarken rahmetli Orhan Apaydın'nın eline geçti bu mektup. Matbu bir mektup, matbaada hazırlanmış. Bir Kara Kuvvetleri Komutanı tarafından zamanın başvekiline yazılmış bir mektup. Orhan Apaydın "Burhan Bey, burda bir mektup var" dedi. Ben "Bu meşhur Gürsel'in mektubu, bu mektup matbaada basılmış nasıl olur" dedim. İmzasız mektup. Orhan Apaydın dedi ki "Bunun kolayı var, mahkemeden bunun aslını isteriz" dedi. Matbaada basılmış mektup da Adnan Menderes göklere çıkarılıyordu. "Siz bu milletin göz bebeğisiniz, bu millete hizmet ettiniz, sizinle devamlı işbirliği içersinde olalım" deniliyordu. Duruşmaya gelindi. Bunu Burhan Apaydın, mahkemeden talep etti. Heyet son derece

rahatsız oldu. Ve mahkemeyi öğle tatiline soktu. Öğle tatilinden sonraki zaman geldi. Öğleden sonra Adnan Bey gayet mütereddid ve çok çekingen bir tavır içerisinde mahkemeye kalktı dedi ki “Benim muhterem avukatım böyle bir talebde bulundu ama benim buna tahammülüm yok. Bu muhterem çatı altında, bu muhterem ismin bu şekilde isminden bahsedilmesinden rahatsızlık duyuyorum. Sayın avukatımdan rica ediyorum bu talebinden vazgeçsin” dedi. Burhan Bey çok sıkıntı içerisinde kaldı ve kalktı dedi ki “Müvekkilim içerisinde bulunduğu hal benden değişik, ben avukatlık vazifemi yapıyorum, bu talep benim tarafımdan ileri sürüldüğüne göre benim tarafımdan geri çekilmeyecektir” dedi. Demek istedi ki; beni gerekirse azl edebilir ama ben söyleyeceğimi söyledim dedi. Bu meselede böyle kapanıp gitti. Tabii bu öğle tatili zamanında Adnan Bey epey tazyike maruz kalmıştı. Çünkü Adnan Bey’le pazarlık yapılmıştı. “Sus! Altdan al, seni asmıyacağız!” şeklinde.

Soru- İdam edilen üç kişinin infaz işlemlerindeki usulsüzlük iddiası üzerine açıklama yapar mısınız?

a) İdam kararları, Resmi Gazete’de yayınlanmadan önce Zorlu ve Polatkan hakkındaki infazların gerçekleştirilmesi,

b) Adnan Menderes hakkındaki infazın T.C.K. 12/2 ve 12/4 maddelerine aykırı olması.

c) İnfaz yasasının 64. Maddesine göre aykırılık. Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyim?

Cevap- a) Yalnız uymadıkları bu olsun.

b) Adnan Bey 15 tarihli son celseye çıkmadı. Sonra öğrendik ki o gün intihar girişiminde bulunmuş. bProf. Dr. Sedat Tavat müdafî hekimlerle beraber bir an evvel sağlığına kavuştu şeklinde bir rapor elde edip asmayı hemen geçmek için hareket etmişler. Bir an evvel asılsın diye mesleğinde otorite olmuş şöhret sahibi insanlar gelip bu adam intihar etti ama şu andaki haliyle asılabilir diye rapor verdiler. Bana sorarsanız bu adamı hasta hasta astılar.

c) Bunlar neyi dinler ki. Bunların rezillikleri hakkında hiçbir şey söylemem. Bunlar, adamları hücumbotta asacaklardı.

Soru- T.C.K. 56 maddesinin kaldırılması hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap- Dünyada adalet tarihinin yüz karasıdır. Siz bir suç işliyorsunuz o suç işlendiği zaman hangi kanun yürürlükte ise ona göre cezası olur. Onlar öyle yapmadılar. Bunlar ne yaptılar biliyor musunuz? Kanunu değiştirdiler, “makable şamil”, getiye doğru giderek daha eskiden işlenmiş suçları uyguladılar. Ağırlaştırılmış kanun hükmünü, daha evvel kanun yürürlüğe girmesinden evvel işlenmiş olanlara da T.C.K. 56. maddesini kaldırdılar. Öyle bir kaldırma yaptılar ki özellikle ihanet-i vataniye suçlarını hiç işlemeyeceği şeklinde esbab-ı mucibeye dayandırarak. Madem ki bu ihanet-i vataniye suçu işlenmiştir. Bu konuda hiç düşünülemez. Bunlar kaç yaşında olursa olsun asılır şeklinde kanun getirdiler. Bayar’ın asılma kararını M.B.K. müebbede çevirdi. Bu kanunu çıkaranlar Sıddık Sami ve arkadaşlarıdır.

Soru- DP’nin kapatılma nedeni ve olayın aslı nasıldır?

Cevap- DP’nin kapatılma nedeni de tam bir rezillikdir. Rahmetli Adnan Bey, Karadeniz vilayetlerinden birinin il başkanlığı veya onun yakını bir avukata vekalet vermiş. Kaç sene evvel. Bu vekalet verdiği avukatı gidip buldular. Bu avukatı hasım göstermek suretiyle açtılar ve DP (O da DP’nin kapatılmasını kabul etti). Sulh hukuk mahkemesi kararıyla koskoca parti kapatıldı.

Soru- 1924-1961 Anayasalarının mukayesesini yapar mısınız?

Cevap- 1924 Anayasası inkılabın getirdiği bir anayasaydı. Özellikle kuvvetler birliği prensibi sebebiyle bazı ilkeleri sıkı sıkıya korunmasını şart koşan bir anayasaydı. Bütün kuvvetleri, meclisde toplamıştı. O tarihte, bu anayasaya göre meclisin bünyesinde İstiklâl Mahkemeleri kurulabiliyordu. Türkiye’nin bünyesine uygun en iyi anayasa 1924 Anayasasıdır. Bir eksikliği vardı. Anayasanın karşısında, anayasal hukuku koruyacak, hatta korumanın ötesinde onunla birlikte birliği sağlayacak bir kontrol müessesesi getirmemişti. Yani anayasa mahkemesi onun için her anayasa dışına taşan tasarruf, memleketi bir takım yerlere götürmek istidadı taşıyordu. 1924 Anayasasının karşısında o anayasanın koruyucusu olarak millet meclisi ile beraber bir Anayasa Mahkemesi olsaydı bir 27 Mayıs olmazdı. 1961 Anayasası T.B.M.M.’nin bütün yetkilerini parçaladı. Bence 1961 Anayasası ondan

sonraki 12 Mart'ın, 12 Eylül'ün sebebidir. Çünkü tamamen kuvvetleri parçaladı ve meclis karşısına meclis dışındaki bir takım organize yerleri, müesseseleri, kuvvetleri getirdi. Ve açıkca söyledi, dedi ki "Hakimiyet, milleti temsil eden T.B.M.M. ile beraber, onun dışındaki yasal organlarca kullanılır" dedi. Bu gayet açıktır. Yani meclisin dışındaki bir takım organlara meclisin parçaladığı, meclisten alıp verdiği salâhiyetlerle onunla birlikte çalışmayı tanıdı. Memleketi, rezil rüsva etti. Memleketi, anarşiye götüren anayasadır. Bir takım yenilikler de getirmedi değil; sosyal haklar bakımından hiç de fazla tenkit etmem ama Türkiye'nin bünyesine hiç uygun olmayan bir anayasaydı. T.B.M.M.'ni büyük ölçüde devre dışı bıraktı. 1961 Anayasası ile Türkiye'de bir nevi hakimler iktidarı kuruldu. Hatta danıştay kendi başına buyruk idarenin uygulama erkini, salâhiyeti büyük ölçüde kısıtlıyor. Onun elinden alıp, danıştaya veriyor. Danıştayın hakimiyetine doğru götürdü Türkiye'yi. Yani Türkiye'yi hakimler oligarşisine doğru götürdü. Yüksek hakimler kurulunun uygulaması ayrı bir rahatsızlık yarattı. Yani bünyeye uygun olmayan şeylerdir.

Soru- 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi neden tarafsız olarak kalmamıştır?

Cevap- Bence profesörlerle beraber C.H.P. etkisi var. Bence gerçekten ilk başta iyi niyet vardı. Kendi aralarında parçalanınca işler çıkmaza girdi. C.H.P.'nin hakimiyetine girmek isteyenlere ona karşı direnenler arasında tahmin edemeyeceğiniz kadar ağır bir mücadeleye başlandı.

Soru- 27 Mayıs darbesinin Türk demokrasisine getirdiği olumlu ve olumsuz yönleri lütfedip anlatır mısınız?

Cevap- Katılımcı demokrasi bakımından, bir takım şeyler getirmiştir. Sosyal katmanların etkin olması yolunda bir takım ön girişimlerin giderek daha da açılma istidadı sağlamıştır. Sendikal hakları, üniversite hakları, kişisel hakları vb. iyi yönleri vardır. Yok değil ama salâhiyetler meclis hakimiyetini zedelemiştir. Salâhiyetleri çok dağıtmıştır, yaymıştır. Ve Türkiye'yi otorite buhranına götürmüştür. Özellikle hakimler oligarşisine yol açmıştır.

Röportajların Değerlendirmesi

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile ilgili olarak yaptığımız röportajların değerlendirmesinde karşımıza dört farklı görüş ortaya çıkmaktadır.

1- Demokrat Partililerin görüşleri

2- Cumhuriyet Halk Partililerin görüşleri

3- Darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komiteci üyelerin görüşleri.

4- Hukukcuların görüşleri.

1- Demokrat Partililerin Görüşleri: Demokrat Partililer darbenin yapılmasının gereksiz olduğunu savunurlarken ülkenin 1960'a gelmesinin sorumluluğunu C.H.P.'ye yüklemektedirler. 27 Mayıs'dan önce orduyla hiç bir sorunlarının olmadığını, ordunun sürekli DP'nin yanında olduğunu vurgulamışlardır. 27 Mayıs'ı doğuran sebepler nelerdir diye sorulduğunda verdikleri ortak cevap "basının, üniversitenin, C.H.P.'nde "Kuvvetler" adıyla anılan ordunun, bir kısım subaylarının DP aleyhine birleştikleri ve DP'yi seçimle indiremeyeceklerini anladıkları için böyle bir harekete giriştikleri" şeklindedir. Hepsinin ortak düşüncesi darbenin gerçekleşmesinde C.H.P.'nin etkisi olduğu basın da onlara yardım ettiği şeklindedir. Bunun yanında değişik bir düşünce de darbeye dış güçlerin etkisi olduğudur. Cumhuriyet Halk Partililer ve Milli Birlik Komiteciler, darbenin yapılma nedenlerinden biri olarak gösterdikleri Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının anayasaya aykırı olduğunu savunurlarken Demokrat Partililer, bunun anayasaya aykırılığını kabul etmemektedirler. Dikkati çeken ilginç noktalardan biri de DP'lilerin Yassıada'da idamların sorumlusu olarak C.H.P.'ni görmeleridir. Kendilerine 1924-1961 Anayasasının bir mukayesesi sorulduğunda verdikleri ortak cevap "1961 Anayasası Demokrat Partililer aleyhine hazırlanmış bir anayasadır." şeklindedir. Son olarak da 27 Mayıs darbesinin Türkiye'ye hiç bir şey kazandırmadığı memleketin aleyhine olduğu ve nitekim o tarihten sonra darbelere

örnek oldukları, ekonomik yönden özellikle KİT'leri olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.

2- Cumhuriyet Halk Partililerin Görüşleri: Cumhuriyet Halk Partililer, 27 Mayıs'ın darbe olmadığını, Demokrat Partilisi'yle, Cumhuriyet Halk Partilisi'yle, Millet Partilisi'yle, bütün halkın ayakta alkışladığı milli bir hareket olduğunu belirterek, hadiseyi ihtilâl olarak tanımlamışlardır. 27 Mayıs darbesini doğuran sebeplerin en önemlisi olarak özgürlüklerin kısıtlanması gösterilirken, 27 Mayıs'tan önce DP'nin Türkiye'nin bütün sosyal ve siyasal hayatını alt üst ettiğini savunarak, C.H.P.'ne yaşama imkânı bırakmadığını, ülkeyi 1960'a götürenin DP ve Adnan Menderes olduğunu özellikle Tahkikat Komisyonunun kurulmasıyla memleket düzeninin bozulduğunu ve memleketin adım adım darbeye yaklaştığını söylemektedirler. Cumhuriyet Halk Partililer, darbenin gerçekleşmesinde, C.H.P.'nin etkisinin olmadığını, sadece DP'yi uyarmak istediklerini fakat DP tarafından bunun bir tahrik olarak anlaşıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca C.H.P.'ni yakından destekleyen Metin Toker'le yapılan röportajda, darbenin tarafsızlığı konusunda sorulan soruya verdiği cevap oldukça dikkat çekicidir: "27 Mayıs hareketinde ordu ve C.H.P. tek parti iktidarı geri geliyor, çok partili yönetime son verilecektir, alarmı hissetti. O yüzden bu hareketi yaptılar" diyerek sözlerine şöyle devam etmektedir. "1 Ekim 1960'da seçim ilan edilseydi o zaman her hangi bir askeri harekete karşı muhalefet lideri olarak İsmet Paşa karşı koyacaktı. Muhalefet lideri İsmet Paşa'nın karşı olduğu böyle bir harekete girişmeğe kimsenin cüreti olmazdı. Yani ordu ancak C.H.P.'nin rejimi müdafaada kendisine bu hareketi yapmakta haklıdır demesi ile böyle bir harekete girişmiştir." Bu durumda sanki 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesini C.H.P. ile ordu istemiş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partililerin üzerinde durduğu konulardan biri de idamlardır. İdamları tasvip etmediklerini bunun bir hata olduğunu ifade etmektedirler.

1924 ile 1961 Anayasalarının karşılaştırmalarında 1924 Anayasasının tek parti anayasası olduğunu diğerinin ise ileri bir anayasa olduğu savunulmuştur.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesinin Türkiye'ye sosyal ve ekonomik yönden çok şeyler kazandırdığını bütün kurumların kendi bağımsızlıkları içinde

özgürlüklerine kavuşturduklarını belirtmişlerdir. Fakat bunların yanında Türk demokrasisinde orduya müdahale eylemi verdiğini iddia etmişlerdir.

3- Milli Birlik Komitesi'nin görüşleri: Milli Birlik Komitesi üyeleri 27 Mayıs 1960'ı "Ulusal Milli Birlik Hareketi" olarak tanımlamışlardır. M.B.K. üyeleri, 27 Mayıs'a neden olan durumu "DP ile C.H.P. aralarındaki iktidar mücadelesinin yarattığı bölünme" olarak kabul etmişlerdir. 27 Mayıs'a kadar olan dönemlerde ordunun DP'yi desteklediğini fakat DP'nin aldığı bazı olumsuz kararların; örneğin Tahkikat Komisyonu'nun olumsuz sonuçları yüzünden böyle bir harekete mecbur kaldıklarını belirtmişlerdir. Darbenin tarafsızlığı konusunda hepsinin ortak düşüncesi "Darbenin tarafsız olarak yapıldığı fakat darbeden sonra C.H.P.'nin baskısı ile bu tarafsızlığın bozulduğu"dur. İdamların yapılmasında C.H.P.'nin etkisi olduğunu savunmuşlardır.

Tahkikat Komisyonu'nun anayasaya aykırılığı hususunda C.H.P.'liler de hem fikirdirler. "Meclisin yetkilerinin iktidar partisinden çıkan bir heyete verilmesi, yüksek mahkeme görevini yüklenmesi demokratik nizama aykırıdır ve anayasa ihlâlidir" diyerek bir kez daha Tahkikat Komisyonunun anayasaya aykırılığını savunmuşlardır.

1924-1961 Anayasalarının mukayesesinde de gene C.H.P.'lilerle aynı fikirleri paylaşmaktadırlar. 1961 Anayasasının özgürlükçü bir anayasa olduğunu 1924 Anayasasının açık açık ortaya koymadığı bir takım özerk kurumların tesis ettiğini savunurlar. Meselâ 1924 Anayasasında bulunmayan üniversite muhtariyeti, basın özgürlüğü, işçi hakları, sendika kurma, sosyal siyaset vs. faaliyetleri bulmak mümkündür.

27 Mayıs 1960 askeri Darbesini Türkiye'de plan fikrini, modernizasyonu, sosyal adaleti; emeğin hukukunu, sendikaları, fikir hürriyetini yani anayasanın sosyal ve iktisadi haklarla ilgili bölümünü Türk halkına sunmak için yaptıklarını iddia etmişlerdir. Ayrıca üniversite özerkliği, basın özgürlüğü, çift meclis; T.B.M.M. ve senato, sendikalizm getirdiklerini savunmuşlardır. Ekonomik yönden de 1961'den sonra Türkiye ekonomisinde bir iyileşme görüldüğünü, planlı ekonomi döneminin başladığını yine bu yıllarda Devlet Planlama Teşkilatının kurulduğunu belirtmişlerdir.

4- **Hukukcuların Görüşleri:** Hukukcu olarak, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, Av. Burhan Apaydın, Av. Gültekin Başak'ın görüşlerinden faydalanmaya çalıştım. Av. Burhan Apaydın ile Av. Gültekin Başak DP'lilerin avukatları olmalarına rağmen onların birer hukukcu olduklarını unutmayalım.

Üç hukuk adamının hem fikir olduğu konulardan biri, Yassıada'daki Yüksek Adalet Divanı'nın hukukla hiç bir ilgisinin olmadığıdır. Dönmezer, Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını da anayasanın ihlâli değil anayasaya aykırılığın söz konusu olduğunu iddia ederken Apaydın ile Başak ise Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının ülkede meydana gelen olayların gerçek sebeplerinin tespitine yönelik olduğunu ve hiç bir zaman yargılama yetkisinin mevcut olmadığını savunmuşlardır. Tahkikat Komisyonunun tahkikatın sonucunu bir raporla bildirdiğini belirtmişlerdir. İdamlardaki usulsüzlük konusunda Dönmezer, "İhtilâl kendine ait kanun ve hükümleri ortaya çıkarmıştır" derken iddia edilen bazı usulsüzlüklerin sadece rivayet olduğunu savunmaktadır. Özellikle Adnan Menderes'in cezasının infazında ihtilaf vardır. Üç hukukcu da idamların yapılmasında özellikle bazı hukuk profesörlerinin askerlere baskı yaptıkları konusunda birleşmişlerdir. 1924 Anayasasının mükemmel bir anayasa olduğu, Türkiye'nin bünyesine en uygun tek anayasa olduğu ve tek eksikliğin Anayasa Mahkemesi olduğu konusunda Apaydın ve Başak birleşirken, Dönmezer de 1924 Anayasası ile demokrasinin yürütülemediğini savunmuştur. Fakat bunun yanında Başak, sosyal haklar bakımından 1961 Anayasası'nın getirdiği olumlu yenilikler konusunda Dönmezer'in fikirlerine katılmayarak 1961 Anayasası'nın, anayasa olmadığını bir cunta metni olduğunu, halkın bu anayasayı sıkıyönetim altında kabul ettiğini belirterek bunun "milli iradenin benimsediği ve kabul ettiği anayasa diye adlandıramayacağını" savunmuştur. Üç hukukcu da 27 Mayıs'ın Türk demokrasisine bir darbe vurduğu konusunda birleşmişlerdir. Fakat bunun yanında 27 Mayıs'ın olumlu sonucunun katılımcı demokrasi bakımından, Türk toplumunda yenilikler getirdiğini belirtmişlerdir.

Yukarıdaki dört farklı görüşü açıkladıktan sonra kısaca şu değerlendirmeleri yapabiliriz. "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. DP hareketi "fiili durum" olarak tanımlarken; C.H.P. "ihtilal" olarak; M.B.K. de "Ulusal Milli Hareket" olarak nitelendirmiştir. Darbenin oluşmasında DP,

C.H.P.'yi suçlarken C.H.P.'de DP'yi suçlamaktadır. M.B.K. ise DP ile C.H.P. aralarındaki iktidar mücadelesi sonunda böyle bir harekete mecbur kaldıklarını söylemektedir. Bu arada darbenin nedenlerinden biri olarak görülen Tahkikat Komisyonunun anayasaya aykırılığı konusunda C.H.P. ile M.B.K. aynı fikirlere sahiptirler. Hemfikir oldukları bir başka konu da 1961 Anayasasının ilericiliği ve 27 Mayıs'ın Türk toplumuna kazandırdığı olumlu taraflarıdır.

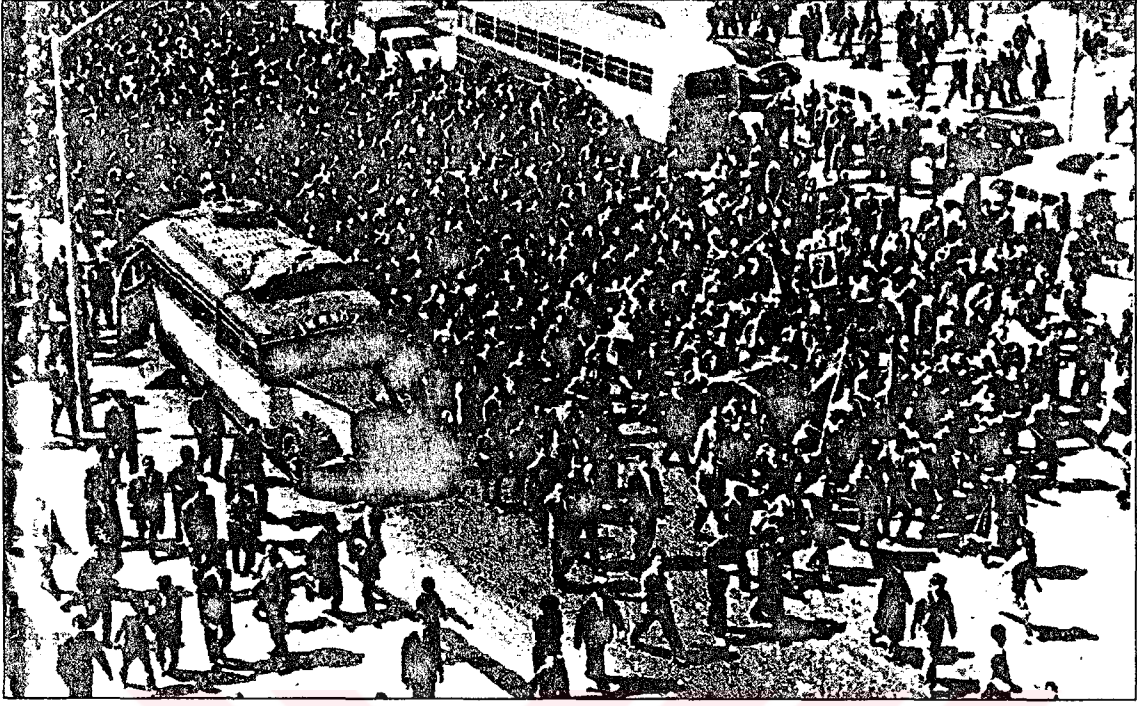
Netice itibarıyla dört ayrı görüşün ortaya koyduğu sonuçların ne kadar doğru olduğu tartışılır. Zira söylenenler somut şeyler olmayıp, asıl gerçeklerin ortaya çıkabilmesi o dönemdeki Devlet Arşivlerinin açılmasına bağlıdır.

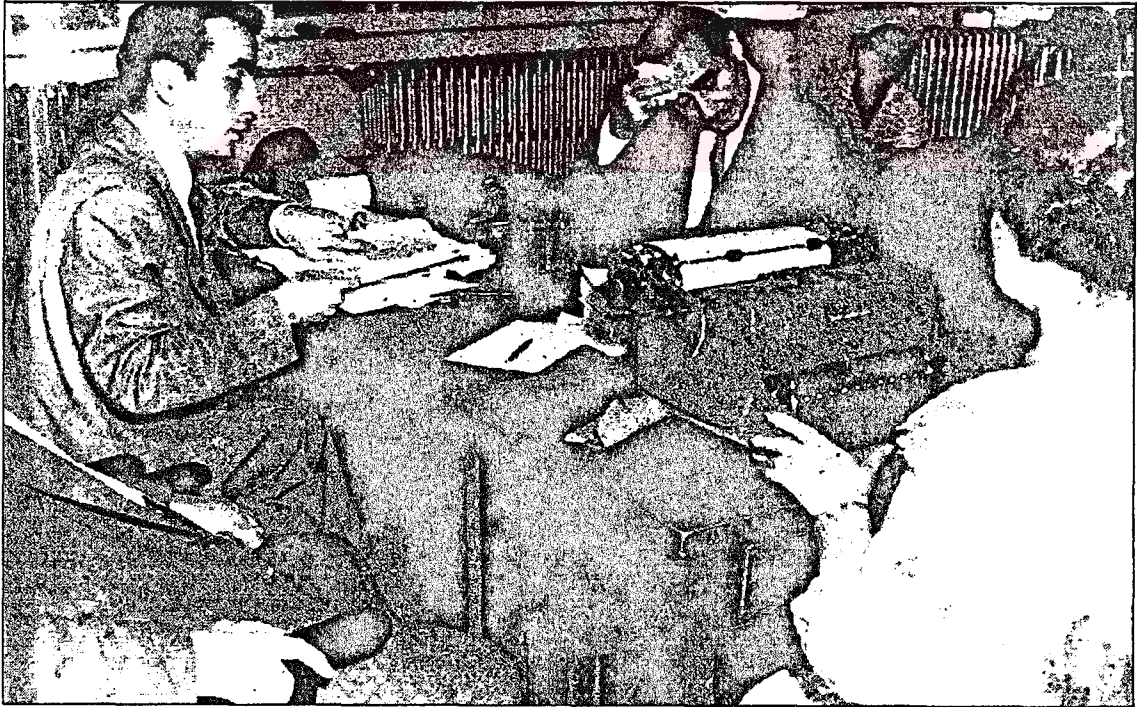
EK II

Yassıda'dan Görüntüler*

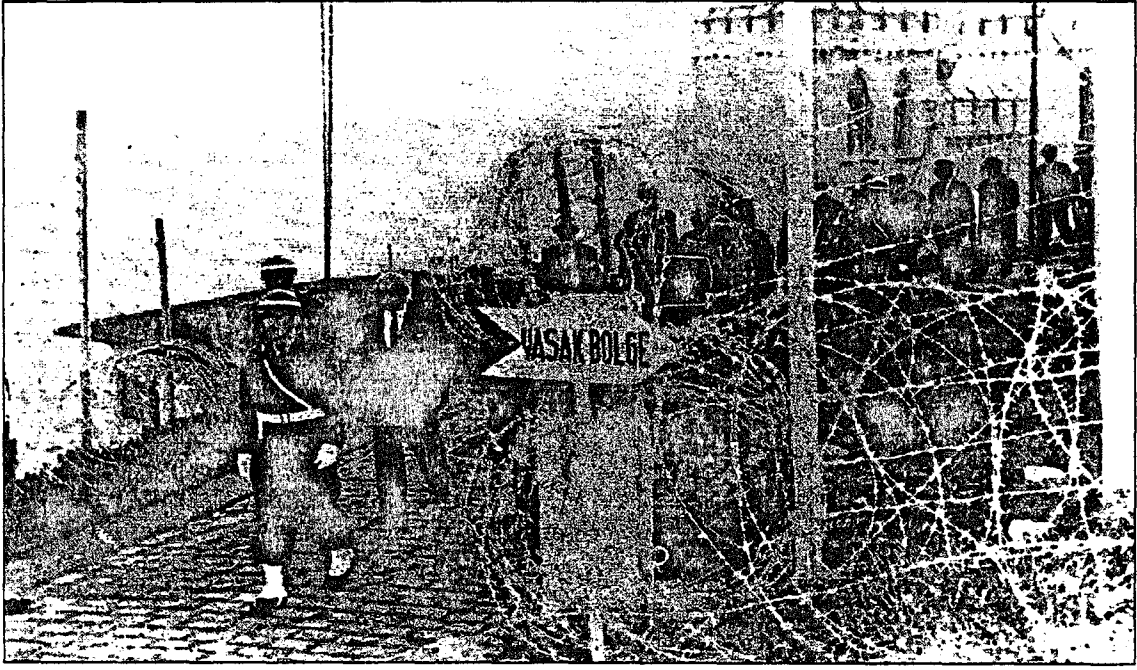
* 27 Mayıs Tarih Albümü ve İkinci Türk Anayasası adlı kitaptan alınmıştır. Devrimleri Duyurma Derneği, Ülke Yayınları, Ankara 1961.

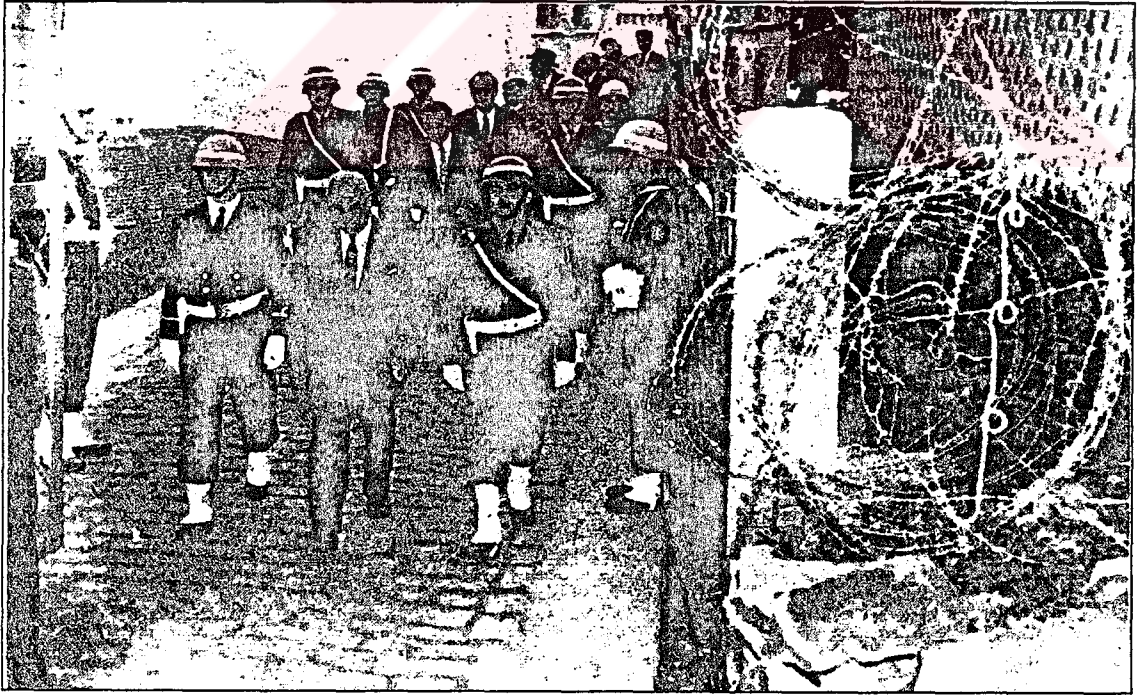
27 Mayıs 1960 Günü Ulus Meydanı'ndan bir görüntü

Adnan Menderes, Yassıada'da Avni Yurtsever'in başkanlığında kurulan Soruşturma Komisyonu'nda ifade verirken

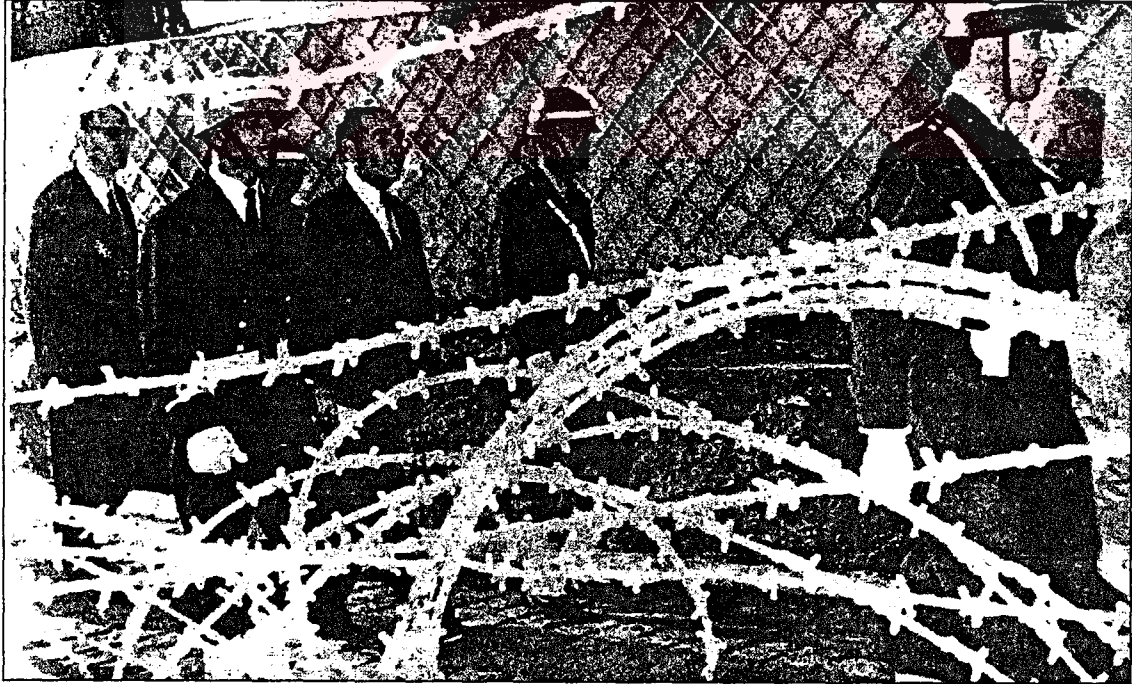
Celal Bayar duruşmaya giderken

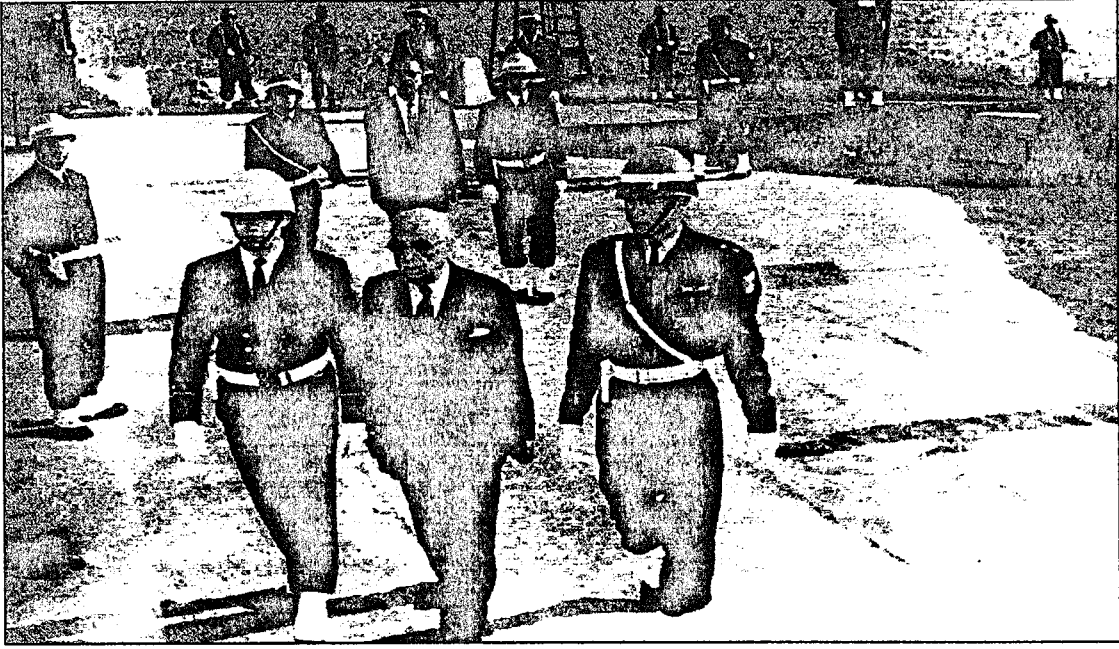
Celal Bayar duruşmaya giderken

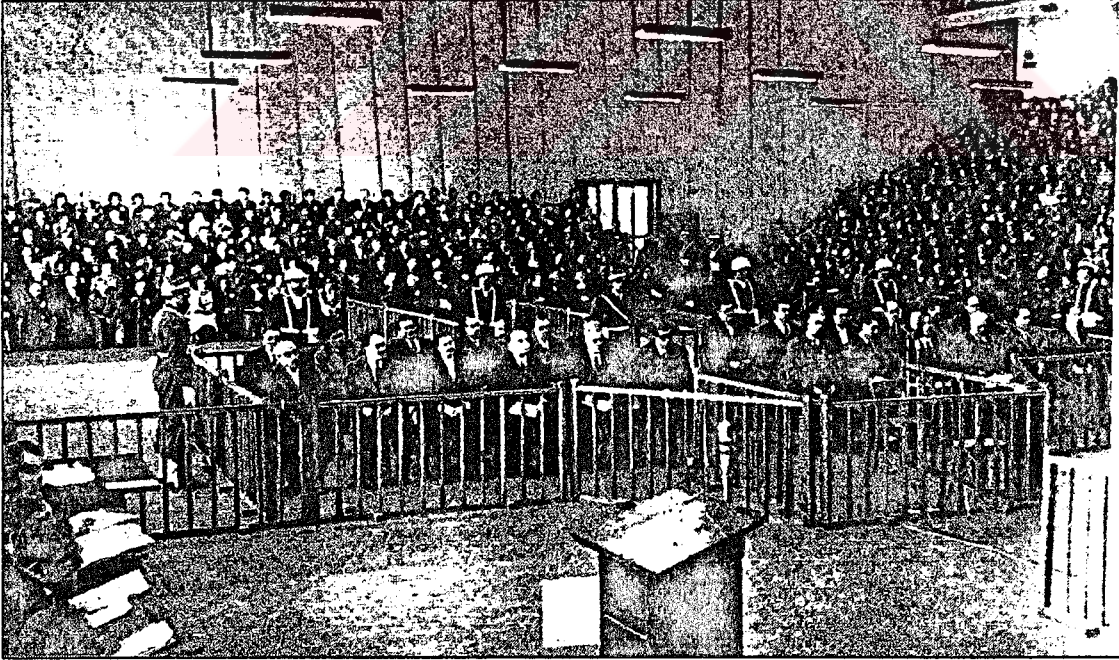
Celal Bayar duruşmaya giderken

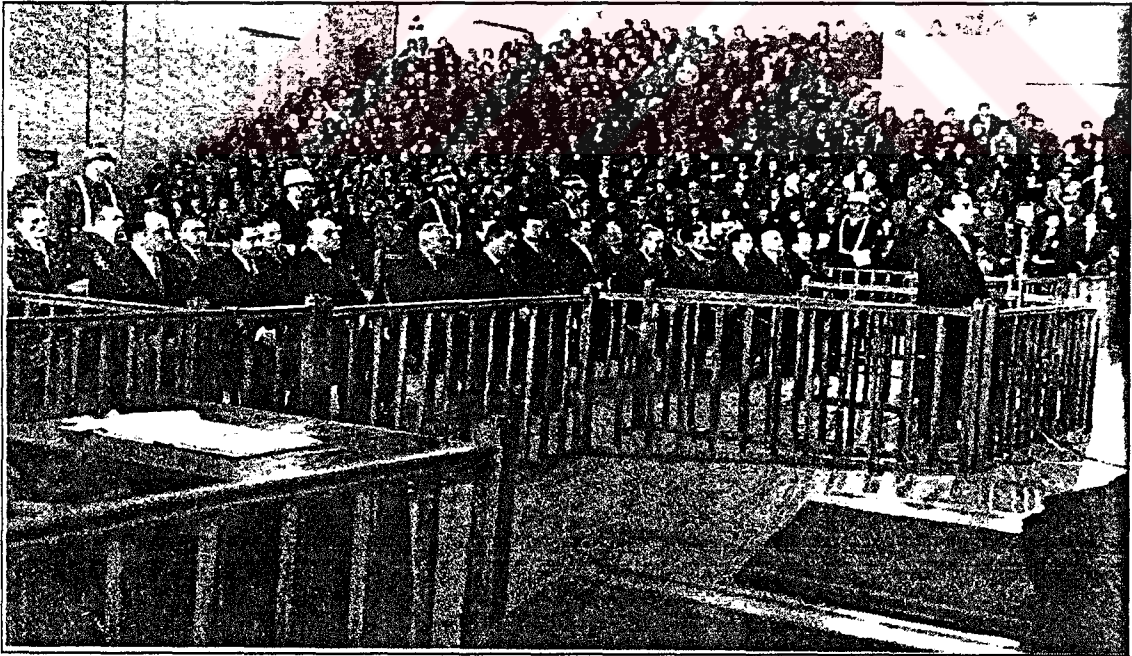
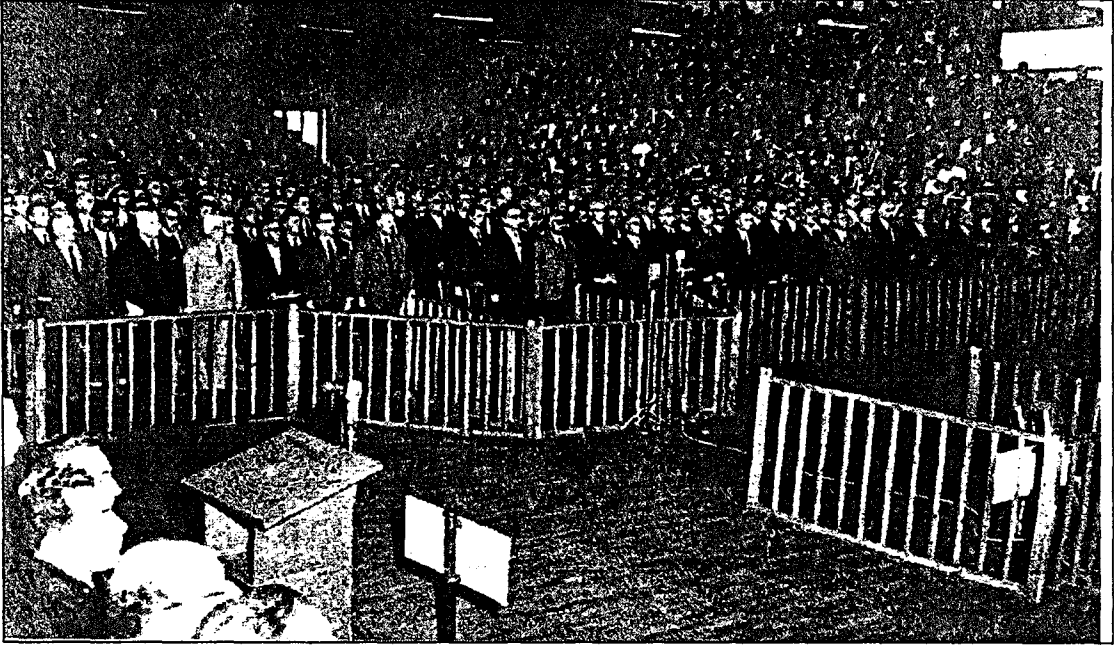
Menderes ve Zorlu duruşmaya giderken

Celal Bayar, koruma altında "hava alma" yürüyüşünde

Yassıda Mahkemesinden görüntüler

Yassıada Mahkemesinden görüntüler

Yassıada Mahkemesinden görüntüler

Yassiada Mahkemesinden görüntüler

BİBLİYOGRAFYA

A- SÖZLÜ KAYNAKLAR

- Ahmet GÜR SOY (DP Eski Milletvekili)
- Nilüfer GÜR SOY BAYAR (Celal Bayar'ın Kızı)
- Mükerrem SAROL (DP Eski Milletvekili)
- Burhan ULUTAN (DP Eski Hazine Genel Müdürü)
- Suphi BAYKAM (C.H.P. Eski Genel Sekreter Yardımcısı)
- Metin TOKER (İsmet İnönü'nün Damadı- Gazeteci-Yazar)
- Muzaffer ÖZDAĞ (M.B.K. Üyesi)
- Numan ESİN (M.B.K. Üyesi-Sözcüsü)
- Şinasi ORAL (Hava Kuvvetleri Eski Genel Sekreteri)
- Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER
- Burhan APAYDIN (Adnan Menderes'in Avukatı)
- Gültekin BAŞAK (Celal Bayar'ın Avukatı)

B- YAZILI KAYNAKLAR

I- Hatıra Eserler

AFETİNAN, A., *Atatürk Hakkındaki Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1959.

———, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul 1971.

AĞAOĞLU, Samet, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul 1967.

———, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, İstanbul 1972.

AKŞİT, Baha, *Kısaca Celal Bayar*, İstanbul 1987.

ALTUĞ, Kurtul, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Olaylar-Belgeler-Anılar*, İstanbul 1976.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor I/9*, Ankara 1983-1986.

BAŞGİL, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, İstanbul 1966.

BATUR, Muhsin, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, 2 bs., İstanbul 1985.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Gidiş*, c.II, İstanbul 1966.

———, *Bir Darbenin Anatomisi: 27 Mayıs İhtilâli*, haz. İsmet Bozdağ, İstanbul 1991.

BİLÂ, Hikmet, *C.H.P. Tarihi: 1919-1979*, Ankara 1979.

EMRE, Ahmet Cevat, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul 1960.

ERER, Tekin, *Yassıada ve Sonrası*, İstanbul 1965.

ERKANLI, Orhan, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, İstanbul 1972.

FAİK, Bedii, *İhtilâller Arasında Bir Gazeteci*, İstanbul 1967.

- FERSOY, O. Cemal, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, 2. Bs., İstanbul 1978.
- , *Devlet ve Hizmet Adamı: Fatin Rüştü Zorlu*, İstanbul 1979.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir, *Türk Sosyal Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, c. II, Ankara 1965.
- GÜRSOY, Nilüfer, *27 Mayıs ve Bizler*, İstanbul 1994.
- KARABEKİR, Kazım, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, (yay. haz. Uğur Mumcu), 16. bs., İstanbul 1995.
- , *Paşaların Kavgası: İnkilâp Hareketlerimiz*, (yay. haz. Faruk Özerengin), 4. bs., İstanbul 1995.
- KARANİS, Fikri, *Koltuk Dğnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul 1994.
- KOÇAŞ, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a*, İstanbul 1977.
- ÖNDER, Necmettin, *Yassıada'da Millî İrade Nasıl Mahkum Edildi?*, İstanbul 1990.
- PERİN, Mithat, *Yassıada ve İnfazların İçyüzü*, İstanbul 1970.
- SAROL, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*, 2.c., İstanbul 1983.
- SELEK, Sabahattin, *İsmet İnönü Hatıraları: I-II Kitap*, İstanbul 1985-1987.
- TAYLAK, Muammer, *27 Mayıs ve Türkeş*, İstanbul 1994.
- TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, *Ordu ve Politika*, İstanbul 1967.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973: Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Ankara 1991.
- , *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973: Demokrasiden Dabeye: 1957-1960*, Ankara 1991.
- TOPLU, Abdülhadi, *Anayasada Milliyetçilik Mücadelesi: 27 Mayıs ve Kurucu Meclis'in Perde Arkası*, Ankara 1991.

TÜRKEŞ, Alparslan, "Fırtınalı Yıllar", (derl. Hulusi Turgut), *Sabah Gazetesi*, 4 Haziran 1994-2 Temmuz 1994, sayı 2914-2942.

ULAY, Sıtkı, *Harbiye Silah Başında: 27 Mayıs 1960*, İstanbul 1968.

II-Araştırma ve İncelemeler

"Abdullah Aker'in Notları: DP'nin Son Bakanlar Kurulu Toplantısı: 22 Mayıs 1960", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 65 (Mayıs 1989), İstanbul 1989, s.42-49.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 1994

———, *İttihat ve Terakki: 1908-1914*, 4. bs., İstanbul 1995

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye 'de Çok Partlili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi:1945-1971*, İstanbul 1976.

AKDAĞ, Sezai, "Yassıada'da Kararlar Nasıl Verildi?", *Ata Dergisi: 27 Mayıs İhtilali ve Yüksek Adalet Divanı Sempozyumu Özel Sayısı*, sayı 5, yıl 1993 Konya 1983, s.127-149.

AKGÜN, Seçil, "Atatürk'ün Büyük İlkesi: Ordunun Siyasetten Ayrılması", *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler (II. Ankara , 3, 5.10.1984)*, Ankara 1985, s.1-22.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul 1987.

———, *31 Mart Olayı*, Ankara 1970.

———, "Siyasal Tarih:1789-1908", *Türkiye Tarihi, c. III: Osmanlı Devleti: 1600-1908.*, 4 bs., İstanbul 1995, s. 77-188.

ALDIKAÇTI, Orhan, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, Genş.3bs., İstanbul 1978.

- ALEMDAR, Korkmaz, "Demokrat Parti ve Basın", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 53 (Mayıs 1988), İstanbul 1989, s.19-23.
- ALKAN, Ahmet Turan, *II.Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992.
- ARMAĞAN, Servet, *Memleketimizde Anayasa ve Seçimler ve Anayasa Mahkemesi*, İstanbul 1975.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri: Açıklamalı*, Ankara 1991.
- , *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. 1914-1980, c. I:1914-1980*, 8. bs., Ankara 1992.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, (toplayan Nimet Unan), Ankara 1952.
- , *NUTUK, c. II: 1920-1927*, 9. bs., İstanbul 1969.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, c.II, İstanbul 1987.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam: İsmet İnönü*, c.III, İstanbul 1968.
- , *Menderes'in Dramı*, 3.bs., İstanbul 1984.
- BAĞCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara 1990.
- BARRON, John, *KGB: Sovyet Gizli Emniyet Organizasyonunun Kuruluş ve Çalışmaları*, y.y., t.y.
- BAŞAK, Gültekin, "27 Mayıs ve Yüksek Adalet Divanı Birlikteliği", *ATA Dergisi*. *27 Mayıs İhtilâli ve Yüksek Adalet Divanı Sempozyumu Özel Sayısı*, sayı 5, yıl 1993, Konya 1993, s. 37-45.
- BAYKAM, Bedri, *27 Mayıs İlk Aşkımız*, Ankara 1994.
- "Belgeler: Demokrat Parti Belgeleri", *Tarih ve Toplum: DP Özel Sayısı*, sayı 53 (Mayıs 1988), İstanbul 1988, s. 8-12.

- BİBEROĞLU, Mustafa Kemal, "27 Mayıs Harekatı, Yassıada Mahkemesi ve Hukuk", *Ata Dergisi: Tarihi Objektiften 27 Mayıs İhtilâli ve Yüksek Adalet Divanı Sempozyumu Özel Sayısı*, sayı 5, yıl, 1993, Konya 1993, s.93-117.
- BİRAND, Mehmet Ali - Can Dünder - Bülent Çaplı, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, 6.bs., İstanbul 1993.
- BORATAV, Korkut, " DP Döneminde Ekonomi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 53 (Mayıs 1988), İstanbul 1988, s.36-37.
- BOZDAĞ, İsmet, "Fırtınalı Günler: Adnan Menderes'in Yapılmayan Moskova Seyahati", *Tercüman Gazetesi*, 20 Ocak 1989- 29 Ocak 1989, sayı 9667-9676.
- BOZDEMİR, Mevlut, "Ordu- Siyaset İlişkileri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.X, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.2649-2660.
- _____, *Türk Ordusunun Tarihi Kaynakları*, Ankara 1982.
- CENTEL, Nur, *Türk Ceza Kanununun Ceza Muhakemeleri Kanunu*, İstanbul 1992.
- ÇAĞLAYAN, M. Muhtar, *En Son Tadilleriyle Birlikte Gerekçeli Notlu ve İçtihatlı Türk Ceza Kanunu*, İstanbul 1992.
- DOĞAN, Avni, *Kuruluş, Kurtuluş ve Sonrası*, İstanbul 1964.
- DOĞRU, Osman, "Yassıada'da Ölüm Cezalarının İnfazı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 81, (Eylül 1990), İstanbul 1990, s.42-46.
- DURMUŞ, Enver, *Yassıada'dan İmralı'ya*, İstanbul 1990.
- EROĞLU, Hamza, "Türkiye Amerika Birleşik Devletleri İkili İşbirliği Anlaşması", *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı: 1959-1960*, sayı 1, s.23-64.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, 2.bs., Ankara 1990.

- GEVGİLİ, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Göz. geç. 2. bs., İstanbul 1987.
- GÖZÜBÜYÜK, Abdurrahman Şeref, *Açıklamalı Türk Anayasaları: 1876, 1921, 1924, 1961, 1982*, Ankara 1993.
- GÜRSOY, Nilüfer, "14 Mayıs 1950 Öncesi-Sonrası", *ATA Dergisi*, sayı 3, yıl 1992, Konya 1992, s. 23-28.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul 1989.
- HEPER, Metin - Günay Göksu - Hakkı Öcal, "Latin Amerika Deneyimleri Işığında Türkiye'nin Asker- Sivil İlişkisi", *İktisat Fak. Mecmuası*, c.XXXVII, sayı 1-4 (Eylül 1977-Ekim 1978), İstanbul 1978, Ankara. 71-98.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Üçüncü Dalga. Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (çev. Ergun Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı, Ankara 1993.
- ILICAK, Nazlı, *Menderes'i Zehirlediler*, İstanbul 1989.
- , *15 yıl sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, c.I-II- İstanbul 1975.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1937.
- İPEKÇİ, Abdi - Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin İç Yüzü*, İstanbul 1965.
- KABACALI, Albay, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994.
- , *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, İstanbul 1992.
- KAFESOĞLU, İbrahim - Mehmet Saray, *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller*, İstanbul 1983.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, c. VI: Islahat Fermanı Devri: 1856-1861*, Ankara 1954.
- , *Osmanlı Tarihi, c. VII: Islahat Fermanı Devri: 1861-1876*, Ankara 1954.

- KARATEPE, Şükri, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul 1993.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul 1967.
- KAYALI, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs - 12 Mart*, İstanbul 1994.
- KİLİ, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, İstanbul 1976.
- KONGAR, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, c.II, İstanbul 1985.
- KUYAKSİL, Ali, *Türkiye'de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem: 1945-1963*, İstanbul 1994.
- KUZU, Burhan *Türk Anayasa Metinleri İle İlgili Mevzuat*, 2.bs., İstanbul 1992.
- ÖRTÜLÜ, Erdoğan, *Üç İhtilâlin Hikâyesi: 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 3.bs., y.y. t.y.
- ÖYMEN, Örsan, *Bir İhtilâl Daha Var...*, 3.bs., İstanbul 1965.
- ÖZBAKAN, Hulûsi, *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu: İlgili Mevzuatı İle İctihatlı, Gerekçeli, Notlu, Açıklamalı*, Ankara 1978.
- ÖZDAĞ, Ümit, *Ordu-Siyaset İlişkisi. Atatürk ve İnönü Dönemleri*, Ankara 1991.
- ÖZDEMİR, Hikmet, "27 Mayıs ve Yassıada Kültürü", *Pazar Postası*, 28 Mayıs 1994, sayı 1042.
- ÖZTUNA, Yılmaz - Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, İstanbul 1987.
- ÖZTÜRK, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: İzahlı, Gerekçeli, Ana Belgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle*, c.I, İstanbul 1966.
- SARAY, Mehmet, "Devlet Yönetiminde Ordunun Yeri ve Rolü Hakkında Bir Örnek: İctihat ve Terakki Devrinde Ordunun Millet ve Devlet Yönetimindeki Tesiri",

İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (II. Ankara , 3, 5.10.1984), Ankara 1985, s. 85-92.

SOYSAL, Mümtaz, *Anayasaya Giriş*, Ankara 1968.

SÜKAN, Faruk, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları: T.B.M.M. 1950-1960*, Ankara 1991.

ŞAYLAN, Gencay, "Ordu ve Siyaset", *Kanun-ı Esâsi'nin 100 yılı Armağanı*, Ankara 1978, s. 388-418.

TANSEL, Selahattin, *27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler*, İstanbul 1960.

TANYELİ, Halit - Adnan Topsakal, *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi*, c.II, İstanbul 1959.

Temel Belgelerle İnsan Hakları, (derl. Mehmet Semih Gemalmaz), Ankara t.y.

TEZİÇ, Erdoğan, *100 Soruda Siyasi Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler*, y.y. 1976.

TUNAYA, Tarık Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1952.

———, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c. III. *İttihat ve Terakki*, İstanbul 1989.

TUNCAY, Mete, "Siyasi Tarih. 1908-1923", *Türkiye Tarihi*, c. IV. *Çağdaş Türkiye: 1908-1980*, 4. bs., İstanbul 1995, s. 27-81.

TURGUT, Hulûsi, *Menderes, Zorlu, Polatkan'dan Yaptırılmayan Savunmalar: Yassıada Belgeseli*, İstanbul 1988.

T.B.M.M. Kavanin Mecmuası, c. XV (1935), Devre V, Ankara 1935.

Türkiye İstatistik Yıllığı 1973, Ankara 1974.

Türkiye'de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar (Kara Kuvvetleri Komutanlığı: Hizmete Özel Yayını), y.y. t.y.

TÜRKMEN, Zekeriya, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu- Siyaset Çatışması*, İstanbul 1993.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "II. Meşrutiyet Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, c. XX (1965), sayı 77, s. 103-174.

WEIKER, Walter F., *1960 Türk İhtilâli*, (çev. Mete Ergin), İstanbul 1967.

Yassıada Muhakemeleri Sonunda Yüksek Adalet Divanı Kararları, 15 Eylül 1961.

YEŞİL, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara 1988.

27 Mayıs Tarih Albümü ve İkinci Türk Anayasası, Devrimleri Duyurma Derneği Yayınları, Ankara 1961.

YURDSEVER, Nevin, *Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri: 1960-1964*, İstanbul 1983.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1992.

III-Tezler

ATEŞ, Nevin Yurdsever, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Uluslararası İlişkiler Bölümü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991.

COŞKUNER, Özgül, *27 Mayıs-M.B.K.*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü (Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1977.

DOĞRU, Osman, *T.C. 'inde 1950-1960 Dönemi Yasakların Anayasaya Uygunluk Denetimi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Hukuk Fak. (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul 1987.

HEKİMOĞLU, Birsen, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Siyasal Bilgiler Fak., (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990.

KİM, Joochan, *Güney Kore ve Türkiye'de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Siyasal Bilgiler Fak., (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1993.

ÖZTÜRK, Tayyar, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Uluslararası İlişkiler Fak. (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul 1986.

IV- Dergi - Gazeteler

Akis (1950-1961)

Cumhuriyet (1950-1960)

Düstur

Milliyet (1955-1960)

Pazar Postası

Sabah Gazetesi

Son Havadis (1950-1960)

Tercüman

T.C. Resmî Gazete

Ulus (1950-1960)

Zafer (1950-1960)